

T.C.

**TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

**HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE ZİYARET
(KÜTÜB-İ SİTTE ÖZELİNDE)
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

HAZIRLAYAN

Emrah KARATAŞ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Mustafa CANLI

TOKAT -2022

JÜRİ KABUL VE ONAY

EMRAH KARATAŞ Tarafından hazırlanan “HZ. PEYGAMBER’İN HADİSLERİNDE ZİYARET (KÜTÜB-İ SİTTE ÖZELİNDE)” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 27/06/2022 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı / Hadis Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Başkan: Prof. Dr. Sami ŞAHİN

Üye : Doç. Dr. Mustafa CANLI

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Serdar Murat GÜRSES

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Doç. Dr. Mustafa CANLI danışmanlığında hazırlamış olduğum “HZ. PEYGAMBER’İN HADİSLERİNDE ZİYARET (KÜTÜB-İ SİTTE ÖZELİNDE)” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyân ederim.

27/06/2022

Emrah KARATAŞ

ÖNSÖZ

İslâm dinini kâmil mânada kavramak, başta Kur'ân sonrasında onun açıklayıcısı, aynı zamanda pratiği olan sünnetin kavranmasıyla mümkündür. Bu mânada sünnete Kur'ânî veya nebevî hayat modeli demek yanlış olmaz. Çünkü Allah Resûlü, gerek beşer vasfıyla gerekse nübüvvet sıfatıyla hayatın neredeyse her alanında aktif rol almış ve bu alanlara dair örnekler sunmuştur. Böylece Hz. Peygamber'in yaşayış tarzı olan sünnet, bireylerin ve toplumların yaşam tarzlarına nüfuz eden bir hüviyete sahip olmuştur. Bu mânada sosyal hayata dair birçok yenilik ve düzenleme getiren Allah Resûlü'nün hayatından izleri istifademize sunan hadislerin rolü oldukça büyüktür.

Hz. Peygamber'in hayatından kesitler sunan olaylar, kişinin yaşam tarzına şekil veren, kişiyi duygusal olarak Saadet Asrı'na götüren ve hissiyatını canlı tutan birer numunedir. Bu bağlamda dinimizin temel iki kaynağından biri olan hadisleri incelediğimizde; Allah Resûlü'nün sıklıkla yerine getirdiği sünnetlerden birinin ziyaretler olduğunu görmekteyiz. Hz. Peygamber'in hayatında ziyaretlerin önemli bir yeri vardır. Zira ziyaretleşmeler birey ve toplumlar arasındaki bağı güçlendiren etkenlerin başında gelmektedir. Bundan dolayı Allah Resûlü, mecid, hasta, akraba, komşu, sahâbi vs. ziyaretlerinde bulunarak, ziyaretin hayatındaki önemine uygulamalarıyla tavsiyeleriyle vurgu yapmıştır.

Tezimiz bir *giriş*, üç *ana bölüm* ve bir de *sonuç* bölümünden oluşmaktadır. *Giriş* bölümünde, araştırmanın konusu ve önemi, araştırmanın yöntemi, amacı ve literatür hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmamızın *birinci bölümde*; insanlık tarihinde ziyaret, ziyaret kavramının Arap dilinde ve Kur'ân'daki kullanımı ve ziyaret çeşitleri gibi konular ele alınmıştır.

İkinci bölümde; Hz. Peygamber'in çeşitli vesilelerle yapmış olduğu ziyaretler, ashâbın ve ashâb dışındakilerin Hz. Peygamber'i çeşitli gayelerle yapmış olduğu ziyaretler ve Melekût âlemindekilerin Hz. Peygamber'i ziyareti gibi konular üzerinde durulmuştur. *Üçüncü bölümde* ise Allah Resûlü'nün yapmış olduğu kabir ziyaretleri ve kendi kabrinin ziyaret edilmesi üzerinde durulmuştur. *Sonuç* bölümünde de konuyla ilgili elde edilen bulgu ve neticelere yer verilmiştir.

Bu çalışmamızdaki gayemiz, *Kütüb-i Sitte* özelinde Hz. Peygamber'in yapmış olduğu ve kendisine yapılan ziyaretleri derli toplu bir şekilde ele almaya çalışmaktır. Tezimizde konuyu tüm yönleriyle ele aldığımızı dair bir iddiamız bulunmamaktadır. Fakat ziyaret kapsamına giren rivâyetler üzerinde derli toplu bir çalışmanın yapılmamış olması, bizi bu konu üzerinde çalışmaya yönlendirmiştir.

Hz. Peygamber'in Hadislerinde Ziyaret isimli bu araştırmayı bizlere yapma gücü ve fırsatı veren Yüce Mevlâ'ya hamd ederim. Tezin her aşamasını titizlikle takip, rehberlik, motive eden ve yazdıklarımı okuyup değerlendirmeye zaman ayıran saygı değer danışman hocam Doç. Dr. Mustafa CANLI'ya, tez konusu belirleme aşamasında yardımını esirgemeyen Doç. Dr. Muammer BAYRAKTUTAR'a, çalışmamızı okuyarak değerlendirmelerde bulunan Prof. Dr. Sami ŞAHİN ve Dr. Öğr. Üyesi Serdar Murat GÜRSES hocalarıma, tezi düzenleme aşamasında yardımını esirgemeyen değerli dostum Muhammet ERDUR'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tezimin yazılma aşamasında maddi ve mânevi destek olan ve sabır gösteren değerli eşim ve çocuklarıma minnet ve şükranlarımı sunarım.

Çalışmamızın bir nebze de olsa, Allah Resûlü'nün hadislerini doğru tespit etme ve yorumlamaya katkı sağlamasını Yüce Allah'tan niyaz ederim. Gayret bizden, muvaffakiyet hiç şüphesiz Yüce Allah'tandır.

Emrah KARATAŞ

TOKAT-2022

ÖZET

Ziyaret; tarih boyunca insanoğlunun hayatının ayrılmaz bir parçası olmuş bir olgudur. İnsanoğlunun hayatının büyük bir bölümünü çeşitli sebeplerle gerçekleştirdiği mekân ya da kişi ziyaretleri oluşturduğuna göre, sosyal hayatın sağlıklı ve huzur verici şekilde devam edebilmesi adına, Müslümanların ziyaretleşme âdâbını Hz. Peygamber'in sünnetine uygun olarak gerçekleştirmeleri, onları ziyaretten beklenen güzel sonuca ulaştıracaktır. Bu çalışmada, ziyaret kavramı ve olgusunun Hz. Peygamber'in hadislerindeki yerinin incelenmesi hedeflenmektedir. Bu şekilde Hz. Peygamber, ziyaretleri esnasında kimlere nasıl muâmelede bulunup güzel bir sosyal hayat tesis etmişse, onun ziyarete dair tutum ve davranışlarını kendine rehber edinenler de aynı şekilde güzel bir sosyal hayat tesisinde başarılı olacaklardır.

Çalışma, giriş ve sonuç bölümleri dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde araştırmanın konusu ve önemi, araştırmanın yöntemi, amacı ve literatür belirtilmiştir. Tezin birinci bölümünde ziyaretin insanlık tarihindeki yeri, ziyaret kavramının Arap dilinde ve Kur'an'daki kullanımını ortaya konmuştur. Tezin ikinci bölümünde Hz. Peygamberin yapmış olduğu ve kendisine yapılan ziyaretler incelenmiştir. Tezin üçüncü bölümde kabir ziyaretlerinden bahsedilmiştir. Sonuç bölümünde ise araştırmamız neticesinde elde edilen bulgular zikredilmiştir

Anahtar Kelimeler: Hadis, Ziyaret, Hasta, Kabir, Ziyaret Olgusu.

ABSTRACT

Visiting is a phenomenon that has been an essential part of human life throughout history. Because visiting somebody or somewhere for various reasons occupies a notable place in human life, in order to maintain a healthy and peaceful social life, the Muslims should follow the etiquettes of visiting in accordance with the Sunnah of the Prophet Mohammed (Peace Be upon Him), which will provide them the expected benefits from the visit. In current study, it is aimed to investigate the concept and phenomenon of visiting in the hadiths of the Prophet (PBH). In this regard, tracing the way how the Prophet(PBH) treated to people during His visits and built a great social life as a result, those who follow His attitudes and manners with respect to 'visiting' will be able to build a good social life as well.

The present study is comprised of three main parts apart from the introduction and conclusion parts. In the introduction part of the study, the subject and the significance of the research, the method and the purpose of the study, the related literature are stated. In the first part of the thesis, the place of 'visiting' in humanity and the use of the concept of 'visit' in the Arabic language and in the Qur'an are revealed. In the second part of the thesis, the visits made by the Prophet and those made to Him are examined. In the third part of the thesis, grave visits are mentioned. In the conclusion part, the findings obtained as a result of the research are presented.

Key Words: Hadith, visit, patient, grave, visiting phenomenon.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa.</u>
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	İ
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	1
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	2
3. ARAŞTIRMANIN AMACI	3
4. ARAŞTIRMANIN LİTERATÜRÜ	4
BİRİNCİ BÖLÜM: ZİYARET OLGUSU VE MAHİYETİ	6
1.1. İNSANLIK TARİHİNDE ZİYARET	8
1.2. ZİYARET KAVRAMININ ARAP DİLİNDE KULLANIMI.....	11
1.3. ZİYARET KAVRAMININ KUR'ÂN-I KERÎM'DE KULLANIMI	12
1.4. ZİYARET ÇEŞİTLERİ	14
1.4.1. Akraba Ziyareti.....	14
1.4.2. Komşu Ziyareti	16
1.4.3. Hasta Ziyareti	16
1.4.4. Taziye Ziyaretleri	17
1.4.5. Bayram Ziyaretleri	19
1.4.6. Türbe, Veli, Yatır ve Mezar Ziyaretleri	22
1.4.7. Baba Dostunu Ziyaret.....	25
İKİNCİ BÖLÜM: HADİSLERDE ZİYARET	26
2.1. HASTA ZİYARET ETMENİN FAZİLET VE SEVÂBİ.....	28
2.1.1. Hasta Ziyaret Etmenin Fazileti	28
2.1.2. Hasta Ziyaret Etmenin Sevâbı	30
2.2. HASTA ZİYARET ÂDÂBİ	32
2.2.1. Hasta Ziyaretinde Hastaya Moral Vermek	36

2.2.2. Hastanın İhtiyacını Gidermek	38
2.2.3. Hasta Ziyaretinde Hastaya Rahatsızlık Vermemek.....	40
2.3. HASTA ZİYARETİNDE DUÂ.....	41
2.3.1. Hasta Ziyaretinde Yapılan Duâlar	43
2.4. HZ. PEYGAMBER'İN HASTALARI ZİYARET ETMESİ.....	49
2.4.1. Hz. Peygamber 'in Hasta Müslümanları Ziyareti.....	49
2.4.2. Hz. Peygamber'in Hasta Gayr-i Müslimleri Ziyareti	54
2.5. MÜSLÜMANLARIN HZ. PEYGAMBER'İ HASTA İKEN ZİYARET ETMESİ ..	58
2.6. TAZİYE ZİYARETİ	60
2.7. AKRABA ZİYARETİ.....	66
2.8. KOMŞU ZİYARETİ	70
2.9. MESCİDLERİ ZİYARET ETMEK	74
2.9.1. Mescide Gitmenin Fazileti	74
2.9.2. Mescidi Ziyaret Âdâbı.....	77
2.9.3. Ziyaret Edilmesi Faziletli Mescidler	81
2.10. HZ. PEYGAMBER'İN ZİYARETLERİ.....	86
2.10.1. Hz. Peygamber'in Sahâbeyi Ziyaret Etmesi.....	86
2.10.2. Hz. Peygamber'in Hanımlarını Ziyaret Etmesi	91
2.10.3. Hz. Peygamber'in Hanım Sahâbileri Ziyaret Etmesi	94
2.10.4. Hz. Peygamber'in Ensâr ve Muhâciri Ziyaret Etmesi.....	99
2.10.5. Hz. Peygamber'in Bir Yolculuk Sonrası Yaptığı Ziyaretler	102
2.10.6. Hz. Peygamber'in Mâna (Gayb) Âlemindeki Ziyaretleri.....	105
2.11. İNSANLARIN HZ. PEYGAMBER'İ ZİYARETLERİ	108
2.11.1. Sahâbi ve Gayr-i Müslimlerin Hz. Peygamber'i Ziyaret Etmeleri.....	108
2.11.2. Kabile ve Heyetlerin Hz. Peygamber'i Ziyaret Etmeleri	114
2.12. MELEKLERİN HZ. PEYGAMBER'İ ZİYARETİ.....	122
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KABİR ZİYARETİ.....	129
3.1. KABİR ZİYARETİNİN ÖNEMİ	129
3.1.1. Kabir Ziyareti Yasağının Kalkması.....	131
3.1.2. Kadınların Kabir Ziyareti	132
3.2. KABİR ZİYARET ÂDÂBI	136
3.2.1. Kabir Ziyaretinde Ne Söyleneceği	136

3.2.2. Kabir Ziyaretinde Hangi Yöne ve Nasıl Oturulacağı	139
3.2.3. Kabir Ziyaretinde Giyilecek Elbise	140
3.2.4. Kabir Ziyareti Sırasında Yürüyüşe Dikkat Etmek ve Kabri Çiğnememek	143
3.2.5. Kabir Üzerine Oturmamak ve Kabre Dayanmamak	144
3.2.6. Kabre Karşı Namaz Kılmak ve Kabri Mescid Edinmek	146
3.3. HZ. PEYGAMBER'İN KABİR ZİYARETLERİ.....	148
3.3.1. Hz. Peygamber'in (s.a.v) Annesinin Kabrini Ziyaret Etmesi.....	148
3.3.2. Hz. Peygamber (s.a.v)'in Müslim ve Gayr-i Müslimlerin Kabrini Ziyareti ..	151
3.3.3. Şehidlerin Kabrini Ziyaret	154
3.4. HZ. PEYGAMBER'İN KABRİNİ ZİYARET	157
SONUÇ	161
KAYNAKÇA	163
ÖZGEÇMİŞ	176

KISALTMALAR

a.s	Aleyhisselâm
bkz.	Bakınız
byy.	Basım yeri yok
c.c	Celle Celâlûhu
çev.	Çeviren
DİA	Diyânet İslâm Ansiklopedisi
DİB	Diyânet İşleri Başkanlığı
drl	Derleyen
Ed.	Editör
Hz.	Hazret-i
r.a	Radiyallahu Anh
s.	Sayfa
s.a.v	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
sy.	Sayı
TDV	Türkiye Diyânet Vakfı
thk.	Tahkik
trc.	Tercüme
ty.	Tarih yok
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
yy.	Yayıncı yok

GİRİŞ

ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Bu bölümde; araştırmamızın konusu, önemi, yöntemi, amacı ve literatürü üzerinde durulacaktır.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Yüce Allah, kutlu elçisi olan Hz. Muhammed'e (s.a.v) temsil, tebliğ ve teşrî görevleri yüklemiş, dini kemâle erdirmek, güzel ahlâkı tamamlamak üzere bütün insanlığa göndermiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) temsîli yolla aktardığı güzel ahlâk esaslarının başında âdâb-ı muâşeret gelmektedir. Âdâb-ı muâşeret, Hz. Peygamber'in kavli ve fiili sünnetlerinde önemli bir yere sahiptir. Ziyaret âdâbı da bu konular içerisinde yer verilen en önemli konular arasında yerini almaktadır. Bu mânada Allah Resûlü'nün hayatının büyük bir bölümünü çeşitli vesilelerle yapmış olduğu ziyaretler teşkil etmektedir.

İnsanlık tarihi boyunca süregelen bir uygulama olan *ziyaret*, beşerî münasebetler yönünden önemli bir yere sahiptir. İnsanlar, aralarındaki sevgi ve muhabbeti arttırmak, kimi sıkıntıların üstesinden gelmek gibi hususlarda birbirlerini ziyarette bulunmuşlardır. Bu ziyaretler, insanların birbirlerini daha iyi tanımalarına, aralarındaki bağların güçlenmesine ve daha çok yakınlaşmalarına imkân sağlamıştır.

Birliktelik ve dayanışma ruhu açısından önemli bir yere sahip olan "*Ziyaretler*", toplumun kültürel zenginliği içerisinde yer alan önemli unsurlardan biridir. Her toplum kendi örf-adet ve inançlarına göre âdâp ve kurallar geliştirir. İslam toplumunun da zamanla kendine has âdâp ve kurallar geliştirdiği görülmektedir. Bunlardan biri de kuşkusuz kültürel bir zenginlik olan ziyaret olgusudur. Ziyaretler esnasında gerekli edep ve kurallara uymak, toplumu örf, adet ve inançları açısından tanıtmakta ve beşerî ilişkilerdeki önemli bazı kuralları izhar etmektedir.

Bu çalışmada; ilk olarak ziyaret olgusu ve mahiyeti, tarihi serüveni ve çeşitleri üzerinde durulmaktadır. Ardından hadislerde ziyaret kısmında; ziyaret yerleri, hasta

ziyareti, taziye ziyaretleri, akraba ziyareti, komşu ziyareti, mescid ziyareti, Peygamberin ziyaretleri, insan ve meleklerin Hz. Peygamber'i ziyaret etmelerinden bahsedilmektedir. Son olarak da; kabir ziyaretinin önemi, âdâbı, Hz. Peygamberin kabir ziyaretleri ve Hz. Peygamber'in kabrinin ziyaret edilmesi üzerinde durulmaktadır.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde; Allah Resûlü'nün yapmış olduğu ziyaretleri konu edinen pek çok eserin telif edildiğine ancak bu ziyaretleri derli toplu bir şekilde bulabileceğimiz bir kaynağa rastlamamıştır. Bu durum bizi böyle bir çalışmaya yapmaya yönlendirmiş ve yaptığımız çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamızda içindekiler kısmının oluşturulması neticesinde; giriş ve sonuç dışında birinci, ikinci ve üçüncü bölüm olmak üzere üç ana bölüme yer verilmiştir. Giriş bölümünde araştırmanın konusu ve önemi, yöntemi, amacı ve literatür ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde konuya başlangıç mâhiyetinde kısaca bilgiler vermekle yetindik. Araştırmamızın ikinci bölümünde, hem ziyaretleri gerçekleştiren Hz. Peygamber hem de Allah Resûlü'nü ziyaretlerde bulunanlar açısından değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise kabir ziyaretleri üzerinde durmaya çalıştık.

Allah Resûlü'nün hayatından çeşitli örnekler verilerek konunun ana hatları belirlenmiş, bununla birlikte yeri geldiğinde konuyla bağlantılı olan âyet ve yorumlarına da yer verilmiştir. Zikri geçen âyetlerin, nüzul sebepleri açıklanırken konu ile ilgili yönleri de belirtilmiştir. Ayrıca konuya açıklık getirmesi ve konunun daha iyi anlaşılması için sahâbi uygulamalarından da yeri geldikçe örnekler verilmiştir. Çalışma içerisinde, Allah Resûlü'nün tavsiye ve uygulamaları esas alınmakla birlikte, Hz. Peygamber'in ziyaretçi olarak gittiği yerlerdeki hâl ve tavırları veya kendisine ziyaretçi olarak gelen kişilere karşı tutum ve davranışları örneklerle belirtilmiş, ayrıca ashâbına yaptığı tavsiye ve uyarılara yer verilmiştir. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in ziyaretleri kısmını ele alırken, Allah Resûlü'nün dikkat çektiği hususlara bütün Müslümanların riâyet etmesi gerektiğine vurguda bulunulmuştur.

Araştırmamızda bahsedilen hususların, günümüzde varlığını devam ettirip ettirmediği, hangi sünnetlerin hâlen uygulanabilir olduğu veya günümüz şartları gereği hangilerinde değişikliğe gidilebileceği gibi mevzular yeri geldiğinde belirtilmiştir. Böylece konunun önemine ve güncelliğine dikkat çekilmiştir.

Araştırma alanımızı *Kütüb-i Sitte* ile sınırlı tuttuğumuzdan dolayı müracaat ettiğimiz hadisler genellikle *Kütüb-i Sitte* kaynakları içerisinden seçilmiştir. Bunun yanında konuyu daha anlaşılır kılmak veya desteklemek amacıyla güvenilir farklı birçok kaynaktan da yararlanılmıştır. Kaynak olarak verilen hadis ve râvilerin durumları hakkında detaylı bilgi vermek yerine zaman zaman dipnotlarda kısa bilgi verilmiştir. Rivâyetler alınırken mümkün olduğunca sahih hadislerden yararlanılmış ama yeri geldiğinde zayıf hadislere de müracaat edilmiştir.

Bununla birlikte hadislerden zayıf olanlara işaret edilmiştir. Bunlara işaret edilirken çoğu zaman hadisin hangi sebepten dolayı zayıf olduğu hususuna değinmek yerine sadece zayıf hükmünün verildiği kaynağa atıf yapmakla yetinilmiştir. Başvurulan hadislerin metinlerde yer alan farklılıklara zaman zaman dipnotlarda yer verilmiş fakat çoğu zaman konumuzla alâkalı olan müşterek kısımları esas alınmıştır. Ayrıca konunun eksik veya tam olarak açıklığa kavuşmadığı yerlerde İslâm âlimlerinin görüşlerine müracaat edilerek, konunun daha anlaşılır kılınması ve konuya zenginlik katması amaçlanmıştır.

Kaynak gösterilmesi konusunda, dipnotlardaki yazar isimleri ilk kullanıldıkları yerde tam, sonraki yerlerde kısaltılarak yazılmıştır. Başvurulan kaynağın bulunmasını kolaylaştırmak açısından verilen eser isimleri ise daha sonra geçen yerlerde kısaltmaya gidilmeden bahsi geçen her yerde ilk haldeki gibi verilmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

İslâm dini, ölçü ve inceliklerine göre yaşandığında hem bireyin hem de toplumun huzur ve mutluluğunu sağlayacak kurallara sahiptir. Bu ölçü ve incelikleri kavrayabilmek, Kur'ân-ı Ker'im'i ve Hz. Peygamber'in yaşam tarzı olan sünneti en iyi şekilde anlamakla mümkündür. Sünneti yani Hz. Peygamber'in hayatını incelediğimizde, Allah Resûlü'nün hayatının önemli bir kısmını teşkil eden ziyaretlerle

karşılaşmaktayız. Bu çalışmamız ile Hz. Peygamber'in çeşitli gâyelerle yapmış olduğu ziyaretler ve kendisine yapılmış olan ziyaretler üzerinde durmak amaçlanmaktadır.

Hadislerdeki ziyaret olgusunu ele alan bu çalışmanın bir diğer amacı, öncelikle dinimizdeki "Ziyaret" mefhumunu, mâhiyeti, âdâbı, şekli ve vakti gibi birçok önemli mesele yönünden açıklığa kavuşturmak, daha sonra da Allah Resûlü'nün hayatından örnekler vererek bu konuyu âdâb-ı muâşeret çerçevesinde değerlendirmektir. Bu çalışma, Hz. Peygamber'in yaptığı ziyaretleri, bu ziyaretleri sırasındaki uygulama ve sünnetlerini, diğer insanların da Hz. Peygamber'i ziyaretleri sırasında ona karşı tutum ve davranışları gibi pek çok konuyu açıklamayı amaçlamaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN LİTERATÜRÜ

Araştırmada ana kaynak olarak *Kütüb-i Sitte* esas alınmıştır. Hadislerin bu eserler içerisinde hangi kitap ve bab kısımlarında yer aldığı belirtilmiştir. Hadislerin tam mânasıyla anlaşılabilmesi için şerhlerine başvurulmuştur. İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî*, Aynî'nin *Umdetu'l Kârî*, Azîmâbâdî'nin *Avnû'l-Ma'bûd*, Mubârekfûrî'nin *Tuhfetü'l-Ahvezi*, Hattâbî'nin *Meâlimu's Sünen*, Sehârenfûrî'nin *Bezlu'l-Mechûd*, Nevevî'nin *Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim*, el-Kârî'nin *Mirkâtu'l Mefâtiḥ Şerhu Mişkâti'l Mesâbih* adlı eserleri bunlardan bazılarıdır.

Ziyaret konusu, rivâyet literatüründe müstakil bir bölüm içerisinde verilmemiştir. Bu konu, daha çok Cenâiz, Kitâbu'l-Edeb ve Kitâbu'l-İsti'zan bölümleri içerisinde yer almaktadır. Hasta ziyareti ile ilgili rivâyetlerin daha çok Cenâiz ve Merdâ ve't-Tıbb, Taziye ve kabir ziyaretleri ile ilgili rivâyetlerin de daha çok Cenâiz bölümlerinde yer aldığı görülmektedir. Bunun dışında, diğer bölümlerde yer alan konularla ilgili rivâyetlere de yer verilmiştir. Bu bölümlerin bazıları Kitâbu'l-Îmân, Kitâbu's-Salât, Kitâbu'z-Zühd, Mesâcid, Kitâbu'l-Libâs ve Kitâbus-Selâm'dır.

Hadislerin sıhhat durumlarını belirtirken, hadisler için kaynak gösterilen eserdeki müellifin görüşlerine işaret edilmiştir. Ayrıca şerhlerde konuyla ilgili malumatlara yer verilmiştir.

Çalışmada konu ile ilgili âyet ve bahsi geçen âyetlerin tefsirlerine yer verilmiştir. Tahâvî'nin *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Kurtubî'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l- Kur'ân*, Zemahşeri'nin *El-Keşşaf*, Neseî'nin *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, İbn Kesîr'in, *Tefsîr'ül Kur'ân'il-Azim*, adlı eserleri araştırmada başvurulan tefsirlerden bazılarıdır.

Konu ile ilgili kavramların açıklanmasında Ferâhîdî'nin *Kitâbü'l-'Ayn*, İsfahânî'nin *Müfredât*, Zemahşeri'nin *Esâsü'l-Belâga* adlı eserleri başta olmak üzere çeşitli sözlük türü eserlerden faydalanılmıştır. Ayrıca yol gösterici olması açısından *Diyanet İslâm Ansiklopedisinden* yararlanılarak konu ile ilgili maddelere müracaat edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM: ZİYARET OLGUSU VE MAHİYETİ

Din; insanlık tarihinin başlangıcından beri var olan ve insanlık tarihinin son bulacağı güne kadar varlığını sürdürecektir köklü bir olgudur. Din olgusu, insanların dünya ve âhirette mutlu olmalarını amaçladığından dini hassasiyeti olan insanoğlu da mutlu ve huzurlu yaşamın formüllerini pek çok şeyde aradığı gibi “ziyaret olgusu” nda da aramıştır.

Fenomonolojik açıdan ziyaret olgusu; kendilerinde insanüstü bir mânevi güç ve ilâhi güç ve kuvvetin varlığına inanılarak çeşitli yatır, kümbet, tekke, veli, ermiş, zâhid, seyyid, şehid,¹ kabir, yatır ve mekânların birtakım amaç ve yöntemlerle ziyaret edilmesi olayıdır.² Ziyaret yerleri, her zaman için kendisinde bereket, feyiz ve mânevi güç olduğuna inanılan yerlerle sınırlı olmayıp kutsal bilinen birtakım ağaç, kaynak, göl, kaya ve dağ gibi yerler de *ziyaret yerleri* olarak kabul görmektedir.³ Bu tür yerleri ziyarette bulunmak her ne kadar doğrudan fayda sağlayacak yerler olmasa da çeşitli sebep ve gayelerle buralar ziyaret edilmektedir.

Aynı zamanda ziyaret olgusu; birtakım insanın sıkıntı, hastalık, çaresizlik gibi pek çok durumda sığındığı bir liman işlevini görürken, evlilik, kuraklık, çocuk sâhibi olma arzusu, uzun ayrılıklar, sınavlar ve insan hayatındaki önemli pek çok olay karşısında kendisini güven, huzur ve sekînette hissettiği durumlarda başvurdukları bir uygulamadır.⁴

İnsanın kendi varlığından üstün olan, kendisine birtakım imkânlar sağlayacağına inanılan varlıklar veya yerlere yönelmesi din psikolojisi açısından önemli bir olaydır.⁵ Bundan dolayıdır ki; insanların pek çoğunda kutsalla beraber yaşama veya kutsallık

¹ Galip Atasâğun, “Ziyaret Fenomeni”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, sayı:21, s.34.

² Ünver Günay vd., *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 1996, s.10.; H. İbrahim Yeğin, *Ziyaret Fenomeni Bağlamında Hayrettin Tokadi Türbesi*, Bolu Halk Kültürü ve Köroğlu Sempozyumu Bildirileri, Akçağ Yayınları, Ankara 2015, s.25.

³ Atasâğun, “Ziyaret Fenomeni”, s.35.

⁴ Lütfullah Elmacı, “Ziyaret Fenomeni ve Din (Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi Örneği)”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2017, s.25-26.

⁵ İskender Oymak, “Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, sayı:1, s.288.

atfedilene yakın olma arzusu vardır. Bu düşünce, kutsal sayılanla birlikte yaşama arzusuyla ortaya çıktığı gibi kutsal kabul edileni ziyaret etme şeklinde de ortaya konmuştur. Çünkü bu düşünceye sahip kişiler kendilerini mânevi açıdan daha çok güvende hissetmekte, aynı zamanda daha mutlu ve huzurlu olduklarını düşünmektedirler.⁶

Birtakım insanlar kutsal saydıkları açık ya da kapalı mekânları ziyaret edip, ihtiyaçları için veya sırf inancı gereği duâ ederler. Bu yerler Allah'a adanmış mabetler, peygamberlerin ve din büyüğü sayılan kişilerin yaşamış oldukları yerler olabilmektedir.⁷ İnsanların buraları ziyaret etmelerindeki amaç; oralarla irtibata geçildiğinde kendilerine birtakım faydaların sağlanacağı inancının olması, oralarda bulunan mânevi güç, bereket ve feyizden yararlanma duygusu,⁸ içki ve kumar gibi kötü alışkanlıklardan kurtulmak, nazardan korunmak,⁹ psikolojik rahatlama, hastalık ve imkânsızlık sebebiyle çare bulma hissi, umut tazeleme ve hayırlısını isteme tutumu gibi yaklaşımlardır. Ayrıca kişilerin kendileriyle aynı durumda olanları ziyaret yerlerinde görmeleri kendilerinin yalnız olmadığı hissini vermektedir.¹⁰

Ziyaret olgusu üzerinde etkili olan faktörler olarak; sanayileşme, eğitim-öğretimdeki teknolojik ilerlemeler, halkın kültür ve refâh seviyesinin yükselmesi ve hayat tarzlarının değişmesi,¹¹ ulaşım araçlarının artması, yerleşim yerleri arasındaki irtibatın sıklaşması ve iç turizm faktörünün canlı olması¹² gibi gelişmelerin yanında, her yönüyle modernleşen hayatın temposuna ayak uydurmakta zorlanan insanların bunalması ve bir arayışa girmesi gibi etkenleri zikredebiliriz.

⁶ Elmacı, “Ziyaret Fenomeni ve Din (Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi Örneği)”, s.25.

⁷ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta 2002, s.131.

⁸ Elmacı, “Ziyaret Fenomeni ve Din (Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi Örneği)”, s.23.

⁹ Atasağun, “Ziyaret Fenomeni”, s.59.

¹⁰ Abdullah Özbolat, “Ziyaret Fenomeninden İsim Kültürüne: Fatih Ahmet Baba Türbesi Örneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2013, sayı: 67, s.81.

¹¹ Y. Mustafa Keskin, “Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Keçeci Baba Örneği)”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2004, cilt:6, sayı:18, s.99; Atasağun, “Ziyaret Fenomeni”, s.58.

¹² Atasağun, “Ziyaret Fenomeni”, s.58.

Ziyaret yerlerine rağbet edenlerin çoğunluğunun daha çok toplumun alt tabakasına mensup, orta yaş üstü, eğitim ve gelir düzeyi düşük kişiler ve kadınlar olduğu gözlenmektedir.¹³ Bununla beraber ziyaret yerlerinde toplumun her tabakasından, kültür, eğitim, servet ve yaş düzeyindeki kişilere rastlamak da mümkündür.¹⁴

1.1. İNSANLIK TARİHİNDE ZİYARET

İnsanoğlunun birbirini ziyaret etmesi, insanlık tarihinin ilk dönemlerinden beri varlığını sürdüren ve günümüzde de varlığını sürdürmekte olan bir uygulamadır. Bu uygulama insanlık tarihi devam ettiği sürece varlığını sürdürecektir. Ziyaret mefhumu, bazen yer ve zamana göre kendisini muhafaza edip geleneksel anlayışı korurken, bazen de zaman ve mekânın etkisi altında kalarak farklı formlarda seyrini sürdürmüştür.

Yüzyıllar boyu belli bir kültürü benimsemiş ve onun içinde yoğrulmuş, bir süre sonra da kimi sebeplerle farklı bir kültüre geçmiş insan toplulukları bu geçişlerinde eski kültürleriyle olan ilgi ve alâkalarını tamamen kesmemişlerdir. Bu geçişlerinde kendi kültürlerine ait bazı ilkeleri olduğu gibi korurken bazılarını da yeni kültüre uydurarak muhafaza etmişlerdir.¹⁵

Ziyaret olgusu sadece İslâm dünyasının üzerinde durduğu bir mevzu değildir. Aynı zamanda doğa ve ruhlara olağanüstü güçler atfeden, özellikle de atalarının ruhlarına tapınma şeklindeki inanç ve uygulamalar olarak tanımlanan Natürizm ve Animizm anlayışına sahip olan Amerika, Afrika ve Avusturalya'nın ilkel yerlilerinin yanı sıra, Uzak Doğu ülkelerinde, Çin, Hindistan ve hatta Eski Yunan ve Roma'da da rastlanmaktadır.¹⁶

Günümüzde kutsal sayılarak ziyaret edilen yer ve şahıs unsurlarını kapsayan ziyaret olgusunun kökleri, henüz Müslüman olmadan önce kendi milli kimliklerinin

¹³ Özbolat, "Ziyaret Fenomeninden İsim Kültürüne: Fatih Ahmet Baba Türbesi Örneği", s.86; Yeğin, *Ziyaret Fenomeni Bağlamında Hayrettin Tokadi Türbesi*, s.28.

¹⁴ Durmuş Arık ve A. Hikmet Eroğlu (Ed.), *Halk İnanışları*, 1. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara 2017, s.92.

¹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s.53.

¹⁶ Elmacı, "Ziyaret Fenomeni ve Din (Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi Örneği)", s.33-34.

dışında Budizm, Şamanizm, Maniheizm, Zerdüştlük, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi farklı din ve kültürlerin etkisinde kaldıktan sonra İslâmiyeti kabul eden eski Türk kültürüne¹⁷ ve günümüze kadar geçen sürece dayanmaktadır.¹⁸ Bu noktada insanlık tarihindeki ziyaret olgusu anlayışının farklı kültür ve dinlerdeki tezâhürleri üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Dini açıdan kutsal olarak kabul edilen yer ve mekânların çok olması insanlara çeşitli seyahat imkânları sunmuştur. Bu bağlamda Hristiyanların Noel bayramlarında ziyarette buldukları Vatikan kiliseleri,¹⁹ kutsal kabul edilen şehirlerdeki azizler ve mezarları, Anadolu’da sıklıkla ziyaret edilen Efes’teki Saint-Jean kilisesi ve Saint Martin’in mezarı,²⁰ ilk dönemlerde temel hac mekânları olarak kabul edilen Kudüs ve çevresindeki yerler ile Hz. Meryem’le ilgili mekânlar Hristiyanlar için kutsal ziyaret yerlerinden sayılmaktadır.²¹ Yahudiler için ise; dünyanın yaratıldığı gün anısına kutlanan Roş ha-Şana bayramı günü ibadet maksadıyla ziyaret edilen sinagog²² ve çocukların ilk traşlarını gerçekleştirmek üzere ziyaret edilen Rabbi Şimon ben Yohai’nin mezarı²³ kutsal ziyaret yerlerinden bir kaçıdır.

Aynı zamanda Hristiyanlıkta henüz kiliselerin mevcut olmadığı ilk dönemlerde yer altı mezarları olan katakompların²⁴ mabed olarak kullanılması geleneği²⁵ ile Yahudiliğin ilk dönemlerinden beri uygulanan, ölen kişinin ölüm yıl dönümünde oruç

¹⁷ Keskin, “Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Keçeci Baba Örneği)”, 90-91; Arık vd., *Halk İnanışları*, s.95.

¹⁸ Elmacı, “Ziyaret Fenomeni ve Din (Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi Örneği)”, s.34.

¹⁹ Nuray Türker, Emrullah Akça ve Mehmet Uçar, “Dini Mekânları Ziyaret Eden Turistlerin Seyahat Motivasyonları: Kastamonu İlinde Bir Uygulama”, *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2019, cilt:2, sayı:1, s.116.

²⁰ Türker vd., “Dini Mekânları Ziyaret Eden Turistlerin Seyahat Motivasyonları: Kastamonu İlinde Bir Uygulama”, s.112.

²¹ İlknur Yılmaz, *Yahudilikte Duâ*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2013, s.18.

²² Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, İstanbul: Yükselen Matbaası, 1966, s.416.

²³ Örs, *Musa ve Yahudilik*, s.371.

²⁴ Katakomp: İlk Hristiyanların kayaları oyarak içinde veya toprağı kazarak yeraltında yaptıkları, ölülerini gömdükleri ya da kimi zaman tapınak olarak kullandıkları uzun delhizler biçimindeki gömütlüğe verilen isimdir.

²⁵ Abdurrahmân Küçük, Günay Tümer ve M. Alparlan Küçük, *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2009, s.327.

tutularak özellikle anne-baba veya öğretmen gibi değer verilen kişilerin mezarlarının ziyaret edilmesi²⁶ şeklinde uygulamalar karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca Yahudilikte cumartesi öğleden sonra yapılan hasta ziyaretine,²⁷ bizdeki telkine benzer, ölmek üzere olan kişinin ziyareti esnasında tekrar etmesi için; “*Dinle ey İsrail: Tanrımız Rab bir olan Rab’dır.*” anlamındaki duâyı okumalarına ve ölü yakınlarına başsağlığı dileyerek taziye evinde bulunanlara yemek ikrâm edilmesine²⁸ rastlamak pek mümkündür. Farklı dinlerdeki ziyaret olgusuna kısaca değindikten sonra farklı kültürlerdeki ziyaret olgusu üzerinde durmak istiyoruz.

Şamanizm’de atalarının eşya ve mezarlarının kutsal kabul edilip ruhlarına kurbanlar sunma şeklinde olan atalar kültürünün, Anadolu’da Müslümanlar arasında veli kültü üzerinde etkili olduğu ifade edilirken, İslâm’ın kabulünden sonra atalar kültü ile İranlılardaki tasavvuf kültürünün de ziyaret inancı ve veli kültü üzerinde etkili olduğu ifade edilir.²⁹ En eski Türk topluluklarından olan Hunlarda yılda bir kez genel bir merasim düzenlenerek ataların ruhlarına kurban kesilmesi,³⁰ Kırgızlarda ise; mum yakıp mezar üzerine bırakılması, ziyarette bulunanların bir kâseye yemek koyup mezar üzerine bırakmaları³¹ şeklindeki uygulamalar atalarımı kutsama niteliğinde olup, yakın dönem türbe ziyaretlerindeki faaliyetlerle benzerlik göstermektedir.³²

Her dinin ve kültürün kendisine has ibadetleri olduğu gibi, bazı ibadet ve uygulamalarda diğer din ve kültürlerle benzerlikler de görülmektedir. Hatta bazen bir dinin kendisine has ibadetiymiş gibi görünen kimi uygulamaların, tamamen başka din ve kültürlerden alındığını görmekteyiz. Yahudilik ve Hristiyanlıktaki ziyaret konusunda gördüğümüz üzere dinler birbirinden tamamen bağımsız olmayıp, belli dönemler ve

²⁶ Örs, *Musa ve Yahudilik*, s.396.

²⁷ Örs, *Musa ve Yahudilik*, s.412.

²⁸ M. Necip İlbay, *Asr-ı Saadet’te Cenazenin Techiz, Tekfin, Tedfin İşlemleri İle Kabir Ziyareti ve Taziye Uygulamaları*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Van 2019, s.10-11.

²⁹ Arık vd, *Halk İnanışları*, s.93; Elmacı, “Ziyaret Fenomeni ve Din (Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi Örneği)”, s.35-36.

³⁰ Ocak, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, s.62.

³¹ Kemal Polat, “Kırgızistan’da Dini Günler ve Bayramlar”, *Dini Araştırmalar*, 2002, cilt:5, sayı:14, s.170-171.

³² Elmacı, “Ziyaret Fenomeni ve Din (Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi Örneği)”, s.34.

uygulamalarda birbirini tamamlayıcı niteliktedirler. Örneğin; ölmek üzere olan kişiye telkinde bulunmak veya ölüye duâ etmek, kabir ziyaretinde bulunmak, cenaze sahiplerine taziye yemeği vermek gibi birçok uygulama, İslâm diniyle benzerlik gösteren uygulamalar arasındadır. Görüldüğü üzere ziyaret olgusunun köklü bir geçmişi vardır ve ziyaret olgusunun üzerinde din ve çeşitli kültürlerin etkisi olmuş, aynı zamanda bunların birbirine karışıp kaynaşması neticesinde yeni ve farklı uygulamalar ortaya çıkmıştır.

1.2. ZİYARET KAVRAMININ ARAP DİLİNDE KULLANIMI

Sözlük anlamı olarak “değer verilen birini veya bir yeri görmeye gitmek” anlamında kullanılan ziyaret, terim olarak; ibret almak için kabirleri, sevâp kazanmak için mübarek yerleri, akraba ve hastaları görmek gibi amaçlarla yapılan uygulamadır.³³

Arapça’da “ziyaretçi” anlamına gelen kelimeler زَائِرٌ ve زُورٌ olup,³⁴ kelime anlamı olarak; göğüs, göğsün ortası,³⁵ göğsün üst kısmı, akıl, görüş, başkan, güç³⁶ gibi anlamlara gelmektedir. Masdar halleri زَوَّرًا, زَوَارَةً ve زِيَارَةٌ şeklindedir.³⁷ Çoğul halleri ise; زَائِرٌ, زَوَّرٌ, زَوَّرُونَ ve زَائِرَاتٌ olarak gelir. Bir görüşe göre زُورٌ ifadesi زَائِرٌ kelimesinin çoğuludur.³⁸

Az kullanılmakla beraber aynı kökten gelip “ziyaretçi” anlamında kullanılan diğer kavramlar ise; ضَيْفٌ ve ضَائِفٌ ‘dur. Bu kavramların çoğul halleri أَضْيَافٌ, ضَيْفٌ ve ضَيْفَانٌ olarak gelmektedir.³⁹ زُورٌ ve ضَيْفٌ kelimeleri masdarın yerine

³³ M. Yaşar Kandemir, “Ziyaret”, *Türkiye Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, c. XLIV, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s.496.

³⁴ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvudî, Dârü'l- Kalem, Dimeşk 1992, s.386.

³⁵ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrahim es-Sâmerrâî, Dâru ve Mektebetü Hilâl, byy. ty., VII/379; Muhammed b. Muhammed b. Abdîrrezzâk el-Hüseynî Ebü'l-Feyz Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Komisyon, Dârü'l- Hidâye, byy. ty., XI/458.

³⁶ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XI/460.

³⁷ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed Cârullah ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, thk. Muhammed Basil 'Uyûnu's-Sûd, 1. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, I/425.

³⁸ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XI/459.

³⁹ İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s.513; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XXIV/59.

kullanıldıklarından⁴⁰ ziyaret eden kişi veya kişiler müfred ya da cem'i olsun, ister müzekker veya müennes olsun hepsi için ortak olarak kullanılmaktadırlar.⁴¹ Yani ziyaret edenin erkek-kadın veya tekil-çoğul olması ziyaretçi anlamına gelen زُورٌ ve ضَيْفٌ kelimelerinde herhangi bir değişikliğe sebep olmamaktadır. “Ziyaret edilen kişi” anlamında مَزُورٌ,⁴² “ziyaret edilen yer” anlamında Türkçedeki kullanımıyla aynı olan مَزَارٌ kelimesi ve “ziyaret edene ikrâmda bulunmak” anlamında ise تَزْوِيرٌ⁴³ kullanılmaktadır.

1.3. ZİYARET KAVRAMININ KUR'ÂN-I KERÎM'DE KULLANIMI

Kur'ân-ı Kerîm'de ziyaret kavramının doğrudan ve dolaylı geçtiği yerler bulunmaktadır. Ziyaret kavramı sadece bir yerde doğrudan geçerken, diğer yerlerde farklı lafızlarla geçmektedir.

Kur'ân'da ziyaret kavramının doğrudan geçtiği tek âyet, İslâm öncesinde dinî maksatla değil, kabile mensuplarının sayısına ölümlerin de dâhil edildiğini göstermek amacıyla yapılan kabir ziyaretleriyle övünmeyi yeren Tekâsûr sûresindeki “Çoğunlukla övünme yarışı sizi oyaladı, Nihâyet kabirleri ziyaret ettiniz”⁴⁴ âyetidir.

Buradaki hitap, çoklukla övünmeleri Yüce Allah'ı tasdik etmelerine engel oldu⁴⁵ veya ölümden sonra tekrar dirilmeyi hatırlamaktan alıkoyduğu anlamında olabileceği gibi gerçekten kabirlerin ziyaret edilmesinden ve ölüp oraya gömülmelemlerden de bahsediyor olabilmektedir. Bu takdirde Allah (c.c.), akıbetlerinin inkâr olması halinde çoğunlukla övünmenin onlara fayda vermeyen işlerden (ölülerini ziyaret edip, saygınlık

⁴⁰ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XI/459; İsfahânî, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, s.513.

⁴¹ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, VII/380; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XI, 459; Zemahşerî, *Esâsül-Belâga*, I/425.

⁴² Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga*, I/425.

⁴³ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XI/469.

⁴⁴ Tekâsûr 102/1-2.

⁴⁵ Ebû'l-Berakât Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâr-u İbn Kesîr, Beyrut 2018; III/675.

ve sayı yönünden onlarla övünmek) olduğunu hatırlatarak ⁴⁶ yapılan yanlışa dikkatlerimizi çekmektedir.

Bakara sûresinde geçen bir âyette ziyaret kavramı farklı bir lafızla kullanılmıştır. “Safa ve Merve, şüphesiz Allah’ın şiarlarından. Dolayısıyla her kim hac veya umre niyetiyle Kâbe’yi ziyaret ederse, bu ikisini tavaf etmesinde bir sakınca yoktur...”⁴⁷ Bu âyette geçen Hac (الحج) yönelmek, i‘timâr (الاعتماد) ise; ziyaret anlamında kullanılmıştır. Her ikisinde de öne çıkan kullanım bilinen iki ibadete özgü olup Beytullah’ı (Kâbe) amaçlayıp, ziyaret etmektir.⁴⁸

Hûd sûresinde geçen “Kavmi koşarak ona geldiler. Onlar daha öncesinde kötü fiiller işliyorlardı. (Lût) şöyle dedi: Ey kavmim, işte bunlar benim kızlarım, onlar sizin için daha temiz. Allah’tan korkun, misafirlerime beni rezil etmeyin. Aranızda hiç mi akli başında kimse yok.”⁴⁹ bu âyette Lût kavmi peygamberlerine gelen ziyaretçilerin (misafir) erkekler olduğunu duyunca (işlemekte oldukları kötü bir amaçla) Peygamberlerine gelmişlerdi. Bu ziyaretçiler en güzel insan sûretindeydiler. Bu utanç verici manzara karşısında kendisi ve ziyaretçileri için korkan Lût (a.s) kızlarını kavmine nikâhlamayı teklifte bulunmuştu.⁵⁰ Zira kişinin ziyaretçisi (misafir) yahut komşusu utandırıldığında kendisi utandırılmış olur. Bu insanın asâleti gereğidir.⁵¹ Bu âyette de ziyaret kavramı farklı bir lafız olan ضَيْفٌ lafızıyla kullanılmıştır.

Netice itibariyle “ziyaret” kavramının pek çok lafızla ifade edildiği görülmektedir. Bu lafızlar sadece bir yerde doğrudan زَارَ fiilinden türeyerek

⁴⁶ Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîr'ül Kur'ân'il-Azim*, çev. Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul 2018, X/318-319; Ebû Mansûr el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Te'vilatü'l-Kur'ân*, çev. Mehmet Erdoğan ve Bekir Topaloğlu, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2019, XVII/312-313.

⁴⁷ Bakara 2/158.

⁴⁸ Zemahşeri, *El-Keşşaf an Hakâiki Ğavâmidi't- Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, çev. Muhammed Coşkun vd., Türkiye Yazma Eserler Kurumu Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2016, I/567; Ayrıca bkz. Tevbe 9/18.

⁴⁹ Hûd 11/78.

⁵⁰ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Huseyn b. Mesud b. Muhammed el-Ferrâ el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzil*, thk. M. Abdullah en-Nemir vd., Karınca/Polen Yayınları, İstanbul 2018, III/552; Muhammed İbn Ebi Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, “Kâf – Nâs Sûreleri”, *Badâi'u't-Tefsîr*, drl. Yusrî es-Seyyid Muhammed, Karınca/Polen Yayınları, İstanbul 2011, s.365.

⁵¹ Zemahşeri, *El-Keşşaf an Hakâiki Ğavâmidi't- Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, III/352.

kullanılmışken diğer yerlerdeyse, farklı kökten türeyen fiil ve lafızlarla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Müfessirlerin de farklı âyetlerde geçen ziyaret kavramının tefsirini yaparken aynı anlama gelen farklı lafızları kullandıklarını görmekteyiz.

1.4. ZİYARET ÇEŞİTLERİ

Ziyaret denilince akla sadece belli bir yer veya kişi gelmemektedir. Ziyaret kavramı pek çok sahada karşımıza çıkan bir mefhumdur. Aynı zamanda bu mefhumun birçok çeşidi vardır. Bunlara kısaca değinmek istiyoruz.

1.4.1. Akraba Ziyareti

Yüce Allah, insanı birbirine muhtaç olacak şekilde sosyal bir varlık olarak yaratmıştır. İnsanoğlu, bu özelliğiyle yaratılması neticesinde belli başlı sorumlulukları da üstlenmiş olmaktadır. Bu sorumluluklardan biri ve belki en önemlisi sıla-i rahîm yani akraba bağlarını sıkı tutmak ve akrabalık hukukuna riâyet etmektir. Bunu gerçekleştirmenin en önemli yollarından biri de, maddî ve mânevi yardımlaşma statüsünde olan ziyaretleşmelerle mümkündür. Zira ziyaretleşmeler, bilhassa akrabalar arası ziyaretleşmeler tarih boyunca devam edegelmiş bir olgudur. Bu sayede toplum arasında bağlar sıkılaşıyor insanî ilişkiler bağlamında köprü kurulmaktadır. Bu bağların kopmaması, kişinin akraba ve yakınları ile olan ilgi ve alâkasını kesmemesi, onları koruyup haklarına riâyet etmesi gerektiği gerek Kur'ân-ı Kerîm'de gerek hadislerde sıkça vurgulanmaktadır.

Nitekim Yüce Allah şu âyet-i kerîmelerde akrabalık bağlarına dikkatlerimizi çekmektedir: *“Ey İnsanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan, ondan da eşini var eden, ikisinden de birçok erkek ve kadın türetilen Rabbinizden çekinip sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarınızı koparmaktan da sakının. Şüphesiz Allah üzerinizde gözetleyendir.”*⁵²

---

⁵² Nîsa 4/1.

“Onlar, Allah’ın emrettiği bağı (akrabalık bağlarını devam ettiren ve iyilikte bulunan) koruyan, Rablerine saygıda kusur etmeyen, hesabın kötü sonuç vermesinden korkan kimselerdir.”⁵³

Akrabalarla ilişkiler, Cenâb-ı Allah’ın *Rahmân* isminin bir tecellisi olarak görülmeli ve akrabalık münasebetleri şefkat ve merhamet temeli üzerine kurulmalıdır. Ancak bu mantık ve düşünce ile bina edilen akrabalık ilişkileri daim ve kâim olabilir. Akrabalar arası ziyaretleşme sonucunda akrabalar arası sevgi, saygı ve hürmet duygusu güçlenerek artar. Bu vesileyle de birlik olma duygu ve arzusu ziyadeleşerek köklü bir hâl alır.

Günümüz dünyasını düşündüğümüz zaman yakınımızda bulunan, aynı şehirde yaşadığımız akrabalarımız bulunmakla beraber farklı ve uzak diyarlarda olan akrabalarımız da bulunmaktadır. Şâyet ziyaretleşme yüz yüze olabiliyorsa imkânlar dâhilinde belli aralıklarla ziyaretleşmelerin olması daha makbul olan bir husustur. Bu süre, ne çok kısa tutulmalı ne de çok uzun tutulmalıdır. Zira kişinin hatırının sayıldığı bir yere çok sık gitmesi değerinin azalmasına sebep olabildiği gibi, ziyaret aralığını çok uzun tutması da aynı sonuca sebep olabilmektedir. Uzaktaki akrabayı ziyaret sıklıkla olamadığı için ziyaretleşme yerini tutan mektup yazma, mesaj gönderme ve daha önemlisi arayarak hâl ve hatrın sorulması da akrabalar arası bağların güçlü olmasını sağlamaktadır.

Akraba ziyaretlerinde bulunurken İslâm dininin belirlediği sınırlar muhafaza edilmelidir. Bu mânada mahremiyet kurallarına uyulmalı, ziyaretleşmede Allah Teâlâ’nın razı olacağı konular konuşulmalıdır. Mahremiyet kurallarına uyulmadan yapılan ziyaretleşmenin kişiye hiçbir kazancı yoktur. Aynı zamanda içerisinde dedikodunun yapıldığı, ev veya ev sâhibinin kusurlarının araştırıldığı vb. durumların olduğu ziyaretleşmeler de Allah’ın razı olmadığı ve kişinin ecir alamadığı ziyaretlerdendir. Bundan dolayı akrabalar arası ziyaretleşmeler oldukça mutedil zaman aralıklarıyla yapılmalı ve ziyaret esnasında rıza-i İlahi’ye muvafik mevzular üzerinde durulmalıdır ki amacına uygun akraba ziyareti gerçekleştirilmiş olsun.

---

⁵³ Ra‘d 13/21.

1.4.2. Komşu Ziyareti

İnsanlar arası dostluk ve sevgi bağlarının kuvvetlenmesi açısından akraba ziyaretleri kadar komşu ziyaretleri de bir o kadar önemli bir yere sahiptir. Çünkü İslâm dini, akrabalık bağlarına yaptığı vurgunun neredeyse aynısını komşu haklarına da yapmıştır. Bu sebeple yapılan ziyaretler içerisinde en çok komşular arası ziyaretleşmelere rastlamak mümkündür. Bu minvâlde söylenen “*Komşu hakkı, Allah hakkıdır.*” atasözü ve “*Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir*” hadisi, doğrudan veya dolaylı olarak komşu ziyaretlerine verilen önemi ifade etmektedir.

Komşu denilince, Müslim - gayr-i müslim, iyi- kötü, dost- düşman ayrımı yapmaksızın çevremizdeki bütün kişiler akla gelmektedir. Ailelerimizden sonra en yakın çevremizi komşularımız oluşturmaktadır. Bu sebeple kendi ailemize değer verdiğimiz gibi komşularımıza da değer vermeliyiz. Hastalandıklarında ziyaret etmeli, başına bir musibet geldiğinde teselli etmeli, cenazesi olduğunda taziye ziyaretinde bulunup acısına ortak olmalı, davetine icabet etmeli ve mümkün olan her durumda desteğimizi esirgememeliyiz. Sağlık ve hastalıklarında, sevinç ve kederlerinde, düğün ve bayram günlerinde kısacası her durumda yanlarında olmalı ve daima yanlarında olacağımızı da hissettirmeliyiz.

Çevresindeki komşularla iyi münasebetlerde bulunmak Müslüman olan her ferdin vazifesidir. Komşuya hürmet, onunla iyi geçinmektir. Onlara karşı güler yüzlü, tatlı sözlü olmak, hâl hatırlarını sormak ve onları incitecek söz ve davranışlardan uzak durmaktır. Kişi komşusundan ne bekliyorsa, komşusuna da aynı şeyleri yapmalıdır. Şâyet komşusu tarafından sıkıntı yaşıyorsa komşusunun sıkıntılarına katlanmalı, komşusunun açıktan bir günah işlediğini görse, elinden geldiğince emr-i bil ma'rûf görevini yerine getirmeli ve yanlışından dönmesi için sık sık ziyaret etmeli ya da kendi evine davet etmelidir.

1.4.3. Hasta Ziyareti

Hastalık da sağlık da insan hâli bir durumdur. Hâliyle her mü'min bilir ve inanır ki; dünya hayatı bir imtihân yeridir. İnsanoğlu kimi zaman bolluk içerisinde ve sağlıklı olmakla imtihân olurken, kimi zaman da yokluk ve hastalıkla imtihân olmaktadır.

Mü'min'e düşen görev, her iki duruma da rıza göstererek ve sabrederek Allah'ın rızasına nâil olmaktır.

İslâm dini, kişinin dünya ve âhîret saâdetini amaçladığından, bu amaca hizmet mâhiyetinde hasta ziyaretine de çok önem vermiştir. İnsan, yapısı gereği zor ve sıkıntılı günlerinde kendisiyle ilgi ve alâkasını kesmeyen kişiye karşı ciddi bir yakınlık hissi duyar. Bu sebeple hasta ziyareti, bireyler arası kaynaşmayı sağladığı gibi toplum arasında da kaynaşmaya vesile olmaktadır.

Hasta olan herkes, başta psikolojik olmak üzere pek çok konuda kendisini destekleyecek kişilere ihtiyaç duyduğundan dolayı, hastayı ziyaret oldukça önemli bir yere sahiptir. Şu kadar var ki, her işin bir usûlü olduğu gibi hasta ziyaretinin de bir usûlü vardır. Bundan dolayı öncelikle ziyaretin oldukça yerinde ve zamanında yapılması gerekir. Çünkü hastanın kendisi olsun, yakınları veya hasta ortamı olsun her zaman ziyarete uygun olmayabilir.

Hasta ziyareti mümkün olduğunca gündüz saatlerinde olmalıdır. Çünkü akşam saatleri eve çekilme ve dinlenme vakitleridir. Nitekim Yüce Allah; *“O, geceyi size bir örtü, uykuyu istirahat zamanı ve gündüzü de hareket ve çalışma vakti yapandır”*⁵⁴ buyurarak hareket saatlerinin gündüz, dinlenme saatlerinin ise gece vakitleri olduğunu bizlere bildirmektedir. Hasta ziyareti oldukça kısa tutulmalı, hastayla konuşurken, her hastalığın bir şifâsının olduğu ve kendisinin de şifâ bulacağını bildiren ifadeler kullanarak hastaya moral verici ifadeler sarf edilmelidir.

1.4.4. Taziye Ziyaretleri

Sözlükte *“birine sabır telkin etmek ”* anlamındaki taziye terim olarak; yakını vefat eden kimseleri sabır ve metânet göstermeye teşvik etmeyi, baş sağlığı dilemeyi, onları teselli edip acılarını paylaşmayı ifade eder.⁵⁵ Taziye kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de geçmemekle birlikte her canlı için ölümün kaçınılmaz olduğunu ve sonunda herkesin

⁵⁴ Furkân 25/47.

⁵⁵ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XXXVII/76, Mustafa Çağrıçı, “Taziye”, *DİA*, c. XL, TDV Yayınları, İstanbul 2011, s.202-203.

Allah'ın huzuruna varacağını bildiren âyetler⁵⁶ insanların ölüm gerçeği karşısında düzgün bir hayat yaşamalarının, ayrıca ölümü normal karşılamanın gerekliliğine işâret etmektedir. Dünyadaki bütün varlıkların fâni ve yalnız Allah'ın bâki olduğunu bildiren âyetler⁵⁷ de kapsamlı bir tâziye örneği olup klişeleşmiş tâziye cümlelerine ilham kaynağı teşkil etmiştir.

Müslümanlar, diğer kardeşlerinin derdiyle dertlenen, sevincine ortak olan ve birbirlerinin kardeşleridir. Bu sebeple başka bir müslümanın başına gelen acı, belâ ve musibeti, kendisinin başına gelmiş gibi hisseder, acı, elem ve ızdırabını kendi nefsinde duyar. Bunun en bariz örneğini taziye ziyaretlerinde görmekteyiz.

Müslümanlar; yakınlarından, komşu veya tanıdıklarından birinin vefatı üzerine cenaze işleriyle ilgilenmeyi ve taziyede bulunmayı dini bir vecibe bilirler. Defin işlemlerinden sonra cenaze evinde, cenaze evi yetersiz olduğunda veya uygun olmadığı zamanlarda da genelde yakın komşu evinde ya da taziye için belirlenen başka yerde taziyede bulunarak acılarını hafifletmeye çalışırlar.⁵⁸ Taziye ziyaretinde bulunmak, Arap toplumunun ve kültürümüzün bir uygulaması olduğu gibi diğer dinlerin ve sonraki toplumların da bir uygulamasıdır. Her din ve kültürün kendine has bir çok uygulaması olmakla beraber pek çok farklı uygulaması da mevcuttur. Bu farklı uygulamalardan biri de taziye uygulamasıdır. Farklı taziye uygulamaları ve ölüm sonrası yas ritüellerine birkaç örnek vermekle yetinmek istiyoruz.

Önemli bir kimsenin ölümü karşısında ölü evi kadınlarının başlarına ve yüzlerine çamur sürmeleri, ölünün mumyalanması ve yas sırasında genelde saç ve sakalların uzatılması Mısırlılara ait uygulamalardandır. Elbise yırtma, yere oturma, başa kül serpmeye, bedeni kesme, saç yolma, ağlayıp dövünme ve oruç tutma gibi adetlerin Yahudilere, ümitsizliğe kapılmayarak Hz. İsa'nın tekrar nüzul edeceği, ölüleri tekrar dirilteceği ve Rab ile havada buluşmak için bulutlara çıkacağı orada ölüm, hüznün, ağlayıcı ve acının olmayacağı anlayışının Hristiyanlara ait uygulamalar olduğu

⁵⁶ Âl-i İmran, 3/185; el-Enbiyâ, 21/35; Ankebût, 29/57.

⁵⁷ Rahmân, 55/26-27.

⁵⁸ Çağrıcı, "Taziye", c. XL, s.203.

görülmektedir.⁵⁹ Kara ve gök elbise giymek, elbiseyi ters giymek, baş açmak, atların kuyruklarını kesmek, saç kesmek, ağıt yakıp ağıtçı tutmak gibi uygulamalar ise; Eski Türk âdetlerindedir.⁶⁰

Netice itibariyle; taziye ziyareti gibi uygulamalar toplumda ve kişiler arasında birlik ve beraberliği, yardımlaşmayı, paylaşmayı ve dayanışmayı sağladığından, üzüntülü günlerde birlik olma ruhu ve şuurunu verdiği için, mahzun kişi veya ailelerin hüznlerine ortak olmakla üzüntüler hafifletildiğinden dolayı bu tür uygulamaların yapıyor olması oldukça mânidar ve faydalıdır.

1.4.5. Bayram Ziyaretleri

Bayram kelimesinin Arapça'sı, sözlüklerde “*adet haline gelmiş sevinç ve keder, bir araya toplanma günü*” anlamlarıyla karşılanan عيدٌ kelimesidir.⁶¹ “İd” kavramı Kur’ân-ı Kerîm’de bir yerde⁶² geçerken, hadislerde pek çok yerde geçmektedir. Bayramlar, toplumun bütün bireyleri tarafından benimsenen ve ortaklaşa kutlanan, pek çok amaç ve işleve sahip olan, geçmişten günümüze bütün toplumlarda görülen, genellikle dinsel yönü ağır basan, insanları bir araya getirip dostluk bağlarının kurulmasını sağlayan önemli toplumsal gelenektir.⁶³

Bayramlar, dünya üzerindeki tüm milletlerin ortak değerlerinin bir sonucudur ve bayramı olmayan bir millettten söz etmek neredeyse mümkün gözükmemektedir. Bayramların her milletin kendi içerisinde şekillenip özümsemesi yakın dönemin değil, köklü bir geçmişin ürünüdür. Bu vesileyle geleneksel bayramlar, halkların geçmiş tarihlerinde geçirmiş oldukları gelişim ve değişimlere ayak uydurarak günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.⁶⁴

⁵⁹ Emine Öztürk, *Taziye Gelenekleri ve Ziyaret Fenomeni (Kars Örneği)*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2016, s.77-78.

⁶⁰ Öztürk, *Taziye Gelenekleri ve Ziyaret Fenomeni (Kars Örneği)*, s.80-82.

⁶¹ Sargon Erdem, “Bayram”, *DİA*, c. V, TDV Yayınları, İstanbul 1992, s. 257.

⁶² Mâide 5/114.

⁶³ Harun Yıldız, *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü*, 1. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009, s.374.

⁶⁴ Tugba Gönel Sönmez, “Geleneksel Bayramların Halk Hayatındaki Rolü”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 2016, sayı:7, s.143.

Bayram günlerinde kısmen bugün de uygulanan eski geleneğe göre hemen her toplumda mahkûmlar affedilmekte veya cezaları hafifletilmektedir.⁶⁵ Bayramlar, dini ve milli duyguların, inanç, örf ve adetlerin uygulandığı, küskünlük ve dargınlıkların son bulup yerini kardeşlik ve sevincin aldığı, herkesin kardeşçe yaşayıp birbirini ziyaret ettiği günlerdir. Bayramlarda problemler halk arasında istişare edilerek çözülmeye çalışılır, ihtiyaç sahipleri ve yaşlılar ziyaret edilerek hatırları hoş tutulur ve büyüğünden küçüğüne herkes birbirinin bayramını tebrik eder.⁶⁶

Câhiliye dönemi Araplarının bayramları hakkında yeterli derecede bilgi olmamakla beraber, aralarında milli birlik bulunmayan ve kabileler halinde yaşayan bu dönem Araplarının hep birlikte kutladıkları bir bayramlarının olmadığı, her kabile ve şehrin kendi geleneklerine göre törenler tertip ettiği bilinmektedir.⁶⁷ Her kabilenin en az bir putu ve her putun da kutsanıp kurbanlar kesildiği muhtelif kutlama günleri vardı.⁶⁸

Câhiliye insanının Allah dışındaki varlıklara tanrısal bir güç atfetmesini yanlış gören İslâm, bu anlayışı kabul etmediği gibi bunun karşısında durarak ciddi bir şekilde reddetmiştir.⁶⁹ Hicretten hemen sonra Medine'ye yerleşen Hz. Peygamber, Medinelilerin câhiliye döneminden kalma iki bayramı (Nevruz ve Mihricân) kutladıklarını görünce, “Allah sizin için o iki günü, daha hayırlı iki günle yani Ramazan ve Kurban bayramlarıyla değiştirmiştir”⁷⁰ buyurarak bundan sonra Müslümanların kutlaması gereken bayramların *Ramazan ve Kurban* bayramı olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda başka dinlere ait bayramlara itibar edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.

Ayrıca Hz. Peygamber, bayramların kalabalık ve neşe içerisinde kutlanmasını isteyerek, Arap geleneğinde bir yeniliğe daha yer vermiştir. Allah Resûlü evinde bulunduğu bir vakit, eşi Hz. Âişe (r.anhâ)'nin yanında def çalıp, şiir ve şarkı söyleyen câriyelere izin vermiş ve bunu gören Hz. Ebû Bekîr'in, kızı Hz. Âişe'yi azarlaması üzerine; “*Ey Ebû Bekir onlara karışma. Bu günler bayram günleridir. Her milletin bir*

⁶⁵ Erdem, “Bayram”, s.257.

⁶⁶ Sönmez, “Geleneksel Bayramların Halk Hayatındaki Rolü”, s.144.

⁶⁷ Erdem, “Bayram”, s.258.

⁶⁸ M. Mahfuz Söylemez, *Erken Dönem İslâm Tarihinde Kurban ve Kurban Bayramı*, Uluslararası Kurban Sempozyumu, İstanbul 8-9 Aralık 2007, s.82.

⁶⁹ Söylemez, *Erken Dönem İslâm Tarihinde Kurban ve Kurban Bayramı*, s.82.

⁷⁰ Ebû Dâvud, Salât 245.

bayramı vardır. Bu da bizim bayramımızdır”⁷¹ diyerek oyun ve eğlenceye izin verdiğini beyân etmiştir.

Osmanlı zamanında bayramlarında küçükler büyüklerin ellerini öper, büyükler çocuklara ve yakınlarına hediyeler verir, bayramlaşmaya gelenlere bayram hediyesi adı altında para verilirdi. Belli bir süre memurlar âmirlerinin bayramlarını tebrik etmek üzere evlerine bayram ziyaretine giderken, bu gelenek sonraki dönemlerde külfetli olduğu düşünülerek yasaklanmıştır.⁷²

Uygurlarda ramazan ve kurban bayramını tebrik etmeleri İslâm dinini benimsemeleriyle başlamıştır. Bayram günlerinde öncelikle anne-babalar ziyaret edilir, ardından akraba ve komşu ziyaretinde bulunulur ve son olarak çevredeki yoksul ve garîban kişilerin ziyareti gerçekleşir. Bayram günlerinde ziyaret edilen bir diğer mekân ise kabirlerdir. Bu geleneğin dini bir değeri olmayıp, çocukların büyüklerini hatırlamalarını, dünya hayatının kısıtlılığını ve insanın aniden ölebileceğini hatırlatması açısından gerçekleştirilen bir uygulamadır.⁷³

Alevi- Bektaşî toplumlarında kutlanan en önemli iki bayram Hıdırellez ve Nevruz bayramlarıdır. Bu bayramlarda toplu olarak kahvaltı yapılır, dargınlar barıştırılır, hasta ve yoksullar ziyaret edilerek gönülleri alınır. Gruplar halinde gitmek üzere sevdiklerinin mezarları ziyaret edilir.⁷⁴ Ayrıca yakın zamanda ölmüş kişilerin akrabalarını taziye ziyaretinde bulunulur, ulu kişilerin türbeleri ve mezarlıklar ziyaret edilir ve akrabalar arası ziyarette bulunarak hediyeleşmeler gerçekleşir.⁷⁵ Ramazan bayramı arifelerinde kabirler ziyaret edilir, aydınlık ve ışığı temsil ettiği için mum yaktıkları ifade edilmektedir.⁷⁶ Kurban ritüeli ise; sadece Kurban Bayramı’nda

⁷¹ Buhârî, İdeyn 3, Menâkibu’l-Ensâr 46; Müslim, İdeyn 16; İbn Mâce, Nikâh 21; Nesâî, Salâtü’l İdeyn 33.

⁷² Arık vd, *Halk İnanışları*, s.150.

⁷³ Sönmez, “Geleneksel Bayramların Halk Hayatındaki Rolü”, s.144-146.

⁷⁴ İbrahim İslah, *Türklerde Bayram*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2012, s.184-194; Yıldız, *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü*, s.374-382.

⁷⁵ Yıldız, *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü*, s.386-387.

⁷⁶ Ejder Okumuş, “Alevilerde Kurban Bayramı Kurbanı (Türkmen Hacıköyü Örneği)”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, cilt:7, sayı:1, s.8.

yapılmayıp çeşitli dönemlerde yapılan cemlerle, türbe, yatır ve ocak ziyaretlerinde de uygulanır.⁷⁷

Ülkemiz ve İslâm dünyasının genelinde; Ramazan ayına has kılınmış ve halen varlığını sürdüren pek çok gelenek mevcuttur. Câmilerde kandillerin yakılıp minareler arasına mahya asılması, iftar davet ve icabetleri, muhtaç olanlara yardımların arttırılması, sahur vakitlerinde davul çalınıp manilerin söylenmesi, Ramazan ayına has oyun, eğlence ve yemeklerin hazırlanması gibi faaliyetler varlığını sürdürmekte olan geleneklerdir.⁷⁸

Sonuç olarak; her topluluğun geçmişten gelen ve günümüzde de varlığını sürdüren bir bayram kültürü vardır. Bu bayramlar kimi toplumlarda neredeyse hiç değişmez iken, kimi toplumlarda ise; farklı din veya kültürlerin de etkisiyle değişerek farklı bir form kazanıp varlığını sürdürmüşlerdir. Sevinç ve neşe kaynağı olan bu günlerde özellikle Mü'minlere yakışan, bayram günlerini çoluk çocuğu, eş, dost ve akrabalarıyla temiz ve taptaze bir ruh, zevk ve neşeyle geçirmektir. Aksi takdirde bayramların diğer günlerden bir farkı olmayacak ve bayramlar sadece isim olarak kalacaktır.

1.4.6. Türbe, Veli, Yatır ve Mezar Ziyaretleri

Dini tecrübeyi yaşamak isteyen insanoğlu bazen kutsal kabul edilenle direkt bazen de dolaylı yollarla iletişim kurma çabası içerisine girmiştir. Bu çaba neticesinde kutsal kabul edilen veli, mezar, türbe, yatır vb. yer ve nesnelere ziyaret için uygun ortamı oluşturmaktadır.

Bu tür mekânları ziyaret etmeyi de bünyesinde barındıran mistisizm (gizemcilik) anlayışı, İslâm kültürünün bir ürünü olmakla beraber Hint kültüründe de etkilenmiş, türbe, mezar (kabir) ve ziyaret yerlerine olan yoğun ilgi ve tutum ilk dönem efsanelerinden, özellikle eski Hristiyanlıktan geçmiştir. Bu adetler Bizans ve İran'dan

⁷⁷ Yıldız, *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü*, s.383.

⁷⁸ Arık vd, *Halk İnanışları*, s.143.

kalma adetler olmakla beraber İslâm'dan önceye ait bir takım geleneklerdir.⁷⁹ Bu tür inançlara yenilerinin de eklenmesiyle Abbasilerin son döneminden itibaren İslâm'a daha çok sokulmaya başlandığı görülmektedir.⁸⁰

Günümüz toplumunda insanların türbe, yatır vb. yerleri ziyaret etmelerinde Türk toplumunun geçmişte sahip olduğu inançların varlığını sürdürdüğü, sürekli göçebe bir toplum olmanın neticesi olarak diğer toplumlardan da etkilendikleri bir takım şeylerin var olduğu izlerini görmekteyiz.⁸¹

Türbelerde yatan kişiler sadece mânevi bir güce bağlı kişiler olmamakla birlikte genel anlamda sahâbenin, din büyüklerinin, sultanların ve evliyaların kabirlerinin bulunduğu yer olarak bilinmektedir. Bunun dışında memleket önderleri, tarikat alanında yükselmiş kişiler, kahraman, memlekete büyük hizmetlerde bulunmuş kişiler ve kutsal sayılan ölümler de bulunmaktadır.⁸²

Bu yerleri ziyarette bulunanların çoğunluğu modern tıbbın imkânlarına başvurmuş ve doktorların verdiği ilaçları kullanmış fakat çare bulamamış insanlardan oluşmaktadır. Bazı ziyaretçiler ise; gördükleri rüyalar sonucu türbeleri ziyaret etmekte, kendilerinin özel olarak seçildiklerini, türbede yatan zatın kendileriyle mânevi yoldan irtibata geçtiğini düşünmektedirler.⁸³

Ziyaret yerleri mânevi olduğu kadar maddi amaçlarla da ziyaret edilir. Mânevi amaçla türbe, yatır vb. yerleri ziyarette bulunanlar buralarda adak adama, kurban kesme, bez ve çaput bağlama gibi uygulamalarda bulunmaktan ziyade, birer fatiha okuyup sevâbını ebediyete giden kişinin ruhuna hediye ederler. Bu ziyaretçiler türbe veya

⁷⁹ M. Şemseddin Günaltay, "Ölümleri Kutsallaştırma: Türbeler ve Ziyaret Yerleri", (sadeleştiren: Ahmet Gökbek), *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, sayı:1, s.188-189.

⁸⁰ Günaltay, "Ölümleri Kutsallaştırma: Türbeler ve Ziyaret Yerleri", s.189.

⁸¹ Rahmi Kurt, *Sivas Merkez ve Merkeze Bağlı Köylerdeki Ziyaret ve Adak Yerleri*, Es Ofset Matbaacılık, Sivas 2017, s.150.

⁸² Aykut Günaydın, *Zonguldak Yöresi Türbe, Yatır ve Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanış ve Uygulamalar*, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak 2019, s.37.

⁸³ Özpolat, "Ziyaret Fenomeninden İsim Kültürüne: Fatih Ahmet Baba Türbesi Örneği", s.81.

yatırdan hiçbir istekte bulunmayıp, isteklerini doğrudan Yüce Allah'tan beklemektedirler.⁸⁴

Maddi amaçla ziyarette bulunanlar ise; esasen isteklerini doğrudan yatır veya türbeden istememekle beraber, esas meramlarını Allah'a arz etmektedirler. Bir nevi ziyaret yerini birer aracı (vesile) kılmaktalar.⁸⁵ Fakat günümüz dünyasında müşahede ettiğimiz üzere bazen asıl meramlarını ziyaret yerlerinden istedikleri durumlar da görülmektedir. Bunun sonucunda çaput ve bez bağlama, duvara isteğini ifade eden yazılar yazma, kurban kesme, mum yakma, kutsal olduğuna inanılan ziyaret yerinin suyundan içme veya o suya girme, toprağından yeme ve hasta olan bölgesine oranın toprağından sürme gibi birçok uygulamayla karşılaşmaktayız.

Genellikle türbe, yatır ve mezar ziyareti esnasında yapılan duâ ve istekler arasında; hastalara şifâ dilemek, çocuk düşmelerini önlemek veya farklı cinsiyette çocuk sâhibi olmak, kısmetin açılması, aile huzurunun sağlanması, buralara adak adamak, iş sâhibi olabilmek, maddi ve mânevi sıkıntılardan kurtulmak gibi şeyler yer almaktadır.⁸⁶ Allah dostu aracılığıyla dileklerin gerçekleştiğine inanıldığı için sürekli olarak “*mübarek zâtın yüzü suyu hürmetine*” ifadesinin kullanıldığı da görülmektedir.⁸⁷

Konu başlığıyla ilgili olan mezar (kabir) ziyaretlerine detaylı bir şekilde tezimizin üçüncü bölümünde yer vereceğimize, bu başlık altında yüzeysel şekilde bilgi vermekle yetinmek istiyoruz.

Sonuç olarak; ilk dönemlerden beri uygulanan ve günümüzde de uygulanmakta olan türbe, yatır, mezar vb. yerleri ziyaret, oraları ziyaret edenlerin birçoğunda mânevi

⁸⁴ H. İbrahim Yeğın, *Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Nedenleri Bağlamında Şeyh Şa'ban-ı Veli Türbesi*, II. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Veli Sempozyumu, Kastamonu 4-6 Mayıs 2014, s.179.

⁸⁵ Yeğın, *Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Nedenleri Bağlamında Şeyh Şa'ban-ı Veli Türbesi*, s.179; Oymak, “Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma”, s.296-297.

⁸⁶ Arık vd, *Halk İnanışları*, s.95; Atasağın, “Ziyaret Fenomeni”, s.58-59; Keskin, “Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Keçeci Baba Örneği)”, s.96-98; Özpolat, “Ziyaret Fenomeninden İsim Kültürüne: Fatih Ahmet Baba Türbesi Örneği”, s.73-77.

⁸⁷ Özpolat, “Ziyaret Fenomeninden İsim Kültürüne: Fatih Ahmet Baba Türbesi Örneği”, s.80.

ve psikolojik bir rahatlama hissi uyandırdığı için yapılmaktadır. Bununla beraber maddi ve mânevi birçok sıkıntısının giderileceği düşüncesi ile toplumun pek çok kesimi tarafından buralar ziyaret edilmektedir. Ayrıca inanç sâhibi insanlara, dünya hayatının fâniliğini ve ölüm sonrası âhiret hayatını hatırlatarak bu hissiyatı diri tutması, dinî ve tarihi bağları kuvvetlendirmesi açısından bu mekânları ziyaret etmek oldukça önemli görülmektedir.

1.4.7. Baba Dostunu Ziyaret

Ana babaya hürmet etmek, dinimizin emri ve sıklıkla üzerinde durduğu bir konu olmakla beraber, insanî hassasiyetini kaybetmemiş herkesin kabul edebileceği bir hürmet çeşididir. Ana babaya gösterilen hürmet, netice itibariyle Allah'ın rızası sayılmakta ve cennet vesilesi olmaktadır. Ana baba dostları da hürmet edilmesi gereken kişilerdir. Ana baba dostları, gerek ana babamız hayatta iken, gerekse vefatlarından sonra ana babamızdan geriye kalan pek değerli birer hatıradırlar. Ana baba dostlarına hürmet, bizzat ana babaya gösterilen hürmet gibidir ve onlara gösterilen saygı demektir. Bu anlayış aynı zamanda bir vefa göstergesidir.

Vefatından sonra birini hep iyilikleriyle anmak ve hatıralarını canlı tutmak vefat eden kişiye olan sevgi ve bağlılığın göstergesidir. Bunun en güzel misâlini ümmeti için en güzel örnek olan ve her fırsatta vefat eden eşi Hz. Hatice ile olan hoş hatıralarından bahseden Hz. Peygamber'in hayatında görmekteyiz. Anlıyoruz ki; kadir kıymet bilmek, değer vermek, sevip saymak ve vefa göstermek sadece hayatta olanlarla sınırlı değildir.

Ana ve babanın kendilerine yakınlık duyarak sürekli görüşüp muhabbet ettiği kimseler; alışkanlıkları, hayat tarzları ve mizaçlarıyla bizlere ana ve babamızı hatırlatırlar. Baba dostlarına verilen değer ve gösterilen hürmet, hayatta olduklarında gösterildiği gibi vefatlarından sonra da gösterilmelidir. Çünkü baba dostları, ailenin hatıralarını taşıyan birer değerli cevherdir. Bu vesileyle baba dostları ara ara ziyaret edilerek hem hatıralar tazelenecek hem de baba dostlarının gönülleri hoş tutulmuş olacaktır. Ziyaretlerde bulunurken mümkün olduğunca hediye götürülmelidir. Hediye seçiminde de ince düşünmek ziyarete ayrı bir güzellik katacaktır. Örneğin ziyaret maksadıyla hediye alırken baba dostlarımızla babamızın tatlı hatıralarını anımsatacak bir şeyler seçmek ziyaretin değerini ve havasını daha da güzelleştirecektir.

Bütün bu ziyaretler insanlık tarihi boyunca yapılagelmiş olan ziyaretlerdir. Zira ziyaretlerin insan psikolojisi üzerinde pek çok olumlu etkileri olduğu bir gerçekliktir. Bu ve benzeri sebeplerle İslâm dini ziyaretlere çok önem vermiştir. Aynı zamanda ziyaret mefhumu, toplumun birbirine kaynaşmasını sağlayan ve sosyolojik etkileri olan bir olgudur. Bu bakımdan ziyaretlerin belli aralıklarla yapılması oldukça mânidar görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM: HADİSLERDE ZİYARET

Genel olarak hadisler tarandığı zaman karşımıza pek çok ziyaret çeşidi çıkmaktadır. Ziyaretlerin geneli için زَارَ fiilinden türeyen زِيَارَةٌ (ziyaret) lafzı kullanılırken, hasta ziyareti için özel bir kullanım olan عِيَادَةُ الْمَرِيضِ (ıyâdetü'l-merîd) lafzının kullanıldığını görmekteyiz. عِيَادَةٌ ifadesi عَوَدَ kökünden türemiştir. Bu kavram bir şeyi yaptıktan sonra bir daha yapmak, bitirdiği bir işe tekrar dönmek gibi anlamlara gelmektedir. Aynı zamanda hastayı ziyaret için meşhur olmakla beraber, hasta ziyareti için özel bir kavram haline gelmiştir.⁸⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de عِيَادَةٌ kavramının pek çok yerde geçtiğini görmek mümkündür. İlgili kavramın daha iyi anlaşılabilmesi için âyet-i kerîmelerdeki kullanımına bakmamız uygun olacaktır. Bu âyetlerden bazılarına işâret etmekle yetineceğiz.

(وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا)

“ Kadınlarından zihar yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden **dönecek** olanlar....”⁸⁹

(مَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمِ اللَّهُ مِنْهُ) “ ... fakat kim de bu suçu **tekrar işlerse**, Allah ondan intikamını alır. Allah daima galiptir, intikam sâhibidir.”⁹⁰

Verilen âyetlerde görüldüğü üzere bu kavram Kur'ân'da; *tekrar dönmek, tekrar işlemek, dönmek* gibi pek çok anlamda kullanılmıştır.

⁸⁸ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, VIII/434.

⁸⁹ Mücâdele 58/3.

⁹⁰ Mâide 5/95.

İslâm dininin en çok üzerinde durduğu konulardan biri, yakını ve ihtiyaç sâhibini gözetme konusu içerisine giren ziyaretleşmedir. Kişinin başkasına en çok ihtiyaç duyduğu zamanlardan biri olan hastalık, darlık, ölüm gibi durumlarda ihtiyaç sahiplerini ziyaret edip dertlerini paylaşmak, acılarına ortak olmak ve onlara yardımda bulunmak dinimizin hassasiyetle yaklaştığı bir konudur. Aynı zamanda doğum, nikâh ve bayram günlerinde de insanların mutluluklarına ortak olmak yahut sırf Yüce Allah'ın rızasına nail olmak için yakınları ya da dostları ziyarette bulunmak Hz. Peygamber'in yaptığı, ashâbı ve biz ümmetinden de yapmasını istediği *sünnet*lerden biridir.

İslâm, sadece bireysel huzuru sağlama noktasında değil, toplum huzuru ve refâhını da sağlayacak hususlar üzerinde durarak her konuda yol gösterici olmuştur. Çoğu alanda boşluk bırakmayan İslâm dini, toplum huzurunu arttıran ve insani ilişkiler içerisine giren ziyaretleşme noktasında da nasıl hareket etmemiz gerektiği hususunda bizlere belli başlı ölçüler getirmiştir. Şüphesiz ki; Müslümanım diyen her şahsın, bu ölçüleri uygularken kimi, neyi ve nasıl ziyaret etmesi gerektiği konusunda da bir rehber ihtiyacı vardır. Bu da sünnete uymayı gerektiren bir mevzudur. Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de: *"İçinizden Allah'ın lütfuna ve âhîret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır"*⁹¹ buyurmaktadır. Bu âyetin de işâret ettiği üzere her yönüyle ümmeti için en güzel örnek ve rehber olan Hz. Peygamber, ziyaret âdâbı ve zamanı, ziyaret edilmesi gereken yer, kişi vb. hususlarda da hiç şüphesiz insanlar için en güzel örnek olmuştur.

Bu bağlamda, bütün insanlık için örneklik teşkil eden Hazret-i Peygamber'in hayatından dersler çıkarmak, her mü'min için kaçınılmaz bir gerçekliktir. Bu çalışmada; Hazret-i Peygamber'in ziyaretleri, ziyarette bulunurken nasıl hareket ettiği, bu esnada ne söylediği, bizlere ne tür tavsiyelerde bulunduğu ve bizlerin de onu nasıl örnek almamız gerektiği üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

---

⁹¹ Ahzâb 33/21.

2.1. HASTA ZİYARET ETMENİN FAZİLET VE SEVÂBİ

2.1.1. Hasta Ziyaret Etmenin Fazileti

Yüce Allah, kullarını pek çok şekilde imtihâna tâbi tutar. Bu imtihânlardan biri de kişinin bedenen rahatsız yani hasta olmasıdır. Allah Resûlü; “*Allah kime hayır murad ederse ona musibet verir*”⁹² buyurarak Yüce Allah tarafından sevilenlerin musibete uğrayacaklarını bizlere bildirmektedir. Bu durumda Mü'min'e yakışan hâl ve hareket; sağlıklı iken şükretmesi, hastalanınca da sabrederek Cenâb-ı Allah'tan gelen musibeti hoş karşılamasıdır. Bu konuda Peygamber (s.a.v)'in şu hadisi hususa açıklık getirmesi bakımından mânidârdır: “*Mü'minin işine şaşırırım. Gerçekten onun bütün işleri hayırdır. Bu mü'minden başka kimseye yoktur. Kendisine varlık isâbet ederse şükreder, bu kendisi için hayır olur. Darlık isâbet ederse sabreder, bu da onun için hayır olur.*”⁹³

Kişi, hastalık anında kendisini bedenen rahatsız hissettiği gibi ruhen de rahatsız hisseder. Bu noktada kendisine yapılan ziyaretler, tıpkı doktorun vesilesiyle gelen hissi bir devâ gibi hastanın kendisini iyi hissetmesi ve teselli olması açısından oldukça önemlidir. Hz. Peygamber de, risâlet görevi boyunca toplumun her problemi ile ilgilenmiş, gerek sözlü ve takriri gerekse fiili olarak her müşkil durumda ashâbının derdiyle dertlenmiştir. Hasta ziyaretine çok önem vermiş ve ashâbını da hasta ziyaretine teşvik etmiştir. Hastayı ziyaret bir nezaket göstergesi olduğu gibi aynı zamanda dini bir emirdir. Bu vecibeyi şu kutsî hadisten anlamaktayız; “*Şüphesiz Allah (c.c) kıyamet gününde: Ey Âdemoğlu! Ben hasta oldum da, sen beni dolaşmadın! diyecek. Âdemoğlu: Yâ Rabbi! Ben seni nasıl dolaşabilirim. Sen âlemlerin Rabbisin! cevabını verecek. Teâlâ Hazretleri: Bilmez miydin ki, filân kulum hasta oldu. Sen onu dolaşmadın. Bilmez miydin ki onu dolaşmış olsan, beni onun yanında bulurdun, buyuracak. Ey Âdemoğlu! Senden yiyecek istedim; beni doyurmadın! diyecek. Âdemoğlu: Yâ Rabbi! Seni nasıl doyurabilirim ki! Sen âlemlerin Rabbisin! diyecek. Teâlâ Hazretleri: Bilmez misin ki,*

⁹² Buhârî, Merdâ 1.

⁹³ Müslim, Zühd 64.

filân kulum senden yiyecek istedi, sen onu doyurmadın. Bilmez miydin ki, onu doyurmuş olsan; bunu benim nezdimde bulacaktın buyuracak.”⁹⁴

Allah Teâlâ'nın hasta olmayacağı, yemeden içmeden münezzehe olduğu bilinen bir gerçektir. Fakat Yüce Allah bu hadiste bizlere hasta ziyaretinin kulları nezdinde ve kendi katında ne derece önemli olduğunu bildirmektedir. Âlimler bu hususta: “Allah Teâlâ'nın hastalığı kendisine izafe etmesindeki amaç, kulun kendisidir. Bu da kulunu şerefliendirmek ve onun anlamasını kolaylaştırmak içindir”⁹⁵ şeklinde açıklamada bulunmuşlardır. Aynı şekilde âlimler, “*beni hasta kulumun yanında bulacaktın*” ve “*onu doyurmuş olsan; bunu benim nezdimde bulacaktın*” ifadelerinde hasta ziyaretinde bulunan kişinin, Allah'ın sevâbı ve ikrâmını bulacağı anlamında yorumlamışlardır.⁹⁶

Peygamber (s.a.v), Müslümanların birbiri üzerindeki haklarını sayarken hasta ziyaretini de zikretmiştir. Bera b. Azib'ten rivâyet edildiğine göre o şöyle der: “Resûlullah (s.a.v) bize yedi şeyi emretti, yedi şeyi de yasakladı: “*Cenazeye katılmak, hasta ziyareti, aksıran kimse elhamdülillah derse yerhamukallah demek, davete icabet etmek, mazluma yardım etmek, yemin eden kimseyi tasdik etmek...*”⁹⁷ Başka bir rivâyette şu beş şeyi emretmiştir: “*Selâmı almak, hastayı ziyaret etmek, cenazeler ardından gitmek, davete icabet etmek ve aksırana duâ etmek.*”⁹⁸

“*Esiri özgürleştirin, düğün yemeği davetçisine icabet edin, hastaları ziyaret edin*”⁹⁹ şeklinde nakledilen hadis, hasta ziyaretine yapılan vurguyu bizlere bildirmektedir. Hasta ziyaretinde bulunmamızı isteyen Hazret-i Peygamber'in, evvelâ

⁹⁴ Müslim, Birr ve Sıla 43; İbn Hibbân, III/224, (hadis no: 944), XVI, 366, (hadis no: 7366).

⁹⁵ Musa Şâhin, *Fethu'l-Mün'im Şerhu Sahîh-i Müslim*, 1. Baskı, Dâru's-Şurûk, byy. 2002, X/33.

⁹⁶ Ebû Zekerîyya Muhyiddin en-Nevevî, *Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim*, 2. Baskı, Dâru İhyâi Tûrasî'l Arabî, Beyrut 1972, XVI/126.

⁹⁷ Buhârî, Cenâiz 2, Edeb 124, Nikâh 72, Eşribe 27, Merdâ ve't-Tıb 4, Libâs 36, 45, İsti'zan 8, Mezâlim ve'l Gasb 5; Müslim, Libâs 3; Tirmizî, Edeb 45; Nesâî, Eymân 12.

⁹⁸ Buhârî, Cenâiz 2, Libâs 36; Müslim, Selâm 4-5; Tirmizî, Edeb 1; Nesâî, Cenâiz 52; İbn Mâce, Cenâiz 1; Ebû Dâvud, Edeb 90. Müslim, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin rivâyetlerinde Müslüman'ın Müslüman üzerindeki haklarının altı tane olduğu belirtilmiş olup; Müslim'in rivâyetinde altıncı hak “*Nasihât istediğinde ona nasihat etmek*” olarak, Tirmizî ve İbn Mâce'nin rivâyetinde altıncı hak “*Kendisi için istediğini kardeşi için de istemek*” olarak ve Nesâî'nin rivâyetinde ise “*Yanında da olsa uzakta da olsa nasihat edip iyiliğini ister*” olarak geçmektedir.

⁹⁹ Buhârî, Nikâh 72, Kitabu'l-Merdâ 4, Cihâd 170.

kendisinin bu fiili uyguladığını şu rivâyetten müşahede etmekteyiz: “*Resûlullah (s.a.v), hastayı ziyaret eder, cenazede bulunur, (Deve at varken) eşeğe bile binerdi. O, bir kölenin davetine bile icâbet eden bir alçak gönüllülüğe sahipti. Hatta Beni Kurayza günü, yuları ve semeri hurma lifi ve ipten örülmüş bir eşeğe binmişti.*”¹⁰⁰

2.1.2. Hasta Ziyaret Etmenin Sevâbı

Allah’ın rızası gözetilerek yapılan her meşru davranışın kişiye sevâp kazandıracağı muhakkaktır. Amaç; Allah rızası değil de başka gayeler olursa, ne kadar çok ibadet edilirse edilsin kişiye hiçbir faydasının olmayacağı âyet ve hadislerle sabittir. Toplum arasında kaynaşma ve birliktelik şuurunu pekiştiren hasta ziyaretinin ne derece önemli bir yere sahip olduğunu ve kişiye neler kazandırabileceğini şu rivâyetlerden anlamaktayız.

Hiz. Sevbân’nın rivâyet ettiğine göre, Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “*Müslüman, Müslüman kardeşine hasta ziyaretinde bulunduğu vakit Cennet bahçelerinde meyve topluyor demektir.*”¹⁰¹ Yine aynı râviden rivâyet edilen bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: “*Hastayı dolaşan, geri dönünceye kadar cennetin hurmalık yolundadır.*”¹⁰² Bu hadisler bize, hasta ziyaretinde bulunan kişinin cennetle mükâfatlandırılacağını bildirmektedir.

Allah’ın rızası gözetilerek, dünyalık bir menfaat beklemeden, karşılığını sadece âhirette beklemek şartıyla hasta din kardeşini ziyaret eden kişi için melekler, dünya ve âhiret hayatının güzel olması için duâ ederler. Bunu Hazret-i Peygamber’in şu sözünden anlamaktayız: “*Kim bir hastayı ziyaret eder ve Allah rızası için bir din kardeşini ziyaret*

¹⁰⁰ Tirmizî, Cenâiz 32; İbn Mâce, Zühd 16.

¹⁰¹ Müslim, Birr 40, 41, 42; Tirmizî, Cenâiz 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVII/91, (hadis no:22407), XXXVII/114, (hadis no:22444); İbn Hibbân, VII/223, (hadis no:2957). Müslim’in 40 ve 42 nolu rivâyetlerinde “kim bir hastayı ziyaret ederse...” şeklinde geçmektedir.

¹⁰² Müslim, Birr ve Sıla 40, 42; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVII/72, (hadis no:22389), XXXVII/101, (hadis no:22422).

ederse bir tellâl şöyle bağıır: “İyi ettin attığın adımlar hayırlı olsun, Cennetteki yerin güzel olsun.”¹⁰³

Şüphesiz dünya hayatı imtihân yeridir. Herkes hayatının belli bir bölümünde en basit veya en ağır musibetlerden biriyle sınanmıştır. Musibete uğrayanı gerek bizzat ziyaret edip gerekse iletişim araçlarından birini kullanıp başına gelen musibete sabretmesi gerektiğini söylemek, musibetin şiddetini hafifletici ifadeler kullanmak ve: “Allah sana sabır ve şükür nasip etsin, Allah ecirini arttırsın” gibi duâ niyazında bulunan ziyaretçiye, “hayra vesile olan hayrı işleyen gibidir” hadisi mucibince musibete uğrayanın ecrinin aynısı vardır.¹⁰⁴ Nitekim bir rivâyete göre Allah Resûlü şöyle buyurmuştur: “Başına bir felaket gelene geçmiş olsun ziyaretinde bulunan kimseye, felaket gelen kimseye verilecek sevâbın aynısı vardır.”¹⁰⁵

Hasta ziyaretinde bulunan kişinin sevâp cihetinden ne tür güzelliklere nâil olacağını anlatan şu hadis de, hasta ziyaretinde bulunana şuur ve şevk verirken, ziyaret edilene de büyük bir mutluluk kaynağı olmaktadır:

Süveyr (r.a.)’in babası anlatıyor; “Ali (r.a), elimden tuttu ve “haydi beraberce oğlum Hüseyin’e hastalık ziyaretinde bulunalım” dedi.

Bir de baktık ki Ebû Musa da orada. Bunun üzerine Hz. Ali dedi ki: “Ey Ebû Musa normal ziyaret maksadıyla mı geldin yoksa hasta ziyareti için mi?”

Ebû Musa: “Hayır, hasta ziyareti için geldim” deyince;

Ali (r.a) şöyle dedi: Allah Resûlü’nün şöyle buyurduğunu işittim: “Bir Müslüman diğer bir Müslüman’ı hastalandığında sabahleyin ziyarette bulunursa yetmiş bin melek akşama kadar o kimsenin başışlanmasına duâ ederler. Eğer akşam vakti

¹⁰³ Tirmizî, Birr 64; İbn Mâce, Cenâiz 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIV,72, (hadis no:8325). İbn Mâce rivâyetinde; “Kim hastayı ziyaret ederse gökten bir melek: Güzel ve hayırlı bir iş yaptın. Yürüyüşün güzel ve hayırlı oldu. Kendine cenneten bir köşk hazırladın, diye nidâ eder” şeklinde geçmektedir.

¹⁰⁴ İbn Mâce, Cenâiz 56; Tirmizî, Cenâiz 71, Ebû’l-Ulâ Muhammed Abdurrahman Mubârekfûrî, *Tuhfetü’l-Ahvezi bi Şerh-i Câmi’i’t-Tirmizî*, Dârû’l Kütübi’l İlmiyye, Beyrut ty., IV/158.

¹⁰⁵ Tirmizî, Cenâiz 71; İbn Mâce, Cenâiz 56.

ziyaret ederse yine yetmiş bin melek o kimseye sabaha kadar bağışlanması için duâ ederler ve o kimse için Cennet'te hazırlanmış meyveler vardır.”¹⁰⁶

Yine bir gün Resûlullah (s.a.v): “Bugün sizden kim oruçlu olarak sabahladı?” diye sordu. Ebû Bekr: “Ben!” cevabını verdi.

“Bugün sizden kim bir cenazenin arkasından gitti?” dedi. Ebû Bekr: “Ben!” cevabını verdi.

“Bugün sizden kim bir fakiri doyurdu?” diye sordu. Ebû Bekr: “Ben!” cevabını verdi.

“Ya bugün sizden hanginiz bir hastayı ziyaret etti?” buyurdular. Yine Ebû Bekr: “Ben!” cevabını verdi.

Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) : “Bu hasletler bir kimsede toplanmaya görsün mutlaka cennete girer” buyurdular.¹⁰⁷

Hadisin mefhumundan anlaşıldığı üzere; aynı gün içerisinde oruç tutan, cenazede bulunan, fakiri doyuran ve hasta ziyaretinde bulunan kişi Yüce Allah'ın izniyle cenneti hak etmektedir. Aynı zamanda bu hasletleri taşımak kişinin sürekli huzurlu, mutlu olmasına ve güzel bir âkibet vesile olacaktır.¹⁰⁸

2.2. HASTA ZİYARET ÂDÂBI

İslâm, insanlar arasında bilhassa Müslümanlar arasında cereyân eden ictimâî ilişkilere büyük önem vermiştir. Aynı zamanda bu ilişkilerin gelişmesi, güçlenmesi ve dâimi olması için Müslümanları teşvikte bulunmuştur. İnsanlar arası ilişkileri pekiştiren unsurlardan biri de ziyarettir. Ziyaretin insan psikolojisi üzerindeki etkileri oldukça

¹⁰⁶ Tirmizî, Cenâiz 2; Ebû Dâvud, Cenâiz 3; İbn Mâce, Cenâiz 2.

¹⁰⁷ Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 12.

¹⁰⁸ Kadı İyâz b. Musa el-Yahsubî, *İkmâlu'l Mü'lim bi-Fevâid-i-Müslim*, thk. Yahya İsmâil, Dârü'l-Vefâ, Mısır 1998, VII/391; Muhammed b. Ali b. Âdem b. Musa el-İsyûbi el-Vellevî, *Bahru'l-Muhît'us-Seccâc Şerh-i Sahih-i Müslim b. Haccâc*, 1. Baskı, Dâru İbnu'l Cevzi, byy. 2005, XIX/531; Nevevî, *Minhâc Şerhu Sahih-i Müslim*, XV/156.

kapsamlıdır. Bilhassa hasta ziyaretinde bulunmanın hastaya pozitif enerji verdiği, hastaya moral kaynağı olduğu günümüz tıbbı tarafından ortaya konmuş bir gerçekliktir.

Bilindiği üzere Hz. Peygamber bizler için en güzel örnektir (üsve-i hasene). Hayatın hemen her alanına dair yol göstericimiz, rehberimiz olan Allah Resûlü'nün hasta ziyareti hususunda bazı hassasiyetleri gözettiğini görüyoruz. O'nun gösterdiği hassasiyetleri, hasta ziyaret âdâbının nasıl olması gerektiğine dair külli kaideler haline getirebiliriz. Mü'minin bu örnekliliği uyguladığında hem sünnete ittiba sevâbı elde edeceği hem de insanlar arası ilişkilere katkı sağlayıp hasta ziyaret sevâbı alacağı hadisler çerçevesinde ortaya konmuştur. Konuyla ilgili hadisleri bir araya getirerek uyulması gereken kurallar (edepler) üzerinde durmadan önce edep kavramı üzerinde durulması faydalı olacaktır.

Sözlük anlamı olarak; “davet, iyi tutum, incelik ve kibarlık, hayranlık ve takdir” gibi birçok manâya gelen *edep* kavramı, İslâmiyetten önce kullanılmakla beraber, İslâm dininden sonra kullanılmaya başlamasıyla farklı bir hüviyet kazanan bir kavramdır.¹⁰⁹ İslâm'da *edep* başlı başına bir nezâket, zerâfet, inceliklerdir. Başka bir ifadeyle İslâm, edepten müteşekkildir. İslâmî emirler, edep icâbı olduğu gibi, yasakları da edebe aykırı durumlardır. Konuşma, oturup kalkma, yeme içme kısacası her işimizde bir edep ölçüsü olduğu gibi ziyaret, bilhassa hasta ziyareti gibi zarif bir durumun da edepleri vardır. Bu esaslara kısaca değinmek istiyoruz.

Abdest başlı başına çok büyük ecre vesile olan bir amel iken, hasta ziyareti gibi fazilet ve sevâbı ma'lum olan bir ibadetle beraber yapıldığında, sâhibine kat kat sevâp kazandıracaktır. Nitekim Allah Resûlü, hasta ziyaretine abdestli olarak gitmiş ve: “*Kim güzelce bir abdest alır¹¹⁰ da sevâbını Allah'tan umarak hasta olan bir mü'min kardeşini*

¹⁰⁹ Çağrı, “Edep”, *DİA*, X, 412-414.

¹¹⁰ Nüzûl sırasına göre İslâm dininin ilk emirlerine baktığımız zaman temizlik konusunun ilk sıralarda yer aldığını görmekteyiz. Bazı müfessirler buradaki temizlikten maksadın, hem maddi temizlik hem de mânevi temizlik olduğunu dile getirmişlerdir. (Bkz. Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, III/562). Temizlik konusunun ilk emirlerden olması, temizliğin İslâm'da ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Temizliğin Allah katındaki kıymetini; “*Allah temizlenenleri sever*” gibi âyet-i kerîmelerden ve “*Allah temizdir, temiz olanı sever*” gibi hadîs-ş şeriflerden açık bir şekilde anlamaktayız. (Bkz. Tevbe 9/108; Tirmizî, Edep 41). Günlük hayattaki temizliğin en bariz örneği, günde beş vakit olarak kılınan namazdan önce alınan abdesttir. Abdestin ne derece önemli bir yere sahip olduğunu Peygamber'in (s.a.v) şu hadisinden alıyoruz: “*Allah'ın hataları silmeye ve dereceleri yükseltmeye vesile kıldığı şeyleri size haber edeyim mi?*” Evet! Ey Allah'ın Resûlü söyleyin, dediler. “*Zahmetine rağmen abdesti*

ziyaret ederse, cehennemden yetmiş harif sürecek bir mesafe kadar uzaklaştırılır”¹¹¹ buyurarak ashâbının da böyle yapmasını tavsiye etmiştir.

Bu hadis, sevâp niyetiyle abdestli olarak yapılan hasta ziyaretinin faziletini ortaya koymaktadır. Hasta ziyaretinde bulunan ziyaretçi Allah’ın rızası ve sevâbını dikkate alarak ziyarette bulunur. Her amelde olduğu gibi hasta ziyaretinde de *niyet* önemli bir yere sahiptir. Ziyaretçinin sırf hastaya nezaket göstergesi olsun veya güzel bir karşılık görsün diye ziyarette bulunması hadisin mefhumuna ters bir davranıştır. Aynı zamanda hadisten, Allah’ın rızası umularak ve güzelce bir abdest alınarak yapılan hasta ziyaretinin, ziyaretçi ile cehennem arasına yetmiş yıl mesafe koyacağı anlaşılmaktadır.¹¹²

Hz. Peygamber’in hastayı ziyarete giderken herhangi bir binit (vasıta) kullanıp kullanmadığına baktığımız zaman, hem bir binitle hastayı ziyarete gittiği¹¹³ hem de binit kullanmadan hasta ziyaretinde bulunduğu¹¹⁴ görülmektedir.

İbn Battâl (ö.449/1057); halis bir niyetle, amelimizin bereketini umarak ve meşakkatinin azlığına rağmen Allah’tan ihlâs talep ederek, hem yaya olarak hasta

---

tam almak...” (Bkz. Müslim, Tahâret 41; Tirmizî, Tahâret 39; Nesâî, Tahâret 110). Konuyla ilgili bir diğer hadis şu şekildedir: *“Kuşkusuz benim ümmetim kıyamet gününde abdest izlerinden elleri, yüzleri ve ayakları parlak olarak davet edileceklerdir. Kimin yüzünün parlaklığını arttırmaya gücü yeterse bunu (abdest almayı) yapsın.”* (Bkz. Buhârî, Vudu’ 3; Müslim Tahâret 38; İbn Mâce, Tahâret 6).

¹¹¹ Ebû Dâvud, Cenâiz 7. Bu hadisi Enes’ten nakleden Sâbit rivâyetine devam ederek şunları söyledi. Ben Enes’e; Ey Ebû Hamza *“harif”* nedir? dedim. O da; *“Yıldır”* cevabını verdi. (Bkz. Ebû Dâvud, Cenâiz 7).

¹¹² Abdûlmuhsin el-Abbâd, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvud*, Durûsu’s-Savtiyye.: byy., ty., II/1946.

¹¹³ Hz. Peygamber’in binit kullanarak ziyarette bulunduğu rivâyeti şu şekildedir: Urve’dan rivâyete göre Üsâme b. Zeyd kendisine şunu haber vermiştir: *“Peygamber (s.a.v), Bedir vakasından önce palanı üzerine bir Fedek kadifesi konulmuş merkebe binerek, hasta ziyaretinde bulunmak üzere Sa’d b. Ubâde’ye gitti. Üsâme’yi terkisine bindirdi...”* (Bkz. Buhârî, Merdâ 15, Edeb 115, İsti’zan 20; Müslim, Cihâd 116).

¹¹⁴ Allah Resûlü’nün binit kullanmadan yani yaya olarak hasta ziyaretine gittiğinin rivâyetleri ise şu şekildedir: Câbir (r.a)’den rivâyetle; *“Resûlullah (s.a.v), hastalandığım zaman katıra ve (ya) ata binmeden gelir beni ziyaret ederdi.”* ve yine aynı râviden rivâyetle: *“Bir hastalığa yakalandım. Hz. Peygamber ile Ebû Bekir yürüyerek beni ziyarete geldiler...”* (Bkz. Buhârî, Merdâ 5, Ferâiz 1; İbn Mâce, Ferâiz 5; Tirmizî, Ferâiz 7).

ziyaretinde bulunmanın, hem de binit kullanarak hastayı ziyaret etmenin sünnete uygun olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁵

Hadislerde hasta ziyareti için muayyen bir zaman tayin edilmemiştir. Ziyarete bulunan kişi ve hasta için *en uygun vakit* hangisi ise; o vakitte ziyaret gerçekleştirilebilir. Hastayı ziyaret etmenin sevâbı kısmında zikrettiğimiz gibi, Hz. Ali'den rivâyet edilen hasta ziyaret zamanının günün herhangi bir vaktinde yani sabah veya akşam yapılabileceği belirtilmişti.

Hadiste geçen sabah ve akşam kavramları üzerinde farklı yorumlar yapılmakla beraber hasta ziyaretinin günün herhangi bir vaktinde olabileceği anlaşılmaktadır. Dikkat edilmesi gereken nokta; hasta veya ziyaret edenin daha evvel ziyaretin gerçekleşeceğinden haberdar olması ve müsait vaktin kollanmasıdır. Bu hususlara riâyet edilmesi durumunda hasta ziyaretinin, günün istenilen herhangi bir vaktinde yapılmasında bir mahzur görülmemektedir.¹¹⁶

Hastanın, hastalığının sürmesi halinde kaç gün sonra ziyaret edilebileceğine dair: “Hz. Peygamber’in hastalık üzerinden üç gün geçmeden hiç bir hastayı ziyaret etmezdi”¹¹⁷ şeklindeki rivâyete göre ziyaretin, en az üç gün sonra olması gerektiği anlaşılmaktadır.¹¹⁸ Zehebî ve Ebû Hâtim’in de aralarında bulunduğu birçok hadis âlimi bu hadisi mevzû ve zayıf olarak kabul etmişlerdir. Cumhur; hasta ziyaretinin belli bir zamanla sınırlı kılınmasını, Peygamber’in; “Hastayı hastalığı bitene kadar ziyaret edin” hadisine aykırı gördükleri için uygun görmemişlerdir. Buradaki “üç günden” kasıt, her zaman meclislerinde bulunan kişinin üç gün boyunca meclise gelmemesi üzerine hasta olma ihtimaline binâen ziyaret edilebileceği yönündedir. Aksi halde hastayı ziyaret etmek için üç gün beklenmesine gerek yoktur, şeklinde yorumlanmıştır.¹¹⁹

¹¹⁵ Ebû'l Hasan Ali İbn Halef İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk: Ebû Temîm Yasir İbn İbrahim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 2003, IX/383; el-Abbâd, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, II/1944.

¹¹⁶ Mubârefürî, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, IV/38.

¹¹⁷ İbn Mâce, Cenâiz 1.

¹¹⁸ Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Mirkâtu'l Mefâtiḥ Şerhu Mişkâti'l Mesâbih*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2002, III/1152.

¹¹⁹ Komisyon, *Şerhu Sünen-i İbn-i Mâce*, Kudeym-i Kütüb-i Hâne, Karaçi t.y., I/104.

Aynı zamanda Resûlullah (s.a.v)’ın sünnetine uygun bir ziyaret gerçekleştirmek için hasta ziyaretinin belli aralıklarla da olsa tekrar edilmesi uygun düşmektedir. Bazı insanlar ziyaret hususunda ağır davranır ve ziyareti geciktirirler. Bu davranış, hasta ziyaretinde olduğu gibi genel ziyaret noktasında da İslâm’ın mesajına ters bir harekettir. Bundan dolayıdır ki; Hz. Peygamber: “*Zaman zaman (gün aşırı) ziyaret et ki sevgin artsın*”¹²⁰ buyurarak ziyaretin belli aralıklarla yapılmasının sevgi ve muhabbetin artmasına vesile olduğuna işâret etmiştir.

عِيَادَةٌ lafzının tekrar etmek manâsında olduğunu hasta ziyareti konusuna giriş yaparken ifade etmiştik. Hz. Peygamber de, yakını veya çevresindeki herhangi birinin hastalanması üzerine hastalığı geçinceye kadar durumunu sormak, kendisiyle ilgilendiğini hissettirmek ve hastanın durumunu takip etmek amacıyla ziyaretlerini tekrarlamıştır. Nitekim Resûlullah (s.a.v), Hendek savaşında düşman saflarındaki bir adamın attığı okla kolundan büyük bir yara alan Sa’d b. Muâz’ı sık sık ve daha yakından ziyaret edebilmek için mescitte onun üstüne bir çadır kurdurmuştur.¹²¹ Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, Allah Resûlü’nün hasta ziyaretleri sırasında nelere dikkat ettiği yani hasta ziyaret âdâplarının neler olduğunu müstakil konu başlıkları altında ele almak istiyoruz.

2.2.1. Hasta Ziyaretinde Hastaya Moral Vermek

Hasta ziyaret âdâbından en önemlilerinden biri hastaya moral vermektir. Zira kişi hastalandığı zaman hastalığının hiç geçmeyeceğinin vehmine kapılır, morali bozulur ve karamsar bir ruh haline girer. Bu ve buna benzer durumlarda hastayı ziyaret etmek, hastanın bu halinin düzelmesi adına güzel bir moral kaynağı olur. Bu tür ziyaretlerde hastaya, her hastalığın mutlaka bir şifâsının olduğu, ümitsizliğe kapılmanın doğru olmadığı, hastalığının geçici olduğu gibi hususları hatırlatarak ona moral vermek oldukça önemlidir.

Ayrıca hastaya durumunun iyiye gittiğini, kendisinin iyi görüldüğünü söylemek ve yanında moralini yüksek tutacak başka hâl ve davranışlar sergilemek gerekir. Zira hastalık anında moralin yüksek tutulmasının ne derece önemli olduğu tıp ve psikologlar

¹²⁰ Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, IV/21, (hadis no:3535).

¹²¹ Buhârî, *Meğâzî*, 32, *Salât* 77; Müslim, *Cihâd*, 65; Ebû Dâvud, *Cenâiz* 8; Nesâî, *Mesâcid* 18.

tarafından ortaya konmuş bir gerçektir.

Konuyla ilgili Hz. Peygamber'in; *"Hasta veya ölü evine geldiğiniz zaman hayır söyleyin. Zira melekler söylediklerinize "Âmin" derler"*¹²² ve *"Ziyaret için bir hastanın yanına girdiğinizde iyileşeceğini söyleyerek moralini yükseltin, gerçi bu söz hiçbir şeyi önlemez fakat hastanın gönlünü hoş eder"*¹²³ gibi hadislerden anlaşılacağı üzere hastalara moral verici, mânevi ve psikolojik destek amaçlı ifadeler kullanmak ve onlara ölümden bahsetmek yerine, iyileşme umudunun aşılması gerekmektedir. Nitekim Ümmü'l Ala', Peygamber (s.a.v)'in kendisini hasta iken ziyaret ettiğini ve şöyle dediğini rivâyet eder: *"Ey Ümmü'l-Ala'! Sana müjdeler olsun. Çünkü ateşin gümüş ve altının paslarını giderdiği gibi, bir Müslümanın hastalığı da onun günahlarını giderir."*¹²⁴

Enes (r.a)'in rivâyet ettiğine göre ise; Peygamber (s.a.v), ölüm döşğinde olan bir gencin yanına girdi ve ona: Sen kendini nasıl buluyorsun? diye sordu.

Genç: Ben, Allah'ın affını umarım Yâ Resûlallah ve günahlarımdan korkarım, dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) buyurdu ki: *"Bu vakitte (yâni ölüm döşğinde) herhangi bir mü'min kulun kalbinde bağışlanma umudu ve günah korkusu birleşince mutlaka Allah, o kuluna dilediği mağfiretini verir ve onu korktuğundan emin kılar."*¹²⁵

Hasta ziyaretine gelen kişinin hastaya, başına gelen musibete sabretmesi durumunda Hz. Peygamber'in müjdesini bildirmesi ve bunun neticesinde ulaşacağı ecir ve sevâbı hatırlatması hastaya moral verecektir. Allah Resûlü; *"Bir mü'mine gelip çatan herhangi bir ağrı, sızı, yorgunluk, hastalık ve keder isabet ederse, mutlaka onun sebebiyle günahlarının bir kısmı affolunur"*¹²⁶ buyurarak hasta yatağında yatan kişiyi, başına gelen musibet sebebiyle müjdelemiştir. Bu da hastanın moral olarak kendisini iyi hissetmesini sağlayacaktır.

¹²² Müslim, Cenâiz 6; İbn Mâce, Cenâiz 4; Tirmizî, Cenâiz 7; Nesâî, Cenâiz 3.

¹²³ Tirmizî, Tıb 35; İbn Mâce, Cenâiz 1.

¹²⁴ Ebû Dâvud, Cenâiz 3.

¹²⁵ İbn Mâce, Zühd 31; Tirmizî, Cenâiz 11.

¹²⁶ Buhârî, Merdâ 1; Müslim, Birr ve Sıla 52.

Hastalığın her türlü kişiyi imtihan sebebi olmakla beraber günahlardan da arınma vesilesidir. Fakat bazı hastalıklar vardır ki diğer hastalıklara oranla fazla ateşlenme yaptığından dolayı cehennem ateşine benzetilmiştir. Bu hastalıklardan biri de humma hastalığıdır. Bu hastalığın tedavisi suyla yapılmakla birlikte, dünyadayken verdiği acı ve ıstırap sebebiyle âhiretteki cezânın hafifletilmesine vesile olacağı bildirilmektedir.

Hz. Ebû Bekîr'in kızı Esmâ (r.anhâ)'dan rivâyet edildiğine göre; Humma hastalığı hararetinin şiddetinden ıstıraplı olan kadın kendisine (Esmâ) götürülüyordu. O da su isteyip hastanın yakasına döktü ve şöyle dedi: Peygamber (s.a.v): “*Humma hastalığı hararetini ılık su ile soğutunuz*” ve “*Humma (hastalığı) hararetinin şiddeti, cehennem hararetinin şiddetinden (bir parça) dir*” buyurmuştur.¹²⁷ Bu hadisin mefhumuna uygun bir diğer hadis ise şudur:

Ebû Hûreyre (r.a)'den rivâyet edildiğine göre: Bir defa Peygamber (s.a.v), beraberinde Ebû Hûreyre bulunduğu halde humma hastalığı hararetinin şiddetinden dolayı yatan bir hastayı ziyaret etti ve Resûlullah (s.a.v) hastaya: “*Sana müjde olsun. Çünkü Allah Teâlâ buyuruyor ki: Humma hastalığı benim ateşimdir. Ben onu mü'min kuluma dünyada musallat ediyorum ki, o kulumun âhiretteki ateşten payı (dünyada çektiği humma ateşi) olsun*” buyurdu.¹²⁸

2.2.2. Hastanın İhtiyacını Gidermek

Hasta ziyaret edeplerinden veya âdâbından biri de, hasta ziyaretinde bulunurken hastanın ihtiyacı veya canının çektiği bir şeyin olup olmadığının sorulmasıdır. Zira kişi hastayken yeme ve içmeye pek iştahı olmaz. Bundan dolayı hastayı bir şeyler yiyip içsin diye zorlamak yerine canının çektiğinden yedirmek evlâ olandır.

Peygamber (s.a.v), hasta bir adamı ziyaret ederek: “*Canın ne çeker?*” diye sordu.

¹²⁷ Müslim, Selâm 82; İbn Mâce, Tıb 19.

¹²⁸ İbn Mâce, Tıb 18; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. el-Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, III/535, (hadis no:6591).

Adamın: “Buğday ekmeğine iştahım var” diye cevap vermesi üzerine;

Peygamber (s.a.v); “*Kimin yanında buğday ekmeği varsa, kardeşine göndersin*” buyurdu. Sonra Peygamber (s.a.v): “*Birinizin hastasının canı bir şey çektiği zaman, hastasına onu yedirsin*” buyurdu.¹²⁹

Bir diğer rivâyette ise; Hz. Peygamber, bir hastanın yanına giderek onu ziyaret etmiş ve: “*İştahlandığın veya canının çektiği bir şey var mı? Çörek yemek ister misin?*” diye sorması üzerine;

Adam; “Evet” diye cevap vermiştir. Bunun üzerine orada bulunanlar onun için çörek talep etmişlerdir.¹³⁰

Her iki hadisten, hasta ziyaretinde bulunurken hastaya durumunu sormak ve bir ihtiyacının olup olmadığını öğrenmenin gerekliliği anlaşılmaktadır. Ayrıca kişinin hasta ve ihtiyaç sâhibi kimseleri nefesine tercih ederek ihtiyaçlarını karşılamak için gayret göstermesi gerekmektedir. Hastaya verilecek şey, hastaya zarar verecek yiyeceklerden olmamalıdır. Şâyet hastanın canının çektiği şeyden az değil de çok yeme isteği varsa, o isteği yerine getirilmelidir. Çünkü çoğu zaman Allah Teâlâ'nın şifâyı hastanın canının çektiği şeyde kıldığı ifade edilmiştir.¹³¹

Resûlullah (s.a.v) hasta ziyaretinde bulunurken umûmiyetle hastanın ihtiyacını gözetmiş ve ashâbının da hastanın ihtiyacını karşılamasını tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber, hasta olan veya hastalıktan henüz yeni kurtulmuş bazı kişilerin iştahlandığı yiyeceklerden daha faydalı olanı tercih etmelerini arzulamıştır. Aynı zamanda hasta için zararlı olduğu kesin bilinen bir yiyecekten hastanın yemesini engellemiştir. Çünkü Hz. Peygamber hastalıkların tedavisine başvurmayı tavsiye ettiği gibi, insan sağlığı ve hayatına zarar veren her türlü yiyecek ve içecekten de uzak durmayı emretmiştir.

Ümmü'l-Münzir el-Ensâriyye'den rivâyet ettiğine göre o şöyle demiştir:

¹²⁹ İbn Mâce, Cenâiz 1, Tıb 2.

¹³⁰ İbn Mâce, Cenâiz 1, Tıb 2.

¹³¹ Ebü'l-Hasan Nûreddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindi, *Kifâyet'ül-Hâce fi Şerh-i Sünen-i İbn Mâce*, 2. Baskı, Dârü'l Cîl, Beyrut ty., I/440.

“Resûlullah (s.a.v) bir gün beraberinde Ali bin Ebi Tâlib olduğu halde bizim evimize geldi. Ali (r.a) bir hastalıktan yeni iyileşmişti. Olgunlaşsın diye evin bir tarafına asılmış koruk hurma salkımlarımız vardı. Hz. Peygamber ondan yiyordu. Hz. Ali de yemek üzere onu eline aldı. Fakat Allah Resûlü: “*Sakin! Yâ Ali bırak! Sen hastalıktan yeni iyileştin*” buyurdu. Ümmü’l-Münzir demiştir ki: Sonra ben Hz. Peygamber için şalgam yaprağı ve arpadan bir yemek yaptım. Hz. Peygamber: “*Yâ Ali! Bu yemekten al. Çünkü bu yemek şüphesiz senin için daha yararlıdır*” buyurdu.”¹³²

2.2.3. Hasta Ziyaretinde Hastaya Rahatsızlık Vermemek

Hasta ziyaret âdâplarından biri de hastaya rahatsızlık vermemektir. Hasta ziyaretinden maksat hastanın durumunu öğrenmek ve kendisine moral olmaktır. Hasta ziyaretinin faziletlisi hastaya sıkıntı vermemek ve ona eza etmemektir. Bu yüzden hasta ziyaretinde bulunurken hastanın veya hasta yakınlarının rahatsız olmasına sebep olacak gereksiz uzun konuşmalar ve oturmalardan uzak durulmalıdır. Çünkü hasta ziyaretinin makbulü kısa olandır. Peygamber (s.a.v) de, hasta iken ziyarete gelen ashâbını konuşmayı uzatmaları ve kendisini rahatsız edecek hâl ve hareketlerde bulduklarından kendilerini yalnız bırakmalarını isteyerek ihtarda bulunmuşlardır.

İbn Abbâs’tan rivâyete göre: Allah Resûlü’nün vefatına yakın, evde aralarında Hz. Ömer’in de bulunduğu birtakım adamlar bulunuyorken Resûlullah (s.a.v): “*Haydi getirin size kendisinden sonra sapmayacağınız bir yazı yazayım*” buyurdu. Bunun üzerine Ömer (r.a): “*Şüphesiz Resûlullah (s.a.v)’in ağrıları çokça artmış bulunuyor. Sizin yanınızda da zaten Kur’ân var ve Kur’ân bize yeter*” dedi. Evde bulunanlar anlaşmazlığa düştüler ve birbirleriyle tartışmaya başladılar. Onlardan kimisi: Haydi getirin de Allah Resûlü size kendisinden sonra sapmayacağınız bir yazı yazsın diyor, kimileri de Hz. Ömer’in dediği gibi söylüyordu. Hz. Peygamber’in huzurunda bu şekilde münakaşaları ve gürültüleri artınca Allah Resûlü: “*Haydi kalkın*” buyurdu.¹³³

Hadisten anlaşıldığı üzere hasta ziyaretinde bulunan kişinin hastaya rahatsızlık verecek konuşmalar yapmaması, hastayı usandırıncaya kadar oturuşunu uzatmaması hasta ziyaretinin âdâbındandır. İbn Hacer (ö.852/1449) hasta ziyareti âdâbının on

¹³² Ebû Dâvud, Tıb 2; Tirmizî, Tıb 2; İbn Mâce, Tıb 3.

¹³³ Buhârî, Merdâ 17, İ’tisâm 26; Müslim, Vasiyet 22.

olduğunu bildirmiştir. Buna göre; “*Hastanın ilaç alma vakti gibi uygun olmayan vakitlerde ziyarette bulunmamak, az oturmak, az soru sormak, samimi bir şekilde ihlâsla hastaya duâ etmek, hastaya hastalığının geçeceği yönünde konuşmalar yapmak ve sabrı tavsiye etmek*” gibi edepler, hasta ziyaretinde riâyet edilecek edeplerden bazılarıdır.¹³⁴

Hasta ziyaret âdâbı başlığı altına girecek mevzu olan hastaya duâ etmek bahsi yekün teşkil ettiğinden ayrı bir başlık altında incelemeyi uygun gördük.

2.3. HASTA ZİYARETİNDE DUÂ

Hasta ziyaret âdâbının belki de en mühim olanı duâ etmektir. *Duâ*; Allah Teâlâ'nın büyüklüğü karşısında kulun aciziyetini kabullenmesi, sevgi ve ta'zim duyguları besleyerek Yüce Allah'ın ihsân ve yardımını beklemesidir.¹³⁵ Aynı zamanda duâ, kişinin kendisinden daha üstün bir varlığın olduğunu kabullenmesi ile birlikte, kulun Rabbi ile bir iletişimidir. Kul, halis bir şekilde Rabbine yönelerek ve aciziyetini sadece Allah'a arz ederek, O'na (c.c) mânen yaklaşmış olur ve duâsının kabul edilme ümidiyle mesrûr olur. Bundan dolayı Peygamber (s.a.v); “*Duâ ibadetin özüdür*”¹³⁶ buyurarak, duânın ehemmiyetine dikkatlerimizi çekmiştir. “*De ki; duânız olmazsa Rabbim size ne diye değer versin*”¹³⁷ âyet-i kerîmesi de, duânın Allah katında ne derece önemli bir yere sahip olduğunu bizlere bildirmektedir.

Şüphe yok ki; duânın hasta psikolojisi üzerinde birçok olumlu etkisi vardır. Zira İslâm dini herhangi bir hastalık durumunda öncelikle tedaviye yani bir hekim veya uzman kişiye başvurmayı emir ve tavsiye eder.¹³⁸ Kişinin ruhen ve psikolojik olarak rahatsız olduğu durumlarda, duânın olumlu yönde tesirinin olduğu psikologlar ve psikiyatrisler tarafından bilinen bir gerçektir. Yapılan araştırmalarda sürekli duâ eden kişilerin Rableri ile iletişim hâlinde olduklarını hissettiklerinden dolayı psikolojik olarak

¹³⁴ İbn Hacer el-Askalâni, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1959, X/126.

¹³⁵ Osman Cilâcı, “Duâ”, *DİA*, c. IX, TDV Yayınları, İstanbul 1994, s.529.

¹³⁶ Ebû Dâvud, Vitr 24; Tirmizî, Daavât 1; İbn Mâce, Duâ 1.

¹³⁷ Furkân 25/77.

¹³⁸ İbn Mâce, Tıb 1; Ebû Dâvud, Tıb 1,11; Tirmizî, Tıb 2. Tirmizî bu hadisin sıhhatine “*Hasen Sahîh*” demiştir.

bir rahatlama içerisinde oldukları saptanmıştır.¹³⁹ Özellikle de tıbbın çare bulamadığı hastalıklarda inançlı veya inançsız olsun çoğu hastanın duâya sarıldığı görülmüştür. Nitekim duânın hasta psikolojisi ve tedavisi üzerinde olumlu pek çok etkisinin olduğu bilimsel olarak bilinen bir gerçektir.¹⁴⁰

Hastaya yapılan duâlar kısmında ise; hem Hz. Peygamber'in ashâbına yaptığı ve yapmamızı tavsiye buyurduğu duâ örnekleriyle hem de Cebrâil (a.s)'in Hz. Peygamber'i hasta iken ziyarete gelip duâ ettiğiyle karşılaşmaktayız.

Cebrâil (a.s)'in, Allah Resûlü'nü vahy-i metlûv¹⁴¹ haricinde de pek çok kez ziyaret ettiğine şahit olmaktayız. Kimi zaman İslâm'ın temel akidelerine dair bir meseleyi sahâbeye de öğretmek için (Cibrîl hadisi), kimi zaman da hâlini sormak için Allah Resûlü'nü ziyarete gelmiştir.

Şüphesiz ki; Yüce Allah, Habîbi'ni dağların bile yüklenmekten çekindiği nübüvvet vazifesini O'na yüklediği zamanlarda nasıl yalnız bırakmayıp daima âyetleri ile desteklediyse, belini büken yüklerini nasıl sırtından atıp inşirâh nasip ettiyse, hak davasında nasıl O'nu tek başına bırakmadıysa, hastalık gibi bir derde müptelâ olduğunda da yalnız bırakmamış ve Cibrîl-i Emin'i Habîbi'ne ziyarete göndermiştir.

Bu ziyaretlerden biri şu şekilde gerçekleşmiştir: Cibrîl, Resûlullah'a geldi ve "Ey Muhammed hasta mısın, bir şikâyetin var mı?" dedi.

Resûlullah da; "*Evet*" deyince;

Cibrîl:

¹³⁹ Mustafa Koç, "Ruh Sağlığı ile Dini Başa Çıkma Metodu Olarak Duâ ve İbadet Fenomeni Arasındaki İlişki Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım", *Ekev Akademi Dergisi*, 2005, cilt:9, sayı:24, s.30.

¹⁴⁰ Abdullah Aydemir, "Tedavide Duânın Yeri", *İslâm Medeniyeti Mecmuası*, 1973, cilt:3 sayı:32, s.9-12.

¹⁴¹ Hz. Peygamber'e Kur'ân dışında (vahy-i gayr-i metlûv) vahiy geldiği âlimlerin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmektedir. İmam Mâturidî (ö.333/944), Resûlullah'a gelen vahiyleri üç gruba ayırmıştır. Bunlar: Kur'ân vahyi, beyân vahyi ve ilham ve ifham vahiyleridir. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Vahiy", *DİA*, c.XLII, TDV Yayınları, İstanbul 2012, s. 442.

بِسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ, مِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ أَوْ عَيْنٍ حَاسِدٍ, اللَّهُ يَشْفِيكَ بِاسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ.

“Allah’ın adıyla sana zarar veren her şeyden, her şahıs ve hased eden her gözden, senin korunmanı isterim. Yine Allah’ın adıyla senin korunmanı isterim. Allah sana şifâlar versin”¹⁴² diye duâ etti ve böylece hasta ziyaretinde nasıl duâ edilmesi gerektiğini öğretmiş oldu.

Âişe annemiz de, Allah Resûlü’nün hastalığı sırasında Cibrîl’in Hz. Peygamber’i ziyarete geldiğini ve:

بِسْمِ اللَّهِ يُبْرِيكُ, وَ مِنْ كُلِّ دَاءٍ يَشْفِيكَ, وَ مِنْ شَرِّ حَاسِدٍ حَسَدًا, وَ شَرِّ كُلِّ ذِي عَيْنٍ

“Seni beri kılan, her hastalıktan sana şifâ veren, hasedliği şiddetlendiği vakit her hasetçinin şerrinden ve her nazarı değenin şerrinden emin eyleyen Allah’ın ismiyle”¹⁴³ şeklinde duâ ettiğini nakletmiştir.

2.3.1. Hasta Ziyaretinde Yapılan Duâlar

Duâ etmek ne kadar önemli ise, duâ vakti ve duâ eden kimseler de bir o kadar önemlidir. Aynı zamanda makbul duâ vakitleri olduğu gibi, duâsı makbul olan kişiler de vardır. Duâsı makbul kişiler arasında hasta kişinin duâsı da zikredilmektedir. Allah Resûlü hasta duâsının ehemmiyetini şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Hasta ziyaretinde bulunduğunuz vakit hastanın sizin için duâ etmesini söyleyin. Çünkü hastanın duâsı meleklerin duâsı gibidir”¹⁴⁴ buyurarak hastadan duâ almanın ve istemenin önemine vurgu yapmışlardır.

¹⁴² Müslim, Selâm 40; Tirmizî, Cenâiz 4; İbn Mâce, Tıb 36, Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVII/419-420, (hadis no: 22759-22760).

¹⁴³ Müslim, Selâm 39; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XLV/613, (hadis no:27647). Konuyla ilgili bir diğer duâ şu şekildedir: بِسْمِ اللَّهِ الْكَبِيرِ, أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ, مِنْ شَرِّ عَزْقِي نَعَارٍ, وَ مِنْ شَرِّ النَّارِ “Allah’ın ismiyle şifâmi dilerim. Sana eziyet eden her şeyden kurtulman, korunman için sana okurum. Hasedçinin hasedinden ve her nazardan Allah sana şifâ ihsân buyursun.” Bkz. Müslim, Selâm 39; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XLV/613, (hadis no:27647).

¹⁴⁴ İbn Mâce, Cenâiz 1.

Hasta kişinin duâsını almak ne derece mühim ise, hastaya duâ etmek de bir o kadar önemlidir.

Nitekim Hz. Âişe, Allah Resûlü'nün bir hastayı ziyaret ettiği zaman şu duâyı okuduğunu nakletmektedir:

أَذْهَبِ الْبَاسَ رَبَّ النَّاسِ, وَاشْفِ أَنْتَ الشَّافِيَ لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ شِفَاءً لَا يُعَادِرُ سَقَمًا

“Ey insanların Rabbi! Rahatsızlığı gider! Buna şifâ ver. Şifâ veren yalnız Sensin. Senin şifândan başka şifâ yoktur. Hastalık bırakmayan şifâ ver.”¹⁴⁵

Ashâbdan Abdulazîz, Sâbit el-Bunânî ile beraber Enes ibn Mâlik'i ziyarete girdikleri vakit,

Sâbit: “Yâ Ebâ Hamza! Ben hastalandım” dedi.

Bunun üzerine Enes (r.a): Ben sana Resûlullah (s.a.v)'in rukyesiyle, yani okuduğu duâlarla rukye yapayım mı? dedi.

Sâbit de: “Evet yap!” dedi. Enes de şu duâyı okudu:

اللَّهُمَّ رَبِّ النَّاسِ, مُذْهِبِ النَّاسِ, اشْفِ أَنْتَ الشَّافِيَ, لَا شَفِيَ إِلَّا أَنْتَ, شِفَاءً لَا يُعَادِرُ سَقَمًا

¹⁴⁵ Buhârî, Merdâ 20; Müslim, Selâm 47,48; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XL/205, (hadis no:24175, 24182), XLI/292, (hadis no:24776), XLIII/388, (hadis no:26369); İbn Mâce, Tıb 36; Tirmizî, Duâ 112; Ebû Dâvud, Tıb 19, Tirmizî'deki rivâyeti Hz. Ali kanalıyla gelen bu hadisin sıhhatine Tirmizî, *Hasen Garîb* demiştir. Konu ile ilgili başka hadis şu şekildedir: Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: “اللَّهُمَّ اشْفِ عَبْدَكَ يَنْكَأُ لَكَ عَدُوًّا، أَوْ يَمْشِي لَكَ إِلَى جَنَازَةٍ” “Bir adam bir hastayı ziyarete geldiği zaman: “Ey Allah'ım bu kuluna şifâ ver. Senin rızan için düşmanlarınla savaşım onları yaralar ve bir cenazenin namazında bulunmak için yürür.” diye duâ etsin.” (Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XI,173, (hadis no:6600); Ebû Dâvud, Cenâiz, 8.

“Allah’ım, ey insanların Rabb’i, ey hastalığı giderici, şifâ ihsân et! Şifâ verici olarak ancak Sen’sin. Senden başka şifâ verici yoktur. Öyle bir şifâ ki, hiçbir hastalık bırakmaz.”¹⁴⁶

Hastanın şifâ bulması için Allah’ın şanına yaraşır şekilde duâ edildiğinde, Allah’ın o duâyâ icabet edeceğinin müjdesini bizzat Peygamber Efendimiz şu hadisiyle vermiştir:

“Her kim eceli yakın olmayan bir hastayı ziyaret eder de onun yanında iken yedi defa;

أَسْأَلُ اللَّهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيكَ

“Yüceler yücesi ve büyük arşın sâhibi Allah (c.c)’tan sana şifâ vermesini dilerim” diye duâ ederse, Allah o hastayı bu hastalıktan kurtarır.”¹⁴⁷

Ebû Hûreyre, Hz. Peygamber’in hastalığı sebebiyle kendisini ziyarete geldiğini ve kendisine: “Cebrâil’in bana getirdiği bir rukye (şifâ bulmaya dair duâ)’yi sana okumayayım mı?” buyurduğunu nakleder ve sözüne şöyle devam eder:

Ben: “Canım sana fedâ olsun. Oku, Yâ Resûlallah” dedim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.v) üç kez şu duâyı okudu:

بِسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ، وَاللَّهُ يَشْفِيكَ، مِنْ كُلِّ دَاءٍ فِيكَ، مِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ، وَ مِنْ شَرِّ حَاسِدٍ

¹⁴⁶ Buhârî, Tıb 37; Ebû Dâvud, Tıb 19; Tirmizî, Cenâiz 4. Müslim’de geçen konuyla ilgili diğer bir duâ şöyledir: *أَذْهِبِ النَّاسَ، رَبِّ النَّاسِ، بِيَدِكَ الشِّفَاءُ، لَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا أَنْتَ* “Ey insanların Rabbi! Rahatsızlığı gider. Şifâ senin yed-i kudretindedir. Onu senden başka açacak yoktur.” (Bkz. Müslim, Selâm 49.)

¹⁴⁷ Ebû Dâvud, Cenâiz 12; Tirmizî, Tıb 32. Tirmizî, hadisin *Hasen Garîb* olduğunu belirtmiştir. Hâkim (ö.405) ise, bu hadis Şeyhayn’ın şartlarına uyduğu için *Sahîh* demiştir. Konu ile ilgili diğer hadis şöyledir: Peygamber (s.a.v), hasta bir kişiyi ziyaret ettiği sıra o kimse zayıflayarak kuş yavrusu gibi kalmıştı. Allah Resûlü: “O’na sen duâ etmez miydin? Rabbinden afiyet dilemez miydin?” diye sordu. Adam dedi ki: “Allah’ım! Âhirette bana vereceğin bir ceza varsa onu çabucak bana dünyada veriver.” Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: “Sübhanallah! Sen buna güç yetiremezsin veya buna gücün yetmez. Allah’ım bize dünyada da âhirette de iyilik ver ve bizi cehennem azabından koru diyemez miydin?” (Bkz. Buhârî, Tefsîr-ul Kur’ân 38, Duâ 55; Müslim, Zikir 7; Tirmizî, Duâ 72.)

“Şifâya kavuşmanı dileyerek, Allah’a sığınarak O (c.c)’nun ismi ile sana okurum. Allah, sendeki her hastalıktan, düğümlere nefes eden büyücülerin şerrinden ve hased ettiği zaman hasedçinin şerrinden sana şifâ ihsân buyursun.”¹⁴⁸

Kişi sağlıklıyken duâ niyazında bulunduğu gibi hastalık anında da Rabbine yönelerek duâ niyazında bulunur. İnsanoğlu hastalandığı vakit derdine devâ bulması açısından pek çok tedavi yöntemlerine başvurur. Bu tedavi şekillerinin çoğu, tıbben hastaya uygulanan tedavi yöntemleridir. Fakat her hastalığın tıbben tedavisinin mümkün olmadığı durumlar da vardır ve böyle durumlarda hastalar ya da hasta yakınları kendi inançları gereği pek çok mânevi tedavi yöntemlerine müracaat ederler. Bu yöntemlerden biri de şifâsını Allah’tan bekleyerek hastaya duâ etmek veya hastanın kendi kendine okuyup vücudunu mesh etmesi şeklinde yapılan *rukye* tedavisidir. Zehirli hayvan sokmasından ötürü kendisine rukye tedavisinin hükmü sorulan Hz. Âişe şu cevabı vermiştir: “Resûlullah (s.a.v) Ensâr’dan bir ev halkına her zehirli mahlûktan dolayı rukye yapmalarına ruhsat verdi.”¹⁴⁹

İslâm âlimleri, Allah Resûlü’nün hayatına bakarak çıkarmış oldukları birçok delilden *rukyenin* câiz olduğuna hükmetmişlerdir. Rukye, duâ ile tedavi olmayı amaçlamak olarak anlaşıldığı vakit, her türlü belâ, hastalık ve musibetten korunmak amacıyla Allah’a yönelme ve sadece O’na güvenip dayanma maksadıyla yapılan her

¹⁴⁸ İbn Mâce, Tıb 36. Hz. Ali’den konu ile alakalı nakledilen diğer bir hadis şudur: Ali (r.a.): Rahatsızlandım ve şöyle duâ etmekte iken Resûlullah (s.a.v) bana uğramıştı: “Allah’ım ecelim geldi ise canımı alarak bana rahatlık ver. Eğer ecelim daha uzak ise beni bu hastalıktan kurtar. Eğer bu benim bir imtihânım ise bana sabır ver. Bunun üzerine Resûlullah nasıl dedin? dedi: Ben söylediklerimi tekrarladım. Bunun üzerine Resûlullah ayağı ile beni dürttü ve; “Allah’ım buna afiyet ver, şifâ ver.” dedi. Ali, Resûlullah’ın bu duâsından sonra bir daha rahatsız olmadım.” dedi. (Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II/69, (hadis no:63, 840,1057); Tirmizî, Duâ 112.)

¹⁴⁹ Buhârî, Tıb 37; Müslim, Selâm 52. Hz. Peygamber’in duâ ederek tedavî yöntemini uyguladığı ile ilgili bir hadis şöyledir: Peygamber (s.a.v), humma hastalığı ve ağrılar için şu duâyı okumuştur: بِسْمِ اللَّهِ الْكَبِيرِ، أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ، مِنْ شَرِّ عِرْقِ نَعَّارٍ، وَمِنْ شَرِّ حَرِّ النَّارِ “Büyük olan Allah’ın adıyla şifâ dilerim. Kan fişkırtan damarın şerrinden ve ateşin hararetinden, azametli olan Allah’a sığınırım.” (Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV/462, (hadis no:2729); İbn Mâce, Tıb 37; Tirmizî, Tıb 26.)

duâ, rukyenin meşruluğuna delil olarak verilebilir.¹⁵⁰

Resûlullah'ın şifâ niyetiyle rukye yaptığında, rukye yapılan kişiye hafifçe üflediği müşahede edilmektedir. Âişe (r.anhâ) annemiz “*Peygamber (s.a.v) şifâ dileğiyle Allah'a sığınarak hastaya okurken üflerdi*” demiştir.¹⁵¹ Günümüzde de insanlar arasında birisi hastalandığında duâsının kabulüne inanılan kişilere “bir okuyup üfleyiver” söylemi mevcuttur. Görüyoruz ki bu söylemin kaynağı da Resûlullah'ın bu uygulamasıdır.

Resûlullah'ın kendisine şifâ niyetiyle okuduğunu ve üflediğini, avuçlarına okuyup vücuduna ellerini sürdüğünü de yine Âişe validemizin rivâyeti vesilesiyle öğrenmiş bulunuyoruz. Hz. Âişe: “*Peygamber (s.a.v), hastalandığı zaman kendi üzerine Muavvize sûrelerini okurdu ve üflerdi. Son hastalığında ağrısı şiddetlenince ben O'na Muavvize sûrelerini okur ve bereketini umarak O'nun eliyle vücudunu mesh ediyordum*”¹⁵² demiştir.

Hastalık anında kişinin ağrıyan yerine elini koyarak duâ etmesi bir nevi vücuduna duânın mânevi enerjisini aktarması gibi yorumlanabilir. Allah Resûlü, çok ağır bir şekilde ağrıya yakalanıp kendisine şifâ talebiyle gelen Osman bin Ebi'l-As es-Sakafi'ye: “*Sağ elini ağrıyan yerin üzerine koy ve: “Allah'ın adıyla şifâ diliyorum. Hâlen duymakta olduğum ağrı ve duyacağımdan korktuğum ağrının şerrinden Allah'ın izzet ve kudretine sığınıyorum, duâsını yedi defa söyle*” buyurmuş ve o da bunu söyleyince şifâ bulduğunu söylemiştir.¹⁵³

¹⁵⁰ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınevi, İstanbul t.y., XI/76.

¹⁵¹ Müslim, Selâm 50.

¹⁵² Buhârî, Meğâzî 85, Fedâil'ul-Kur'ân 14; Müslim, Selâm 51; İbn Mâce, Tıb 38; Ebû Dâvud, Tıb 19. Aynı mevzûdaki rivâyetler şunlardır: Âişe (r.anhâ)'dan rivâyetle şöyle demiş: “Allah Resûlü, ailesinden biri hastalandığı vakit *muavvizâtı* okuyarak onun üzerine üflerdi. Vefat ettiği hastalığa yakalandığı vakit ben de onun üzerine üflemeye ve onu kendi eliyle mesh etmeye başladım. Çünkü onun elinin bereketi benim elimin bereketinden daha büyüktü.” Başka bir rivâyette ise; Âişe binti Sa'd babasının şöyle dediğini nakleder: “ Mekke'de hastalanmışım. Peygamber (s.a.v) beni ziyarete geldi ve elini almıma koydu. Sonra göğsümü ve karnımı sıvazlayıp: “*Ey Allah'ım Sa'd'a şifâ ver ve onun hicretini tamamla*” diye duâ etti.” (Bkz. Buhârî, Merdâ, 13; Müslim, Vesâyâ, 8, 9; Ebû Dâvud, Cenâiz, 11).

¹⁵³ Müslim, Selâm 67; İbn Mâce, Tıb 36; Ebû Dâvud, Tıb 19; Tirmizî, Tıb 29. Konu ile ilgili Âişe annemizden aktarılan bir diğer hadis şudur: Bizden bir insan hastalandığı vakit Resûlullah

Resûlullah'ın hastalara duâ ederken uyguladığı farklı yöntemler de dikkate şayandır. Örneğin Allah Resûlü'nün tükürüğünün Allah'ın izniyle şifâya vesile olduğunu anladığımız bir hadîs-i şerifi Âişe annemiz şu şekilde rivâyet etmektedir: Peygamber (s.a.v), şehâdet parmağına biraz tükürüğünü bulaştırarak ve parmağını toprağa sürerek hastaya şöyle derdi:

بِاسْمِ اللَّهِ، تُرْبَةُ أَرْضِنَا، بِرِيقَةِ بَعْضِنَا، لِيُسْفَى بِهِ سَوِّمُنَا، بِإِذْنِ رَبِّنَا

“Allah'ın ismiyle şifâ dilerim. Yerimizin toprağı, bazılarımızın tükürüğüyle, bununla Rabbimizin izniyle hastamız şifâlınsın diye” buyururdu.¹⁵⁴

Rabbimiz engin merhameti gereği mü'min kuluna dünyada bir dert, keder, hastalık verdiğinde, o kulunun isyan etmemesi şartıyla günahlarına kefaret sayacağını müjdelemiştir. Resûlullah'ın da bu konuda pek çok müjdesi mevcuttur. Örneğin; Resûlullah bir gün bir bedevi'nin yanına, ona hasta ziyareti yapmak üzere girip;

لَا بَأْسَ، طُهُورٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ

“Hastalığın zararsız geçmiş olsun, günahlarını temizleyici bir kefarettir inşallah” niyazında bulundu.¹⁵⁵ Bu hadisten anlaşılan hem hastalıkların günahlara kefaret olduğu, hem de hasta olan kişiye bunu telkin edip onun o hastalığa karşı sabrının ve direncinin artırılması gerektiğidir.

(s.a.v) ona sağ eli ile mesh eder; sonra: لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ، شِفَاءٌ لَا أُذْهِبُ الْبَأْسَ، رَبِّ النَّاسِ، وَاشْفِ أَنْتَ الشَّافِي، لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ، شِفَاءٌ لَا يُغَادِرُ سَقَمًا “Bu hastalığı gider, ey insanların Rabbi ve şifâ buyur. Ancak Sen şifâ verirsin. Senin şifândan başka hiçbir şifâ yoktur. Hiçbir hastalık bırakmayan bir şifâ ihsân eyle.” derdi. (Bkz. Buhârî, Tıb 39; Müslim, Selâm 46; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XLI/430, (hadis no:24959); İbn Mâce, Tıb 36).

¹⁵⁴ Buhârî, Tıb 37; Müslim, Selâm 54; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XLI/164, (hadis no:24617); İbn Mâce, Tıb 36; Ebû Dâvud, Tıb 19.

¹⁵⁵ Buhârî, Menâkıb 25, Merdâ 10-14; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXI/223, (hadis no:13616); İbn Hibbân, VII/226, (hadis no:2959). Müsnedde geçen rivâyet, Enes b. Malik kanalıyla gelip “hummalı olduğu halde” olarak geçmektedir.

2.4. HZ. PEYGAMBER'İN HASTALARI ZİYARET ETMESİ

2.4.1. Hz. Peygamber 'in Hasta Müslümanları Ziyareti

Hz. Peygamber'in hayatını incelediğimiz zaman hayatının her döneminin incelik, nezâket ve zarafetle dolu olduğunu görürüz. Bunun en bariz örneklerine özellikle sahâbesiyle olan ilişkilerinde karşılaşmaktayız. Allah Resûlü, en mutlu günlerinde ashâbının yanlarında olduğu gibi savaş, ölüm ve hastalık gibi zor durumlarda da yanı başlarında olmuştur. Ashâbının ufak bir rahatsızlık durumunda dâhi, Hz. Peygamber onları yalnız bırakmamış, onların dertleriyle hemhâl olarak kendilerine destek olmuştur.

Nitekim Zeyd b. Erkam gözündeki ağrı dolayısıyla Allah Resûlü'nün kendisini ziyaret ettiğini ifade etmiştir.¹⁵⁶ Aynı zamanda Hendek savaşı gününde pazu damarından yara alan Sa'd b. Muâz'ın durumunu daha yakından takip edebilmek için mescidin içine çadır kurduran¹⁵⁷ Allah Resûlü, ashâbını ne derece önemseydiğini açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Hz. Peygamber, ashâbına olan düşkünlüğünü ölüm döşegine koyacak hâle getiren ağır hastalıklarda yalnız bırakmayarak, ara ara ziyaretlerine giderek, hâl ve hatırlarını sorarak gösterdiği gibi, hastalıklarının en hafifinde de ziyaretlerine giderek bunu göstermiştir. Amr b. Sa'd b. Ebi Vakkas babasından rivâyet ederek şöyle demiştir: Bir gün -ben Sa'd- öyle bir hastalandım ki; neredeyse ölüyordum, derken Allah Resûlü beni ziyarete geldi. Sa'd ona: "Ey Allah'ın Resûlü! Benim pek çok malım var fakat bir kızımdan başka bana varis olacak bir kimse yok malımın üçte ikisini sadaka olarak

¹⁵⁶ Ebû Dâvud, Cenâiz 9. Bu ve bu manâdaki hadislerden "göz ağrısı çeken bir kimsenin" ziyaret edilmesinin câiz olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar Beyhakî ve Taberânî'nin rivâyet etmiş oldukları "Üç hasta vardır ki onlar ziyaret edilmez: Göz ağrısından, çibandan ve diş ağrısından rahatsız olan" (Bkz. Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, thk. Abdülalî Abdülhamîd, Mektebetü'r Rüşd, Riyâd 2003, XI/414) rivâyeti, manâ açısından ziyaretin gerçekleştirilmemesi gerektiği kanaatini uyandırıyor olsa da, Beyhakî'nin açıkladığı üzere bu hadis merfû değil, mevkûftur. Dolayısıyla delil olmaktan uzaktır. (Bkz. Ebû Abdirrahmân Muhammed Eşref Azîmâbâdî, *Avnû'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, 2. Baskı, Dâru'l- Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 1995, VIII/253).

¹⁵⁷ Buhârî, Salât 77, Meğâzî 32.

dağıtabilir miyim?” dedim Hz. Peygamber de: “Hayır” cevabını verdi...¹⁵⁸

Yanında yedi kız kardeşi bulunurken hastalığı sebebiyle baygınlık geçiren Câbir (r.a), Hz. Peygamber’in kendisini ziyarete geldiğini ve yüzüne üflemesi sebebiyle ayıldığını ifade etmiştir.¹⁵⁹

Yine hastalığı sebebiyle baygınlık geçiren Abdullah b. Sâbit’i hasta iken ziyaretine giden Hz. Peygamber, Abdullah’ın baygın yattığını görmüş ve bunun üzerine ona seslenmiş fakat o baygın olduğu için karşılık verememiştir...¹⁶⁰

Şüphesiz hastalığın her türlü hasta ailesi için ciddi bir imtihanıdır. Özellikle de hastanın ölüm döşeginde olduğu zannedilen durumlar daha da zordur. Ölüm döşeginde yatan Câbir bin Atık’i ziyaret eden Allah Resûlü’ne aile efrâdından birinin Câbir’in ölmesi durumunda şehidlerden sayılacağını umduğunu söylemesi üzerine kimlerin şehidlerden sayılacağını şu şekilde sıralamıştır: “*O zaman (yâni sandığınız gibi şehidlik ancak cihâdda öldürülmekten ibaret olunca) ümmetimin şehidleri şüphesiz azdır. Allah yolunda öldürülmek şehitlikdir. Veba hastalığıyla ölen şehiddir, cümü ile (yani hâmile iken) ölen kadın şehiddir ve suda boğulan, ateşte yanarak ölen ve mecnûb (yani zâtü'l-cenb hastalığıyla) ölen kimseler de şehiddir.*”¹⁶¹

Müslümanın dirisinin de ölüsünün de Allah katında bir değeri vardır. Dinimizce bir kişiye diri iken nasıl değer veriliyorsa, ölüsüne de o derece ihtimam gösterilir. Zira Allah Resûlü, Talha b. Berâ’yı hastalığı sebebiyle ziyaretine gitmiş ve: “*Talha'yı, ölüm kendisine yaklaşmış halde görüyorum. Ölecek olursa bunu bana bildiriniz. Teçhiz ve tekfin işlerinde de acele ediniz. Çünkü bir Müslümanın cesedini ev halkı arasında bek-*

¹⁵⁸ Buhârî, Cenâiz 36, Vesâyâ 2,3, Menâkıb’il-Ensâr 48, Meğâzî 79, Nafakâat 1, Merdâ ve’t-Tıb 13, 16, Duâ 43, Ferâiz 5; Müslim, Vasiyye 5- 8- 9; Tirmizî, Cenâiz 6, Vesâyâ 1; Ebû Dâvud, Vesâyâ 2; İbn Mâce, Vesâyâ 5.

¹⁵⁹ Buhârî, Ferâiz 13, Kitabu’t-Tefsîr 76, İ’tisam 8, Merdâ ve’t-Tıb 5, 21; Ebû Dâvud, Ferâiz 3. Buhârî rivâyetinde; “Peygamber (s.a.v), ben hasta iken beni hasta ziyarete geldi. Peygamber, beni bir şey düşünemez derecede baygın bulmuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, abdest suyu isteyip abdest almış, sonra abdest suyundan bir miktarını benim üzerime serpmişti ve ben ayıldım” olarak geçmektedir.

¹⁶⁰ Ebû Dâvud, Cenâiz 15; Nesâî, Cenâiz 14.

¹⁶¹ İbn Mâce, Cihâd 17.

letmek yakışmaz”¹⁶² buyurarak ona hem hayatta iken hem de ölmesi halinde değer verdiğini göstermiştir.

Hastalığı indirdiği gibi ilacı da indiren Yüce Allah, ihtiyarlık hariç her hastalığın devâsını yaratmıştır. Bundan dolayı dinimiz, hastalıklar karşısında öncelikle tıbbî tedaviye başvurmayı, bu tedavinin fayda sağlamadığı düşünüldüğü durumlarda da çeşitli tedavi yollarına başvurmayı tavsiye etmiştir. Bunun en bariz örneklerine Hz. Peygamber’in hastalıklar karşısındaki tavrında rastlamaktayız. Sa’d b. Ebi Vakkas rivâyet ettiğine göre: Bir gün iyice hastalanmıştım. Allah Resûlü ziyaretime geldi ve elini göğsümün üzerine koydu. Ben, O’nun (s.a.v) elinin serinliğini kalbimde hissettim. Bunun üzerine şöyle buyurdu: *“Sen kalp hastası bir adamsın. Sakîf’in kardeşi Hâris b. Kelede’nin yanına git. Çünkü o hastalıklara ilaç yapmakla uğraşan bir kimsedir. O’na şöyle Medine’nin Acve denilen bir hurmasından yedi tane alsın, çekirdekleriyle birlikte dövsün, sonra onları suya koyup sana içirsin.”*¹⁶³

Görüldüğü üzere; Allah Resûlü öncelikle hastalığın ne olduğunu teşhis etmiş, hastalığa neyin şifâ olacağını, hastalık için kullanılacak Medine yöresine ait acve hurmasının bir nevi’ kullanım kılavuzunu söylemiş ve hastalık konusunda uzman bir kişiye yönlendirerek hastalıklar karşısındaki tavrımızın nasıl olması gerektiğini açıklayarak bizlere örneklik teşkil etmiştir.

İnancımız gereği nasıl ki günün istenilen vaktinde duâ edip acizyetimizi itiraf ediyorsak, hastalık gibi meşakkati çok olan bir durumda da duâya sarılmamız acizyetimizin bir göstergesidir ve bu tavrı takınmamız kulluğa yakışır en güzel davranışlardan biridir. Zira Yüce Allah kendisine yalvarılmasından ve kendisinden istenmesinden hoşnut olur. Hz. Peygamber bizlere rehberlik ederek karşılaştığı sıkıntılar karşısında duâ etmekle birlikte maddi birçok sebebe de sarılmıştır. Hastalığı sebebiyle Sâbit b. Kays b. Şemmâs’ı ziyaret eden Allah Resûlü: *“Ey insanların Rabbi, bu hastalığı Sâbit b. Kays b. Şemmâs’dan gider”* diye duâ etmiş. Sonra Medine’deki Bathâ denilen vadiden toprak alıp onu bir bardağa koymuş, sonra o toprağın üzerine birazcık

¹⁶² Ebû Dâvud, Cenâiz 38.

¹⁶³ Ebû Dâvud, Tıb 12.

su ile birlikte üflemiş ve biraz da su ilave ederek Sâbit'in üzerine dökmüştür.¹⁶⁴ Anlıyoruz ki hastalıklar karşısındaki tutumumuz sadece mânevi sebeplere sarılmakla yetinmek olmamalı, aynı zamanda maddi sebeplere de müracaat ederek hastalığı tedavi etmenin yollarına başvurmalıyız. Binaenaleyh, Hz. Peygamber hasta ziyaretinde hastaya duâ ettiği gibi hastalığın tedavisi için başka yöntemlere de başvurmuştur.

Hasta ziyaretine giderken evin müsait olma durumuna göre bir veya birden çok kişi hasta ziyaretine gidebilir. Hatta hastanın ağrı ve sızısı şiddetli değilse gelen kişi sayısının çokluğu hastaya moral olarak daha da iyi gelebilmektedir. Ziyarete gelenlerin ziyaret sırasında hasta yanında hüzünlenip gözyaşı dökmelerinde dinen bir sakınca yoktur. Fakat hasta yanında kullanılacak ifadeler özenle seçilmelidir. Bu ifadeler hastanın moralini bozacak şeyler olmamalı ve isyan içermemelidir. Ashâbından Abdurrahmân ibn Avf, Sa'd ibn Ebi Vakkas ve Abdullah ibn Mes'ud ile birlikte Sa'd ibn Ubâde'yi rahatsızlığı dolayısıyla hasta ziyaretine giden Hz. Peygamber, Sa'd'ın yanına girdiği zaman ailesinin etrafında toplandıklarını gördü. Rasûlullah (s.a.v): "*Sa'd öldü mü?*" diye sordu. Oradakiler: Hayır ya Resûlallah, ölmedi, dediler. Bunun üzerine Peygamber duygulanıp ağladı ve ölüye ağlamadan dolayı azap etmeyeceğini ancak câhiliye ağlamasıyla azap edeceğini söylemiştir.¹⁶⁵

Hadisten çıkarılabilecek sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Hasta ziyaretinin müstehâp olduğu,
- 2- Hastayı birden çok kişinin ziyaret edebileceği,
- 3- Rütbe olarak üstün olanın (Âlim, hâkim, devlet başkanı, imam) halktan birine hasta ziyaretine gidebileceği,
- 4- Hasta ziyareti esnasında yanlış ve doğru olan hususlara açıklık getirilmesi gerektiği¹⁶⁶ gibi hususlar hakkında bilgi sâhibi olmak mümkündür.

Hasta ziyaret âdâbı kısmında da zikrettiğimiz üzere; hasta ziyaretinin hem yaya

¹⁶⁴ Ebû Dâvud, Tıb 18.

¹⁶⁵ Buhârî, Cenâiz 43; Müslim, Cenâiz 12.

¹⁶⁶ Mehmet Odabaşı, Soner Duman, Abdullah Durmuş, *Muhtasar Fethu'l-Bâri: Sahîh-i Buhârî Şerhi*, Karınca/ Polen Yayınları, İstanbul 2016, III/399; M. Beşir Eryarsoy, *Sahîh-i Müslim Şerhi el- Minhâc*, Karınca/Polen Yayınları, İstanbul 2016, IV/554.

hem de binekle yapıldığından bahsetmiştik. Bu konuya açıklık getirecek bir başka rivâyet ise şu şekildedir: Usâme b. Zeyd şöyle haber vermiştir: Resûlullah (s.a.v) Bedir vak'asından önce bir gün üzerine Fedek dokuması saçaklı bir kadife örtü konulmuş palanlı bir merkep üzerine bindi. Arka tarafında da Usâme olduğu hâlde Hâris ibnu'l Hazrec mahallesindeki evinde hasta bulunan Sa'd ibn Ubâde'ye hasta ziyaretine gidiyordu. İkisi giderlerken nihâyet yolda içlerinde Abdullah ibn Ubeyy ibn Selûl'ün bulunduğu bir meclise uğradılar.¹⁶⁷

Ma'lum olduğu üzere i'tikâfta olan bir kimsenin zarûrî ihtiyaçlarını gidermek dışında i'tikâf mahallinden ayrılması uygun değildir. Aksi bir durum i'tikâfi bâtil kılabilir.¹⁶⁸ Nitekim Hz. Âişe, Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu söylemiştir: *"Hasta ziyaretine gitmemek, cenazeye iştirak etmemek, kadına şehvetle dokunmamak, onunla cinsi temasta bulunmamak ve zarûrî olanların dışında bir ihtiyaç için çıkmamak i'tikafta olan kişi için sünnettir."*¹⁶⁹ Fakat Hz. Peygamber hasta ziyaretini o kadar önemsemiş olmalıdır ki; i'tikâfta iken hiç bir tarafa sapmadan hastaya uğramış, yanında kalmadan halini sormuş¹⁷⁰ ve *"Mu'tekif, cenazeyi takip eder ve hastayı ziyaret eder"*¹⁷¹ buyurarak konunun önemine dikkatlerimizi çekmiştir. Mevzuyu destekler nitelikte bir diğer rivâyet yine Hz. Âişe'den gelmektedir: *"Ben Mescid'de i'tikâfta iken odamda hasta bulunduğu hâlde kaza-ı hâcet için girerdim de hastanın hâlini sadece yanından geçerek sorardım"* buyurarak i'tikâfta iken hasta ziyaretinde bulunduğunu rivâyet etmiştir.¹⁷² Sonuç olarak âlimlerden, i'tikâfta olan kişinin hasta ziyareti ve cenazeye

¹⁶⁷ Buhârî, Edeb 115, İsti'zân 20.

¹⁶⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Ebû'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Hüseyin b. Hasen er-Remlî el-Makdisî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Halid er-Ribât, 1. Baskı, Dârü'l-Felâh, Mısır 2016, IV/1450.

¹⁶⁹ Ebû Dâvud, Savm 80.

¹⁷⁰ Ebû Dâvud, Savm, 80. Hanefî mezhebine göre mu'tekifin cenaze namazı kılmak ve hastayı ziyaret etmek için i'tikâftan çıkması câiz değildir. Çünkü cenaze namazı kılmak farz-ı ayn değil, farz-ı kifâyedir. Aynı zamanda hastayı ziyaret etmek farz değil, faziletli davranışlardandır. (Bkz. Halil b. Ahmed Sehârenfûrî, *Bezlû'l-Mechûd fi Halli Sünen-i Ebî Dâvûd*, 1. Baskı, Buhûs ve'd Dirâsat'il İslâmiyye, Hindistan 2006, VIII/707).

¹⁷¹ İbn Mâce, Sıyâm 63. Hadisin senedi zayıf olduğundan ve mu'tekifin hastayı ziyaret etmesi, cenazeye iştiraki uygun olmadığı sahîh hadislerce yasaklandığından, bu hadisin hükmüne uyulmamıştır. Ayrıca i'tikâfta olan kişi ancak zarûrî ihtiyaçlarını gidermek maksadıyla i'tikâf mahallinden ayrılabilir. Sırf hacet için çıkıldığı vakit hastaya rastlarsa "geçmiş olsun" temennisinde bulunabilir hükmüne varılmıştır. (Bkz. Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, XVII/175).

¹⁷² Müslim, Hayz 7; İbn Mâce, Sıyâm 63.

katılıp katılamayacağı konusunda cevâz verenler olduğu gibi yasak diyenler de vardır. Bu noktada mu'tekifin, hasta ziyareti ve cenazelere iştiraki dışında zarûî olmayan hallerde dışarı çıkması i'tikâfî fâsit kılacağından bu tür davranışlardan uzak durulması gerekir.¹⁷³

2.4.2. Hz. Peygamber'in Hasta Gayr-i Müslimleri Ziyareti

Hz. Peygamber'in yaşamış olduğu asr-ı saadet çağında gerek Mekke gerekse Medine'de Müslümanlarla beraber, farklı din ve milletlere mensup, henüz İslâm'a gönül vermemiş insanlar da yaşamaktaydı. Böylesi bir ortamda yaşayan Allah Resûlü, onları İslâm'a ısındırmak gayesiyle birlikte insanî bir vazife olarak onların sevinçlerini sevinci, hüznlerini ise hüznü bilip, mutluluk ve acılarını paylaşacak çeşitli ziyaretlerde bulunmuştur. Yaptığı ziyaretlerden belki de en önemlisi, toplumu birbirine sıkı sıkıya bağlayan hasta ziyareti olmuştur. Sadece ashâbından hasta olanları ziyaret etmekle kalmamış, gayr-i müslimleri de hasta olduklarında ziyaret ederek onların da gönüllerini kazanmak istemiştir.

Ahlâkın en güzeline sahip olan ve âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber, engin bir merhamet anlayışına sahipti. O (s.a.v), merhameti hayatın bütün evrelerine yaymak istemekte, çeşitli vesilelerle merhamete giden yolları aramakta ve bunu ümmetine gösterme arzusundaydı. Onun merhamet anlayışı sadece insana, akrabalarına, Müslümanlara değil, aynı zamanda bütün canlılara ve gayr-i Müslümlere de idi.¹⁷⁴ Hatta Allah Resûlü'ne olan düşmanlıkları ile bilinen fakat Müslümanmış gibi görünen ve her fırsatta Allah Resûlü'nün aleyhinde işler yapan müşriklere dâhi değer vermiş ve onlara insan olmaları gereği merhamet etmiştir.¹⁷⁵ Bunun pek çok misali vardır ve bunlardan bir kaçını zikretmek istiyoruz.

Ölümüne sebep olan hastalığı sırasında Abdullah b. Übeyy'in ziyaretine giden Allah Resûlü, yanına girince onda bulunan ölüm alâmetlerini tanıdı ve: *"Ben seni*

¹⁷³ Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'ân: Hadislerle Ahkâm Tefsîri*, trc. Mustafa Genç, Bekâ Yayıncılık, İstanbul 2012, II/232.

¹⁷⁴ Mustafa Canlı, "Hz. Peygamber'in Şefkat ve Merhamet Merkezli Ahlâkı", *Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları*, 2017, sayı:18, s.88.

¹⁷⁵ Muammer Bayraktutar, "Hz. Peygamber'in Ahlâkını Sevgi ve Merhamet Merkezli Bir Okuma", *Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları*, 2017, sayı:18, s.218.

yahudileri sevmekten nehy etmiştim” buyurdu. O da: “Ölüm döşeginde Esad b. Zürâre onlara buğz etmişti de ne oldu ölümüne mani olabildi mi?” dedi. Abdullah b. Ubeyy ölünce oğlu Hz. Peygamber’e gelip “Ey Allah’ın peygamberi gerçekten Abdullah b. Übeyy öldü. Sen kendi gömleğini bana verir misin? Onu onunla kefenleyeyim” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v) de gömleğini çıkarıp ona verdi.¹⁷⁶

Anlıyoruz ki; hasta ziyareti esnasında şâyet hasta Müslüman değilse İslâm’a girmesi için telkinde bulunmakta bir sakınca yoktur. Zira bu, hastanın akıbeti için oldukça önemli bir durumdur. Çünkü ölmek üzere olan hasta için bir adım sonrası ya ebedi kurtuluş ya da azaptır. Bir merhamet peygamberi olması hasebiyle Peygamber (s.a.v), hiçbir insanın azap görmesine râzı olmadığı için hasta ziyaretinde bulunduğu gayr-i müslimlere ebedî azaptan kurtulmaları ve Müslüman olarak dâr-ı bekâya varmaları için telkinde bulunmuştur.

Allah Resûlü, her konuda olduğu gibi çocuklara olan şefkat ve merhameti konusunda da en güzel örnek olmuştur. Başta kendi çocukları olmak üzere bütün çocuklarla ilgilenmiş, onlara değer verdiğini hem sözlü hem de fiili olarak göstermiştir. Gerek yolda gördüğü çocuklara selâm vererek, zaman zaman onlarla oyunlar oynayıp şakalaşarak, onların sevdiği lakapları takarak ve gerekse onlara anlayışlı davranarak çocukları önemseyip merhamet etmenin yanında, hastalandıklarında da ziyaretlerine giderek onlara olan merhametini açık bir şekilde göstermiştir. Bu ziyaretlerini hasta Müslüman çocuklarına yapmakla yetinmemiş, hasta gayr-i müslim çocukları da ziyarete gitmiştir. Bir gün yahudilerden bir çocuk hastalanmış, Hz. Peygamber de onu ziyaret için yanına varıp başucuna oturmuş, ona “*müslüman ol*” diye telkinde bulunmuş. Bu teklif karşısında çocuk başucunda bulunan babasına bakmıştı. Babası da ona “*Haydi Ebû’l-Kasım’a itaat et*” deyince çocuk Müslüman olmuş. Hz. Peygamber de: “*Benim vasıtamla bu çocuğu ateşten kurtaran Allah’a hamd ederim*” diyerek kalkıp oradan ayrılmıştır.¹⁷⁷

Görüyoruz ki; Rahmet Peygamberi çocuğun hangi dinden olduğuna bakmaksızın hasta ziyaretine gitmiştir. Bu da bizlere zimmî denilen ehl-i kitabın hastalarını da hasta

¹⁷⁶ Buhârî, Cenâiz 22; Ebû Dâvud, Cenâiz 4.

¹⁷⁷ Buhârî, Cenâiz 78, Merdâ 11; Ebû Dâvud, Cenâiz 5.

ziyaretinde bulunabileceğimizi göstermektedir. Aynı zamanda hadisin mefhumundan; Müslüman olmayanların dinimizde olan güzellikleri görmeleri ve İslâm'a karşı bakışlarının müspet mânada değişmesi için de olsa hasta ziyaretlerine gitmek mümkündür diyebiliriz.

Dinimiz, akrabaya iyilik konusu üzerinde ısrarla durmuştur. Yakını olduklarımız ister Müslüman olsun ister olmasın bu emir aynıdır. Akrabaya iyilikte bulunmanın en önemli göstergelerinden biri, hiç şüphesiz onları ara ara ziyarete gitmektir. Bu ziyaretler; sıla-i rahîm ziyareti, varsa ihtiyaçları onları giderme ziyareti ve hastalık sebebiyle yapılan ziyaretler olabilmektedir. Hastalık hâli insanî bir durumdur. Bu sebeple hangi dinden olursa olsun her hasta ziyarete gidilebilir. Nitekim çocukluk döneminden evlendiği güne kadar bizzat evinde ve yanı başında bulundurarak, evliliği sonrasında da her şekilde koruyup kollayarak Peygamberimize ömrünün son anına kadar destek olan amcası Ebû Tâlip, İslâm'ı seçmiş olmamasına rağmen Hz. Peygamber onu hastalığı sebebiyle ziyarete gitmiştir. Bunun bir örneği şöyledir;

Ebû Talib hastalanmıştı. Kureş'in de onu ziyarete geldiği bir zamanda Peygamber (s.a.v) de amcasını ziyarete gelmişti. Ebû Talib'in yanında bir kişilik oturma yeri vardı. Ebû Cehil kalkıp oraya Rasûlullah'ın oturmasına engel olmaya çalıştı. Sonra Rasûlullah'ı Ebû Talib'e şikâyet ettiler. Ebû Talib, Allah Resûlü'ne *“Ey kardeşimin oğlu milletinden ne istiyorsun?”* deyince, Allah Resûlü şöyle buyurdu: *“Onlardan bir kelime istiyorum ki Arapların hepsi bunlara boyun eğecek, acemler de kendilerine cizye ödeyeceklerdir.”* Ebû Talib: *“Bir kelime mi?”* diye sordu. Rasûlullah: *“Bir kelime”* buyurdu ve şöyle devam etti: Ey amca *“lailahe illallah”* deyiniz. Bunun üzerine hepsi birden: *“Biz bunu önceki dinlerin hiçbirinde duymadık bu uydurmadan başkası değildir”* dediler. Bunun üzerine onlar hakkında Sâ'd sûresinin 1-6. âyetleri nâzil oldu.¹⁷⁸

Her fırsatta Allah Resûlü'nü yalanlayan ve Mekkeliler içerisinde ayıplamaya çalışan cehâletin babası lâkabıyla müsemma Ebû Cehil, bu tutumunu Hz. Peygamber'in şefaatine nâil olması ve imân etmesi için hasta yatağında yatan Ebû Tâlib'i son kez

¹⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III/458, (hadis no:2008); Tirmizî, *Tefsîr'ul-Kur'ân* 39.

yaptığı ziyareti sırasında yine tekrarlamıştır. Rivâyete göre; Ebû Tâlib'e ölüm alâmetleri geldiği zaman, Hz. Peygamber onun yanına girdi. Ebû Tâlib'in yanında Ebû Cehil ve Abdullah Ebû Ümeyye bulunuyordu. Peygamber: *“Ey amca! Lâ ilahe illallah kelimesini söyle ki, ben Allah katında bununla senin lehine hüccet getirip şefaât edeyim”* dedi. Ebû Cehl'in, Abdulmuttalip milletinden yüz mü çevireceksin demesi üzerine Ebû Tâlip kelime-i tevhîdi ifade etmekten kaçındı ve bunun üzerine Hz. Peygamber: *“Allah'a yemin olsun ki! Sana istiğfarda bulunmamdan yasaklanmadığım sürece senin için istiğfarda bulunacağım”* dedi ve bu söz üzerine Tevbe sûresinin 113. âyeti olan *“Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, -yakınları da olsalar- Allah'a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygamber'e yakışır, ne de mü'minlere”* âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur.¹⁷⁹

Bir nevi' öz oğlu gibi baktığı yeğenini yaşadığı dönemin tüm zor şartlarına rağmen koruyup kollayan amcası Ebû Tâlip, atalarının yoluna bağlı olma zaafı ve döneminde reis kabul ettiği kişilerinin kınamalarından çekindiği için son nefesinde İslâmiyet'i kabul ettiğini açık bir şekilde ifade etmekten beri durmuştur. Bundan dolayı çeşitli tefsir ve hadis kaynakları, *“Ne Peygamber'in ne de mü'minlerin akrabaları bile olsa müşrikler için af dilemeleri uygun olmaz”*¹⁸⁰ âyeti ile *“Sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin, bilakis Allah dilediğine hidâyet verir”*¹⁸¹ meâlindeki âyet-i kerîmenin bu olay üzerine indiğini kaydetmişlerdir.¹⁸²

Bütün bunlardan yola çıkarak şunları söyleyebiliriz: Allah Resûlü yaşadığı toplumdaki bütün insanlarla ilişkileri canlı tutmuş ve ihtiyaç duyduklarında onları ziyaret ederek destek olmuştur. Hastalığı din, dil, ırk olayına indirgemedi her hastayı bir görüp çeşitli vesilelerle ziyaretlerine gitmiştir. Hasta Müslümanları ziyareti sırasında sıhhatlerine kavuşmaları için duâlar etmiş, varsa ihtiyaçları gidermeye çalışmış, gönüllerini rahatlatıcı ve ferahlatıcı sözler söyleyerek moral kaynağı olmuş ve şâyet hastalıklarının tedavisi bulunuyorsa, tedavi olmaya yönlendirmiştir. Hasta gayr-i Müslimleri ziyareti sırasında ise; Müslümanları ziyareti sırasındaki tutumunun aksine,

¹⁷⁹ Buhârî, Cenâiz 79, Tefsîr, 152, 234, Eyman ve'n-Nüzûr 19, Menâkıb'il-Ensâr 39; Müslim, İmân 39; Nesâî, Cenâiz 102.

¹⁸⁰ Tevbe 9/113.

¹⁸¹ Kasas 28/56.

¹⁸² Ethem Ruhi Fığlalı, “Ebû Tâlip”, *DİA*, c. X, TDV Yayınları, İstanbul 1994, s.237.

onlara sadece İslâm dinine girmeleri için telkinde bulunmuştur. Sırf bu davranışıyla bile olsa gönüllerde taht kurarak ümmeti ve sonraki nesillere güzide bir örnek olmuştur.

2.5. MÜSLÜMANLARIN HZ. PEYGAMBER'İ HASTA İKEN ZİYARET ETMESİ

Mekke'de cehâletin zirvede olduğu bir dönemde Peygamberlik vazifesiyle müşerref olan Hz. Muhammed, insana değer vermenin yok olmaya yüz tuttuğu, insanlar arasında ırk ve kabile ayrımının yapıldığı, erkek çocuğuna sahip olmanın büyük bir gurur ve meziyet, kız çocuğuna sahip olmanın ise; bir zillet ve utanç kaynağı olarak görüldüğü¹⁸³ vb. bir ortamı ihyâ etme görevi gibi zor bir durumla karşı karşıyaydı. İşte Allah Resûlü böylesi virane bir ortamı Allah'ın izniyle öyle bir hâle getirdi ki, nübüvvet öncesi yaşamlarına bakan sahâbinin birçoğu geçmişine ağlar, pek çoğu ise gülerdi. Allah Resûlü'nün şekillendirdiği yeni Mekke ortamında her şey olması gerektiği gibiydi artık.

Rahmet Peygamberinin şekil verdiği yeni Mekke'de artık dil, din, ırk, renk ayrımı olmaksızın insan olan herkesin bir kadri kıymeti vardı. Zira Hz. Peygamber Mekke'ye yeni bir fonksiyon kazandırmıştı. Yaşlı – genç, yakın- uzak, zengin - fakir demeden herkese değer verir, varsa ihtiyaçları gidermeye çalışır ve hastalandıklarında ziyaret ederek kendilerine moral kaynağı olurdu. Ashâb, Hz. Peygamber'i o kadar benimsemiş ve kabullenmişti ki; söylediği her söz ve uyguladığı her fiili kendilerine örnek almışlardır. Bu örnekliliği, Allah Resûlü'nün onları hastalıklarında ziyaret ettiği gibi onlar da Hz. Peygamberi hastalığında ziyaret ederek göstermişlerdir. Çocukluk döneminden itibaren Peygamber'in rahlesinden geçen Enes b. Mâlik; “Rasûlullah bir defa attan düştü de sağ yanı ezilmişti. Biz kendisine hasta ziyareti yapmak üzere yanına girdik. Ziyaret esnasında namaz vakti geldi. Kendisi oturarak namaz kıldı, bizler de arkasında oturarak namaz kıldık...”¹⁸⁴ buyurarak örnek almış oldukları Peygamberlerinin sünneti olan hasta ziyaretini kendilerinin de yaptıklarını ifade etmiştir.

¹⁸³ Nahl 16/58-59.

¹⁸⁴ Buhârî, Salât 18, Taksir'us-Salât 17, Ezân 51, Sıfat'us-Salât 1; Müslim, Salât 77, 82; İbn Mâce, İkâmetu's-Salât 144. Müslim rivâyetinin Hz. Âişe kanalıyla gelen 82 nolu rivâyetinde ise; “Peygamber (s.a.v) hastalandı da, yanına ashâbından bir takım kimseler kendisini dolaşmak için girdiler.” şeklinde geçmektedir.

Eğer bizler de kendi hayat penceremizden değil de, Efendimizin yaşam penceresinden olaylara bakarsak; işte o vakit âdâb-ı muâşeret dediğimiz hayatın bütün noktalarında yer alan edeplerin en güzel temsilcisinin Allah Resûl’ü olduğunu hep birlikte görmüş olacağız. Bu duygu ve düşünceye sahip olan ashâb-ı kirâm, Peygamberini yeme-içme, konuşma, giyim-kuşam, misafir ağırlama, ziyaret âdâbı gibi pek çok şeyde model alarak hayatlarına şekil vermiş oldukları gibi, hasta ziyaretinde de örnek almışlardır.

Hasan-ı Basrî’yi hasta ziyaretine giden bir grup sahâbi, evin ziyaretçilerle dolması sonucu Hasan’ın önceden uzatmış olduğu ayaklarını kendisine doğru çektiğini fark ederler. Bunun üzerine aynı kişiler yine hasta olan Ebû Hûreyre’yi ziyaretine gider. Ebû Hûreyre’nin de ayaklarını kendisine doğru çektiğini gördüklerinde, Ebû Hûreyre meseleyi anlamış olacak ki şunları söyler: Biz bir defa Resûlullah’ın yanına girerek evini ziyaretçilerle doldurduk. Resûlullah, yan üstü yatıyordu. Bizi görünce ayaklarını kendisine doğru çekti.¹⁸⁵ Hastalığın durumuna veya evin dolup taşma durumuna göre hasta, gelen ziyaretçilere hürmet ettiğini göstermek için gücü yettiğinde ayağa kalkması aksi durumda da ayaklarını toparlayıp kendisine doğru çekmesi, geçmiş olsun ziyaretine gelenlere karşı hürmetin göstergelerindendir. Hadiste de, ayaklarını kendisine doğru çekme meselesi karşındakine hürmeten olabileceği gibi evin dolup taşmasından sebep de olabilir. Her ne sebeple olursa olsun ashâbın buradaki tutumu bizleri alâkadar etmektedir. Her konuda örnek edindikleri kişiyi hasta ziyaretine gitme noktasında taklit ettikleri gibi, ziyarete gelene karşı gösterilmesi gereken hürmet konusunda da model aldıklarını görüyoruz.

Hastayı ziyaret esnasında mümkün olduğunca hastaya sıkıntı verecek hâl ve hareketlerden uzak durmak gerekir. Hastalığıyla mübâreze eden birinin tartışma, gürültü ve yüksek ses gibi rahatsız edici davranışları kaldırabilmesi güç bir durumdur. Bundan dolayı Rasûlullah’ın vefatının gerçekleştiği hastalığı esnasında kendisini bazı kimseler ziyarete geldiği sırada Peygamber (s.a.v): *“Bana yazı yazacak bir şey getirin! Size bir vasiyetname yazdırayım ki, ondan sonra yolunuzu şaşırmasınız!”* buyurur. Fakat oradakilerin ihtilaf edip seslerini yükseltmeleri üzerine Hz. Peygamber: *“Haydi kalkın*

---

¹⁸⁵ İbn Mâce, Mukaddime 22.

gidin”¹⁸⁶ diyerek ortamın rahatsız edici havasından bunaldığını açık bir şekilde ziyarete gelenlere beyân etmiş ve hasta ziyaretinde bu davranışın sergilenmemesi gerektiğinin mesajını vermiştir.

Hiz. Peygamberle tanışmaları ve imân etmelerinden sonra âdeta hayatlarının baharını yaşayan ashâb, her fırsatta kendisinden bir şeyler öğrenme ve öğrendiklerini yaşama arzusu içerisindeydiler. Bir taraftan öğrenme aşkı olan ashâb, diğer taraftan da son nefesine kadar öğretme vazifesini ifâ eden Allah Resûlü. Bu durum Hiz. Peygamber’in hastalığı sırasında da devam etmiştir. Hastalığı münasebetiyle Resûlullah’ı ziyarete giden ashâb, Allah Resûlü’nün yanına girerler. Bu esnada Hiz. Peygamber oturduğu yerde namaza başlar. Ziyaretçiler de ayakta ona uyarlar. Hiz. Peygamber oturun diye onlara işâret eder. Namazdan çıkınca şöyle buyurur: *“İmam, kendisine uyulsun diye imam edilir. Artık o, rüku’a vardığı zaman siz de varınız, başını rüku’dan kaldırdığı zaman siz de başınızı kaldırınız. Ve oturarak namaz kıldığı zaman siz de oturarak namaz kılınız.”*¹⁸⁷

Hiz. Peygamber bir şeyler konuştuğu zaman âdeta başlarında kuş varmış da en ufak hareketlerinde uçacakmış korkusuyla pür dikkat dinleyen, dinlediğini kavrayan ve kavradığını da hayatına tatbik eden ashâbın, Allah Resûlü’nü rol model olarak seçtiği gibi bizler de her konuda olmakla beraber hasta ziyareti noktasında başta Hiz. Peygamber’i, sonrasında da her biri bir pusula değerinde yol gösterici olan ashâbı örnek almamız en isabetli karar olacaktır.

Tezimizin birinci bölümünün büyük bir kısmını teşkil eden hasta ziyareti konusunu detaylı bir şekilde ele aldıktan sonra hasta ziyareti ile yakından alâkası olan taziye ziyareti konusuna geçmek istiyoruz.

2.6. TAZİYE ZİYARETİ

Taziye, ölü yakınlarını zor günlerinde yalnız bırakmayarak onların acılarına ortak olmak, acılarını hafifletmek için rahatlatıcı sözler söylemek ve sabır tavsiyesinde

¹⁸⁶ Buhârî, Meğâzî 85, İ’tisâm 26, İlim 39, Cihâd 175, Cizye 6.

¹⁸⁷ İbn Mâce, İkâmetu’s-Salât 144.

bulunmaktadır. Taziyyede bulunmak aynı zamanda *takva ve hayır üzere yarışmanın*¹⁸⁸ bir çeşididir. *Kişi kardeşinin yardımını üzere olduğu sürece, Allah da o kulunun yardımında olur*¹⁸⁹ hadisinin buyruğınca taziyye ziyareti yapmak, taziyyede bulunan kişinin yardımcısının Allah olması şerefine nâil olmak demektir. Hz. Peygamber taziyye konusunda oldukça hassas davranmış ve taziyye ziyaretlerinin önemine vurgu yapmak adına hem kendisi taziyye ziyaretleri yapmış hem de ümmetinin yapması gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Buna binaen hadis literatürü tarandığında taziyye kavramı ve uygulamasının hadislerde sıkça geçtiği görülmektedir.

Hz. Peygamber, başına bir felâket gelen kişiye taziyyede bulunmak konusunda şöyle demiştir: *“Başına musibet gelen kimseye taziyyede bulunana musibete uğramış kimsenin sevâbının aynısı vardır.”*¹⁹⁰ Taziyye ile ilgili bir başka hadis ise şu şekildedir: *“Bir musibet nedeniyle din kardeşine taziyyede bulunan bir mü'mine kıyâmet günü Allah tarafından kendisine keramet elbiselerinden bir takım elbise giydirilir.”*¹⁹¹ Aynı zamanda cenaze yakınlarına taziyyede bulunmayı öğütleyerek; *“Çocuğunu kaybeden bir kadına başsağlığı ziyaretinde bulunan kimseye cennette bir elbise giydirileceğinin”*¹⁹² müjdesini vermiştir.

Taziyye ziyareti bağlamında; torununun ölmek üzere olduğu bilgisi Hz. Peygamber'e geldiği vakit kızı Zeyneb'e uğrayarak; *“Allah'ın aldığı ve verdiği her şey Allah'a aittir ve her şey Allah katında belirlenmiş bir müddet, bir ömür iledir. Binâenaleyh ey kızım, sen sabret ve bu sabrının Allah katında bir sevâbı olacağını unutma”*¹⁹³ şeklinde kızının hüznünü hafifletip, tesellide bulunması, çocuğu ölen kişiye taziyyede bulunup ölünün yakınlarına sabır ve metanet dilemesi, cenaze için hayır duâda bulunması¹⁹⁴ Müslümanlar için birer taziyye örneği olmuştur. Aynı şekilde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Abdullah b. Abbâs'ın, Hz. Ömer'in oğlunun vefatı üzerine; *“Allah, oğlunun vefatına sabretmeden dolayı seni mükâfatlandırsın, oğlunu da kendisine*

¹⁸⁸ Mâide 5/2.

¹⁸⁹ Müslim, Zikr ve'd-Duâ 38; Ebû Dâvud, Edeb 68; Tirmizî, Hudûd 3.

¹⁹⁰ İbn Mâce, Cenâiz 56; Tirmizî, Cenâiz 71.

¹⁹¹ İbn Mâce, Cenâiz 56.

¹⁹² Tirmizî, Cenâiz 74.

¹⁹³ Buhârî, Cenâiz 32; Müslim, Cenâiz 11; Nesâî, Cenâiz 22; İbn Mâce, Cenâiz 53.

¹⁹⁴ Nesâî, Cenâiz 120.

komşu yapsın”¹⁹⁵ şeklindeki taziye içerikli ifadelerle taziyede bulunmaları sonraki dönemler için örnek alınan ifadeler arasına girmiştir.

Aynı zamanda bir din kardeşimizi taziye ziyaretinde bulunurken; *“Allah ecrini arttırsın, taziye en güzel etsin ve ölünüzü bağışlasın”*¹⁹⁶ gibi lafızlarla duâ etmemiz, maksada ve usûle uygun taziye ifadeleri arasında yerini bulmuştur.

Ölen kişinin arkasından hüzünlenip gözyaşı dökmek insanın fitratına uygun bir davranış olup, Yüce Allah’ın *Rahmân* ve *Rahîm* ism-i celillerinin birer tezâhürüdür. Nitekim Hz. Peygamber’e ölmek üzere olan torununun haberi ulaşınca kızı Zeyneb’e uğramış ve can çekişen torununu görünce gözlerinden yaşlar boşanmış¹⁹⁷ ve yine oğlu İbrahim’in can çekiştiğini görünce gözlerinden yaşlar akmaya başlamıştı. Bunun sebebi sorulunca da; *“Şüphesiz göz ağlar, kalp de mahzun olur. Biz de Rabbimizin razı olacağı sözden başka söz söylemeyiz. Ya İbrahim! Bizler senin ayrılığınla pek mahzun ve kederliyiz”*¹⁹⁸ şeklinde cevap vermiştir.

Ancak hadislerde ölüm sonrasında geride kalan yakınların yaka paça yırtması, dövünerek, bağırıp çağırarak ve isyan ifadeleri ile ağıt yakıp ağlaması uygun görülmemiştir. Bu konuda Resûlullah’ın şu ihtarları bulunmaktadır: *“Rasûlullah (s.a.v), ölünün iyiliklerini saya saya yüksek sesle ağlayan kadınlara ve onu dinleyen kadınlara lanet etmiştir.”*¹⁹⁹ Başka bir hadiste de: *“Ölüler için eliyle yanaklarını (yüzünü) döven, yakalarını yırtan ve câhiliyyet âdeti üzere duâ eden kimse bizden değildir”*²⁰⁰ buyurarak mevzunun ciddiyetine vurgu yapılmıştır.

Söz konusu hadislerde her ne kadar ölü arkasından ağıt yakan kadınlardan bahsediliyor olsa da bu hükme erkekler de tâbidir. Ölü arkasından ağlama olayı daha çok kadınlar tarafından yapıldığı için ayrıca erkeklerden bahsetmeye lüzum

¹⁹⁵ Fadime Kavak, “Klasik Arap Edebiyatında Taziye”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, cilt:24, sayı:1, s.108.

¹⁹⁶ Nevevî, *el-Ezkâr*, thk. Muhammed Üsâme Tabbâî, Dârü’l-Feyhâ, Riyâd 2009, s.176.

¹⁹⁷ Müslim, Cenâiz 11.

¹⁹⁸ Buhârî, Cenâiz 42; Ebû Dâvud, Cenâiz 28.

¹⁹⁹ Buhârî, Kitâbu’l-Ahkâm 49; Ebû Dâvud, Cenâiz 29; İbn Mâce, Cenâiz 52.

²⁰⁰ Buhârî, Cenâiz 34; Tirmizî, Cenâiz 22; İbn Mâce, Cenâiz 52.

görülmemiştir. Netice itibariyle hüküm kadınlar için geçerli olduğu gibi ağıt yakmaları hâlinde erkekler için de geçerlidir, denilmektedir.²⁰¹

Ayrıca ölü üzerine feryâdu figân etmenin câhiliye devrinin âdeti olduğu, gerçekten bunu yapan bir kadının tevbe etmeden ölmesi durumunda, üzerinde katrandan bir gömlek ve onun da üstüne ateşten bir gömlek bulunduğu halde kıyamet gününde diriltileceği”²⁰² rivâyetler arasında bulunmaktadır. “Saç yolan, musibet karşısında feryâd eden ve yaka yırtan bizden değildir”²⁰³ uyarısı da başımıza gelen musibetler karşısındaki tavrımızın nasıl olması gerektiği hususunu bizlere açık bir şekilde ikâzda bulunmaktadır.

Hülâsa ölü arkasından ağıt yakıp bağıarak ağlamak kişiyi günaha sürükleyebilir. Dolayısıyla bunu yapan kişi, Allah’ın hoşnut olmadığı amel işlemekle beraber aynı zamanda Cenâb-ı Allah’ın rahmetinden mahrum kalma tehlikesine düşebilmektedir. Câhiliye döneminin İslâm’la bağdaşmayan âdeti olan ölü arkasından bağıra çağıra ağlama fiiline şahit olup duruma müdâhil olmamak, aynı fiili işlemekle eşdeğer sayılabileceğinden, bu tür davranışlardan uzak kalmak ve bu davranışları sergileyenlere müdâhale etmek yerinde olacaktır.

Taziye sürecinde yapılan yanlışlardan biri de ölü arkasından yas tutma ritüelidir. Bu uygulama Arap toplumunda ve kültürümüzde olduğu gibi diğer din ve toplumlarda da görülmektedir. Tezimizin birinci bölümünde çeşitli din ve kültürlerle ait taziye evi uygulamasına örnekler vermiştik. Burada da birkaç örnekle yetinmek istiyoruz. Sözelimi; taziye için gelen kadınların yalandan da olsa mutlaka ağlamaları gerektiği, aksi takdirde ayıplanacakları ve bunun neticesi olarak kadınlardan bazısının gerçekten ölü için, bazılarının da daha önce ölen yakını için ağlamaları, Şanlıurfa yöresine ait uygulamalardan birkaçıdır.²⁰⁴ Ölen kişinin ölüm yıldönümünde elbiselerinin yere serilip üzerine ağıt yakılması için elbiselerinden bir takım elbisenin evin bir köşesine asılması,

²⁰¹ Necati Yeniçel ve Hüseyin Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1991, XI/525.

²⁰² İbn Mâce, Cenâiz 51.

²⁰³ Ebû Dâvud, Cenâiz 29; Nesâî, Cenâiz 21.

²⁰⁴ Celil Abuzar, “Şanlıurfa’da Değişen Toplumsal Yapıda Taziye Geleneği”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2010, cilt:10, sayı:2, s.272.

elbiseleri ters çevirip giymek, yaşlı kadınların kara bağlamaları (renk olarak siyah tercih etmeleri), tabutun süslenmesi, ölüyü mezara kıymetli eşyalarla beraber gömmek gibi uygulamalar ise; ülkemizin Kars yöresine ait taziye ritüelleri olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁰⁵

Taziye geleneklerinden bir diğer uygulama ise *taziye yemeğidir*. Şüphesiz ki ölüm haktır²⁰⁶ ve ruh sâhibi her nefis bir gün mutlaka ölüm hakikatini hanesinde yahut kendi nefsinde tadacaktır. Ölüm hakikati gibi zor bir gerçekle karşılaşan her ferdin ailesinde ciddi bir mahzunluk, telâş, sıkıntı ve meşguliyet söz konusu olur. Bu durumda ölü'nün ailesi kendi dertlerine düşmüşken ilâve olarak gelen gidenin yemek ihtiyacını karşılamak hem maddi hem mânevi külfet olacaktır.

Hz. Peygamber de, amcasının oğlu Ca'fer b. Ebî Tâlib şehit olduğunda; “*Ca'fer'in ailesi için yemek hazırlayın çünkü onları cenaze meşgul etti*”²⁰⁷ buyurarak cenâze yakınlarının sıkıntı içerisinde olup meşguliyetlerinin olduğunu bildirerek yemek hazırlamalarını ashâbına tavsiyede bulunmuştur. Bu rivâyetten yola çıkarak cenaze evine yemek götürmenin sünnet olduğu görüşü ortaya çıkmıştır.²⁰⁸ Onun için bu sünnetin uygulanması çerçevesinde, ölü evinde taziye süresince yemek pişirilmez, cenaze yakınlarına ve taziye için gelenlere ikrâm edilmek üzere komşular tarafından cenaze evine yemek getirilir.²⁰⁹

Akraba ve komşular, ölü evine yemek götürmekle beraber şeker, bazen koç veya koyun²¹⁰, pirinç, çay²¹¹, tuz ve helva²¹² gibi temel ihtiyaç malzemelerini götürürler. Bunların yanı sıra cenaze sahiplerinin gerek mezarlıkta gerekse evde helva ve ekmek dağıtmalarında sakınca olmadığı söylene de bunun dinî bir dayanağı bulunmamaktadır.

²⁰⁵ Öztürk, Taziye Gelenekleri ve Ziyaret Fenomeni (Kars Örneği), s.94-95.

²⁰⁶ Nahl 16/70; Mü'min 23/15; Enbiyâ 21/35; Zümer 39/30.

²⁰⁷ Tirmizî, Cenâiz 21; Ebû Dâvud, Cenâiz 30; İbn Mâce, Cenâiz 59.

²⁰⁸ Diyânet İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, 4. Baskı, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Ankara 2018, 221.

²⁰⁹ Çağrı, “Taziye”, *DİA*, c.XL, TDV Yayınları, İstanbul 2011, s.203.

²¹⁰ Öztürk, Taziye Gelenekleri ve Ziyaret Fenomeni (Kars Örneği), s.96.

²¹¹ Abuzar, Şanlıurfa'da Değişen Toplumsal Yapıda Taziye Geleneği, s.270.

²¹² Bedri Aslan, İslâm Hukukunda Ölenlerin Ardından Yapılan Bazı Uygulamaların Bidatle İlişkisi (Diyarbakır ve Mardin Örneği), *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, cilt:8, sayı:16, s.124.

Bu tür uygulamaların belli bir süre sonra cenazeyle ilgili bir dini hüküm olarak algılanması tehlikesi vardır. Dolayısıyla bu ikrâmların dini bir zorunluluk olarak yapılması durumunda bid'at ve hurafe olacağı²¹³ ifade edilmektedir. *Yapılan her iyilik sadakadır*²¹⁴ hadisi gereği yapılan bu uygulamaların hepsinin birer sadaka olduğunu ve her birinin mükâfatının Cenâb-ı Hakk nezdinde bir karşılığının olacağını söylemek pek mümkündür.

Taziye süresinin kaç gün olması gerektiği noktasında ise; Allah Resûlü şöyle buyurmaktadır: “*Allah’a ve âhiret gününe iman eden bir kadının, eşinden başka bir ölü üzerine üç günden fazla yas tutması helâl olmaz. Lâkin kadın, eşinin ölümü üzerine dört ay on gün yas tutar.*”²¹⁵ Hadisin zahirinden anlaşılacağı üzere, taziye süresinin üç günle sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Üç günden sonra yapılacak taziye ziyaretleri, cenaze sahiplerini tekrar mâteme boğar ihtimaline karşı mekrûh görülmüştür.²¹⁶ Fakat cenaze sâhibi veya taziyede bulunacak kişilerin defin sırasında bulunmaması veya uzakta bulunan kişilerin taziye evinin bulunduğu yöreye sonradan gelmesi durumlarında, üç günden sonra taziyede bulunmada bir mahzur görülmemiştir.²¹⁷

Mezhep imamları taziyede bulunmanın müstehap olduğu hususunda ittifak ederlerken, zamanı hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. İmam Ebû Hanife (ö.150/767), ölünün defninden sonra taziyede bulunmanın aksine, öncesinde taziyede bulunmayı sünnet olarak kabul etmiştir. İmam Şâfî (ö.204/820) ve Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) ise; definden öncesi ve sonrasında üç gün boyunca taziyede bulunmayı sünnet saymışlardır.²¹⁸ Ebû'l Abbâs ibn Kâs'a göre; taziyenin bir sınırı yoktur. Bundan dolayı üç günden epey sonra da olsa taziyede bulunulabilir. Bir görüşe göre de; definden sonra taziyede bulunmak öncesinde bulunmaktan daha evlâdır. Çünkü defin öncesi mevtânın

²¹³ Diyânet İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, s.221.

²¹⁴ Buhârî, Edeb 33; Müslim, Zekât 52; Ebû Dâvud, Edeb 68.

²¹⁵ Buhârî, Cenâiz 30; Müslim, Talâk 58; Nesâî, Talâk 58; İbn Mâce, Talâk 35; Ebû Dâvud, Talâk 44.

²¹⁶ Nevevî, *el-Ezkâr*, s.174; Diyânet İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, s.220.

²¹⁷ Havle Abdulkadir Derviş, *Kur'an'ın ve Sünnetin Işığında Kadınlar Arası Ziyaretleşme*, 2. Baskı, çev. Hayati Yılmaz ve Erdiç Ahatlı, Guraba Yayınları, İstanbul 2010, s.73-74; Nevevî, *el-Ezkâr*, s.174.

²¹⁸ Muhammed Ferid Vecdî, *Dâiret'ü Me'ârifî'l Karn: er-Râbi' Aşar el-'İşrîyn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1971, VI/434.

ehli, onu hazırlamayla meşguldür ve mevtânın ayrılığının henüz tam farkında değildirler.²¹⁹

Sonuç olarak; mü'minin diğer mü'min kardeşlerine karşı vazifelerinden biri de, vefat ettiğinde onu son yolculuğunda yalnız bırakmaması, defin öncesi işlemlerinde ailesine yardımcı olması, defin işleminden sonra da cenaze yakınlarına teselli verecek söz, fiil ve davranışlarda bulunması, eğer imkân olursa yemek götürmesidir. Bu tür mâtem günlerinde cenaze sahiplerinin yalnızlık hissetmemesi için uzak yakın demeden herkesin taziyede bulunması, matem sahiplerinin hüznünü, acılar paylaştıkça azalır hükmünce bir nebze hafifletilmiş olacaktır.

2.7. AKRABA ZİYARETİ

Dinimizin özenle üzerinde durduğu konulardan biri hiç şüphesiz sıla-i rahîm yani akraba ziyaretleridir. Sosyal bir varlık olan insanoğlunun birlik ve beraberlik içerisinde yaşayarak hayatını idâme ettirmesi önem arz etmektedir. Gün gelir sevinçlerine ortak olacak kişiler ararken, başka bir gün de omuzlarında koca bir dağ varmış gibi ağır gelen hüznün ve acılarını paylaşacak kimseler arar. İşte tam da bu noktada akraba bağlarının önemi devreye girmektedir.

Cenâb-ı Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de akrabalık bağlarının sıkı tutulması gerektiği ve bu bağları koparmanın ne derece kötü olduğuna dikkatlerimizi çekmek için şöyle buyurmaktadır: *“Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikisinden pek çok erkek ve kadın meydana getiren Rabb'inize hürmetsizlikten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'ın ve akrabanın haklarına riâyetsizlikten de sakının. Allah şüphesiz hepinizi görüp gözetmektedir.”*²²⁰

Başka bir âyette de; *“Demek, yüz çevirdiğinizde yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve akrabalık bağlarınızı keseceksiniz, öyle mi?”*²²¹ buyrulurak akrabalık bağlarını koparmanın yanlışlığına işâret edilmiştir.

²¹⁹ Nevevî, *el-Ezkâr*, s.174.

²²⁰ Nisâ 4/1.

²²¹ Muhammed 47/22.

Akraba dediğimiz zaman öncelikle ebeveynlerimizin yakınları akla geldiği gibi anne ve baba tarafından kan bağı olan uzak hısımlarla birlikte eşlerin karşılıklı yakınları da akraba kavramı içerisine girmektedir. Peki sıla-i rahîm vazifesi sadece ziyarette bulunmakla mı yerine getirilmiş olur? Hayır! Şâyet akrabalardan uzakta bir yerlerde yaşıyorsak; ara sıra ziyaretlerine gitmek, telefonla hâl ve hatırlarını sormak, yanı yöremizde iseler; varsa ihtiyaçları gücümüz nispetince yardımcı olmak, hastaysa ziyaret etmek, bir derdi varsa ilgilenmek, mutlu günlerinde tebrik etmek ve hüzünlü günlerinde ise; acılarını paylaşmak gibi durumların hepsi sıla-i rahîm kapsamı içerisine girmektedir.

Hz. Peygamber: *“Soy ve sopunuzu öğrenirseniz ziyaret edip tanışıp bilişip akrabalık bağlarınızı koparmazsınız. Çünkü akrabalar arası bağların koparılmaması; aile içinde sevginin oluşmasına, malda bolluk olmasına ve ömrün uzamasına vesiledir”*²²² buyurarak akrabalık ilişkilerinin karşılıklı sevgi, muhabbet ve bereketin oluşmasına ve uzun ömürlü olmaya vesile olduğunu bildirmiştir. Akrabalık ilişkilerini sıkı tutmanın ve akraba ziyaretlerinde bulunmanın birçok zahmeti olmakla birlikte, bu bağları sıkı tutmak da pek çok hayır ve güzelliğe vesile olmaktadır. *“Her kim rızkının bollaştırılmasını ve ecelinin geciktirilmesini arzu ederse sıla-i rahîmi yapıversin!”*²²³ buyuran Allah Resûlü, akraba ziyaretlerini hem rızkı bollaştıran hem de hayata bereket katarak kısacık ömrümüzde birçok şey yapabilmeyi kapılarını aralayan, ömrün uzun ve bereketli olmasına vesile olan güzel bir amel olduğunu beyân etmiştir.

Allah katında her iyiliğin bir karşılığı olduğu gibi her kötülüğün de bir cezası vardır. Öyle iyilik ve kötülükler vardır ki; bunların sevâbı da cezası da anında karşılık bulmaktadır. Bunlar; *iyilik ve sıla-i rahîm, zulüm ve akrabalık bağlarını kesmek* olarak sıralanmıştır.²²⁴

Akraba ziyaretlerinin Yüce Allah nezdindeki değeri bir kutsî hadiste mefhum olarak şöyle anlatılır: Cenâb-ı Allah, akrabalık ilişkilerini yarattıktan sonra bu bağlarla

²²² Tirmizî, Birr ve Sıla 49. Tirmizî, “hadis bu haliyle *garibtir*”, Hâkim ise; “*isnâd sahihtir*” demiştir. (Bkz. Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el- Ensârî el-Mısırî İbnu'l-Mulakkin, *et-Tavdîh li-şerhi'l-Câmi's-Sahîh*, 1. Baskı, Dârü'n Nevâdir, Dımaşk 2008, XX/XVII).

²²³ Buhârî, Edeb 12, Buyû' 13; Müslm, Birr ve Sıla 21; Ebû Dâvud, Zekât 45.

²²⁴ İbn Mâce, Zühd 23.

alâkayı sürdürenlerle kendi ilgisinin de süreceğini, akrabalık bağlarını koparanları ise; ilgi ve alâkasından mahrum bırakacağını bildirmektedir.²²⁵

Allah'ın rızasına erişmek ve cenneti ile nimetlenmek her mü'min kulun duâsı ve murâdıdır. Rabbimiz kullarına karşı o kadar merhametli ve ihsânı bol olandır ki; her bir fırsatı mü'min kullarının sevâp kazanmasına vesile kılmıştır. Selamlaşmak, tebessüm etmek, yolda insanlara zarar veren herhangi bir şeyi ortadan kaldırmak vb. pek çok küçük gibi görünen amellere nice büyük faziletler ve sevâplar yüklemiştir. Akrabayı ziyaret etmek de kimilerine göre belki bu türden küçük görünen davranışlardır ama yapıldığı takdirde neticesinin cennet olacağı müjdesi, terk edildiğinde de cennetten mahrum kalınacağı *“Akrabalarına iyilik ve ikrâmı kesen kimse cennete giremez!”*²²⁶ hadisiyle ifade edilmiştir.

Hız. Peygamber'in akraba ziyaretlerinin ne derece önemli olduğuna dair pek çok beyânı bulunmaktadır. Hız. Âişe'den nakledilen bir rivâyette şöyle buyurmuştur: *“Rahîm Arş'ta asılıdır. Beni sıla edeni, Allah sıla eylesin! Benimle alâkayı kesene Allah da alâkayı kessin! der.”*²²⁷ Yine Âişe annemizden rivâyetle Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *“Rahm, sık ağaçların birbirine sarılmış kökleri gibidir. Kim onunla ilgiyi ekler durursa, ben de ona ihsânı ekler dururum; kim de onunla ilgiyi keserse, ben de ondan ihsânı keserim”*²²⁸ buyurmuştur.

Sahâbeden biri bir gün Resûlullah'a gelerek: *“Yâ Resûlallah! Benim akrabalarım var. Ben onlara sıla-i rahîmde bulunuyorum, onlar benimle alâkayı kesiyorlar. Ben onlara iyilik ediyorum, onlar bana kötülük ediyor. Ben onlara yumuşak davranıyorum, onlar bana karşı câhillik ediyorlar”* demiş. Bunun üzerine Hız. Peygamber: *“Eğer dediğin gibi ise, sanki onlara sıcak kül yediriyor gibisin! Sen bu hâl üzere devam ettikçe Allah katından onlara karşı seninle daima bir yardımcı bulunacaktır”*²²⁹ buyurmuştur. Bu hadiste; gelmeyene gidilmesi gerektiği, kötülük edene iyiliğin nasıl büyük bir mükâfatı celb ettiği, yumuşak huylu olup akrabalarla ilişkiyi her şartta devam ettirme gayretinin mü'min'in Hakk katında kazancına vesile olacağının çok güzel bir örneği vardır.

²²⁵ Tirmizî, Birr ve Sıla 9; Ebû Dâvud, Zekât 46.

²²⁶ Buhârî, Edeb 11; Müslim, Birr ve Sıla 18-19; Tirmizî, Birr 10.

²²⁷ Müslim, Birr ve Sıla 17.

²²⁸ Buhârî, Edeb 13.

²²⁹ Müslim, Birr ve Sıla 22

Yukarıda bahsi geçen hadisler akraba ziyaretinin kişiye ne güzel mükâfatlar verileceğini, Yüce Allah'ın mü'minlerin akraba ziyareti yapmalarından ne derece memnun olduğunu ifade etmesi bakımından gâyet açık ve anlaşılırdır.

Aynı zamanda akraba ziyaretleri, ziyaret edilenlere rehberlik etmek, onları uyarmak, iyiye, güzele, doğru ve faydalı olana yönlendirmek gibi gayelerle de yapılır. Allah Resûlü kızı Hz. Fatıma ve damadı Hz. Ali'yi ziyarete gitmiş ve: “*Siz ikiniz namaz kılmaz mısınız?*”²³⁰ diye teheccüd namazına teşvikte bulunmuştur. Akrabalar arası yapılan sıradan bir akraba ziyareti bile nice büyük mükâfata vesile iken, bir de bu ziyaretleri bilhassa akrabaların âhiretlerine katkısı olabilecek mevzularla taçlandırmak, onlara emr-i bil'ma'rûf, nehy-i ani'l münker vazifemiz gereği yol gösterici olmak, verilecek olan mükâfatın ziyadeleşmesine katkı sağlayacaktır.

Resûlullah'ın, hasta gayr-i müslimleri ziyareti bölümünde de zikretmiş olduğumuz, amcası Ebû Talib'i ziyareti hadisinden hareketle²³¹ âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber, ömrünün son demlerindeki gayr-i müslim amcasına yaptığı ziyarette de tebliğ vazifesinden geri durmamış, iyi olanı, hak olanı emretmiş ve bâtıldan da nehy etmiştir. Dahası bu hadiste gördüğümüz üzere sadece ziyaretine gittiği kişiye değil, aynı zamanda orada bulunan diğer ziyaretçilere de hakkı tavsiye etmekten geri durmamıştır. Buradan hareketle Resûlullah'ın bu davranışının biz mü'minlere, müslüman olmayan akrabayı da ziyaret etme sorumluluğu yüklediği aşikârdır.

Ziyaretin Hakk katında ecre layık olabilmesi elbette Allah ve Resûlü'nün rızasına uygun olması şartına bağlıdır. Herhangi bir konuda Allah ve Resûlü bir ölçü koydu ise onun dışına çıkmak, mü'min kulların şiddetle kaçınması gereken bir durumdur. Ziyaret mevzusunda da en önemli düsturumuz bu olmalıdır. Ziyaret âdâpları bölümünde daha önce zikrettiğimiz gibi makbul ziyaret, âdâbına uygun yapılan ziyarettir. Nitekim ziyaret edilecek kişi bir hanım ise onun kocasının izninin alınması da mühim bir esastır. Sahâbeden Amr b. As azatısını Hz. Ali'ye göndererek Esmâ binti Umeyy'si ziyaret etmek için izin istedi. Kendisine izin verildi. Amr b. As ziyaretini tamamlayınca azatlısı, Amr b. As'a bu izni almanın sebebini sordu, bunun üzerine Amr şöyle dedi: “*Rasûlullah (s.a.v), kocalarının izni olmadan kadınları ziyaret etmekten bizi*

²³⁰ Buhârî, Kitabu't-Tefsîr 195, İ'tisâm 18, Teheccüd 5; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 206.

²³¹ Bkz. Tirmizî, Tefsîr'ul-Kur'ân 39.

yasaklamıştı.”²³² Resûlullah’ın her davranışını, her sözünü başlarına taç etmiş olan ashâb-ı kirâm, ziyaret âdâbına dair Hz. Peygamber’in her yaptığını derhal uygulamış ve bizlere de örnek olmuşlardır.

Resûlullah’ın Âişe validemizin süt amcası Eflâh ile görüşmesine izin verdiği hadisini incelediğimizde de bir hanımın kimlerle görüşebileceğine dair bir ayrımı dikkatimizi çekmektedir. Âişe validemiz kendisini ziyarete gelmek isteyen sütbabasının erkek kardeşi Eflâh’a izin vermek istemez. O’na göre sütbabasının kardeşi yabancıdır ve bu durumu Resûlullah’a bildirince; *“O’na izin ver, çünkü o senin amcandır. Sağ elin topraklansın!”*²³³ buyurarak bir Müslüman hanımın süt annesinin kocası tarafına da süt hısımlığının sirâyet edeceğini beyân buyurmuştur.

Sonuç olarak akrabayı ziyaretin; kişiye hem maddi hem mânevi katkılarının olduğunu, bizi bizden daha iyi bilen Rabbimizin dünya hayatımızı da güzelleştirmek, âhiretimize de güzel ameller ile ulaşabilmemize vesile olması için emrettiği amellerden bir amel olduğunu bu hadisler vesilesi ile öğrenmiş oluyoruz. Mü’minler olarak bize düşen, bildirilene itaat edip, Hakk rızasına uygun ameller ile dolu dolu âhirete intikâl edebilmek için Resûlullah’ın akraba ziyaretini kendimize örnek almak olacaktır.

2.8. KOMŞU ZİYARETİ

Arapça ifadeyle جَار , Türkçedeki karşılığı ile “komşu” kavramı; *“yakın olma, yakınlık”* anlamında isim olarak kullanılır ve genellikle birbirine yakın yerlerde yaşayan kişi ve aileleri ifade etmektedir. Bununla birlikte aralarında iş, arazi, çalışma yeri vb. yakınlığı bulunanlar için de kullanılan bir ifadedir.²³⁴

Türkçedeki komşu kavramına karşılık gelen “câr” teriminin Kur’ân’daki kullanımına bakacak olursak sadece bir âyette²³⁵ terim olarak kullanıldığını görürüz. *“Allah’a kulluk edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya,*

²³² Tirmizî, Edeb 30.

²³³ Buhârî, Edeb 93, Nikâh 21,118, Kitabu’t-Tefsîr 246, Kitabu’ş-Şehâdât 7; İbn Mâce, Nikâh 38.

²³⁴ Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, X/478, Çağrıcı, “Komşu”, *DİA*, c. XXVI, TDV Yayınları, Ankara 2002, s.157.

²³⁵ Nisâ 4/36.

ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi asla sevmez.”

Komşu hakkına pek çok hadiste vurgu yapılmaktadır. Bunların en başında; *komşuya rahatsızlık vermemek,*²³⁶ *ona ikrâmda bulunmak*²³⁷ ve *ona iyilikte bulunmak*²³⁸ gelmektedir.

Komşunun komşusuna yapacağı iyiliklerin bir sınırı yoktur. Allah Resûlü komşunun komşu üzerindeki haklarını sayarken; yardım isteyince yardım etmek, borç isteyince borç vermek, hastalanınca ziyaret etmek, bir hayra kavuşunca tebrik etmek, başına bir musibet gelince taziyede bulunmak, ölünce cenazesine katılmak...²³⁹ şeklinde ifade ederek komşunun komşu üzerindeki haklarını sıralamıştır.

Hz. Peygamber komşu hakkına dikkatlerimizi çekmek üzere arka arkaya üç defa: *“Vallahi imân etmiş olmaz, vallahi imân etmiş olmaz, vallahi imân etmiş olmaz!”* buyurur. Yanında bulunanlar tarafından: *Yâ Rasûlallah! Bu imân etmiş olmayan kimdir?* diye sorulur. Resûlullah: *“Komşusu, zülüm ve şerlerinden emin olmayan kimsedir”* diye cevap vermiştir.²⁴⁰ Bu rivâyet, bizlere komşular arası ilişkilerde kötü muamelede bulunmamanın ve güvenilir bir duruş sergilemek gerektiğinin bilgisini vermektedir.

Komşunun komşusu üzerindeki hakları konusu o kadar ciddi bir mevzudur ki; Hz. Peygamber: *“Cebrâil bana komşuya iyilik etmeyi tavsiye edip durdu. Neredeyse komşuyu komşuya mirasçı kılacak sandım”*²⁴¹ buyurarak konunun hassasiyetini net bir biçimde dile getirmiştir. Hadisten de anlaşılacağı gibi komşunun komşu üzerinde pek çok hakkı ve sorumluluğu bulunmaktadır. Bazı âlimler hadiste geçen *“mirasçı kılma”* kısmını; *“komşuya iyilik etmede ve sıla-i rahîmde bulunmada komşu, vârislerin*

²³⁶ Buhârî, Edeb 31, 85; Müslim, İmân 75; Ebû Dâvud, Edeb 132.

²³⁷ Buhârî, Edeb 31; Müslim, İmân 74.

²³⁸ Müslim, İmân 77; İbn Mâce, Edeb 4.

²³⁹ Beyhakî, *Şuab 'ü'l-îmân*, XII/104.

²⁴⁰ Buhârî, Edeb 29.

²⁴¹ Buhârî, Edeb 28; Müslim, Birr 140; İbn Mâce; Edeb 4; Ebû Dâvud, Edeb 132; Tirmizî, Birr 28. Tirmizî, söz konusu hadis için *hasen sahîh* demiştir.

derecesinde anlaşılmalıdır.” şeklinde yorumlamışlardır.²⁴² Aynı zamanda hadiste geçen *komşu* kavramı mutlak olarak ifade edilmiştir. Yani; hür-köle, müslüman-kâfir, yakın-uzak, akraba-yabancı, faydalı-faydasız bütün komşuları kapsayan bir ifadedir. Sadece aralarında üstünlük farkı vardır. Kimine ilgi fazla kimisine ise azdır.²⁴³ Zira Beyhakî'nin (ö.458/1066) *Şuabü'l-îmân* adlı eserinde komşular arasında bir ayırım olmadığına dair şöyle bir hadis geçmektedir: “*Üç türlü komşu vardır; bir hakkı olan, iki hakkı olan ve üç hakkı olan komşu. Üç hakkı olan; akrabalık hakkı, İslâm hakkı ve evi yakın olan komşudur. İki hakkı olan; İslâm hakkı ve yakınlığı olan komşudur. Tek hakkı olan ise; sadece evi yakın olan; dolayısıyla civar hakkı olan komşudur.*”²⁴⁴

Komşunun müslim veya gayr-i müslim ayrımı yapılmaz. Müslüman komşunun hakları olduğu gibi gayr-i müslim komşunun da hakları vardır. Özellikle de Müslüman olmayan komşuyu ziyarete giderken; emr-i bi'l ma'rûf nehy-i ani'l münker vazifesini yapmak, İslâm'ın güzelliklerinden bahsetmek, nasihatte bulunmak ve ziyaret sırasında İslâm kültürünün güzelliklerinden biri olan bir hediye götürmek veya eli boş gitmemek gibi fiiller ziyaretin maksadına uygun davranışlardır. Bunun en güzel örneklerinden biri şu şekildedir: Abdullah b. Amr'ın ev halkı için bir koyun kesilir. Eve geldiğinde şöyle der: Yahudi komşumuza bunun etinden hediye verdiniz mi? Rasûlullah (s.a.v)'dan işittim şöyle diyordu: “*Cebrâil bana devamlı komşuluk hakkını tavsiye etti ki ben komşuyu komşuya varis kılacağımı sandım.*”²⁴⁵

Abdullah b. Amr'ın Yahudi komşusu için Hz. Peygamber'in zikredilen hadisini söylemesi, müslüman olsun yahut gayr-i müslim olsun her komşuya iyilik yapmanın esas olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu tür davranışlar, hem insanî ilişkilerin kuvvetli olmasına hem de dinimizin güzelliklerini ortaya koyarak İslâm'ın din olarak kabul görmesine vesile olan inceliklerdir.

Kişi, komşusuna imkânı ölçüsünce yardımcı olmalıdır. Karşılaştığında selâm vermesi, hastalandığında ziyaret etmesi, aş pişirdiğinde kokusu komşuya ulaşmıştır düşüncesiyle ona da yaptığı yemekten götürmesi gibi ince davranışlar komşular arası

²⁴² Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, IX/441.

²⁴³ Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, IX/442.

²⁴⁴ Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, XII/105.

²⁴⁵ Tirmizî, Edeb 4; Ebû Dâvud, Edeb 132. Tirmizî, hadis için *hasen garib* demiştir.

ilişkileri pekiştiren hasletlerdir. Allah Resûlü, Ebû Zer'e hitaben: “*Ey Ebû Zer! Çorba pişirdiğin zaman suyunu çok koy ve komşularını gözet!*”²⁴⁶ diyerek komşuluk ilişkilerimizin nasıl olması gerektiği konusunda bizlere bir reçete sunmuştur.

İmâm Kurtubî (ö.671/1273), tefsirinde “Yakın komşudan kastın; mesafe olarak yakınlığı yani kişiye yakın olarak oturanı, uzak komşudan kastın ise; mesafe olarak uzaklığı yani oturduğu yer kişiye uzak kalan komşu olarak anlaşılmalıdır” demiştir.²⁴⁷ Komşuluk sınırını belirleyen diğer görüşler ise şu şekildedir: 1- Her cihetten on ev komşudur. 2- Komşuluğun sınırı her cihetten kırk evdir. 3- Mescidde birlikte namaz kıldıkların komşularındır. 4- Konuştuğumuzda sesimizi işiten herkes komşu sayılır.²⁴⁸

Bulduğumuz çevrede yakın ve uzak komşularımız olmak üzere nice komşuya sahip bulunmaktayız. Bunların her birinin ihtiyacını gidermek, ziyaretinde bulunmak veya her birine hediye almak madden olduğu gibi mâ'nen de külfetlidir. Bundan dolayı herkes en yakın komşusundan başlayarak komşuluk ilişkilerine riâyet etmelidir. Bu hususta Âişe annemiz şöyle demiştir: Ben, Hz. Peygamber'e: “Ey Allah'ın Rasûlü! Benim iki tane komşum var. Ziyaret etmem veya hediye vermem icap ettiği zaman bunların hangisinden başlayayım?” dedim. “*Kapısı en yakın olandan*” buyurdu.²⁴⁹

Âlimler yakın komşuya tanınan önceliği iki sebebe bağlamışlardır. Bunlar şöyledir:

1. En yakındaki komşu, komşusunun başına bir fenalık gelmesi halinde yardıma ilk koşan kişidir. Ayrıca diğer komşuların habersiz kaldığı durumlarda komşusuna ilk yardımı en yakındaki komşu yapar.
2. Eve giren çıkandan haberdar olma açısından en yakın komşu daha vâkîf olduğu için hediye noktasında da öncelik en yakın komşunundur.²⁵⁰

²⁴⁶ Müslim, Birr 142; İbn Mâce, Et'ime 58.

²⁴⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Etfiş, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kâhire 1964, V/184.

²⁴⁸ Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, IX/447.

²⁴⁹ Buhârî, Şuf'a 3, Hibe 14; Ebû Dâvud, Edeb 132.

²⁵⁰ Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, IX/447.

Kıscası şunu zikretmek gerekir ki; hayatımızın tamamında Allah'ın rızasını gözetmemiz gerektiği gibi komşu ziyaretlerinde de rıza-i İlâhi'yi gözetmemiz gerekir. Ziyaret öncesi hazırlıklarda ve ziyaret esnasında azamî dikkatli olmak gerekmektedir. Ziyaret öncesinde hangi maksatla ziyarete gittiğimiz şuurunda olmak, götürülecek hediyenin akidemize uygun olup olmaması gibi hususlara dikkat etmek hassas düşüncenin göstergelerindedir. Ziyaret öncesinde belki müsait değıllerdir düşüncesiyle komşuya önceden haber vermek, Allah'ın selâmı ile eve girmek, haremlık selâmlığa dikkat etmek, gidilen evin kusurlarını araştırmamak, ziyareti gereğinden fazla uzatmamak ve ziyaret edilen komşuya duâ edip ondan duâ istemek gibi davranışlar sergilemek, yapılan ziyaretin gâyesine uygun davranışlardır.

2.9. MESCİDLERİ ZİYARET ETMEK

2.9.1. Mescide Gitmenin Fazileti

İslâm dini ile müşerref olmuş herkesin mutlaka hayatının belli bir bölümünü câmi ve mescidlerle irtibat halinde geçirmiş veya geçiriyor olması gerekmektedir. Çünkü mescidler, İslâm dininin temel şartlarından biri olan ve günde beş vakit olarak farz kılınan namazın ikâme edildiği, aynı zamanda Cenâb-ı Allah'ın isminin zikredildiği, huzur ve sekînetin hâkim olduğu ve İslâm dininin en önemli sembolleridir.

Mescidleri ziyaret muayyen bir vakitle sınırlı değildir. Mescidler gerek ibadet hayatının gerekse sosyal hayatın bir parçasıdır. Dileyen her mü'min günün herhangi bir saatinde mescide uğrayıp bedenlen ve ruhen dinlenebilmektedir. Hz. Peygamber ve ashâbının sadece namaz vakitlerinde değil, günün herhangi bir vaktinde çarşı ve pazara giderken mescidleri ziyaret ettikleri ve orada namaz kıldıkları bilinmektedir.²⁵¹

Mescidlerin önemine binaen: *“Allah için en sevimli mekânlar mescidlerdir”*²⁵² buyuran Allah Resûlü, mescidlerin Cenâb-ı Allah nezdinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu işâret etmişlerdir. Aynı zamanda mescidlerle bağı olan kişinin mü'min olma özelliğini üzerinde taşıdığını gösteren rivâyet şöyledir: *“Bir kimsenin mescide*

²⁵¹ Nesâî, Mesâcid 39.

²⁵² Müslim, Mesâcid 288.

alâkasını görürseniz, onun mü'min olduğuna şehâdet edin."²⁵³ Zira Cenâb-ı Allah şöyle buyurur: *"Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe inanan kimseler imâr ederler."*²⁵⁴ Bu mevzuyu destekleyici bir diğer hadis ise Ebû Saîd tarafından nakledilmektedir:

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Bir kimsenin mescidle ilgilenip oraya gidip geldiğini görürseniz onun imânına şâhid olunuz. Çünkü Allah: Tevbe sûresinde şöyle buyurur: "Allah'ın mescidlerini ziyaret etmek yahut onları onarıp gözetmek, canlı tutup, zirvede kalmasını sağlamak ancak Allah'a ve âhiret gününe inanan namazlarında dosdoğru ve devamlı olan, zekâtlarını veren Allah'tan başka kimseden korkup çekinmeyen kimselere aittir. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır."*²⁵⁵

*"Ameller niyetlere göredir, herkes niyet ettiğinin karşılığını alır"*²⁵⁶ hadisi gereğince ibadet maksadıyla yapılan her meşru davranışın mutlaka Yüce Mevlâ katında bir karşılığı vardır. Bazı ameller de vardır ki; yapıldığı takdirde kişinin sevâp hazinesini zenginleştirirken aynı zamanda günahını da silmektedir. Mescide gitme niyetiyle evden çıkmak da bu tür bir ameldir. Mescide gitme niyetiyle evden çıkan kişinin, attığı her adımdan dolayı kendisine bir sevâp yazıldığı ve bir günahının da silindiği²⁵⁷ rivâyetler arasında yer almaktadır.

Mescidler her zaman ve istenilen her vakitte ziyaret edilebilen mekânlardır. Bu mekânlar ibadet maksadıyla ziyaret edildiğinde sevâp cihetiyle her vakit aynı derecede tutulmamışlardır. Çünkü bu mekânlara girip çıkan herkesin melekler tarafından kayıt altına alındığı bildirilmektedir.²⁵⁸ Bununla beraber mescidlere girerken Allah'ın vereceği mükâfat noktasında ilk giren ile son girenin müsâvi olmadığı ve Cuma günü ile diğer günlerde yapılan mescid ziyaretlerinin de aynı seviyede olmadığını; *"Mescidin*

²⁵³ İbn Mâce, Mesâcid 19; Tirmizî, Tefsîr 10.

²⁵⁴ Tevbe 9/18.

²⁵⁵ Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, XVIII/251, (hadis no:11725); Tirmizî, İmân 8; İbn Mâce, Mesâcid 19; Dârimî, Salât 23.

²⁵⁶ Buhârî, İmân 23, Hiyel 1; Müslim, İmâre 155; İbn Mâce, Zühd 26; Ebû Dâvud, Talâk 12; Nesâî, Tahâret 62.

²⁵⁷ Buhârî, Salât 86; Nesâî, Mesâcid 14; Ebû Dâvud, Salât 51; İbn Mâce, Mesâcid 14; Tirmizî, Ebvâb'us-Sefer 33.

²⁵⁸ Buhârî, Cuma 29; Müslim, Cuma 24, 25; Nesâî, Cuma 13; İbn Mâce, İkâmetu's-Salât 82.

*her kapısının üzerinde en evvel gelenleri yazan bir melek vardır. Bunlar en evvel gelenleri yazarlar. İmam (minbere) oturduğu vakit sahifeleri dürerler de, hutbeyi dinlemeye gelirler. Evvel gelen bir deve kurban etmiş gibi olur; ondan sonra gelen, inek kurban etmiş gibi, ondan sonra gelen koç kurban etmiş gibi, ondan sonra gelen tavuk kurban etmiş gibi, ondan sonra gelen de yumurta kurban etmiş gibi olur.”*²⁵⁹ rivâyetinden anlamaktayız.

Mescidlere olan ilgi ve alâkanın yanı sıra mescidleri imâr etmek de Yüce Allah'ın sevdiği amellerden biridir. Hz. Peygamber buyuruyor ki: *“Kim Allah için isminin zikredildiği bir mescid bina ederse, Allah da onun için cennette bir ev yapar.”*²⁶⁰ Bu müjdeden anlamaktayız ki; mescidler yeryüzündeki en faziletli evler, mekânların en hayırlısı ve Cenâb-ı Allah'ın evleridir. Bundan dolayıdır ki; Yüce Allah, *“Mescidleri, Allah'a ve âhiret gününe imân edenler imâr eder”*²⁶¹ âyet-i kerîmesiyle mescidleri kendisine izafe etmiştir. Mescidlerde Allah'ın ismi zikredildiği ve içlerinde namaz kılındığı müddetçe mescidleri imâr edenlere hayatta oldukları sürece de, dâr-ı bekâyâ intikal ettikten sonra da sadakay-ı câriye hükmünce ecir verilir. Bu da kişiye şeref olarak kâfi gelir. Bundan ötürü Yüce Allah, mescid bina eden kişiye cennette kendisine bir ev (saray) inşa edeceğinin müjdesini vermiştir.²⁶² Bu ev genişliği ve diğer güzel özellikleriyle sıfatlanan bir ev olmaya hamledilebileceği gibi, mescidlerin dünya evlerine fazilet açısından üstünlüğüne benzer, Allah'ın cennette bu kişilere hazırladığı evin cennettekilerden daha üstün olacağına işâret ediyor olabilmektedir.²⁶³

Mescidlere olan ilgi ve bağından dolayı Allah Teâlâ'nın övgüsüne mazhar olan genç kişiden şöyle bahsedilir: *“Kalbi mescide bağlı olan genç kimse, Allah'ın arşının gölgesinden başka hiçbir gölgenin olmayacağı kıyamet gününde O'nun gölgesinde*

²⁵⁹ Buhârî, Cuma 29; Müslim, Cuma 24, 25; Nesâî, Cuma 13; İbn Mâce, İkâmetu's-Salât 82; Dârimî, Salât 193;

²⁶⁰ Buhârî, Salât 64; Müslim, Mesâcid ve Mevâdiu's-Salât 24; İbn Mâce, Mesâcid 1; Nesâî, Mesâcid 1.

²⁶¹ Tevbe 9/18.

²⁶² İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, II/101. Burada şunu zikretmekte fayda vardır. Allah bedenden münezzehtir. İnsanlar gibi eli, ayağı, gözü vs. yoktur. Bundan dolayı Allah'ın cennette ev yapma meselesi insanoğlunun inşa etmesine benzetilmemelidir. Zira Allah “ol” der, o da olur.

²⁶³ Nevevî, *Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim*, V/14-15.

gölgelenecek yedi sınıf insandan biri olacaktır.”²⁶⁴ Kalbi mescide bağlı olan genç; mescidin imâr, temizlik ve her türlü maddî yardımıyla alâkadar olmakla birlikte, beş vakit namazı mescidlerde edâ eden, ruhu her daraldığında dinlenmek için mescidi tercih eden, huzuru ancak Allah’ı zikretmekte arayan gençtir. Burada genç kişiden özellikle bahsediliyor olması, orta yaş ve yaşlı kimselerin bu rahmetten mahrum kalacağı anlamına gelmez. Genç kimsenin yaşı ve dinçliği gereği yaşayabileceği pek çok farklı yaşam tarzı varken hepsini elinin tersi ile itip kendisini Allah’ın hoşnut olduğu amellere adanması, övgü için yeterli sebep görülmüş olmalıdır.

2.9.2. Mescidi Ziyaret Âdâbı

Mescidleri ziyaret ederken (giderken) takınmamız gereken tavrın ne olduğuna dair şu âyet-i kerîmeye dikkat buyurmamız gerekmektedir: *“Ey Âdemoğulları! Her mescide gidişinizde temiz ve güzel elbiselerinizi giyinin.”²⁶⁵*

Âyette beyân edildiği üzere; mescide giderken güzel ve temiz elbiseler giymek hem Allah’ın emri hem de sünnete uygun davranıştır. Ancak günlük işlerden dolayı bazı kimseler câmiye günlük elbiselerle veya iş elbiseleri ile gelmektedirler. Zaruret olmadığı takdirde temiz elbise giymek gerekir çünkü günün iş yoğunluğundan dolayı kişinin terlemesi söz konusu olmaktadır. Bu şekilde mescide gitmek, ister istemez diğer cemaati rahatsız edecektir. Ağız kokusunu gidermek için misvak kullanmak veya diş fırçalamak da mescide gitmeden önce dikkat edilmesi gereken diğer bir husustur. *“Ümmetime zor gelmeyeceğini bilseydim, mescide her gidişlerinde misvak kullanmalarını emrederdim”²⁶⁶* diyen Allah Resûlü, mescide giriş âdâbıyla ilgili takınmamız gereken tavrın nasıl olması gerektiğiyle ilgili yol gösterici olmuştur.

Mescide giderken dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise; yiyip içtiğimiz gıdaların kötü koku yayma ihtimalini göz önünde bulundurmadır. Zira kimi yiyecekler vardır ki yiyen kişiden ziyade yanındakileri oldukça rahatsız etmektedir. Bunlar arasında soğan ve sarımsak başta gelmektedir. Yayıdıkları kötü koku sebebiyle Hz.

²⁶⁴ Buhârî, Ezân 36, Zekât 16; Müslim, Zekât 91; Tirmizî, Zühd 53. Tirmizî; hadis hakkında *Hasen Sahîh* demiştir.

²⁶⁵ A‘raf 7/31.

²⁶⁶ Buhârî, Cuma 7; Müslim, Tahâret 42; İbn Mâce, Tahâret 7; Ebû Dâvud, Tahâret 25; Tirmizî, Tahâret 18; Nesâî, Tahâret 7. Tirmizî; Hadisin hükmüne *Hasen Sahîh* demiştir.

Peygamber ashâbını uyarmış, soğan veya sarımsak yemeleri halinde mescide gelmemelerini söylemiştir.²⁶⁷ Ashâbından Câbir'in haber verdiğiğine göre Hz. Peygamber, soğan ve pırasa yemeyi nehy etti. Bir defa bize ihtiyaç galebe çalarak bundan yedik. Bunun üzerine Allah Resûlü: *“Her kim bu pis kokulu sebzeden yerse sakın bizim mescidimize yaklaşmasın! Zîra insanların ezâ gördüğü şeyden melekler de eziyet görür”* buyurdular.²⁶⁸

Burada şunu zikretmek gerekir ki; soğan ve sarımsak cinsi yiyecekler haram veya mekrûh değillerdir. Haramlığı sebebiyle Allah Resûlü yemeyin uyarısını yapmamıştır. Bu yasak, yaymış oldukları rahatsız edici kokuları sebebiyledir. Kötü kokusu sebebiyle rahatsızlık vermesi açısından sigarayı da ayrıca zikretmek yerinde olacaktır. Günümüz insanının büyük bir çoğunluğunun müptelâsı olduğu sigara, her ne kadar içenler kokusunu sevip rahatsızlık duymuyor olsalar da, özellikle içmeyenleri ciddi anlamda rahatsız etmektedir. Bundan dolayıdır ki; mescidlere giderken sigara içilmemesine özen gösterilmelidir.

Mescidleri ziyaret konusunda dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise; özellikle câmi cemaatinin yoğun olduğu cuma, terâvih ve bayram günlerinde beden temizliğine riâyet edilmesidir. Hususen bu günlerde bedenin tamamının temiz olması açısından gusletmek (yıkama), yapılabilecek en güzel davranışlardan biri olacaktır. Bu şekilde hem kişinin kendisi hem de câmi cemaati rahatsızlık duymamış olur. Daha da iyisi, mescide gitmeden evvel gusledip de giden kişi *sünnet* sevâbı kazanmış olacaktır.

Allah'ı zikirle geçen her an bereket dolu zaman dilimleridir. Zira Allah Resûlü günün belli vakitlerini Allah'ı zikretmeye ayırmış ve mescide giderken, girerken ve mescidden çıkarken belli başlı duâlar okumuştur. Dolayısıyla bu duâlar, bizlerin de mescide gidiş, giriş ve çıkışlarımızda okumamız gereken duâlardır. Allah Resûlü'nün mescid âdâbıyla ilgili yaptığı duâlar şöyledir:

Allah Resûlü mescide giderken şöyle duâ ederdi:

²⁶⁷ Buhârî, Ezân 160, Meğâzî, 40; Müslim, Mesâcid 68; Ebû Dâvud, Et'ime 40; İbn Mâce, İnkâmetu's-Salâti ve's-Sünnet 58; Dârimî, Et'ime 21.

²⁶⁸ Buhârî, Ezân 160, Et'ime 49, İ'tisam 24; Müslim, Mesâcid 72; Ebû Dâvud, Et'ime 41; Tirmizî, Et'ime 18; İbn Mâce, Et'ime 59.

اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا، وَاجْعَلْ فِي لِسَانِي نُورًا، وَاجْعَلْ فِي سَمْعِي نُورًا، وَاجْعَلْ فِي
بَصَرِي نُورًا، وَاجْعَلْ خَلْفِي نُورًا، وَأَمَامِي نُورًا، وَاجْعَلْ مِنْ فَوْقِي نُورًا، وَمِنْ تَحْتِي نُورًا اللَّهُمَّ،
وَأَعْظِمْ لِي نُورًا

“Ey Allah’ım! Benim kalbime nur, dilime nur, kulağıma nur, gözüme nur,
arkama nur, önüme, altına ve üstüme nur ver ve benim nurumu büyü. ”²⁶⁹

Mescide girerken şu duâları ederdi:

Birincisi: بِسْمِ اللَّهِ، وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ
رَحْمَتِكَ

“Allah’ın adıyla, Selâm Allah’ın Rasûlü üzerine olsun. Rabbim! Günahlarımı
bağışla, rahmet kapılarını bana aç. ”²⁷⁰

İkincisi: أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ، وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ، وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ، مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

“Lanetlenmiş şeytandan, Yüce Allah’a, O’nun kerîm zâtına ve kadim kuvvet ve
galebesine sığınırım. ”²⁷¹

Mescidden çıkarken yaptığı duâ:

بِسْمِ اللَّهِ، وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي، وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ فَضْلِكَ

“Allah’ın adıyla. Selâm Allah’ın Rasûlü üzerine olsun. Rabbim! Günahlarımı
affet, lütuf kapılarını benim için aç. ”²⁷²

Mescidler esas itibariyle Allah’ı zikir ve ibadet etmek için inşa edilen
mekânlardır. Bununla birlikte Hz. Peygamber mescidleri çok yönlü olarak kullanmıştır.

²⁶⁹ Buhârî, Duâ 10; Müslim, Salâtü’l Mûsafirîn 181; Ebû Dâvud, Kıyâmu’l-Leyl 11.

²⁷⁰ İbn Mâce, Mesâcid 13; Tirmizî, Salât 234.

²⁷¹ Ebû Dâvud, Salât 18.

²⁷² İbn Mâce, Mesâcid 13; Tirmizî, Salât 234.

Mescid-i Nebî'nin inşasından sonra ilk yıllarına baktığımızda; ders halkalarının, şiir okumalarının, çeşitli eğlencelerin, yatılı ilim talebelerinin ve çeşitli heyetleri kabul etmenin icra edildiği yer olarak görülmektedir. Fakat zamanla bu faaliyetlerin yapılacağı başka mekânlar inşa edildikten sonra zikir ve ibadet dışında kalan faaliyetlerin mescidlerde yapılmadığı anlaşılmaktadır.²⁷³ Binaenaleyh, Allah'ın evi olan mescidler zikir ve ibadet mekânları olmaları hasebiyle buralarda abesle iştilgal olmak caiz görülmemiştir. Günlük hayatın zarûrî bir fiili ve ihtiyacı olan alış verişin yapılması helâl iken, bu mekânlarda yapılması uygun değildir. Aynı zamanda buralarda kaybolan bir eşyayı insanlara duyurmak da uygun değildir. Bu mevzuda Allah Resûlü: Mescidde satan ve satın alan bir kimseyi gördüğünüzde; “Allah ticaretine kazanç vermesin deyin” buyurmaktadır.²⁷⁴ Mescidlerin ana gayesinin dışında kullanılmaması gerektiğiyle ilgili başka bir rivâyet şöyledir: Bir adam mescidde kayıp aramış ve: “Kırmızı deveyi gören yok mu?” demiş. Peygamber (s.a.v) de: “Bulamayasın! Çünkü bu mescidler neye yarayacaksa ancak onun için yapılmışlardır!” buyurmuşlar.²⁷⁵

Allah'ın evi olan mescidlere, başkasının rahatsızlık duyacağı ya da yaralanma ihtimali olacağı aletlerle gitmek de uygun görülmemiştir. Silah, ok, kılıç, bıçak tarzı kesici ve yaralayıcı her türlü malzeme bunlardan sayılabilir. Bu aletlerden biri ile mescide gelindiği zaman diğer cemaat, bu aletler kendisini yaralar, keser veya başka şekilde zarar verir düşüncesiyle çekinceye kapılabilir. Bundan dolayı üzerinde bu tür eşyalar olduğu halde mescidlere gitmek Hz. Peygamber tarafından hoş karşılanmamış ve bu konuda şu uyarıyı yapmıştır: “Biriniz yanında ok olduğu halde bizim mescidimize veya pazar yerimize uğrarsa, Müslümanlardan birine onlardan bir şey isabet etmemesi için ovucuyla demirlerinden tutuversin.” yahut “demirlerinden tutsun.”²⁷⁶

Mescidler, kadın-erkek, yaşlı-genç herkes için ibadet mekânlarıdır. Özellikle de erkekler istedikleri vakitte istediği câmiye ibadet maksadıyla gidebilirler. Kadınlar ise; mescidleri ibadet maksadıyla veya başka meşru gayelerle ziyaret etme noktasında son

²⁷³ Yavuz Köktaş, *Anahatlarıyla Ahkâm Hadisleri*, 1. Baskı, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2013, s.186.

²⁷⁴ Tirmizî, Buyû' 76. Tirmizî şöyle der: Ebû Hüreyre hadisi *hasendir*. Bazı ilim adamlarının uygulaması bu hadise göre olup mescidlerde alışverişi hoş karşılamazlar. Ahmed ve İshâk bunlardandır. Bir kısım ilim adamı ise buna izin vermişlerdir.

²⁷⁵ Müslim, Mesâcid 80; İbn Mâce, Mesâcid 11.

²⁷⁶ Buhârî, Salât 67, Fiten, 7; Müslim, Birr ve Sıla 124; Ebû Dâvud, Cihâd 65.

derece dikkatli olmalıdırlar. Dikkatleri cezbeden süslü elbise giyinmek, hoş koku sürünmek, alâkayı kendisine çekecek şekilde yürümek gibi fitneye mahal verecek her türlü davranıştan uzak durmaları gerekir. Çünkü bu konuda şeriatın çizgisi bellidir. Allah Resûlü, bir defa mescidde otururken Muzeyne kabilesinden mescidin içinde eteğini sürüyüp böbürlenerek yürüyen bir kadın mescide girer. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurur: *“Ey insanlar! Kadınlarınızı Mescide gittiklerinde süslü elbise giymekten ve böbürlenmekten men ediniz. Çünkü İsrailoğullarının kadınları mescidlere gittiklerinde süslü elbise giyip böbürleninceye kadar lanetlenmediler.”*²⁷⁷ Bilhassa fitneye sebep olacak hâl ve hareketlerden kaçınıldığı sürece kadınların ibadet maksadıyla mescidleri ziyaret etmelerinde bir beis yoktur. Bu konuda Hz. Peygamber’in tavrı şöyledir: *“Herhangi birinizin kadını mescide gitmek için izin istediği zaman sakın onu bundan yasaklamasın”* buyurmuştur.²⁷⁸

Mescide gitme âdâbıyla ilgili bütün bu zikrettiklerimiz dışında mescide giderken; tekbir getirmek, ezân lafızlarını tekrar etmek, huşu, vakar ve sekînet içerisinde yürüyerek gitmek, mescidde sessiz durmak, tesbih, tahmid, tekbir, tehlil ve tekbir getirerek zikirle meşgul olmak, iki rekât tahiyyatü'l mescid namazı kılmak gibi ameller mescidi ziyaret esnasında uygulanacak güzel davranış ve sünnetlerden bir kaçıdır.

2.9.3. Ziyaret Edilmesi Faziletli Mescidler

Mescidleri ziyaret ve oralarda ibadet, Yüce Allah'ın sevdiği ve kulunun yapmasını istediği amellerdendir. Bazı mescidler vardır ki; ziyaret edilme hususunda diğer mescidlere nazaran daha has kılınmışlardır. Bunlardan da üçü vardır ki; ibadet maksadıyla sadece bu mescidlere ziyaretin yapılacağı Hz. Peygamber tarafından rivâyet edilmiştir. Bunlar; Mescid-i Haram, Mescid-i Aksâ ve Mescid-i Nebî'dir.

Nitekim Ebû Said'den rivâyet edildiğine göre; Peygamber (s.a.v) şöyle

²⁷⁷ İbn Mâce, Fiten 19.

²⁷⁸ Buhârî, Nikâh 116, Ezân 162, Cuma 12; Müslim, Salât 134, 135, 137; Ebû Dâvud, Salât 52; Tirmizî Salât 400; Nesâî, Mesâcid 15; Dârimî 57. Bu hadis, Müslim rivâyetinin 138 ve 139 nolu İbn Ömer rivâyetinde şöyle zikredilmektedir: “Kadınlara geceleyin mescidlere gitmek için izin verin.” Bunun üzerine Abdullah'ın Vâkîd isimindeki oğlu: “Öyle ise kadınlar bir fitne ve fesad vesilesi kılarlar” dedi. İbn Ömer onun göğsüne vurdu ve: “Ben sana Resûlullah'tan hadis rivâyet ediyorum; Sen hayır diyorsun! dedi.”

buyurmuştur: “Ancak üç mescidi ziyaret için veya namaz kılmak için yolculuğa çıkılır: Mekke’deki Mescid-i Haram, Medine’deki Benim Mescidim (yani Mescid-i Nebvî) ve Kudüs’teki Mescid-i Aksâ.”²⁷⁹

Bu hadis, adı geçen üç mescidin fazilet bakımından büyüklük ve üstünlüklerinden bahsetmektedir. Çünkü bunlardan; Mescid-i Haram, Müslümanların kıblesi ve haccettikleri yer, Mescid-i Nebî takva üzere kurulan mescid ve Mescid-i Aksâ ise; önceki ümmetlerin ve üçü birden bütün nebîlerin kiblegâhıdır.²⁸⁰ Bu üç mescide yapılacak yolculuğun yürüyerek, deve, at, katır veya merkep sırtında yapılmasında bir fark görülmemiştir.²⁸¹ Bu üç mescidi ziyarette bulunmak; en başından beri Allah’ı bir ve tek görenlerin büyüklerini, bu uğurda mücadele ve hizmet edenleri hatırlama ve hayır duâda bulunmaya vesiledir. Tevhid dininin nişanelerinden olan bu üç mescidin yapım, bakım ve onarımıyla alâkadar olmak gayesiyle ziyaretlerde bulunmak aynı zamanda İslâm dininin yayılmasına katkıda bulunmak demektir.²⁸² Bu üç mescid dışında kalan mescidleri, yaşayan veya vefat eden salih kişileri, teberrük olsun diye faziletli sayılan yerleri ziyaret etmek ve oralarda namaz kılmak gibi hususlarda ihtilaf edilmiştir. Bu konuda Kadî İyâz (ö.544/1149) ve Şâfiî ulemasından Cüveynî’nin (ö.478/1085) görüşü şudur: Hadisin zahirine bakınca bahsi geçen üç mescid haricinde herhangi bir yere ibadet maksadıyla yolculuk (ziyaret) yapmak haramdır.²⁸³

Yeryüzünün ilk mabedi olan Kâbe’yi²⁸⁴ ziyaret olayı, Hz. İbrahim döneminde hem Mescid-i Haram bölgesinde ikâmet edenler hem de uzaklardan yaya veya binitli olarak gelenler tarafından gerçekleştirilmekteydi. Putperestlerin Kâbe civarına yerleştirmiş oldukları putları çıplak olarak ziyaret etmelerinin aksine, Hanîf inancına bağlı olanlar

²⁷⁹ Buhârî, Fezâil’us-Salât 1, Cezâu’s-Sayd 37, Savm 66; Müslim, Hac 415; Nesâî, Mesâcid 10; Ebû Dâvud, Menâsik 94-95; Tirmizî, Salât 243; İbn Mâce, İkâmetu’s-Salât 195; Dârimî, Salât 132.

²⁸⁰ Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed el-Büstî el-Hattâbî, *Meâlimu’s-Sünen*, Matbaatü’l-İlmîyye, Halep 1932, II/222; Mecduddîn Ebû’s-Sâ’adat Muhammed el-Cezerî, *Câmiu’l-Usûl*, trc: Kemâl Sandıkçı ve Muhsin Koçak, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2008, XIV/589; Nevevî, *Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim*, IX/106.

²⁸¹ Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetu’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut ty., VII/252.

²⁸² <https://www.sonpeygamber.info/en-faziletli-uc-mescid> (06.08.2021).

²⁸³ <https://www.islamweb.net/ar/fatwa/30152/> (06.08.2021).

²⁸⁴ Âl-i İmrân 3/96.

Kâbe'yi Allah'ın emri doğrultusunda ziyaret ve tavaf ediyorlardı.²⁸⁵ Bu ulvî mekânın Allah katındaki kıymeti ve ziyaret edilmesi gereken mabedler arasındaki yerine şu âyet-i kerîmeden bakalım: “*Şüphesiz ki, Safa ile Merve Allah'ın alâmetlerindedir. İşte kim hacc veya umre kasdı ile Kâbe'yi ziyaret ederse, bunları güzelce tavaf etmesinde üzerine bir mahzur yoktur. Kim gönlünden koparak bir hayır işlerse mükâfatını görür. Muhakkak ki Allah şükürün karşılığını veren ve hakkıyla bilendir.*”²⁸⁶

Nasıl ki başkasına ait bir mekâna gidildiğinde orada mekân sâhibinin koyduğu kurallara uymak gerekir ve orada edebe muhalif işler yapmak hor ve hakir görülürse, Allah'ın yeryüzü üzerinde kutsal olarak belirttiği, haram bölge diye tanımladığı Mescid-i Haram'da da mekânın sâhibi Allah'ın koymuş olduğu kurallara uymak akli başında olan her mü'mine farzdır. Bu sûretle nice maddi ve mânevi meşakkate katlanarak gidilen Mescid-i Haram'da da yapılmış ve yapılacak olan amellerin fâsit ve zayi olmaması için Allah ve Resûlü'nün istediği şekilde hareket etmek elzemdir. Zira annesinden doğduğu günkü kadar temiz ve arı duru bir halde olmak şerefi Hacc ibadeti esnasında cinsel ilişki, şehvâni laflar ve günahlardan uzak durmaya bağlıdır.”²⁸⁷

Edebe muhalif işler yapılmadığı, Allah'ın ve Resûlü'nün koyduğu sınırlar aşılmadığı müddetçe Harem-i Şerif'i yalın ayak veya yaya olarak tavaf etmekte bir mahsur olmadığını Abdullah bin Abbâs (r.a)'tan rivâyet edilen; “Peygamberler Harem -i Şerife yaya ve yalın ayak olarak girerlerdi. Yalın ayak ve yaya olarak Beyt-i Şerifi tavaf edip menâsiki (yani hac ve umre ibâdetini bu şekilde) ifâ ederlerdi”²⁸⁸ vesilesiyle öğrenmiş bulunuyoruz.

Resûlullah, ashâbının davranışlarına karşı kimi zaman onay vererek kimi zaman öyle olmaması gerektiğini beyân ederek ve elbette ki doğru olan şekli de öğretmek yönü vermiş, onlara ve bizlere rehberlik etmiştir. Ukbe bin Âmir'in kız kardeşi Ümmü Hibbân Kâ'be'yi ziyaret etmek üzere baş açık ve yalın ayak yürüyerek gitmeyi nezretmiş ve Ukbe bu durumu Resûlullah (s.a.v)'a anlatmış ve kız kardeşinin yürüyerek gitmeye gücünün yetmediğini arz etmiştir. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, Ukbe'ye:

²⁸⁵ Sadettin Ünal, “Kâbe”, *DİA*, c. XXIV, TDV Yayınları, İstanbul 2001, s.16.

²⁸⁶ Bakara 2/158.

²⁸⁷ İbn Mâce, Menâsik 3.

²⁸⁸ İbn Mâce, Menâsik 25.

“Kız kardeşine emret de binsin, başını da örtün ve üç gün oruç tutsun”²⁸⁹ diyerek Mescdi-i Haram’ı ziyaret âdâbının nasıl olacağını beyân etmiştir.

Şüphesiz ki İslâm dini insanlara zorluğu değil kolaylığı emreder. Allah’ın kullarına zorunlu tutmadığı bir ameli, kulların kendi kendilerine zorunlu hale getirmelerine rızası da ihtiyacı da yoktur. Beden gücüyle yürüyerek Kâbe’yi tavaf etmeye takati olmayan ama bunu nezreden yaşlı bir adamın iki oğluna tutunarak yürüdüğünü gören Resûlullah Efendimiz, onu bu davranışından men etmiş ve onun nezrine Allah’ın ihtiyacının olmadığını, bundan dolayı binitine binerek kolayca tavaf etmesini söylemiştir.²⁹⁰

Hız Peygamber’in ziyaret ettiği, fazilet açısından üstün sayılan mescidlerden bir diğeri de Kubâ mescididir. Bu mescid, Müslümanların özgür ve güven içerisindeki bir havada bütün halka açık olarak inşa etmiş oldukları mesciddir. Kur’ân-ı Kerîm’de geçen “*takva temeli üzere kurulan mescidin*”²⁹¹ Mescid-i Nebevî olma ihtimaliyle birlikte Kubâ mescidi olduğu rivâyet edilmektedir.²⁹² Dolayısıyla bu mescid, İslâm’ın ilk mescidi olma özelliğine sahiptir.²⁹³

Mescid-i Nebî’yi bina etmede bizzat çaba sarf eden Allah Resûlü, kiblenin Kâbe’ye çevrilmesi haberi geldikten sonra da, Kubâ Mescidine gelerek mescidin inşasıyla ilgilenmiş ve duvarlarını yükselterek mescidi yenilemiştir.²⁹⁴ Sahâbe-i Kirâm, bu mescidin inşası sırasında Allah Resûlü’nün kaya veya taşlar taşıdığını öyle ki bu taşların kendisini çöktüğünü, karnı veya göbeğinin üzerinde toz izleri gördüklerini söylerler. Ashâb’tan bu duruma dayanamayıp taşı, Fahrî Kâinat Efendimizden almak istediğinde de; hayır! Sen de başka bir taş al diyerek karşılık verdiği ve mescidin bu şekilde bina edildiğini söylemişlerdir.²⁹⁵

²⁸⁹ İbn Mâce, Kefâret 20.

²⁹⁰ İbn Mâce, Kefâret 20.

²⁹¹ Tevbe 9/108

²⁹² Hüseyin Algül, “Kuba”, *DİA*, c. XXIX, TDV Yayınları, Ankara 2004, s.279.

²⁹³ İbn Kayyim, *Zâdu’l-Me’âd fi Hedyi Hayri’l-İbâd*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1994, III/52.

²⁹⁴ Ebû Abdullah Muhammed İbn Sa’d el-Hâşimî, *et-Tabakâtü’l Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1990, I/244.

²⁹⁵ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XXIV/317, (hadis no:801-802).

Mescid-i Kubâ'nın yapım, bakım ve onarım işleri ile bizzat alâkadar olan Hz. Peygamber, buradaki ibadatlere özellikle ehemmiyet göstermiştir. Her cumartesi günü kolayına geldiği şekilde; bazen yaya bazen de binitli olarak²⁹⁶ Kubâ Mescidi'ni ziyarete gider, mescide girince orada namaz kılmadan çıkmayı çirkin görür ve mescidde namaz kıları.²⁹⁷ Burada kılınan namazı umre ile eş değer gören Allah Resûlü,²⁹⁸ bu mesajıyla Mekke'den uzak olup umre yapma imkânı bulamayanlara bir müjde mahiyetinde Kubâ Mescidini ziyaret etme ve burada ibadet etmeye teşvik etmiştir. Hz. Peygamber'in özellikle cumartesi günü Mescid-i Kubâ'yı ziyarete gitmesini şu sebeplere bağlamak mümkündür: Ensâr ve muhâcirlerle buluşarak Cuma namazına geç kalanların mâzeretini öğrenmek, ashâbından hasta olanları ziyarete gitmek, varsa ihtiyaçları ihtiyaçlarını gidermek gibi hallerden dolayı cumartesi gününü şahsi işlerine ayırmıştır. Dolayısıyla cumartesi günü istediği zaman istediği şekilde Mescid-i Kubâ'yı ziyarete gidebilmiştir.²⁹⁹

Abdullah bin Ömer de, Hz. Peygamber'in Mescid-i Kubâ'yı ziyaretini şöyle ifade eder: “*Resûlullah (s.a.v), Kûba mescidine uğrayarak içinde namaz kılarken Ensâr-ı Kirâm'dan birkaç kişi gelip O'na selâm vermişler. Orada Hz. Peygamber'in beraberinde bulunan Suhayb (r.a)'a: Resûlullah, onların selâmını nasıl alırdı? dedim. Suhayb: Efendimiz eli ile işâret ederdi, dedi.*”³⁰⁰

Resûl-i Ekrem'in bu mescide verdiği ehemmiyetten olsa gerek Hz. Ömer de, bu mescidi ziyaret etmeyi adet haline getirmiş, pazartesi ve perşembe günleri buraya gider ve mescidin kendileri için önemine binâen şunları söylemiştir: “Eğer bu mescid etraf diyarlardan birinde olsaydı, develere binip türlü zahmet ve zorluğa katlanarak onu ziyarete giderdik.”³⁰¹

Netice itibariyle diyebiliriz ki: Cenâb-ı Allah'ın evi olan mescidler, yeryüzünün en şerefli mekânları olması sebebiyle hepsi görülmeye ve ziyaret edilmeye değerdir.

²⁹⁶ Buhârî, Fezâil'us-Salât fi Mescid-i Mekke ve Medine 2-3-4, İ'tisam 16; Müslim, Hac 515-516-517-519; Nesâî, Hac 97, Mesâcid 9; Ebû Dâvud, Hac 96.

²⁹⁷ Buhârî, Fazlu's-Salât fi Mekke ve Medine 2.

²⁹⁸ İbn Mâce, İkâmetu's-Salât 197; Tirmizî, Salât 242.

²⁹⁹ Takî Osmânî, *Tekmilet'u Fethu'l-Mülhim bi Şerh-i Sahîh-i Müslim*, 1. Baskı, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 2006, III/314; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, III/70.

³⁰⁰ İbn Mâce, İkâmetu's-Salât 59.

³⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, I/244.

Fakat bazı mescidler vardır ki; bunların ibadet niyetiyle ziyaret edilmeleri konusunda diğer mescidlerden üstün oldukları bizzat Resûl-i Ekrem tarafından söylenmiştir. Bu mescidler; Mescid-i Haram, Mescid-i Nebî ve Mescid-i Aksâ'dır. Bu mescidlere, Müslümanların bizzat inşa ettikleri ilk mescid olması, Allah Resûlü'nün her hafta ziyaret ettiği, ilgi ve alâkasını hiç kesmediği Kubâ Mescidi'ni de eklemek de mümkündür diyebiliriz.

2.10. HZ. PEYGAMBER'İN ZİYARETLERİ

İslâm, insanlar arası ilişkileri kuvvetlendiren unsurlara önem vermekte ve bu bağları kesme noktasında uyarılarda bulunmaktadır. Ziyaretler de, toplumda iyi ilişkilerin kurulmasına katkı sağlayan faktörlerin en önemlilerinden biridir. Allah Resûlü'nün hayatı boyunca gerçekleştirdiği çeşitli ziyaretlere ayrı ayrı başlıklar altında değinmek istiyoruz.

2.10.1. Hz. Peygamber'in Sahâbeyi Ziyaret Etmesi

Dinimiz bizlerden sâlih kişileri dost edinmeyi ve onlarla birlikte vakit geçirmeyi emretmektedir. Allah Teâlâ, sâlih kişilerle birlikte olmanın önemini şu şekilde bildirmektedir: *“Ey imân edenler! Allah'tan korkun ve sadık kimselerle beraber olun.”*³⁰² Bunun yanında kötü kişi ve dostlardan uzak durmamız noktasında: *“Yazıklar olsun bana. Keşke falanı dost edinmeseydim”*³⁰³ âyet-i kerîmesi ile bizleri uyarmaktadır. Şu hadisler de, özellikle Müslümanların kimlerle beraber olması gerektiğine dair dikkatlerimizi çeken bir diğer husustur: *“Kişi kardeşinin dini üzeredir. Her biriniz kimi dost edindiğine baksın”*³⁰⁴ ve *“Kişi sevdiği ile beraberdir.”*³⁰⁵ Kur'ân ve sünnetten anlaşılacağı üzere sâlih kişilerin dost edinilmesi şahsiyet oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Onları ziyaret etmek, onlarla vakit geçirmek karşılıklı etkileşim açısından önemli bir durumdur. Şüphesiz yeryüzünde edinilebilecek en iyi dost Hz. Peygamber'dir. Onun tedrisinden geçmek, ona yakın olmak ve onunla arkadaş olmak başlı başına bir ayrıcalıktır.

³⁰² Tevbe 9/119.

³⁰³ Furkân 25/28.

³⁰⁴ Ebû Dâvud, Edeb 19; Tirmizî, Zühd 45.

³⁰⁵ Buhârî, Edeb 96; Müslim, Birr 165; Tirmizî, Zühd 50; Ebû Dâvud, Edeb 23.

Câhiliye karanlığından Allah'ın hidâyeti ve Resûlullah'ın daveti ile aydınlığa ulaşıp, saâdet asrının güzîde neferleri olmuş olan Sahâbe Efendilerimizin her biri Resûlullah'ın dostları, arkadaşları olma şerefine ererek en büyük lütfâ kavuşmuşlardır.

Ashâb-ı kirâm; arkadaşı, sırdaşı, hocası, efendileri olarak gördükleri Hz. Peygamber'i her fırsatta çok sevdiklerini beyân etmişlerdir. Öyle ki anne baba sevgisinden öte olan bu sevgiyi ifade ederlerken çoğunlukla *Anam babam sana fedâ olsun Yâ Rasûlallah*³⁰⁶ dedikleri görülmektedir. Bu sevgi ve iltifatlara Hz. Peygamber'in de aynısıyla mukabelede bulunduğu bir gerçektir. Sahâbe-i Kirâm hakkında; *"İnsanların en hayırlıları benim asrımında yaşayanlardır"*³⁰⁷ diyerek ashâbına olan sevgi ve muhabbetini bildirmiş, onların değer ve kıymetini bu şekilde ifade etmiştir. Kendisine her şartta ve ortamda destek veren ashâbının kıymetini, onlardan sonra gelecek olan nesiller ve ümmetine bildirmek için; *"Ashâbım gökteki yıldızlar gibidir. Onlardan hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz"*³⁰⁸ buyurmuş, onlara olan sevgisini ve onların faziletlerini bir kez daha teyit etmiştir.

Hz. Peygamber, Allah'ın omuzlarına yüklemiş olduğu risâlet davasında en büyük destekçileri olan ashâbını hep çok sevip değer vermiş ve bu değeri dostlarının iyi günlerinde de kötü günlerinde de ziyaretlerinde bulunarak bizâtihi göstermiştir. Bu ziyaretler esnasında Resûl-i Ekrem, ashâbına kimi zaman dine dair bilmedikleri şeyleri öğretmiş ya da yanlış bildiklerini tashih etmiş, kimi zaman da onların dünya hayatlarına dair konularda yol gösterici olmuştur.

Bir gün Kâ'b b. Ūcra'nın yanına uğradığı bir anda onun saçlarından yüzüne doğru bitlerin sarktığını gören Rasûlullah: *"Bu böcekler sana eziyet veriyor mu?"* diye sormuş. Kâ'b: "Evet" cevabını verince bunun üzerine Peygamber (s.a.v) ona; *"Öyle ise başını tıraş et de üç gün oruç tut veya altı fakiri doyur ya da kurban kes"* buyurmuşlardır.³⁰⁹ Bu şekilde din ve dâva kardeşinin dünyevî bir sıkıntısına derman olmuş, aynı zamanda onun âhiretine katkı sağlayacak bir sadaka vermesine de vesile olmuştur.

³⁰⁶ Buhârî, Meğâzî 18, 40, Diyât 17; Müslim, Zekât 30; Nesâî, Cenâiz 50.

³⁰⁷ Buhârî, Şehâdât 9, Rikâk 7; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 212; Tirmizî, Fiten 45.

³⁰⁸ Bkz. İbn Abdilber, *Câmi'u Beyân'il-İlmi ve Fazlihi*, II/898.

³⁰⁹ Buhârî, Tıb 16; Müslim, Hac 83-84; Tirmizî, Hac 107. Tirmizî, hadis *hasen sahîh* demiştir.

Rasûlullah, ashâbını ziyaret ettiğinde muhakkak ki onların faydasına olan bir durum hâsıl olurdu. Müslümanların her konuda en iyi, en dürüst, en üst seviyede olmasını isteyen Allah Resûlü, ticarete de Müslümanların iyi konumda olmasının gerekliliğini her fırsatta beyân etmiş ve bu minvâlde bir gün tâcirlere uğramış *“Ey tâcirler topluluğu! Alışverişler yaparken farkına varmaksızın yeminler etmiş ve boş sözler konuşarak kazancınızı kirletmiş olabilirsiniz. Bu sebeple bol sadaka vererek bu kirlerden kazancınızı temizleyiniz”*³¹⁰ buyurarak ticaretlerine onlar istemeseler bile bir şekilde karışan boş laf ya da yalanları, sadaka vermek sûretiyle affettirmelerini, kazançlarını temizlemelerini tavsiyede bulunmuştur.

Resûl-i Ekrem, herkesçe ma‘lumdur ki; Allah’ın emrettiği bir işi önce kendisi uygulamadan asla başkasına tavsiye etmemiş, Kur’ân’ın ilk uygulayıcısı kendisi olmuştur. *“Ey imân edenler! Kendinizi tanıtip izin almadan ve içinde oturanlara selâm vermeden kendi evlerinizden başka evlere girmeyin. Sizin için daha iyi olanı budur; umulur ki düşünüp anlarsınız”*³¹¹ âyeti mucibince Kays b. Sa’d b. Ubâde’yi ve babasını ziyarete gitmiş, selâm vermiş fakat Kays’ın babası selâmı sesini yükseltmeden almış. Kays da babasına: *“Rasûlullah’a evimize girmesi için izin vermiyor musun?”*³¹² demiş. Allah Resûlü selâmı üç kez vermesine rağmen içeriden ses duymamasından dolayı geri dönmüştür. Bunu fark eden Sa’d hemen peşinden giderek *“Yâ Rasûlallah! Selâmını işittim fakat selâmını çoğaltman için sesimi yükseltmedim”* deyince, Hz. Peygamber Sa’d ile birlikte eve tekrar dönmüştür.

Gönül kırmaktan en çok imtina eden insan hiç şüphesiz ki Allah Resûlü olmuştur. Ayrıca Allah’ın emrini uygulama, doğru olanı öğretme noktasındaki hassasiyeti de asla vazgeçmediği bir sünnetidir. Her şartta ashâbına ve onların şahsında tüm ümmetine Hakk olanı tavsiye etmiş ve asla Hakk’tan taviz vermemiştir. Hediyeleşmeyi insanlar arasında muhabbetin artmasına vesile olarak tavsiye buyuran,³¹³ her fırsatta elindeki imkânlar ölçüsünde insanlara hediyeler ikrâm eden ve bu şekilde kıyamete kadar gelecek ümmetine muhteşem bir sosyal bağ kurma yolunu öğreten Hz.

³¹⁰ İbn Mâce, Ticâret 3; Ebû Dâvud, Buyû‘ 1; Nesâî, Kitâbu’l-İmân 21, Buyû‘ 7.

³¹¹ Nisâ, 4/27.

³¹² Ebû Dâvud, Edeb 138.

³¹³ Muvattâ, Hüsnu’l-Hulk 16.

Peygamber, ashâbdan Sa‘b bin Cessâme’yi kendisi ihrâmlı olduğu bir anda ziyaret ettiğinde Sa‘b’ın hediye etmiş olduğu yabancı merkebi reddetmiştir. Sa‘b, hediyesinin reddedilmesine üzülmüne de *“Bizde hediyeni sana iâde etmek yoktur. Lâkin biz ihrâmdayız”*³¹⁴ diyerek gönlünü almış, reddetme sebebini açıklayarak din kardeşinin gönlünün kırılmasına mani olmuştur.

Ziyaretin en önemli gayelerinden bir tanesi de elbette ki ziyaret edilen akraba, arkadaş veya dostun bir derdine derman olmaya çalışmak, bir işini kolay kılmak ve bunu yaparken de yalnızca Hakk rızasını gözetmektir. Bu güzel düstûru, bizzat kendisi uygulayarak bize en iyi şekilde öğreten âlemlere rahmet olarak gönderilen Sevgili Peygamberimiz, ziyaretine gittiği arkadaşı Câbir’in hasta devesini önce satın almış, Medine’ye varana kadar binmesine de müsaade edip Medine’ye vardığında da o deveyi tekrar Câbir’e hibe etmiştir.³¹⁵ O, bu tavrıyla ziyaret âdâbı nâmına biz ümmetine güzel bir örnek bırakmıştır.

İnsanlar arası muhabbetin, saygı ve bağlılığının temin edilmesi niyeti ile gerçekleştirilen ziyaretler, ziyarete gidilen yerde insana yaraşır davranışlar sergilemekle asıl amacına hizmet eder. Nezâket ve görgü kurallarına uyulmaksızın yapılan ziyaretler, sevgi ve saygı yerine nefrete, bağlılık yerine ayrılıklara ve gönül soğukluklarına sebebiyet verebilir. Ziyarete gelenlere eldeki imkânlar ölçüsünde ikrâmda bulunmak hem Peygamberimizin sünneti hem de örfümüzde yer alan ve yine kaynağı Hz. Peygamber’e dayanan çok güzel bir âdettir. Yapılan ikrâmı da kabul etme, yeme ve içme şeklinin de Rasûlullah’ın sünnetine uygun olması gerekmektedir. Allah Resûlü, Enes’in evine ziyarete gittiğinde orada kendilerine ikrâm edilen sütü kendisi içtikten sonra sağındaki bedeviye ikrâm etmiş *“Sağdakiler (öne geçirilir), sağdakiler (öne geçirilir). Dikkat edin; sağ tarafa gidin”*³¹⁶ diye uyarıda bulunarak ikrâmda önceliğin neye göre olması hususunda beyânda bulunmuştur.

³¹⁴ Buhârî, Hibe 15; İbn Mâce, Menâsik 92.

³¹⁵ Müslim, Müsâkat 113.

³¹⁶ Buhârî, Hibe 3; Müslim, Eşribe 126.

Hiz. Peygamber'in bir sıfatı müjdeleyici, bir sıfatı da uyarıcı olmasıdır. Allah, Habîbi'ni Kur'ân'da böyle vasıflandırmıştır.³¹⁷ Habîbullah da, Rabbinin kendisine verdiği vasıfların hakkını vermiş ve ümmetini yeri geldiğinde müjdelemiş, yeri geldiğinde uyarmıştır. Çünkü bu hayatta hiç bir şey tek boyutlu değildir. Müjdeye sebep olan durumlar olduğu gibi uyarılmamız gereken hakikatler de vardır. Ölüm hakikati bunlardan biri ve en önemlisidir. Ölüm her insanın önünde âyân beyân durmaktadır. Fakat insanoğlu bu hakikati unutup dünyalık telaşlara kendisini çok fazla kaptırabilmektedir. Bugün ölecek gibi âhirete, hiç ölmeyecek gibi dünyaya çalışılması düsturu, çoğumuz tarafından tam anlaşılammış ya da yanlış anlaşılmıştır. Ölümü sıkça anmanın dünyalık lezzetlere dalmaya mâni olacağını beyân eden Allah Rasûlü,³¹⁸ Abdullah b. Amr'ı evini tâmir ederken görünce “*Ölümün bundan daha çabuk geleceğini sanıyorum*”³¹⁹ buyurarak bu vesileyle ölüm hakikati ile ilgili uyarıda bulunmuş, ziyareti esnasında bir din kardeşine ve bu vesileyle de tüm ümmetine ziyaretler esnasında durum ne gerektiriyorsa ona göre müjde veya uyarıda bulunulması gerektiğinin örneğini de sunmuştur.

Allah Resûlü sadece ashâbından olanları ziyaret etmekle kalmamış bazen de gayr-i Müslimlere uğramıştır. Bu ziyaretlerinin pek çok sebebi ve amacı bulunmaktadır. Bazen hastalık gibi durumlarda onları ziyaret ederek beşerî bir vazifeyi yerine getirirken bazen de onlara ders verme kastıyla uğramıştır. Örneğin; Hiz. Peygamber bir keresinde Abdullah ibn Mes'ud ile birlikte bir değneğe dayanmış halde Medine'deki tarlalar içinde yürür ve derken Yahudilerden bir topluluğa uğrarlar. Onların birtakımı diğerlerine: “O'na ruhtan sorun” diye telkinde bulunur. Bir diğer kısmı da: O'na ruhtan sormama taraftarıdır. Neticede Rasûlullah'a ruhtan sorarlar. Rasûlullah deyneğine dayanarak dikilir, arkasında bulunan Abdullah ibn Mes'ud, kendisine vahy indirilmekte olduğunu düşündüğünü söyler. Sonunda Rasûlullah İsrâ sûresinin: “*Sana ruhu sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin ermindendir. Size az bir ilimden başkası verilmemiştir*” 85.

³¹⁷ Ahzâb 33/45.

³¹⁸ İbn Mâce, Zühd 31; Tirmizî, Zühd 4; Nesâî, Cenâiz 3.

³¹⁹ Tirmizî, Zühd 25; Ebû Dâvud, Edeb 170; İbn Mâce, Zühd 13.

âyetini okur. Bunun üzerine alınan cevaptan hoşnut olmamaları sebebiyle onlar kendi aralarında çekişmeye başlar.³²⁰

Toplumsal değişimin bir yansıması olarak Hz. Peygamber'in, yirmi üç yıl kadar kısa bir süre zarfında câhiliye toplumunun fertlerinden, tüm insanlığa rehber olabilecek kıvama gelmiş, cennete ehil, Hakk'a hakiki manâda kul olmuş insanlar yetiştirmesinin yollarından birini de ashâbıyla olan iletişimi, onlara yaptığı ziyaretler teşkil etmektedir. Zira görüldüğü üzere Resûlullah, arkadaşlarını ziyaret esnasında da tâbii olarak onlara Hakk nâmına öğretilerde bulunmuş, onları günlük hayatın akışı içerisinde eğitmiştir. Bu metod da bizlere insan yetiştirmenin ve dinimizi doğru öğretebilmenin şifrelerinden birinin *ziyaretleşmek* olduğu gerçeğini göstermektedir.

2.10.2. Hz. Peygamber'in Hanımlarını Ziyaret Etmesi

Allah Teâlâ, insanı yaratmak istedi ve önce insanlığın babası olan Hz. Âdem'i, ondan da annemiz Havva'yı yarattı. Böylece evlilik müessesinin ilki gerçekleşerek insanlık buradan çoğalıp yeryüzüne dağıldı.

Evlenmek, yuva kurmak, Allah'ın emrettiği şekliyle nikâhlanmak, kişiyi pek çok fenâ işlerden alıkoyduğu gibi fâni olan dünya hayatını huzurla geçirmesi için de en önemli dünya nimetlerinden biridir. Hz. Âdem'den ta ki kıyamete kadar insan neslinin helâl yoldan idamesi için nikâh, akli başında olan ve gerekli şartları yerine getiren her insan için en sağlam liman olarak kabul görmüştür. Evlilik kurumunun önemine şu âyet-i kerîmeden bakalım: *"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır."*³²¹

İnsanlığa rehber olarak gönderilen Peygamberlerin hepsinin, nesillerini nikâh gibi helâl bir yolla devam ettirdiklerini biliyoruz. Son Peygamber Hazret-i Muhammed'in de Allah'ın kendisine verdiği izin ve yönlendirmeler ile -ki bazı annelerimiz ile evliliği Allah'ın işâreti ile olmuştur- nikâhlanmış ve evlât sâhibi

³²⁰ Buhârî, Tevhîd 28, Tefsîru'l-Kur'ân 197; Müslim, Sıfatu'l-Kıyâme 32.

³²¹ Rûm 30/21. İlgili âyetler için ayrıca bkz. Bakara 2/187; Nûr 24/32; Nahl 16/72.

olmuştur. Peygamberimizin hanımlarını Yüce Allah, Ümmehâtü'l-Mü'minîn³²² diye vasıflandırmış, kıyamete kadar gelecek tüm mü'minlerin anneleri olduğunu beyân buyurmuştur. Annelerimiz, Rasûlullah'ın rahle-i tedrisinde öğrendikleri ilmin, bilhassa hanımlara özel meselelerin diğer hanım sahâbilere ve dolayısıyla kıyamete kadar gelecek tüm mü'min hanımlara öğretilmesi noktasında köprü vazifesi görmüşlerdir.

Şüphesiz Hz. Peygamber'in hayatı boyunca yaptığı evliliklerin birçok hikmetleri vardır. Kadınların, Hz. Peygamber'e sormaktan çekindikleri soruları cevaplamak gibi gayelerle yaptığı eğitim ve öğretim amaçlı evlilik, toplum maslahatını gözeterek yaptığı evlilik, siyasi ve teşri koyucu maksatlarla yaptığı evlilikler, bu izdivaçların başlıca hikmetlerinden bir kaçıdır.³²³ Bu evlilikler neticesinde her bir eşini dolaşmak durumunda kalan Allah Resûlü, eşlerini çeşitli vesilelerle ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaretlerde Rasûlullah ve hanımları arasında geçen diyalogların ve hâdiselerin dışarıya aktarılanları ümmete rehberlik etmiş, yol gösterici olmuştur. İnsan ruhunun inceliklerini en iyi şekilde bilen ve her şahsa kendi seviyesine, hassasiyetine, ihtiyacına göre muamelede bulunarak aslında her insanın ne kadar değerli olduğunu göstermiş olan Peygamberimiz, söz konusu hanımlar olunca daha da özenli davranmış, onları kırmamak için son derecede dikkat etmiştir. Allah'ın kendisine her konuda, herkese karşı adâleti emretmesi hasebiyle de hanımları arasında da adâleti sağlayabilmek için ciddi gayret göstermiştir.

Hz. Peygamber, hanımlarını gündüzün ve gecenin belli vakitlerde³²⁴ ve günlük âdeti olduğu üzere; ikindi namazından sonra zevcelerini ziyaret ederek hâl ve hatırlarını sorar ve varsa ihtiyaçları onları tespit ederdi. Bir gün Zeyneb binti Cahş'ı ziyareti sırasında hanımı Zeyneb, Hz. Peygamber'in bal ve bal şerbetini çok sevdiğini bildiğinden kendisine hediye edilen baldan ikrâm eder. Bu durum eşler arası rekâbet veya kıskançlıktan dolayı Hz. Âişe'nin dikkatini çeker ve Resûlullah'ın diğer eşlerini çağırarak hangimize uğrarsa meğafir mi içtin diye soracağız diye telkinde bulunur. Allah Resûlü, zevcesi Hafsa validemize uğrar ve Hz. Âişe ile anlaştıkları gibi meğafir

³²² Ahzâb 33/6.

³²³ Muhittin Akgül, "Hz. Peygamber'in Evlilikleri Üzerine Bir İnceleme", *Ekev Akademi Dergisi*, 1999, cilt:1, sayı:4, s.107-112.

³²⁴ Buhârî, Gusl 12; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, XXI/472, (hadis no:14109).

mi içtin diye sorar ve üzerinde meğafir kokusunun olduğunu söyler. Peygamberimiz “Hayır! Bal şerbeti içtim” demesine rağmen meğafir kokusundan haz etmeyen Allah Resûlü, bir daha bal şerbeti içmeyeceğini söylemesi üzerine Tahrîm sûresinin “*Ey Peygamber! Niçin hanımlarının hoşnutluğunu arayıp da Allah’ın helâl kıldığı şeyi kendine yasaklıyorsun? Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir*” meâlindeki 1. âyet-i kerîmesi nâzil olur.³²⁵ Hz. Peygamber sırf zevcelerinin gönüllerini hoş tutmak ve fitrî bir duygu olan kadınlar arası rekâbetin ailevî meselelere sebebiyet vermemesi için helâl olan, kendisinin de çok sevdiği³²⁶ ve bilhassa mide hastalığı gibi hastalıklara şifâli olması³²⁷ yönüyle bilinen bir gıda olan baldan bir daha yemeyeceği sözünü vermiştir.

Yine bir gün Allah Resûlü, eşlerinden Ümmü Seleme’yi ziyaret ettiği sırada odasında iken, Ebû Lübâbe’nin tevbesinin kabul edildiği Hz. Peygamber’e vahyedilmiştir. Yüzündeki tebessümden Allah Resûlü’nün sevindiğini gören Ümmü Seleme, bu müjdeyi Ebû Lübâbe’ye bildirmek için izin istemiş ve müsaade verilince odasından çıkarak mescide doğru “Ey Ebû Lübâbe! Tevbenin Allah tarafından kabul edildiğini sana müjdeliyorum”³²⁸ diye seslenmiştir.

Anne babasının İslâm dinini din edinmeleri dışında yaşayışlarını bilmediğini söyleyen ve Hz. Peygamberle evlenmeden önce de Allah Resûlü’nün kendi ailesini ziyaretlere geldiğini bildiren Hz. Âişe³²⁹ annemiz şöyle buyurmuştur: Allah Resûlü yanıma girdi. Benim yanımda bir kadın vardı. Resûlullah: “*Bu kadın kimdir?*” diye sordu, Ben: “Uyumayan, sürekli namaz kılan bir kadın!” dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber “*Siz güç getirebileceğiniz işleri yapın! Vallahi siz usanmadıkça Allah usanma muamelesi yapmaz*” buyurdular. Hz. Âişe sözüne şöyle devam etmiştir:

³²⁵ Buhârî, Tıb 8; Müslim, Talâk 21. Konu ile alâkalı başka bir rivâyette de; Ebû Kılâbe, Enes b. Mâlik’in şöyle rivâyet ettiğini söyler: “Bir erkek ikinci bir evliliği bâkire biriyle yaparsa o bâkirenin yanında bir hafta süreyle kalabilir. İkinci evliliği dul bir kadınla yaparsa o dul yanında üç gün süreyle kalabilir, gün aşırı hanımlarını ziyaret etmesi gerekmez bu sünnettendir.” Bkz. Buhârî, Nikâh 101; Müslim, Radâ 44; Tirmizî, Nikâh 41.

³²⁶ Buhârî, Tıb 4; Müslim, Talâk 21; İbn Mâce, Et’ime 36; Ebû Dâvud, Eşribe 11; Tirmizî, Et’ime 29.

³²⁷ Buhârî, Tıb 4; Müslim, Selâm 91; Tirmizî, Tıb 31. Bu konuyu destekler nitelikte başka bir hadis şöyledir: “*Eğer sizin devâlarınızdan herhangi bir şeyde bir hayır mevcûd ise; bal şerbetinde yâhud neşter -ameliyat bıçağı- darbesinde yâhud da bir ateşle dağlamakta vardır. Fakat ben dağlanmak tedavisini sevmiyorum.*” Bkz. Buhârî, Tıb 15; Müslim, Selâm 71.

³²⁸ Beyhakî, *Sünenü’l-Kübrâ*, VII/149, (hadis no: 13529); Taberî, *Târîhu’t-Taberî*, II/585.

³²⁹ Buhârî, Kefâlet 4, Buyû’ 57, Salât 86, Menâkibu’l-Ensâr 44, Edeb 64.

“Resûlullah’ın en sevdiği ibâdet, sâhibinin devamlı yaptığı ibâdet idi.”³³⁰ Çünkü devamlı yapılan bir amel, ara sıra yapılan çok amelden daha evlâdır. Az da olsa sürekli yapılan bir amel, belli bir noktadan sonra meleke kazanıp kişiyi itaate sevk eder ve bu vesileyle amelinin karşılığını elde etmiş olur.³³¹ Bu hadis, gece namazına özgü olarak söylenmiş olsa da, bu uyarıyı bütün ibadetler için anlamak gerekmektedir. Yani her ibâdetimizi gücümüzün yettiği kadarıyla yapmalı ve kaldıramayacağımız yükleri yüklenmemek gerekir.³³²

Aynı şekilde sürekli oruç tutmak, gece boyu namaz kılmak, asla et yememek ve asla evlilik yapmamak üzere birbiriyle ahitleşen kişilerin bilgisi Allah Resûlü’ne ulaşınca onların yanına vararak bu düşüncelerinin yanlış olduğunu beyân etmiştir. İnsanların Allah’tan en çok korkanı ve en çok ibadet edeni Allah Resûlü olmasına rağmen, gecenin tamamında ibadet etmemiş, her günü oruçlu geçirmek yerine pazartesi ve perşembe oruçları tutmuş ve evlenerek,³³³ günlük ve ibadet hayatımızın nasıl olması gerektiğine dair en güzel örnek olmuştur.

Her davranışı ümmete örneklik teşkil eden Allah Resûlü’nün eşlerini ziyaret hayatında, aile olmanın, eşlere nasıl davranılması gerektiğinin ve eşler arası ziyaretlerde dâhi âdil bir dengenin varlığının izlerine rastlanmaktadır. Bu ziyaretlerinde geçen her diyalog bizlere ışık tutmuş ve bizleri karşılaşılabileceğimiz mevzular karşısında örneksiz bırakmamıştır.

2.10.3. Hz. Peygamber’in Hanım Sahâbileri Ziyaret Etmesi

Peygamberlerin pek çok sıfatı vardır ve bunlardan biri de ismet sıfatıdır. Yani her türlü günah ve fitneden emin olmalarıdır. Her türlü fitneden masum olan Hazret-i Peygamber, çeşitli vesilelerle hanım sahâbileri ziyaret etmiştir. İslâm dininin edeplerini, yumuşak huyluluğu, tevâzuyu öğrenmeleri ve kibirden kaçınmaları için karşılaştığı çocuklara dâhi selâm veren Hz. Peygamber,³³⁴ günah, fitne ve beşeri şehvetten emin

³³⁰ Buhârî, Libâs 43; Müslim, Salâtu’l-Müsâfirîn 221; İbn Mâce, Zühd 28; Nesâî, Kıyâmu’l-Leyl 17.

³³¹ İbnü’l-Mulakkin, *et-Tavzîh li-Şerhi’l-Câmi’-s-Sahîh*, III/118.

³³² Aynî, *Umdetu’l Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, I/257.

³³³ Buhârî, Nikâh 1; Müslim, Nikâh 5; Nesâî, Nikâh 4.

³³⁴ Sindi, *Kifâyet’ül-Hâce fi Şerh-i Sünen-i İbn Mâce*, II/398.

olduğu halde ölçüye dikkat ederek ve mesafeyi koruyarak karşılaştığı veya uğradığı yaşlı kadınlara selâm vermiş ve selâmlarına mukabelede bulunmuştur.³³⁵ Bu vesileyle, onların hem dünya hem de âhiretlerinin selâmetine vesile olacak nasihatlerde bulunmuş, onları irşad etmiş ve dahası İslâm öncesinde her türlü insanî haktan mahrum oluşlarının acısını unutturmak maksadıyla onların Rahmân'ın saygıdeğer kulları olduğunu hatırlatmıştır.

Allah Resûlü, hanım sahâbelere sadece selâm vermekle kalmamış, zaman zaman onlara bizzat ziyaretlerde de bulunmuştur. Câhiliye toplumunun herkesçe ma'lum olan kadına yaklaşımının aksine, Resûlullah gerek sözleri gerekse fiilleri ile kadınlara her daim değer vermiş, onlara saygı ve hürmetle muâmelede bulunmuştur. Elbette dine dair eylemleri Allah'ın gözetiminde ve izniyle olan Hz. Peygamber, hanım sahâbeleri ziyaret etme mevzusunda da Allah'ın rızasına muhalif davranmamış, sırf kendi istek ve arzusu doğrultusunda bu ziyaretleri gerçekleştirmemiştir. Hz. Peygamber, hanım sahâbeleri ziyaret ederek evvelâ tüm ümmetine; hanımlara nasıl davranılacağı, onlara nasıl hitap edileceği, onların da toplumun bir parçası olduğu ve bunun asla göz ardı edilmemesi gerektiği konusunda bizzat kendisi uygulayarak örnek olmuştur. Aynı zamanda bu ziyaretler esnasında ziyaret ettiği hanımlar nezdinde tüm hanımlara ve hatta kadın erkek tüm ümmetine kıyamete kadar yol gösterici nitelikte olan dersler vermiştir.

Allah'ın en sevgili kulunun kendi evlerine misafir oluşundan duydukları sevinç elbetteki hanım sahâbeleri imkânları dâhilinde Allah Resûlü'ne yiyecek ya da içecek

³³⁵ Ebû Dâvud, Edeb 149; İbn Mâce, Edeb 14. Erkeğin kadına selâm vermesinde fitne ve günah tehlikesi yoksa selâmlaşma *caiz*dir. Bundan dolayı el-Huleymi: Hz. Peygamber her türlü fitneden emin ve günahsız idi. Kendi nefesine güvenen kimse kadınlara selâm versin. Aksi halde selâm vermemek en güzel davranıştır, demiştir. (Bkz. Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, XI/257). Bir erkeğin bir kadına selâm verebilmesi kadının yaşlı olması yani fitne imkânının olmamasına bağlıdır. Bir grup âlim, genç kadına selâm vermeyi *haram* görürken, diğer bir grup ise bütün kadınları aynı görerek selâm vermeyi *haram* saymıştır. Bu durum mahrem kişiler arasında geçerli değildir. Bir erkeğin mahremi olan kadınlara selâm vermesinde bir *beis* görülmemiştir. Nevevî ise; Kûfelilerin bu konuda; “İçlerinde mahremi bulunmayan bir erkeğin kadınlara selâm vermesi *caiz* değildir” dediklerini ifade eder. Fakat kadının erkeğe selâm vermesi durumu biraz farklılık arz etmektedir. Kadının erkeğe selâm vermemesi; imamete geçememeleri, ezân okumak ve kamet getirmekten men edildiklerinden dolayı görülmüştür. Fakat mahremlerine selâm vermelerinde bir *sakınca* görülmemiştir. Bkz. Azîmâbâdî, *Avnû'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, XIV/75; Komisyon, *Şerhu- Sünen-i İbn-i Mâce*, I/263; Sindi, *Kifâyet'ül-Hâce fi Şerh-i Sünen-i İbn Mâce*, II/398; Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercüme ve Şerhi*, Kahraman Yayınları, İstanbul 2012, IX/489-490.

ikrâm etme şerefine erdirmiştir. Hz. Peygamber, hizmetçisi Enes'in annesi Ümmü Süleym'in³³⁶ evinin bulunduğu yere uğrar, onun yanına girer ve ona selâm verirdi. Kimi zaman orada yemek yer, öğle uykusuna yatar ve ev halkına cemaatle namaz kıldırırdı.³³⁷ Ümmü Süleym'i sıkça ziyaret etmesinin sebebi sorulunca da *"Ben ona en çok acıyanım. Çünkü onun erkek kardeşi (Harâm İbn-u Milhân) Maûne günü benim askerlerimle birlikte öldürüldü"*³³⁸ şeklinde cevap vermiştir.

Misafire, yoksula, yolda kalmış kimseye, yeni evlenen kişiye ikrâmda bulunmak birer nezâket göstergesidir. Gelen misafire veya yeni evli kişiye ikrâmda bulunmak bölgeden bölgeye, örften örfe değişiklik arz etmektedir. Aynı zamanda zengin ve fakirin yapacağı ikrâmlar da maddi imkânların elverdiği ölçüde farklılık gösterebilir. Her ne sebeple olursa olsun bu tür davranışlar hem geleni memnun etmekte hem de ikrâmda bulunanın hânesine bereket getirmektedir.³³⁹ Allah Rasûlü, Zeynep binti Cahş ile evlendiği vakit, Ümmü Süleym de ona hurma, yağ ve yoğurt kurusu getirip ikrâm etmişti. Hz. Peygamber: *"Yağınızı tulumuna, hurmanızı da kendi kabı içine geri koyunuz. Çünkü ben oruçluyum"* buyurup, sonra Ümmü Süleym'e ve evinin halkına duâ etmiştir.³⁴⁰ Resûlullah'ın yeni evlenmiş olması sebebiyle kendisine Ümmü Süleym'in ikrâm ettiği yiyecekleri reddetmesinin sebebi o anda oruçlu oluşundandır. İkramları kabul etmeyişine üzülmelerini önlemek için de Ümmü Süleym'e ve ailesine duâ etmesi,

³³⁶ Ümmü Süleym, Enes b. Mâlik'in annesi ve Ümmü Haram'ın kız kardeşidir. Aynı zamanda her ikisi Allah Resûlü'nün akrabasıdır. Nevevî, Âlimler: "Ümmü Süleym ve Ümmü Haram'ın Hz. Peygamber'in akrabaları olduğu noktasında ittifak ederken, bu akrabalığın nesep yoluyla mı süt emme yoluyla mı olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir." der. Daha geniş bilgi için bkz. Azîmâbâdî, *Avnû'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, VII/122; İbn Hacer, *Feth'ul-Bâri*, IV/228; Nevevî, *Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim*, XIII/57.

³³⁷ Buhârî, Salât 20; Nesâî, Kitâbu'l-İmâme 20.

³³⁸ Buhârî, Cihâd 38; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 104.

³³⁹ Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki; misafir ve ev sâhibinin ikrâm konusunda bazı hususlara dikkat etmesi gerekmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir: Öncelikle ev sâhibi, misafir geldi diye ailesini külfete sokacak yemekler yapmak yerine, imkân ölçüsünde evde hazır bulunan yemeklerden ikrâm etmeli. Aksi hâlde kendisi de ailesi de zor duruma düşüp evde huzursuzluğa sebebiyet verebilir. Misafir, ev sâhibinden özel istekte bulunmaktan kaçınılmalı çünkü bu istek ev sâhibini hem malzemeyi temini hem de yemeğin yapılması noktasında zora sokabilir. Ama ev sâhibi, misafirin bu isteğini yerine getirebilecek konumdaysa misafiri istekte bulunmaya zorlayabilir. Yemek mümkün olduğunca erken hazırlanmalı ve yemek çeşitlerinin en iyisi önce verilmeli ki sevilen yemekle doyulmuş olsun. Sofraya yeteceği kadar yemek konmalıdır. Zira az yemek sunmak görgüsüzlüğe, çok sunmak da gösterişe girebilir. Bkz. Muhammed b. Muhammed Gazâlî, *İhyâu Ulûmî'd-Din*, trc. Sıtkı Güllü, Huzur Yayın-Dağıtım, İstanbul 2008, II/28-43.

³⁴⁰ Buhârî, Savm 61, Nikâh 64, Duâ 25; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 102.

Resûlullah'ın onlara bir ikrâmıdır.

Hiz. Peygamber, İslâm'ın ilk mescidi olarak bilinen Mescid-i Kuba'yı³⁴¹ her cumartesi günü ziyaret eder, orada Ensâr'ın varsa bir sıkıntısı halletmeye çalışır. Bununla birlikte değer verdiği, saygıda kusur etmediği ve büyüğü olarak gördüğü hanım sahâbileri ziyaret etmeyi de ihmâl etmezdi. Hanım sahâbilerden çok kıymet verdiği Enes'in teyzesi Ümmü Haram binti Milhân'ın³⁴² yanına girer, O da kendisine yiyecek takdim ederdi. Bir gün Resûlullah (s.a.v), yine Ümmü Haram'ı ziyarete gitmişti. Ümmü Haram da kendisine yemek takdim etmiş sonra Hiz. Peygamber'in başını taramaya oturmuştur. Derken Resûlullah (s.a.v) uyuya kalıp gülerek uyanır ve gördüğü rüyayı anlatır...³⁴³

Yukarıdaki rivâyetlere bakarak şunları söylemek mümkündür: Kişi mahreminin evine izni olduğu sürece girebilir ve orada istirahate çekilebilir. Kişi kendisini rahat hissettiği yerde dinlenme ve uyuma gibi eylemlerde bulunabilir. Bu da evine gidilen kişinin misafire gösterdiği rahatlık hissiyle ilgili bir durumdur. Zira kişinin rahat hissetmediği misafirlikte uyuyup dinlenmek istemesi bir yana, bir an evvel oradan ayrılıp ruhen ve bedenen sakinleme arzusu ve telaşı hâsıl olur. Bir de her ne kadar evin iaşesini erkek sağlıyor olsa da eve gelen misafire ikrâmında bulunma noktasında evin hanımının kocasından her seferinde izin alması gerekmez. Misafire ikrâm noktasında izin almak misafiri kötü bir hissiyata sevk edeceği gibi, her gelen misafir için izin istemek evin hanımı için de ciddi bir külfet olur. Kocanın bir kere gelen misafire evde olandan ikrâm edebilirsin demesi veya bunu îma etmesi ikrâm için yeterli sayılır.

Hanım sahâbeleri ziyarette bulunan Hiz. Peygamber, Kebşe el-Ensâriyye'den (r.anhâ) rivâyet edildiğine göre, bir defasında Allah Resûlü onun evine gitmiş, o esnada Kebşe'nin yanında asılı bir su tulumu bulunuyordu. Resûl-i Ekrem ayakta tulumdan su içmiş. Kebşe de Resûlullah'ın mübarek ağzının dokunduğu tulumun ağzını keserek

³⁴¹ Bkz. İbn Kayyim, *Zâdu'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, III/52.

³⁴² Asıl ismi "Rumeysa veya Ğumeysa" olan Ümmü Haram, Ümmü Süleym'in kız kardeşidir. İbn Vehb'e göre; Ümmü Haram, süt emmeden dolayı Hiz. Peygamber'in halalarından biridir. Başka bir görüşe göre ise; dede veya baba tarafından halasıdır. Bkz. Makdisî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, IV/6.

³⁴³ Buhârî, Cihâd 3, İsti'zan 41; Müslim, İmâre 160; Ebû Dâvud, Cihâd 10; İbn Mâce, Cihâd 10; Tirmizî, Fedâil'ul-Cihâd 15; Nesâî, Cihâd 40.

bereket hatırası olarak saklamıştır.³⁴⁴

İki Müslümanın Allah için bir araya gelip hiçbir şey konuşmadan ayrılmaları bile bereket vesilesi sayılıyorken, bir mü'min'in din kardeşine Allah rızası için yapacağı ziyaret ziyâdesiyle bereket sayılacaktır. Hele bu ziyaret din kardeşinin bir sıkıntısına çare olacaksa daha da kıymet kazanır. Resûlullah (s.a.v), Dubâa bint-i (Zübeyr bin) Abdulmuttalib'in yanına girer ve: "Ya halam! Seni hacc'a gitmekten alıkoyan mani nedir?" diye sorar. Dubâa: "Ben hasta bir kadını ve hastalığının hac menâsikini (ibadetini) tamamlamama engel olmasından korkarım" der. Resûl-i Ekrem, ona: "*Sen ihrâma gir ve hac ibadetini ikmâl etmekten (hastalık gibi bir sebeble) alıkonulduğun yerde ihrâmdan çıkmayı şart koş*" buyurur.³⁴⁵ Bu ziyaret Dubâa'nın Hacc gibi İslâm'ın temel rükünlerinden birisini edâ etmekten alıkonmasına engel olmuş, ona hem dünya hem ukbâ hayrı kazandırmıştır.

Allah Resûlü'nün her bir hareketini, sözünü, ikrârını ve ikâzını derhal uygulayıp yaşantıya geçiren ashâb-ı kirâm, kendi öz canlarından daha çok sevdikleri peygamberimizin âhirete intikâlinden sonra da onun sünnetini bilfiil tatbik etmişler ve gelecek nesillere de Hz. Peygamber'e sadece hayatında değil vefatından sonra da nasıl ittibâ edilir bunu göstermişlerdir.

Hz. Enes'in haber verdiğine göre, Resûlullah'ın vefatından sonra Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'e: "Haydi Ümmü Eymen'e gidelim. Resulullah onu nasıl ziyaret ediyordu ise, biz de ziyaret edelim" demiş ve ziyarete gitmişlerdir. Ebû Bekir demiş ki; Ona vardığımızda ağladı. Ebû Bekir ile Ömer: "Niye ağlıyorsun? Allah'ın nezdindeki

³⁴⁴ İbn Mâce, Eşribe 21; Tirmizî, Eşribe18. Ayakta su içilip içilmeyeceği konusunda pek çok rivâyet mevcuttur. Bunlardan bir kaçını zikretmek istiyoruz: "Resûlullah ayakta su ve benzerini içmeyi yasaklamıştır". (Bkz. İbn Mâce, Eşribe 21). "Sakın biriniz ayakta su içmesin! Her kim unutursa kusursun". (Bkz. Müslim, Eşribe 116). İbn Abbâs şöyle der: "Ben Resûlullah'a zezem takdim ettim. O da ayakta olduğu halde içti". (Bkz. Buhârî, Hac 76; Müslim, Eşribe 117). Nevevî bu konuda şunu söyler: Ayakta su içme ve içmeme noktasında farklı rivâyetlerin var olması, hadisler arasında bir teâruz olduğu anlamını doğurmamaktadır. Aksine hadislerin arasını bulmak mümkün gözükmektedir ve hadisler arasında neshin var olduğunu iddia edenlerin büyük bir yanılğı içinde olduklarını ifade etmiştir. Şunu özellikle belirtmek gerekir ki; herhangi bir zarûret olmadığı sürece su ve çay gibi içeceklerin ayakta içilmemesine özen gösterilmelidir. Ancak ihtiyaç duyulması halinde ayakta su içilmesinde bir sakınca olmadığı rivâyetlerden anlaşılmalıdır. Bkz. Köktaş, *Anahatlarıyla Ahkâm Hadisleri*, s.526-528.

³⁴⁵ İbn Mâce, Menâsik 24.

(makâmı), Resûlü için daha hayırlıdır” demişler. Ümmü Eymen: “Ben Resûlullah (s.a.v) için Allah indindeki (mertebesi) nin daha hayırlı olduğunu bilmediğim için ağlamıyorum. Velâkin semâdan vahiy kesildi de ona ağlıyorum” demiştir. Böylece her ikisini de ağlama tutmuş ve onunla birlikte onlar da ağlamaya başlamışlardır.³⁴⁶

2.10.4. Hz. Peygamber’in Ensâr ve Muhâciri Ziyaret Etmesi

Ensâr, “yardım etmek” manâsında kullanılan ve *nasr* kökünden türeyen, *nasîr* ya da *nâsır* sıfatının çoğulu, ism-i mensubu *ensârî* şeklinde gelen bir kavramdır. İslâm literatüründe ensâr, Mekke’den Medine’ye hicret eden Allah Resûlü’nü ve muhâcirleri koruyup kollayan ve barınmalarını sağlayarak büyük bir iyilikte bulunan Medineli Evs ve Hazrec kabileleri için kullanılan bir terimdir.³⁴⁷ Hadis literatürüne bakıldığında Ensâr isminin nereden geldiğine dair bilgiye şu rivâyetten elde etmekteyiz: Geylân b. Cerîr, Hz. Enes’e: “Hakkınızda daha önce Ensâr ismi kullanılır mıydı? Yoksa bu ismi size Allah mı verdi?” diye sorduğunda Hz. Enes: “Bu ismi bize Allah verdi” diye cevap vermiştir.³⁴⁸

“Göç eden, hicret eden, göçmen” manâsında kullanılan Muhâcir³⁴⁹ kavramı ise; müşriklerin baskı ve zulümlerinden dolayı Mekke’den Medine’ye hicret eden Müslümanlar için kullanılan bir ifadedir.

Ensâr ve muhâcirin Yüce Allah katındaki değerini ve Allah Teâlâ’nın onlara vermiş olduğu mükâfatın ne olduğunu şu âyet-i kerîmeden anlamaktayız: “İslâm’ı ilk kabul eden muhâcirler ve ensâr ile iyilikte onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O’ndan razı olmuşlardır. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır.”³⁵⁰

Ensâr ve muhâcir hakkında başka bir âyette şöyle buyrulmaktadır: “Rableri, onlara şu karşılığı verdi: “Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zâyi etmeyeceğim. Sizler birbirinizdensiniz. Hicret edenler, yurtlarından çıkarılanlar,

³⁴⁶ Müslim, Fedâilu’s-Sahâbe 103.

³⁴⁷ Algül, “Ensâr”, *DİA*, c. XI, TDV Yayınları, İstanbul 1995, s.251.

³⁴⁸ Buhârî, Menâkibu’l-Ensâr 1.

³⁴⁹ Abdullah Saydam, “Muhâcir”, *DİA*, c. III, TDV Yayınları, Ankara 2019, s.286.

³⁵⁰ Tevbe 9/100.

yolumda eziyet görenler, savaşanlar ve öldürülenlerin de, andolsun günahlarını elbette örteceğim. Allah katında bir mükâfat olmak üzere, onları içinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükâfatın en güzeli Allah katındadır."³⁵¹

Muhâcirler, âhirette çok büyük mükâfata nâil olacakları gibi dünya hayatında da gösterdikleri fedakârlıklarından ötürü Rableri tarafından nice nimetlere mazhar olmuşlardır. Âyet-i kerîme'de şöyle buyrulur: *"Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, elbette onları dünyada güzel bir şekilde yerleştiririz. Âhîret mükâfatı ise daha büyüktür. Keşke bilselerdi.*"³⁵²

Âyet-i kerîmelerden Allah katındaki değerlerine baktığımız ensâr ve muhâcirin, Allah Resûlü indindeki değerlerinin bir rivâyeti şu şekildedir: *"Sizlere ensâra iyi muâmele etmenizi tavsiye ederim. Onlar benim cemaatim, sırdaşlarım ve eminlerimdir. Üzerlerine düşen vazifeleri hakkıyla yerine getirmişlerdir. Hizmetlerinin karşılığı ise, henüz tam olarak verilmemiştir (Âhîrette fazlasıyla verilecektir). Bu sebeple onların iyiliklerine iyilikle karşılık verin, kötülük yapanlarını da affedin.*"³⁵³ Bu sözüyle Hz. Peygamber, onların hem kendi nezdinde ne kadar önemli bir yere sahip olduklarını hem de onları ne kadar çok sevdiğini, biz ümmetinin de onları sevmemiz gerektiğini; *"Onları ancak mü'minler sever ve onlardan ancak münâfık olanlar nefret eder. Ensâr'ı seveni Allah da sever, onlara buğz edene de Allah da buğz eder"*³⁵⁴ sözüyle açık bir şekilde ifade etmiştir.

Hiz. Peygamber'in gönlünde ensâr ve muhâcir sevgisi o kadar yer tutmuş olacak ki; *"Allah şahid olsun ki, sizler bana insanların en sevimlilerindensiniz"*³⁵⁵ ifadesiyle bu sevginin ne denli fazla olduğunu ortaya koymuştur. Bu sevginin yanı sıra onlarla bu dünyada beraber olmanın sevincini âhîret hayatına da taşıma amacıyla onlara duâ niyazında bulunmuş ve: *"Yâ Rabb! Âhîret yaşayışından başka yaşama yok. Sen Ensâr*

³⁵¹ Âl-i İmrân 3/195.

³⁵² Nahl 16/41.

³⁵³ Buhârî, Menâkibu'l-Ensâr 11.

³⁵⁴ Buhârî, Menâkibu'l-Ensâr 4; Müslim, İmân 129; Tirmizî, Menâkib 66.

³⁵⁵ Buhârî, Menâkibu'l-Ensâr 5; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 174.

ve *Muhâcir'e mağfiret eyle*³⁵⁶ duâsıyla onlara verdiği değer ve sevgisini bir kez daha ortaya koymuştur.

Kendisine gelen misafir veya ziyaretçileri ağırlamaktan ve onları yedirip içirmekten büyük bir haz duyan ve bundan hiçbir zaman geri durmayan Allah Resûlü, ziyaretine gittiği yerlerde aynı muameleyi görmüş ve bundan hoşnut olduğunu ifade etme babında aile efrâdına duâ niyazında bulunmuştur. Bir gün Rasûlullah (s.a.v), Ensâr'dan Itban ibn Mâlik'in evini ziyaret etmiş ve onların yanında bir yemek yemiş, çıkmak istediği zaman evden bir yerin ayarlanmasını istemiştir. Kendisi için bir hasır yaygısı üzerine su serpilmiş yer gösterilmiştir. Hz. Peygamber, o yaygı üzerinde iki rekât namaz kıldıktan sonra ev halkına duâ etmiştir.³⁵⁷

Her ziyareti ashâbı için ders niteliği taşıyan bu ziyaretlerin pek çok faydası olmuştur. Yeri gelmiş ziyarete gittiği kişilere hakkında bilgi sahibi olmadıkları bir mevzuyu açıklamış, yeri gelmiş doğru bilinen bir yanlış düzeltmiştir. Hz. Peygamber, ensârdan kardeşine fazla utanmaması hakkında ona nasihat eden bir zâtın yanına uğrar ve onun bu telkinin yanlış olduğunu, aksine utanmanın imândan bir cüz olduğunu söyleyerek³⁵⁸ doğru bilinen bir yanlışla müdahale ederek onlara fayda sağlamıştır.

Allah Resûlü, ensârın çok az bir kısmı, çoğunluğu muhâcir, sonradan İslâm'ı kabul edip Medine'ye hicret eden yoksul, bekâr ve yakını bulunmayan sahâbilerden müteşekkil olan suffe ashâbını³⁵⁹ sık sık ziyaretlere gitmiş ve günlük yeme içme ihtiyaçlarını karşılama gücü olmayan suffe ehline, ashâbın zenginleri yardımıyla beraber yardımcı olmuştur. Bu durum suffe ehlinin maddi imkânları elverişli oluncaya kadar devam etmiştir.³⁶⁰ Yine bir gün suffe ashâbını ziyareti sırasında bir kişi: Hz. Peygamber'e, "Kur'ân-ı Kerîm'de en büyük âyet hangisidir?" diye sormuş. Hz. Peygamber de, Bakara sûresinin 255. âyeti olan "*Âyetel Kürsi'dir*" diye cevap

³⁵⁶ Buhârî, Menâkibu'l-Ensâr 9, Rikâk 1.

³⁵⁷ Buhârî, Edeb 65, Ezân 41.

³⁵⁸ Buhârî, İmân 14; Müslim, İmân 59; Ebû Dâvud, Edeb 7; Nesâî, İmân 27.

³⁵⁹ Buhârî, Salât 57.

³⁶⁰ Buhârî, Mevâkitu's-Salât 41.

vermiştir.³⁶¹

2.10.5. Hz. Peygamber'in Bir Yolculuk Sonrası Yaptığı Ziyaretler

Resûlullah'ın hayatının büyük bir bölümünü çeşitli gayelerle yapmış olduğu yolculuklar teşkil etmektedir. Kimi zaman kısa kimi zaman uzun sürmüş olan bu seferler, Resûlullah'ın çocukluk döneminden başlayarak vefatına kadar devam etmiştir.

*“Yolculuk azaptan bir parçadır. Doğru düzgün yiyip içmekten ve uyumaktan sizi alıkoyar. Herhangi biriniz işini bitirince evine dönmekte acele etsin”*³⁶² buyuran Hz. Peygamber, yolculuğun ciddi bir meşakkat olduğunu bizlere bildirmiştir. Aciliyeti olmayan bir yolculuk durumunda Hz. Peygamber, sefer günü olarak perşembe gününü seçmiş ve sevmiş³⁶³ diye teberrük olması açısından bu günü seçmek, sıcak beldeler ve günlerde yolculuk zamanının gece olarak belirlemek kişinin faydasına olacaktır.³⁶⁴

Hz. Peygamber, şâyet yolculuk gece yapılacaksa gecenin tehlikelerinden bir nebze de olsa korunabilmek için mümkün olduğunca yalnız çıkılmaması gerektiğini şu sözleriyle bildirmiştir: *“İnsanlar yalnız başına yolculuktaki benim bildiklerimi bilselerdi, hiçbir süvâri yalnız başına geceleyin yolculuk etmezdi.”*³⁶⁵ Ayrıca yolculuğa çıkan kişi sayısının ikiden fazla olması durumunda birinin başkan seçilmesi³⁶⁶ ve bu yolculuk

³⁶¹ Müslim, Salât-ül Müsafirîn 258; Ebû Dâvud 35.

³⁶² Buhârî, Cihâd 133, Umre 19.

³⁶³ Buhârî, Cihâd 104; Ebû Dâvud, Cihâd 84.

³⁶⁴ Gece yolculuğuna teşvik mâhiyetinde; *“Gece yolculuğunu tercih ediniz. Zira geceleyin yeryüzü dürlür”* (Bkz. Ebû Dâvud, Cihâd 64) buyuran Allah Resûlü'nün tavsiyesine uymak, sıcak beldelerde yaşayanlar için gündüzün sıcak ve bunaltıcı havası yerine gecenin serinliğinde meşakkati az bir şekilde rahat ve daha fazla mesafe katetme imkânı sağlayacaktır. Günümüz imkânlarını düşündüğümüz vakit, yapılan yolculuklar genellikle karayolu başta olmak üzere pek çok araçla yapılmaktadır. Bu durumda yolculuğun gece yapılmasından ziyade gündüz yapılması daha makul gelmektedir. Yukarıda zikrettiğimiz hadis, daha çok hayvanlarla yapılan yolculuklar için geçerlidir dememiz yerinde bir yorum olacaktır. Aynı zamanda sefer dönüşlerinde eve gece vakitlerinde gelmemek (Bkz. Buhârî, Umre 16, Nikâh 119), bu gelişleri gündüz vakti yapmak (Bkz. Buhârî, Umre 15; Müslim, İmâre 180) Hz. Peygamber'in yolculukla ilgili uygulamaları ve tavsiyeleri arasındadır.

³⁶⁵ Buhârî, Cihâd 134; İbn Mâce, Edeb 45.

³⁶⁶ Ebû Dâvud, Cihâd 86;

esnasında imkânı fazla olanın az olana yardımcı olması gerektiği³⁶⁷ gibi buyruklar, yolculuğun güzelliği ve selâmeti için bizlere tavsiye niteliği taşıyan ifadelerdir.

Gününün büyük bir kısmını Allah'ı zikir ve duâ ile geçirmiş olan Allah Resûlü, her işinde olduğu gibi bir yolculuğa çıktığında da Allah'ı zikretmiş ve ona duâ niyazında bulunmuştur. Bir sefere çıkacağı zaman yakınlarına uğramış ve onlardan duâ almıştır. Aynı şekilde geride kalanlara ve kendisini uğurlamaya gelenlere duâ etmiştir.

Günümüzde özellikle uzun bir sefere çıkılacağı zaman eş, dost, akraba ve komşular veda amacıyla ziyarete gelir ve bu seferinin hayırlı güzel bir şekilde geçmesi için duâlar eder ve yolcunun da duâsını isterler. Zira yolcu duâsı, makbul görülen üç duâdan biridir.³⁶⁸ Hz. Peygamber, bir yolculuğa çıkacağı zaman önce iki rekât namaz kılar,³⁶⁹ aile efrâdından en son kızı Fatıma'ya uğayıp vedalaşır,³⁷⁰ ardından evden çıkarken şu duâyı okurdu:

اللَّهُمَّ إِلَيْكَ تَوَجَّهْتُ، وَبِكَ اعْتَصَمْتُ، اللَّهُمَّ اكْفِنِي مَا هَمَّنِي وَمَا لَا إِهْتَمُّ لَهُ، اللَّهُمَّ زَوِّدْنِي
التَّقْوَى، وَاعْفُرْ لِي ذَنْبِي وَوَجِّهْنِي لِلْخَيْرِ أَيْنَمَا تَوَجَّهْتُ

*“Allah'ım! Senin rızâna yöneldim ve Sana güvendim. Allah'ım önemsedüğim ve önemsemediğim şeylerden beni koru. Takvamı arttır ve günahlarımı bağışla. Her nereye yönelirsem beni hayra yönelt.”*³⁷¹

Yolculuk dendiği zaman akla gelen ilk şey bir binekle yapılan yolculuktur. Hz. Peygamber dönemini düşündüğümüz zaman akla gelen ilk binek devedir. Bunun yanısıra at, katır ve merkebin de binek olarak kullanıldığı bilinmektedir. Günümüz şartlarını düşündüğümüz zaman ise, binek olarak daha çok karayolu araçları kullanılmaktadır. Bunun yanısıra havayolu, deniz ve demiryolu araçları da sıklıkla kullanılan diğer araçlardır.

³⁶⁷ Müslim, Lukata 18.

³⁶⁸ İbn Mâce, Duâ 11; Tirmizî, Birr 7.

³⁶⁹ Nevevî, *el-Ezkâr*, s.247.

³⁷⁰ Ebû Dâvud, Kitâbu't-Tereccül 20.

³⁷¹ Nevevî, *el-Ezkâr*, s.249.

Allah Resûlü, binek olarak kullandığımız vasıtaları istifademize sunan Yüce Mevlâ'yı her zaman hatırlamış ve bundan dolayı bu araçlardan istifade ettiği her an Yüce Allah'a şükür mâhiyetinde şu âyet-i kerîmeyi: *“Bunu hizmetimize veren Allah'ın şânı yücedir. Bunlara gücümüz yetmezdi. Şüphesiz biz Rabbimize döndürüleceğiz”*³⁷² ve şu duâyı okumuştur: *“Ey Allah'ım! Biz, bu yolculuğumuzda iyilik ve takvâ, bir de hoşnut olacağın ameller işlemeyi nasip etmeni istiyoruz. Ey Allah'ım! Bu yolculuğumuzu kolay kıl ve uzağını yakın et! Ey Allah'ım! Seferde yardımcı, geride çoluk çocuğumuzu koruyucu Sensin. Ey Allah'ım! Yolculuğun zorluklarından, üzücü şeylerden karşılaşmaktan ve dönüşte malımız ve çoluk çocuğumuzda kötü haller görmekten Sana sığınırım.”*³⁷³

Yolculuğa çıkarken okuduğu bir başka duâ şöyledir:

أَتَعَوَّذُ مِنْ وَعَثَاءِ السَّفَرِ، وَكَآبَةِ الْمُنْقَلَبِ، وَالْحَوْرِ بَعْدَ الْكُورِ، وَدَعْوَةَ الْمَظْلُومِ، وَسُوءِ الْمُنْظَرِ

*“Yolculuğun güçlüklerinden, üzücü manzaralarla karşılaşmaktan, iyiyken kötü olmaktan, mazlumun bedduâsından ve dönüşte mal ve çoluk çocuğumuzu kötü hallerde bulmaktan Allah'a sığınırım.”*³⁷⁴

Hz. Peygamber bir seferden döndüğü vakit ehl-i beytinden çocuklar onu karşılar ve Allah Resûlü o çocuklardan birini önüne, birini de arkasına alarak evine kadar gelir³⁷⁵ ve: *“أَيُّونَ تَأْتِيُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ”* *“Yolculuktan dönüyor, tevbe ediyor, ibâdet ediyor ve Rabbimize hamd ediyoruz”*³⁷⁶ ve *اللَّهُمَّ اجْعَلْ لَنَا بِهَا قَرَارًا وَرِزْقًا حَسَنًا* *“Allah'ım! Burada karar kılmayı bize nasip et ve güzel rızık ver”*³⁷⁷ şeklinde duâ eder ve yolculuk dönüşü uğradığı ilk kişi kızı Fatıma olurdu.³⁷⁸ Sefer dönüşlerinde uğradığı

³⁷² Zuhrûf, 43/13-14.

³⁷³ Müslim, Hac 425; Ebû Dâvud Cihâd 79; Tirmizî, Daavât 47; Nevevî, *el-Ezkâr*, s.252.

³⁷⁴ Müslim, Hac 426; Nesâî, İstiâze 41; Nevevî, *el-Ezkâr*, s.253.

³⁷⁵ Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 66; İbn Mâce, Edeb 47; Ebû Dâvud, Cihâd 61.

³⁷⁶ Buhârî, Cihâd 196; Müslim, Hac 429; Ebû Dâvud, Cihâd 79; Tirmizî, Daavât 43.

³⁷⁷ Nevevî, *el-Ezkâr*, s.259.

³⁷⁸ Ebû Dâvud, Kitâbu't-Tereccül 20.

ilk mekân ise; hayatında en önemli yere sahip olan mescid olmuş ve orada iki rekât namaz kılarak oturup dinlenmiştir.³⁷⁹

Allah Resûlü bir yolculuğa çıkacağı zaman aile efradıyla vedalaşmış, onlardan duâ istemiştir. Yola veya sefere çıkacak olan Hz. Peygamber'i hem aile efradı hem de sevdikleri uğurlamaya gitmişlerdir. Bu yolculuklara belli gün ve saat tashih etmeyi öğütlemiş ve bu seferlerinde çeşitli duâ niyazlarında bulunmuştur. Sefer dönüşlerinde Allah Resûlü'nü gerek aile efradı gerekse ashâbı tarafından karşılamalar yapılmıştır. Ayrıca Allah Resûlü sefer dönüşlerinde ailesinden kızı Hz. Fâtıma'ya bazen de mescide uğrayarak seferlerini ikmâl etmiştir.

2.10.6. Hz. Peygamber'in Mâna (Gayb) Âlemindeki Ziyaretleri

Mâna, metafizik veya gayb âlemi olarak isimlendirdiğimiz âlem, mevcut olsun veya olmasın gözle görülemeyen, gizlenen, duyular çerçevesine girmeyen âlem demektir.³⁸⁰ Kuşkusuz gayb kavramını, insanın anlam dünyasında en iyi ifade eden kaynak Kur'ân-ı Kerîm'dir. Zira Kur'ân'da, insanın idrak ve bilgi sınırlarının ötesinde, gaybi bilgilere dair pek çok bilgi ve kavram geçmektedir. Ölüm sonrası hayat, âlemin başlangıcı, Allah, cin, cennet, şeytan, ruh ve melek gibi kavramlar gayb kavramı kapsamına giren konulardan birkaçıdır.

Allah Resûlü, bu âlemde de ziyaretler gerçekleştirmiştir. Hz. Peygamber'in fizikötesi dediğimiz mâna âlemindeki ziyaretlerinin daha anlaşılır olması için konuya giriş mâhiyetinde birkaç meseleye değinmek istiyoruz.

Her canlı doğar, yaşar ve neticede ecel vakti geldiğinde ölür. Ölüm sonrasında bütün canlılar bedenen yok oluyorken şehidler diri kalmaktadırlar. Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyrulur: *“Allah yolunda öldürülenler “ölüler” demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak bunu siz bilmezsiniz.”*³⁸¹

Şevkânî (ö.1250/1834), bu âyete binâen: “Kur'ân'da şehitlerin diri olduklarından

³⁷⁹ Buhârî, Salât 58; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 74.

³⁸⁰ İlyas Çelebi, “Gayb”, *DİA*, c. XIII, TDV Yayınları, İstanbul 1996, s.404.

³⁸¹ Bakara 2/154.

ve rızıklandıklarından bahsediliyor olması, onların bedenen diri oldukları ile alâkalıdır. Şehitler bedenen diri oluyorlarsa Nebî ve Resûller nasıl diri olmasın?”³⁸² diyerek Peygamberlerin de kabirlerinde diri olduklarını ifade etmiştir. Zira Hz. Peygamberden nakledilen rivâyetler de, Peygamberlerin öldükten sonra da diri olduklarına dair açık bir şekilde bilgi vermektedir.

Allah Resûlü bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: *“Günlerinizin en değerlisi Cuma günüdür. Âdem (a.s), o günde yaratıldı, o gün vefat etti, ilk sur’a o gün üfürülecek, ikinci sur’a yine o gün üflenecektir. Bana çok salâvat getirin. Sizin salâvatlarınız bana arz olunur.”* Ashâb: *“Ey Allah’ın Rasûlü! Siz çürüyüp toprak olduğunuz halde bizim salâvatlarımız size nasıl arz olunmaktadır”* diye sorunca, Peygamber (s.a.v) şu cevabı vermiştir: *“Aziz ve Celil olan Allah, toprağa Peygamberlerin cesetlerini çürütmeyi yasak etmiştir.”*³⁸³

Aynı bağlamda Ebû’d-Derdâ’dan rivâyet edildiğine göre; Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *“Cuma günü benim üzerime bol salavât getiriniz. Çünkü o salavâtta melekler hazır bulunur. Ve şüphesiz, her hangi (mü’min) bir kimse benim üzerime salavât getireceği zaman hemen onun salavâtı bitinceye kadar (aynı anda) bana sunulur.”* Ebû’d-Derdâ demiştir ki: *“Ve ölümünüzden sonra da (böyle mi)? dedim. Efendimiz: “Ölümünden sonra da. Şüphesiz Allah Teâlâ, Peygamberlerin cesedlerini yemesini yere yasak etmiştir. Allah’ın peygamberi diridir, rızıklanır”*³⁸⁴ buyurdu.

Başka bir hadiste de şöyle buyrulmaktadır: *“Birisi bana selâm verdiği zaman, ona karşılık vermem için Allah ruhumu bana iâde eder.”*³⁸⁵ Bütün bunlar mâna âlemi ile ilişkili olan durumlardır. Kişinin bunu duyu organlarıyla idraki mümkün olmasa da, söyleyen Allah’ın Resûlü olduğu için böyle imân edilmesi gerekir. Mâna âleminin daha iyi anlaşılabilmesi için şu örneği vermek yerinde olacaktır. Misâlen; portakal dendiği zaman kokusu, tadı, rengi, toprak ve güneşle olan bağlantısı, insan sağlığına olan faydaları ve diğer nesnelere olan ilişkileri, bütün bunlar mâna âleminin konusu olup, akıl bu malzemeler ile bir ilişki kurup portakala bir biçim ve mâna verir. Portakalın

³⁸² Ebû Abdîllah Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Nîlu’l-Evtâr*, thk. İsmâuddin es-Sabâbitî, Dârû’l-Hadîs, Mısır 1993, III/295.

³⁸³ İbn Mâce, Cenâiz 65; Ebû Dâvud, Tefrî’u-Ebvâb’il-Cuma 1, Nesâî, Cuma 5.

³⁸⁴ İbn Mâce, Cenâiz 65.

³⁸⁵ Ebû Dâvud, Menâsik 98.

nasıl somut bir cismi varsa, bütün bu özellikleri itibariyle soyut bir mânalar silsilesi de vardır. İşte mâna âlemine dair mevzular da bu minvâldendir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in mâna âleminde peygamberlere uğraması meselesini bu örnekler bağlamında daha kolay anlayabiliriz.

Hz. Peygamber müşâhede âleminde ziyaretler gerçekleştirmesi yanında peygamber olması hasebiyle mâna âleminde de ziyaretler gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretleri, bazen bir peygambere bazen de birden çok peygambere yapmıştır. Kendisinden önceki peygamberleri ziyaret etmesini mâna âleminde değil de fiziki olarak düşündüğümüzde, hepsinin kendisinden önce yaşamış olması böyle bir ziyareti mümkün kılmamaktadır. Lakin bu ziyaretler olağanüstü durumlardır. Bu ziyaretlerin olağanüstü olması, Allah Resûlü'nün peygamberliğinin bir delilidir. Nitekim peygamberler, Allah'ın izniyle pek çok mucize göstermiş ve bu mucizeler inananların îmanını arttırmış, inkârcıları da aciz bırakmıştır. Hz. Peygamber'in gösterdiği mucizelerden biri, İsrâ ve Miraç hadisesinde gerçekleştirdiği peygamberleri ziyaret meselesidir.

Allah Resûlü'nün İsrâ ve Miraç mucizesi, Kur'ân'da sadece İsrâ kısmıyla geçmektedir. Miraç kısmı yani birkaç peygamberi mâna âleminde ziyareti meselesi ise, hadislerde geçmektedir. Buhâri ve Müslim'in ortak rivâyetlerinden hareketle hangi peygamberi hangi semâda ziyaret ettiğine dair bilgiyi şöyle özetlemek mümkündür: Hz. Peygamber birinci semâda Hz. Âdem, ikinci semâda Hz. İsa, üçüncü semâda Hz. Yusuf, dördüncü semada Hz. İdris, beşinci semâda Hz. Harun, altıncı semada Hz. Musa ve yedinci semâda Hz. İbrahim'e uğrayarak selâm vermiş ve onlar da selâmına mukabelede bulunmuşlardır.³⁸⁶

Bu ziyaretler mâna âleminde yapılan ziyaretler kapsamına girmektedir. Zira Allah Resûlü'nün kendisinden önce gönderilen peygamberleri kendi zamanlarında birebir ziyaret etmesi mümkün olan bir durum değildir. Şu halde Hz. Peygamber'in diğer peygamberler gibi peygamberliği gereği mucizeler göstermesi, gayb âleminde Yüce Allah'ın izniyle diğer peygamberleri ziyaret etmesi akla ve mantığa muhâlif bir durum değildir.

Allah Resûlü'nün mâna âleminde yapmış olduğu bir diğer ziyaret, Hz. Musa'ya

³⁸⁶ Buhârî, Bed'ul-Halk 6; Müslim, İmân 259; Nesâî, Salât 1.

olan ziyaretidir. Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “*Musa (a.s)’nın kabrine uğradım, kabrinde namaz kılıyordu.*”³⁸⁷ Ölü birine uğramak ve onun bazı eylemlerde bulunduğunu söylemek madden kavranacak bir meseleden ziyade mânen kavranması gereken bir durumdur. Zira yukarıda verilen âyet ve hadislerden, peygamberlerin cesetlerinin toprağa haram kılınarak diri kalmış olması bu meseleyi kavramayı oldukça makul kılmaktadır. Peygamberlerin diri olarak kabirlerinde namaz kıldığına dair Heysemî (ö.807/1404); “Peygamberler, kabirlerinde diri olarak namaz kılarlar”³⁸⁸ demiştir.

Bütün bu hadislerden yola çıkarak ehl-i sünnet ve'l-cemaat âlimleri; “Peygamberlerin öldükten sonra diri oldukları görüşüne kanaat getirmişlerdir. Aynı zamanda Enbiyânın kabir hayatı tamamıyla dünya hayatı gibi de değildir. Çoğu özelliğiyle de dünya hayatı gibi düşünülemez. Sadece belli başlı birkaç yönüyle benzerlik vardır” demişlerdir.³⁸⁹

2.11. İNSANLARIN HZ. PEYGAMBER’İ ZİYARETLERİ

2.11.1. Sahâbi ve Gayr-i Müslimlerin Hz. Peygamber’i Ziyaret Etmeleri

Allah Resûlü’nün aşk ve muhabbeti ashâbdan bazılarını öyle sarmıştı ki; vefatından sonra Resûlullah’ın yürüdüğü yollarda yürüyen, dinlendiği yerlerde dinlenen, namaz kıldığı yerde namaz kılan ve gölgelendiği yerlerde gölgelenen kimseler bulunmuştur. Bu davranışlarının sebebi sorulunca da, sırf Hz. Peygamber bunları yaptı diye yapıyoruz demişlerdir. Bu sevgiye binâen, müşrik ve kâfirlerin her türlü kışkırtma ve fitnelere karşı Allah Resûlü hakkında müşrikleri söyledikleri sözlere pişman edercesine kullandıkları tek söz: “O dedi ise; doğrudur” sözü olmuştur.

³⁸⁷ Müslim, Fedâil 164; Nesâî, Kitâb’u-Kıyâmi’l-Leyl 15. Buradaki “*salât*” lafzından kasıt; âhret amellerinden olan “*duâ ve zikrin*” anlaşılması muhtemel olabileceği gibi, bazıları; hadiste geçen “*salât*” lafzının olduğu gibi *namaz* manâsının kastedilebileceğinden, Hz. Musa’nın namazının hakiki namaz olabileceğini söylerler. Bundan dolayı da Hz. Musa’nın ölü değil diri olabileceği üzerinde durmuşlardır. Fakat Hz. Peygamber’in; “*Kırmızı kum yığınının yakınındaki kabrinde namaz kılıyordu*” ifadesinde geçen “*kabir*” lafzının sadece ölüler için kullanılan bir kavram olması sebebiyle yukarıdaki görüş reddedilmiştir. (Bkz. Kadî İyâz, *İkmâlu’l Mü’lim*, I/524; Vellevî, *Bahru’l-Muhît’us-Seccâc Şerh-i Sahih-i Müslim b. Haccâc*, IV/623).

³⁸⁸ Ebû’l-Hasan Nureddin Ali İbn Ebi Bekr İbn Süleyman el-Heysemî, *Mecme’u’z-Zevâid ve Menbe’u’l-Fevâid*, thk. Hisâmuddin el-Kudsî, Mektebet’ul-Kudsî, Kâhire 1994, VIII/211.

³⁸⁹ Şebbir Osmânî, *Fethu’l-Mülhim*, I. Baskı, Dârü’l-Kalem, Dımeşk 2006, VI/20.

Sahâbe-i Kirâm, Hz. Peygamber'e olan sevgi ve muhabbetlerini her fırsatta söz ve eylemleriyle göstermişlerdir. Allah Resûlü ile birlikte iken büyük bir mutluluk hâli hâsıl olan ve ayrıldıklarında derin bir hüzne gark olan sahâbe-i kirâm, Hz. Peygamberin Sevbân'ın (r.a) şahsında bütün insanlığa söylediği ve ashâbın ondan ayrı kalma endişesini hafifleten: “*Kişi sevdiği ile beraberdir*”³⁹⁰ sözü kadar kendilerini mutlu eden bir söz işitmediklerini söylemişlerdir.³⁹¹ Çünkü onlar bu birlikteliği âhirete taşımanın derdi ve gayretindeydiler. İşte bu sebeple *Kişi sevdiği ile beraberdir* sözü onları en çok mutlu eden sözlerden biri olmuştur.

Ashâb'ın Allah Resûlü'ne olan sevgisi Hz. Ebû Bekir'de zirveleşmişti. Peygamberliğinin ilk gününden son gününe kadar her ânında Allah Resûlü ile beraber olan Hz. Ebû Bekir, “*Ebû Bekir'in malından istifade ettiğim kadar hiç kimsenin malından istifade etmedim*” diyen Hz. Peygamber'in bu iltifatkâr sözlerine, gözyaşları içerisinde: “Ben ve malım, yalnızca senin için değil miyiz Yâ Resûlallah!”³⁹² diyerek Allah Resûlü'ne olan sevgi, muhabbet ve bağlılığını her daim eylemleriyle göstermiş ve bu sözüyle de teyit etmiştir.

Ashâbının derin muhabbetini karşılıksız bırakmayan Allah Resûlü de, onlara olan sevgiyi ve onlara verdiği kıymeti ifade eden şu sözleri söylemiştir: “*Ashâbıma dil uzatmayın. Nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun sizden biri Uhud dağı kadar altın infak etse, onlardan birinin infak ettiği bir müdd'e hatta yarım müdd'e bedel olmaz.*”³⁹³

Sahâbe-i Kirâm'ın, Allah Resûlü'ne olan derin muhabbetinin tezahürlerinden biri de, çeşitli vesilelerle ziyaretlerine gitmeleridir. Onlar hastalandığı zaman geçmiş olsun ziyaretine gitmişler, mutluluk günlerinde mutluluğuna ortak olmaya, hüzün günlerinde yanbaşılarında olup acısını hafifletmeye çalışmışlardır. Bununla beraber günün herhangi bir ânında sırf Hz. Peygamber ile birlikte olma gayesiyle de olsa ziyaretlerine gittikleri görülmektedir.

³⁹⁰ Buhârî, Edeb 96.

³⁹¹ Müslim, Birr 163.

³⁹² İbn Mâce, Fezâilu's-Sahâbe 11.

³⁹³ Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 221; İbn Mâce, Fedâilu's-Sahâbe 32; Ebû Dâvud, Kitâbu's-Sünne 11. Hadiste geçen *müdd*: 260 dirhemlik bir kaptır. Daha anlaşılır bir ifadeyle, iki avuç dolusu kadar bir ölçüdür. Ağırlık olarak 875 gr kadardır. Bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2016, s.412.

Günün büyük bir çoğunluğunu Hz. Peygamber ile geçiren, dolayısıyla onun terbiyesinden geçmiş olan sahâbenin her konuda olduğu gibi ziyaret konusunda da edep kurallarına uyduklarını görmekteyiz. Sahâbe-i Kirâm, Hz. Peygamber’i ziyaret edecekleri zaman en uygun vakti seçer ve ona rahatsızlık verecek vakitlerde ziyaretine gitmezlerdi. Her ne kadar Allah Resûlü bir peygamber olsa da netice itibariyle o da herkes gibi bir beşerdi. Dolayısıyla onun da istirahat, aile efrâdıyla zaman geçirmeye ihtiyacı olduğunu bilirlerdi. Ancak ashâb ve bazı kabile mensuplarından bazılarının bunu tam mânasıyla kavrayamadıkları ve ara ara Hz. Peygamber’i rahatsız ettikleri görülmektedir.³⁹⁴

Şunu zikretmekte fayda vardır: Bir ziyarete giderken uyulması gereken edeplerden belki de en önemlisi ziyaretçinin kapının neresinde durduğu, kendisini nasıl tanıttığı, kaç kez izin istediği ve ne kadar beklediğidir. Gelen ziyaretçinin eve giriş iznini nasıl istemesi gerektiğine dair Allah Resûlü şöyle buyurmuştur: *“Başkasının evine girmek isteyen kişi Sübhanallah, Elhamdülillah, Allahü Ekber der, öksürüp boğazını temizler ve içeri girmek istediğini ev halkına duyurur.”*³⁹⁵ Bu şekilde eve giriş izni istemek, evin durumuna göre değişiklik arzeder. Müstakil bir ev için izin isteme şekli; seslenerek, öksürerek veya kapıyı çalma şeklinde uygun olacağı üzere, apartmandaki bir eve giriş izni ancak daire zilini çalmakla veya telefonla arayıp kapıdayım benzeri ifadelerle mümkün olabilir. Apartman kapısında ısrarla bağırarak, öksürmek veya ev sâhibine seslenmek hadisin mefhumuna ters düşeceği üzere örfen de uygun karşılanmayacak bir davranış olur.

Ziyaretçinin uyması gereken bir diğer edep kuralı da; ev sâhibinin iznini alarak içeri girmesidir. Aksi halde uygun olmayan manzaralarla karşılaşmak ihtimâl dâhilinde olduğundan, hem ev sâhibi hem de ziyaretçi mahcup olacak durumlara düşebilir. Bunun

³⁹⁴ Hucurât 49/4. Hz. Peygamber’i görmek, tanımak ve buna göre bir ilişki kararı almak üzere Bedevî kabilelerinden Benî Temîm kabilesi Medine’ye gelmiştir. Bu sırada Hz. Peygamber, âdeti olduğu üzere öğleden sonra dinlenmek (kaylûle yapmak) için hâne-i saâdetlerine çekilmiştir. Bu durum kabile mensuplarına bildirildiği halde Allah Resûlü’nün evinin önünde “Muhammed, Muhammed!” diye bağırmağa başlamışlardır. Edebe muhâlif olan bu durum, Hz. Peygamber’i rahatsız etmiş ve bunun üzerine Yüce Allah, Hz. Peygamber’in kendi katındaki değerinin yüceliğini ve herkesin buna göre davranması gerektiğini bildirmek üzere Hucurât sûresinde uyarılarda bulunmuştur. Bkz. Hayreddin Karaman vd., *Kurân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, 4. Baskı, DİB Yayınları, Ankara 2012, V/88.

³⁹⁵ İbn Mâce, Edeb 17.

yanında kapıdaki ziyaretçinin, kendisini ev sâhibinin tanıyabileceği şekilde tanıtması gerekir. “Kim o?” sorusuna “ben” cevabını vermek, ev sâhibinin ziyaretçiyi tanınmasına yeterli olmayacaktır. Zira Allah Resûlü’nü ziyarete giden Câbir, kapıyı çaldıktan sonra Hz. Peygamberin “kim o?” diye seslenişine “benim” diye cevap vermiştir. Câbir, Allah Resûlü’nün bu cevap şeklini hoş karşılamadığını ve bu tanıtma şeklini beğenmediğini belli etmek için “Ben! Ben!” diye söylenerek tepkisini ortaya koyduğunu söylemiştir.³⁹⁶

Allah Resûlü’nün kendisini ziyarete gelen ashâbına o pâk ve nur cemâlini görüp huzura gark olmalarının ötesinde bir de onları Hakk’ın rızâsına ulaştıracak amelleri öğretmesi, şüphesiz ki ashâb-ı kirâm için dünyalara bedel, muhteşem bir bereketti. Misâlen, Hâzim bin Harmele ziyarete geldiğinde ona: “*Yâ Hâzim! “Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahî” zikrini çok söyle. Çünkü bu cümle şüphesiz cennetin hazinelerindedir*”³⁹⁷ buyurması dünyaları verseler asla yanında kıymeti olmayacak kadar değerli, muhteşem bir tavsiyedir.

Yine Süveyd bin Hanzalâ’nın rivâyetine göre; Resûlullah’ı ziyarete giderlerken Vâil bin Hücr’ü bir düşman yakalamıştır. Bunun üzerine oradaki sahâbeler Vâil’i kurtarmak için yemin etmekten kaçınmış ve neticede Süveyd yemin ederek: “Bu benim kardeşimdir” demiştir. Bu durum daha sonra Resûlullah’a arz edildiğinde Allah Resûlü: “*Doğru söz söylemişsin. Müslüman, Müslümanın kardeşidir*”³⁹⁸ diyerek Süveyd’in yaptığı bu davranışı onaylamıştır. Bu nasihat, Süveyd ve Vâil nezdinde tüm mü’minlere verilmiş mühim bir nasihattir. Zira Yüce Allah, Kur’ân-ı Kerîm’de mü’minleri kardeş ilan etmiş ve kardeşliğin gereklerini de bildirmiştir.³⁹⁹

Resûlullah’ın her bir sünnetini hayatına geçirmekte çok istikrarlı olan, hiç yorulma ve usanma emâresi göstermeden onun sünnetini hayatına rehber edinen Hz. Ömer’in oğlu Hz. Abdullah, bir gün Resûlullah’a (s.a.v) uğradığında Resûlullah, ondan elbisesinin sarkıklığını düzeltmesini isteyip: “*Yâ Abdallah örtünü kaldır*” buyurmuş. O da, örtüsünü kaldırmış ve sonra da: “*Ziyade et!*” buyurmuş. O da, ziyade etmiş yani örtüyü daha fazla kaldırmıştır. Cemaatten biri: “Nereye kadar?” diye sorduğunda:

³⁹⁶ Buhârî, İsti’zân 17; Müslim, Âdâb 38; İbn Mâce, Edeb 17; Tirmizî, İsti’zân 18.

³⁹⁷ Buhârî, Meğâzî 40; Müslim, Zikr ve’ d-Duâ 47; İbn Mâce, Edeb 59.

³⁹⁸ İbn Mâce, Kefârat 14; Ebû Dâvud, Eymân ve’n-Nüzûr 8.

³⁹⁹ Hucurât 49/10.

“*Baldırların yaralarına kadar*” cevabını vermiştir.⁴⁰⁰ Böylece kılık kıyafetin nasıl olması gerektiğine dair bir ölçüyü de kendisini ziyarete gelen Abdullah’ın vesilesiyle herkese beyân etmiştir.

Resûlullah’ın kendisini ziyarete gelenlere verdiği nasihatlerin her biri hem dünya hem de âhiret nâmına tüm ümmetin yolunu aydınlatıcı nitelikteydi. Bir adamın Hz. Peygamber’in yanına gelerek: “Yâ Rasûlallah! Bana öyle bir amel (ibâdet) göster ki ben onu işlediğim zaman beni Allah sevsin ve insanlar da sevsin” demesi üzerine Resûlullah’ın ona: “*Dünyaya rağbet gösterme ki Allah seni sevsin ve insanların ellerinde bulunandan (nimet ve imkânlardan) yüz çevir ki onlar da seni sevsin*”⁴⁰¹ buyurması, mü’minlerin sosyal hayat içerisinde konumlarını, kişiliklerini ve mü’minlik vasıflarını nasıl muhâfaza edebileceklerinin en büyük şifresini taşımaktadır. Çünkü insanların elinde bulunanlara göz diken kimsenin sosyal hayat içerisinde sevilmeceği ve itibar görmeyeceği aşikârdır. İtibar görmeyen, sevilmeyen, başkalarının malına ya da elinde bulunana minnet eyleyen bir kişinin İslâm’ı da istenilen şekilde temsil etmeyeceği, İslâm adına yapacağı herhangi bir amelin insanlar tarafından sevimli karşılanmayacağı ma’lumdur. Resûlullah elbetteki Rabbimizin kendisine ilhâmı ile ümmetini daima iyiye ve güzele yönlendirmiş, hem dünya hem âhirette saadetimizi istemiştir.

Hz. Peygamber’in İslâm öncesi yaşantısını merak edenlerle birlikte İslâm’ın başlangıç serüvenini merak edenler de olmuş ve Allah Resûlü’ne gelerek bu konu hakkında bilgi almak istemişlerdir. Bu bilgiler onlar için ne kadar önemli ise, sonraki nesiller için de bir o kadar önem arz etmektedir. O günün şartları ile sonraki dönemlerin şartları her ne kadar birebir aynı olmasa da, gelişen olaylar ve bu olaylar neticesinde çıkan sorunların benzerliği ve çözüm yolları neredeyse aynı olmuştur. Nitekim Allah Resûlü’nün yaşantısından ders çıkarmak ve ibret almak isteyen her ferd ve topluluğun faydasına olacak pek çok örnek vardır.

Amr b. Abese’nin (r.a) merakını cezbeden sorunun cevap bulmasıyla İslâm’la ilk kimlerin müşerref olduğu ve Allah katındaki en değerli vaktin hangi zaman aralığında

⁴⁰⁰ Müslim, Libâs ve’z-Zînet 47.

⁴⁰¹ İbn Mâce, Zühd 1; Tirmizî, Zühd 29.

olduğu bilgisine dair güzel örneklerden biri şöyledir: Amr bin Abese şöyle demiştir: “Ben, Resûlullah’a (s.a.v) gelerek: Yâ Resûlallah! Kim seninle beraber müslüman oldu? diye sordum. Buyurdu ki; *“Bir hür ve bir köle.”* Ben: Allah katında bir saatten daha makbul başka bir saat var mıdır? diye sordum. Buyurdu ki: *“Evet, en makbul vakit, gecenin son yarısıdır.”*⁴⁰²

Hz. Peygamber’i ziyaret etmeye giden pek çok Müslüman olmakla beraber gayr-i Müslimlerin de Allah Resûlü’ne yaptıkları birçok ziyarete şahitlik etmekteyiz. Gayr-i Müslimlerin ziyaret sebepleri Müslümanların ziyaret sebepleriyle farklılık göstermiş olsa da kimi noktalarda aynı maksatlarla ziyaretler yapılmıştır. Bu ziyaretlerin birçoğu İslâm dininin buyruklarını öğrenme gayesiyle yapılan ziyaretlerdi. Müslümanlar, daha çok İslâm dininin yeni buyruklarını merak ettiklerinden ötürü Hz. Peygamber’i ziyarete giderken, henüz Müslüman olmamış kişilerince, İslâm’ın nasıl bir din olduğu bilgisine vâkıf olmak için ziyaretlerde buldukları anlaşılmaktadır.

Bu ziyaretlerden biri şöyledir: Feyrûz ed-Deylemî (r.a): “Câhiliyyet devrinde evlendiğim iki kız kardeş benim nikâhım altında iken Resûlullah’a geldim. Ben Müslümanlığı kabul ettikten sonra Peygamber (s.a.v) bana: *“Eve döndüğün zaman onlardan birisini boşa”* buyurdu.”⁴⁰³ Zifiri bir karanlık gibi Mekke’yi saran câhiliye âdetlerinin bunaltıcı manzarasından yorulan ve hatta tiksinen Feyrûz ed-Deylemî gibi kişilerin yeni bir dinin zuhûr ettiği haberini almaları üzerine direkt Hz. Peygamber’e koştukları görülmektedir. İmân edişlerinden sonra sahâbi tanımı içerisine giren bu kişilerin bu ziyaretleri vesilesiyle dinin ahkâmına dair pek çok bilgiye muttali oluşumuz ziyaretlerin ne derece mühim olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Allah Resûlü’ne gelen ziyaretçiler arasında güzel gayelerle gelmemekle beraber aynı zamanda Allah Resûlü’nün kötülüğünü isteyen kişiler de bulunmaktaydı. Bu kişiler daha çok var oldukları gündün beri yeryüzünde bozgunculuk çıkaran,⁴⁰⁴ tek dertleri kendi dinlerine hizmet edilmesini isteyen,⁴⁰⁵ din tahrifçileri,⁴⁰⁶ Allah’a ve Rasûlü’ne

⁴⁰² İbn Mâce, İkâmetu’s-Salât 182; Nesâî, Mevâkîf 38.

⁴⁰³ İbn Mâce, Nikâh 39.

⁴⁰⁴ Mâide 5/64.

⁴⁰⁵ Bakara 2/120.

⁴⁰⁶ Nisâ 4/46.

inanmayan⁴⁰⁷ ve imân edenlere karşı en çetin düşman olan⁴⁰⁸ yahudiler olmuşlardır.

Yahudilerden bir takım insanlar Hz. Peygamber'i bir ziyaretlerinde: “Essâmu aleyke yâ Ebâ'l-Kâsım!” demişler. Allah Resûlü de: “*Ve aleyküm*” buyurmuş ve Âişe annemiz demiş ki: Ben: “Bilâkis sâm ve zâm sizin üzerinize olsun!” dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “*Yâ Âişe! Kötü konuşur olma!*” buyurmuştur. Âişe: “Ne söylediklerini işitmedin mi?” deyince, O da: “*Ben onların söylediklerine karşılık vermedim mi sanıyorsun? “ve aleyküm” dedim*” buyurmuşlardır.⁴⁰⁹

Ayrıca Hz. Peygamber, Yahudileri en iyi tanıyan, azgınlık ve fitnelere pek çok kez şahitlik eden biri olarak, onlara karşı ashâbını uyarmış ve şunu söylemiştir: “Yahudilerden biri size “*Sâm (ölüm) üzerinize olsun*” şeklinde selâm verirse siz de ona: “*senin de üzerine olsun*” deyin.”⁴¹⁰

Netice olarak Ashâb-ı kirâm, Hz. Peygamber'i hastalıkta da sağlıkta da, mutlu gününde de hüzünlü gününde de ziyaret etmiş ve ona olan sevgi ve bağlılıklarını bizzat göstermişlerdir. Ashâb-ı kirâm, yapmış oldukları ziyaretlerde zamana ve edebe riâyet ederek, Allah Resûlü'nün tedrisinden geçmiş olmanın gereğini yapmışlardır. Ashâbın Hz. Peygamber'i ziyaret etme amaçlarının pek çok sebebi vardır. Bu sebeplerden biri, hem ziyaret hem de Allah Resûlü'nden dinî veya ictimâî konularda bilgi sahibi olmaktır. Her durumu fırsata çeviren Allah Resûlü, kendisine yapılan ziyaretleri fırsat bilerek ziyaretçileri irşad etmiş ve çeşitli konularda bilgilendirmiştir. Kuşkusuz Allah Resûlü'ne yapılan ziyaretler sadece ashâbın ziyaretleriyle sınırlı değildir. Ashâbın ziyaretleri yanısıra kimi zaman müspet, kimi zaman da menfi gayelerle yapılan gayr-ı müslim ziyaretleri de Allah Resûlü'ne yapılan ziyaretler arasındadır.

2.11.2. Kabile ve Heyetlerin Hz. Peygamber'i Ziyaret Etmeleri

İslâm öncesi Arap toplumunda insanlar, çöl şartlarının bir neticesi olarak yaşamlarını kabileler hâlinde sürdürmekteydi.⁴¹¹ Bu topraklarda anne, baba ve birkaç

⁴⁰⁷ Mâide 5/80-81.

⁴⁰⁸ Mâide 5/82.

⁴⁰⁹ Buhârî, İsti'zan 22; Müslim, Selâm 11; İbn Mâce, Edeb 13; Tirmizî, İsti'zan 12.

⁴¹⁰ Buhârî, İsti'zan 22.

⁴¹¹ Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi-I*, 12. Baskı, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2014, s.74.

çocuktan oluşan çekirdek ailelerin yaşamını idâme ettirmesi pek de mümkün olmadığından, insanlar yaşamlarını ancak kan bağına dayanan kabile ve aşiretler halinde idâme ettirmektedirler.⁴¹² Bundan dolayı Mekke ve Medine çevresinde birçok kabile varlığını sürdürmüş, dönemin şartlarına göre belli bir hayat tarzını benimsemiş ve kimi kabileler İslâmiyetin doğuşundan sonra başta İslâm dini hakkında bilgi sâhibi olmak gibi farklı pek çok maksatla Allah Resûlü'nü ziyaretlerde bulunmuşlardır.

Bu kabilelerden biri Abdu'l-Kays kabilesidir. İslâm dinin yayılmasında gerek Allah Resûlü hayattayken, gerekse vefatından sonra ciddi katkıları olan, kısmen yerleşik kısmen göçebe hayat yaşamış olan bu kabile, İslâm zuhûr ettiği sırada Sasâni devletinin hâkimiyeti altında olduğundan Mecûsî, Yahudi ve Hristiyanlarla birlikte yaşamaktaydı. Yeni bir din arayışında olan bu kabilenin bir rivâyete göre; Hz. Peygamber ile ilk teması Uhud savaşı sonrasında, başka bir rivâyete göre ise, İslâm'a davet mektuplarından sonra olmuştur.⁴¹³

Abdu'l-Kays kabilesi, bir seferinde Allah Resûlü ile görüşmek üzere bir heyet gönderir ve bu heyetin başkanlığını yapan Abdullah b. Avf'ın yüzünde bir yara bulunmaktadır. Heyet başkanı, yüzündeki bu yaradan dolayı el-Eşec ismiyle meşhur olmuştur. Kişinin yüzünde veya bedeninin görünen başka bir yerinde bulunan bir kusurdan dolayı kendisini kötü hissetmesi pek tâbii bir durumdur. Hz. Peygamber de bunu hissetmiş olacak ki; Abdullah b. Avf'ı rahatlatmak adına ona iltifat ederek: “*Sende Allah'ın sevdiği iki meziyet var: hilm ve hayâ*”⁴¹⁴ buyurarak hem gönlünü kazanmış hem de insan psikolojisinden ne kadar iyi anladığını izhar etmiştir.

Yine bir gün Abdu'l-Kays heyeti Peygamber'in huzuruna gelir de: “Yâ Rasûlallah! Seninle bizim aramıza Mudar kâfirleri engel olmuşlardır. Bundan ötürü bizler sana ancak haram ay içinde gelebiliyoruz. O hâlde sen bizlere birtakım şeyler emret de bizler onları alalım ve arkamızda kalanlarımızı da bu işleri yapmaya çağıralım” derler. Resûlullah (s.a.v): “*Ben sizlere dört şey emrediyor ve dört şeyden de nehyediyorum: Allah'a imân etmek: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in*

⁴¹² William Montgomery Watt, *Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed*, çev. Ünal Çağlar, Yöneliş Yayınları, İstanbul 2001, s.54-58.

⁴¹³ Mustafa Fayda, “Abdülkays”, *DİA*, c. I, TDV Yayınları, İstanbul 1988, s.248-249.

⁴¹⁴ Müslim, İmân 25; İbn Mâce, Zühhd 18.

Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet etmek, namazı devamlı kılmak, zekâtı vermek, ganimet aldığınız malların beşte birini Allah için vermenizi emrediyorum. Ve ben sizleri dubba', nakir, hantem, muzeffet adlı kaplarda yapılan içkilerden de yasaklarım'' buyurmuştur.⁴¹⁵ Bu kabile, bu ziyaretleri vesilesiyle İslâm'ın temel şartlarından nelerin bulunduğunu ve haramlardan kaçınmaları gerektiğini öğrenmiş olmuşlardır.

Resûl-i Ekrem'in peygamberliğini ilân etmesi sonrası ilk tepkileri olumsuz olsa da, zamanla İslâmiyeti kabul eden bir kabile olan Sâkif kabilesi de Hz. Peygamberle görüşmek üzere birçok ziyarette bulunmuştur. Tarım, hayvancılık, ticaret ve çeşitli el sanatlarıyla uğraşan Sakîf kabilesi, Tâif ve çevresinde yaşamış ve zamanla nüfuslarının artması ile bölgeye hâkim olmuş bir kabiledir. Bu kabile, kuru üzüm, şarap, bal, zeytinyağı üretimi ve bilhassa deri işletmeciliğinde Arabistan yöresinde tanınan bir kabileydi.⁴¹⁶

Sâkif kabilesinin önde gelen kişileri, Hz. Muhammed'e peygamberliğin verildiği haberini alınca kendilerince tepki göstermişlerdir.⁴¹⁷ Onlara göre insanı değerli kılan şeyler ancak; makam, mevki, soy sop, zenginlik, iktidar ve sosyal itibar gibi maddi şeylerdi. Peygamberlik değerli bir şey olsaydı Hz. Muhammed'e değil, kendilerince ya Mekke'nin veya Tâif'in önde gelen kişilerine verilmeliydi. Fakat Kur'ân'ın bu zihniyete verdiği cevap düşündüklerinin tam aksinedir. Zira Allah, maddi olan nimetleri imtihân gereği herkese verir. Fakat asâlet, servet ve iktidardan çok çok üstün olan Peygamberlik gibi ulvî bir vazifeyi herkese değil seçtiği kişilere vermiştir.⁴¹⁸

Sâkif kabilesi içerisinde bu düşüncelerin aksini düşünenler de bulunmaktaydı. Bu sebeple yeni bir din olan İslâm dini hakkında malumât sâhibi olmak ve Müslümanlığı kabul etmek için Hz. Peygamber'e uğrayanlar da olmuştur. Hatta bir heyet Ramazan ayı içinde Resûl-i Ekrem'e gitmek gayesiyle Medine'ye varmış ve O (s.a.v), heyet için Mescid-i Nebevî'de bir çadır kurmuş, heyet Müslüman olunca

⁴¹⁵ Buhârî, İmân 38, Zekât 1; Müslim, İmân 23, Ebû Dâvud, Eşribe 7; Tirmizî, İmân 5; Nesâî, İmân 25.

⁴¹⁶ Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Sâkif", *DİA*, c. XXXVI, TDV Yayınları, İstanbul 2009, s.10.

⁴¹⁷ Zührûf 43/31.

⁴¹⁸ Karaman vd., *Kur'ân Yolu Tefsîri*, IV/773.

Ramazan ayının kalan kısmı oruç tutarak geçirmişlerdir.⁴¹⁹

Allah Resulü'nü ziyarete gelen Sâkiflilerin farklı sahâbiler tarafından misafir edildikleri, Hz. Peygamber'in de kendileri için çadır kurdurduğu rivâyetler arasındadır. Sâkif kabilesinden gelen misafirlerine her gece yatsı namazından sonra uğrayan Resûl-i Ekrem, yorulmasına rağmen ayakta konuşur, misafirlerine nasihatlerde bulunur, konuşmasının ekserisi kavmi olan Kureyş'in başına gelen şeylere ait olurdu. Konuşmasının biri şu şekildedir: *“Bizim hicretten önceki hâlimiz ile hicretten sonraki hâlimiz bir değildir. Biz hicretten önce zayıftık, hakarete ma'ruz kalırdık. Biz Medine'ye çıktuktan sonra bizimle onlar (Mekke müşrikleri) arasında savaş (her iki taraf için mukadder olan) nasipleri cereyan ediyordu. Biz onlara galebe çalıyoruz, onlar bize galebe çalıyorlardı.”*⁴²⁰

Hediyeleşme konusunda ashâbına pek çok kez nasihatte bulunan Resûl-i Ekrem'in kendisine de hediyeler getirilmiş ve onları kabul buyurmuştur. Medine'ye İslâm dini için gelişlerini ziyadeleştiren Sâkif heyeti, yine bir gün Resûlullah'a yanlarında hediyelerle gelmişlerdir. Rasûlullah (s.a.v) da: *“Bu getirdiğiniz hediye midir yoksa sadaka mıdır?”* diye sormuş, *“Eğer hediye ise; bu hediye ile Allah'ın Rasûlü'nü memnun etmek ve ihtiyacını gidermek istenmiştir. Eğer sadaka ise; Allah'ın rızası kazanılmak istenmiştir”* buyurmuştur. Onlar da: *“Hayır, bu sadaka değil hediyedir”* demişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber de, onların getirdikleri bu hediyeyi kabul etmişti. Sonra onlarla beraber oturup konuşmuş, onlara bazı şeyler sormuş, onlar da Resûlullah'a sorular sormuşlardı. Karşılıklı bu konuşmalar o kadar çok uzamıştır ki; öğle ile ikindi namazını cem ederek birlikte kılmışlardır.⁴²¹

Ziyaretlerini sürdüren her kabile aynı gayelerle Resûl-i Ekrem'i ziyaretlerde bulunmamıştır. Ureyne ve Ukl kabilesinin Hz. Peygamber'i ziyaretleri diğer kabile ve heyetlerin ziyaret tarzlarından farklılık arz eder. Diğer kabileler, Allah Resûlü'ne itaatten sonra söz ve eylemlerinde sadık kalmışken, bu kabile henüz Medine'de iken irtidâd etmiştir. Ureyne ve Ukl kabilesinden sekiz kişilik bir heyet 627 yılında

⁴¹⁹ İbn Mâce, Sıyâm 52.

⁴²⁰ İbn Mâce, İkâmetu's-Salât 178; Ebû Dâvud, Kırâatu'l-Kur'ân 2.

⁴²¹ Nesâî, Umre 4.

Medine'ye Resûlullah'ın yanına gelir fakat farklı bölgenin insanları olduklarından Medine'nin havasını ağır bulmuşlardır. Aynı zamanda o vakitler Medine'de mum (birsâm) hastalığı vardır. Bunun üzerine Resûlullah kendilerine: “*Dilerseniz zekât develerinin yanına çıkın da onların sütlerinden ve bevillerinden için*” buyurur. Onlar da zekât develerinin sütlerinden içerek eski sağlıklarına kavuşurlar. Sonra deve çobanını elleri ve ayaklarını kesip gözlerini oyarak katletmiş ve İslâm'dan dönmüşlerdir. Resûlullah'ın develerini de sürüp götürmüşlerdir.⁴²² Hz. Peygamber bunu duyunca hemen arkalarından ensârdan yirmi kişilik bir ekip gönderir ve yakalanan Ureyne ve Ukl kabilesi mensupları, deve çobanına yaptıkları şekilde cezalandırılırlar.⁴²³

Bazı tefsir kaynaklarına göre Mâide sûresinin 33. âyet-i kerîmesi, Allah Resûlü'nün Ureynelileri cezalandırmasından sonra nâzil olmuştur. Bu âyete göre; Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezasının; ancak öldürülmeleri, asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi veya o yerden sürülmeleri gerektiği bildirilmektedir.⁴²⁴

Allah Resûlü'nü ziyarete gelen kabilelerden bir diğer kabile ise, Belî kabilesidir. Önceleri Kızılderiz'in doğusunda, daha sonraları batısında yaşayarak Mısır'ın içlerine kadar yayılan Belî kabilesinin bir kısmı Endülüs'e kadar gitmiş, bu kabilede bazı aileler de İslâm'dan önce Yesrib'e yerleşmiştir. Bu kabilede İslâmiyeti kabul edenlerin ilkleri, Yesrib'e yerleşen aileler olmuştur. Medine dışında yaşayan Belî kabilesinin mensuplarını temsilen 630 yılında Rûveyfi' b. Sâbit başkanlığında bir heyet, Allah Resûlü ile görüşmesi neticesinde İslâmiyete girmiştir.⁴²⁵

Belî kabilesinden Resûl-i Ekremle görüşen heyet haricinde görüşmelere gelenler de olmuştur. Bu kabilede iki adam Hz. Peygamber'in yanına gelir ve ikisinin Müslümanlığı kabul etmeleri beraber olur. Bunlardan birisinin İslâmiyet uğrunda çalışma ve gayreti diğerininkinden fazla ve daha kuvvetlidir. Bunlardan çok çalışkan

⁴²² Buhârî, Vudû' 67; Müslim, Kasâme 9,11; İbn Mâce, Tıb 30; Tirmizî, Tahâret 55; Tahrîmu'd-Dem 7. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, II/71.

⁴²³ Müslim, Kasâme 13;

⁴²⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2000, X/243. Ayrıca bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, II/71.

⁴²⁵ Ahmet Önkâl, “Belî”, *DİA*, c. V, TDV Yayınları, İstanbul 1992, s.414.

olanı savaşa gidip şehid edilir. Diğeri ondan sonra bir yıl daha yaşar. Sonra o da vefat edince, Talha b. Ubeydullah (r.a) rüyasında bu iki zâtı görür ve sonradan vefat edilenin evvel cennete girdiğini fakat şehid olarak vefat eden zâtın ise daha sonradan cennete girmeye hak kazandığını cennet bekçilerinden duyduğunu ifade eder. Bu rüyasını anlatan Talha b. Ubeydullah'ın haberi Hz. Peygamber'e ulaşır ve şöyle der: *“Ramazan orucuna ulaşıp tutan, belli vakitler (bir yıl) namaz kıılıp, secde eden kişinin hâli ile bunları yapamayan kişinin hâli arasındaki mesafe gök ile yer arasındaki mesafeden daha uzaktır.”*⁴²⁶

Allah Resûlü'nü ziyaretlere gelen bir diğerkabile ise; Nocrân kabilesi mensuplarıdır. Günümüzde Suudi Arabistan sınırları içerisinde yer alan, Irak, Filistin, Suriye, Hicaz ve Bahreyn'e yönelen ticaret yolları üzerindeki bir mevkiye bulunan Nocrân beldesi, geçmişte olduğu gibi günümüzde de tarım, ticaret ve sanayide isminden söz ettirmiş bir bölgedir. Kendi istekleriyle Hristiyanlığı seçen Nocrân kabilesi, zamanla Yahudilerin baskısı altında kalmış olsa da dinlerinden taviz vermemişlerdir.⁴²⁷

Mekke'nin fethinden sonra Allah Resûlü, Nocrân kabilesini İslâm'a girmesi için İslâm'a davet mektubu yollar ve aradan bir zaman geçtikten sonra bir heyet Allah Resûlü ile görüşmeye gelir. Yapılan konuşmaların neticesinde Nocrân heyeti, Hristiyanlık dininde sebât edeceklerini söyler⁴²⁸ ve Hz. Peygamberden kendileri için güvenilir birini göndermelerini talep ederler. Peygamber de: *“Yemin olsun ben sizlere gerçekten emin olan bir kimse göndereceğim”* buyurur. Sahâbi, Hz. Peygamberin emin dediği kişinin kim olduğunu merak ve ümit içerisinde bekler. Ardından Hz. Peygamber, Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı gönderir⁴²⁹ ve bunun üzerine: *“Her ümmetin bir emini vardır. Bu ümmetin emini de Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tır”* buyurur.⁴³⁰

Burada şunu zikretmek gerekir ki; Hz. Peygamber'e itaat etme, hidâyete erme gibi gayeler dışında Allah Resûlü'nü öldürme niyetiyle gelen kabileler olmakla beraber kendi dinlerinde kalmayı tercih eden heyetler de olmuştur. Nocrân kabilesinin iki reisi:

⁴²⁶ İbn Mâce, Ta'biru'r-Ru'yâ 9.

⁴²⁷ Mustafa Lütü Bilge, “Nocrân”, *DİA*, c. XXXII, TDV Yayınları, İstanbul 2006, s.507.

⁴²⁸ Bilge, “Nocrân”, XXXII, 508.

⁴²⁹ Buhârî, Meğâzî 74; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 55.

⁴³⁰ Buhârî, Meğâzî 74.

Âkîb ve Seyyid, Hz. Peygamber'e gelerek lanetleşmek istiyorlardı fakat ikisinden biri diğere: "Sakın Muhammed'le lanetleşmeye girişme! Vallahi Muhammed eğer peygamberse ve bize lanet ederse, ne biz ne de bizden sonra gelecek nesillerimiz felâh buluruz!" demiştir. Bu fikir üzerine Necrânîlar'ın bu iki başkanı Rasûlullah'a gelerek: "Biz Hristiyan kalacağız. Senin bizden istediğin vergiyi sana vereceğiz"⁴³¹ diyerek eski dinlerinde kalacaklarını ve anlaşmaları gereği vergi vereceklerini söylemişlerdir.

Allah Resûlü kabilelerin kendisini ziyaret etmelerini fırsata çevirmekle beraber kendisi de onları ziyaret ettiğinde bunu fırsat bilmiş ve onlara İslâm'ın güzelliklerinden bahsetmiştir. Nitekim heyet ve kabileler Hz. Peygamberi pek çok gayeyle ziyaret ettikleri gibi Hz. Peygamber de onlara çeşitli ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ziyaretlerinde dünyevî meselelere değinmekle beraber uhrevî meselelere de değinmiştir. Bu ziyaretlerin birinden, bir annenin evlâdına olan merhametinin ne kadar yüce olduğunu, anneyi yaratan ve ona bu merhameti veren, merhametlilerin en merhametlisi olan Yüce Mevlâ'nın merhametinin sonsuzluğunu idrak etmekteyiz. Hadisin her satırı önem arz ettiğinden mefhumunu vermek yerine tamamını vermek istiyoruz.

İbn-i Ömer'den rivâyet edilen hadis şöyledir: Biz savaşlarının birisinde Resûlullah'ın beraberinde bulunuyorduk. O bu seferde bir kavme uğrayarak: "*Bunlar kimdir?*" diye sordu. O kavim de: "Biz Müslümanız" dediler. Bir kadın da tandırına yakacak atmakla meşguldü ve beraberinde bir oğlu vardı. Tandırın alevi yükselince kadın çocuğunu uzaklaştırırdı. Sonra kadın Hz. Peygamber'in yanına geldi ve: "Sen Allah'ın Resûlü müsün?" dedi. O da: "*Evet*", buyurdu. (Bunun üzerine) kadın: "Anam, babam sana feda olsun! Allah, merhametli olanların en çok merhametlisi değil mi?" dedi. Resûlullah (s.a.v): "*Evet, en merhametlisidir*" buyurdu. Kadın: "Allah, kullarına annenin çocuğuna şefkatinden daha çok merhametli değil midir?" dedi. Allah Resûlü: "*Evet, daha merhametlidir*" buyurdu. Kadın: "Peki, anne, çocuğunu ateşe kesinlikle atmaz, (yani merhametlilerin en merhametlisi olan Allah, kullarının bazısını nasıl ateşe atacaktır)" dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem ağlayarak mübarek başını eğip uzun zaman yere baktı. Sonra mübarek başını kadına doğru kaldırarak: "*Şüphesiz Allah, hak yoldan*

---

⁴³¹ Buhârî, Meğâzî 74.

sapıp O'na itaat etmeye tenezzül etmeyen ve tevâhid kelimesini söylemekten imtinâ eden azgın kulundan başka kullarına azab vermeyecektir” buyurdu.⁴³²

Allah Resûlü'nün her sözü ümmeti için önem arz etmiştir. Nitekim O'nun bir sözünün/hadisinin aslına ulaşmak için yaya da olsa kilometrelerce mesafeler kateden, o sözün aslını rivâyet eden kişiye ulaşıp o sözü alınca da gidilen onca yolu yine yaya olarak geri dönen nice insanlar olmuştur. Allah Resûlü'nün dine dair olmayan sözlerinin bir bağlayıcılığı olmadığından alınmak istenen bu sözler şer'î konuları içermekteydi. Zira dinen değil de dünyevî bir bilginin ümmet için çok da önem arz etmemesi gerektiğini bizzat Allah Resûlü kendisi bildirmiştir.

Allah Resûlü, kendisiyle birlikte hurma tepelerinde bulunan bir kavmin yanına uğrayan Musa b. Talha'ya: *“Bunlar ne yapıyorlar?”* diye sorar. Onu aşıyorlar. Erkeğin çiçeğini dişininkine koyuyorlar, böylelikle aşılanıyor, dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *“Bunun bir fayda vereceğini zannetmiyorum”* buyurdu. O cemaat bunu haber alarak aşılamaı bıraktılar. Sonra Resûl-i Ekrem bunu haber aldı ve: *“Bu onlara fayda verirse yapsınlar. Çünkü ben ancak bir zanda bulundum. Zandan dolayı beni muâheze etmeyin. Lâkin size Allah'tan gelen bir şeyden bahsedersen onu hemen alın. Çünkü ben Allah (c.c.) üzerinden asla yalan söyleyecek değilim”* buyurdular.⁴³³

Nevevî (ö.676/1277), İlim adamlarının şunları zikrettiklerini söyler: Sonraki rivâyetlerde geçen *“görüşüme dayanarak”* lafzından kastın dini bir anlam ifade etmediğini, dünyevî şeyler için kullanıldığını söylemişlerdir. Ancak Allah Resûlü bir görüş beyân eder ve bu görüşü şer'î bir görüşse, o zaman icap etmek gerekmektedir. Zira hurma aşılama mevzusu dini bir mevzu değil sıradan dünyevî bir mevzudur. Bundan dolayı Hz. Peygamberin bu konudaki fikrine uyma veya uymama noktasında kişi muhayyer bırakılmıştır. Dileyen o görüşü alır, dileyen terk eder. Bunun dini bir vecibesi yoktur. Ayrıca peygamberlerin dünyevi bir gayeleri olmadığından dünyalık

⁴³² İbn Mâce, Zühd 35.

⁴³³ Müslim, Fedâil 139-141.

işleri diğer insanlar kadar bilmemeleri ve görüşlerinde yanılmaları kadar pek tâbii bir durum yoktur.⁴³⁴

Netice itibariyle Hz. Peygamber ile görüşmeye gelen birçok kavim bulunmuştur. Kavimlerden görüşmeye gelenlerin sayısı bazen yüz kişiye yaklaşırken bazen de heyet, topluluk veya ikişer üçer kişi tarzında az sayıda temsilci ile gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber kabile veya heyetlerin kendisini ziyaret etmeleriyle yetinmemiş, aynı zamanda kendisi de bizzat veya temsilcileri aracılığıyla görüşmeler gerçekleştirmiştir. Allah Resûlü'nün her hareketinin bir anlamı olması sebebiyle karşılıklı veya tek taraflı yapılan bütün bu görüşmelerin hepsinin bir maksadı vardı. Bütün bu ziyaret yahut görüşmeler; kabilelerin isimleri, heyet üyelerinin sayısı ve başkanlarının kimliği, nerede ve nasıl ağırlandıkları, bu misafirlikleri sırasında İslâm dini hakkında bilgi sâhibi oldukları, kimlere misafir edilip kardeş ilan edildikleri, getirilen ve verilen hediyelerin neler olduğu, bu görüşmelerin neticeleri, beraberinde gönderilen kişilerin kimler olduğu ve diğer birçok konu hakkında bilgi verici niteliktedir.

2.12. MELEKLERİN HZ. PEYGAMBER'İ ZİYARETİ

Allah Resûlü'nü ziyarete gelenler genel itibariyle insanlar olmakla beraber, Peygamber olması hasebiyle melekût âlemi tarafından da ziyaret edenler olmuştur. Hz. Peygamber'i ziyaretlerine gelen melekler; başta Cebrâil (a.s) olmak üzere, Mikâil (a.s) ve Azrâil (a.s) melekleridir. Bu melekler dışında henüz Allah Resûlü küçük yaşta iken kalbini temizlemeye gelen melekler de bulunmaktadır.⁴³⁵ Bu melekler arasında Cebrâil (a.s), Hz. Peygamber'i en çok ziyarette bulunandır. Cebrâil meleği ziyaretlerini; vahiy getirme, dine dair bilgiler verme, Allah Resûlü'ne yardımcı olma veya Hz. Peygamberden Kur'ân dinleme gibi birçok gayeyle gerçekleştirmiştir.

Vahiy meleği olarak bilinen Cebrâil meleği, Hz. Peygambere ilk ziyaretini Hira mağarasında peygamberliğin kendisine verildiğini bildirmek üzere yapmıştır. Bu ziyaretinde asli sûretinde gelmiş ve bütün semayı kaplamış vaziyetteydi.⁴³⁶ Asli sûretinde gelmesinin bir diğer zamanı ise, miraç gecesinden hemen öncedir. Bu

⁴³⁴ Şahin, *Fethu'l-Mün'im Şerhu Sahih-i Müslim*, IX/231.

⁴³⁵ Müslim, *Îmân* 261; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk: Ali Şîrî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1988, II/336.

⁴³⁶ Buhârî, *Bedu'l-Halk* 7, *Îmân* 290; Müslim, *Îmân* 257.

ziyaretinde Allah Resûlü'nün kalbini imân ve hikmetle doldurmuş ve Resûlullah hafifleyen bedeniyle mucizevî yolculuğa bu şekilde çıkmıştır.⁴³⁷ Hz. Peygamber, vahyin nasıl geldiğine dolayısıyla vahiy meleğinin nasıl geldiğine dair kendisine sorulan soruya; “*Asli sûreti dışında bazen melek bana çingirak sesi gibi bir ses şeklinde, bazen de insan sûretine bürünerek gelir*” şeklinde cevap vermiştir.⁴³⁸

Yüce Allah, risâlet gibi ağır bir vazife ile sorumlu tuttuğu elçisini ve kalpleri imân ile dolu bir avuç mü'min'i kâfirler karşısında yalnız bırakmamış, gerek gönderdiği vahiylerle gerekse melekût âleminde yardımcıları ile desteklemiştir. Zira Bedir Savaşı'nda meleklerin, mü'minleri desteklediği âyet ile bildirmiştir.⁴³⁹ Ashâb'dan Sa'd da; Uhud gününde Resûlullah'ın sağında ve solunda ne daha önce ne sonrasında hiç görmediği, beyaz elbiseler içerisinde iki adam gördüğünü söylemiş ve bunların Cibrîl ile Mikâil melekleri olduğunu kasetmiştir.⁴⁴⁰ Allah Teâlâ, bizzat meleklerini darda kalmış Resûlü'ne ve mü'minlere yardıma göndererek bizleri de bu davranışa sevk etmiştir.

Allah, kulu ve elçisi ile olan irtibatını elbette aracısız yapmaya da Kâdir'dir. Lâkin yarattığı meleklerini kimi zaman insan sûretiyle göndererek, diğer insanların da bizzat göreyerek ve duyarak öğrenmelerini sağlamayı murad etmiştir. Cibrîl hadisi olarak bilinen hadiste, Cebrâil'in, Allah Resûlü'ne insan sûretine girerek ashâbına bir şeyler öğretmek maksadıyla geldiği bildirilmektedir. Ebû Hûreyre'den nakledilen rivâyet şöyledir:

Resûlullah (s.a.v), bir gün halk arasına çıkmıştı. O sırada ona bir adam gelerek: “Ya Rasûlallah! İmân nedir? diye sordu.

Resûlullah: “*Allah'a, Allah'ın Meleklerine, Kitabına, Allah'a kavuşmaya ve Peygamberlerine, bir de son dirilmeye inanmaktır.*” buyurdu.

Adam: “Ya Resûlallâh! İslâm nedir?” dedi.

Resûlullah: “*İslâm; Allah'a ibâdet etmen, Ona hiç bir şeyi şerik koşmaman,*

⁴³⁷ Buhârî, Bedu'l-Halk 6; Müslim, İmân 265; Nesâî, Salât 1.

⁴³⁸ Buhârî, Bedu'l-Halk 6; Müslim Fedâil 87; Tirmizî, Menâkib 7; Nesâî, İftitâh 37.

⁴³⁹ Enfâl 8/9.

⁴⁴⁰ Müslim, Fezâil 46.

farz namazı ikâme etmen, farz olan zekâtı vermen ve Ramazanı tutmandır.” buyurdu.

Adam: “Ya Resulâllah! İhsan nedir?” dedi.

Resûlullah: “Allah’a, Onu görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir. Çünkü sen onu görmüyorsan da O, seni muhakkak görür.” buyurdu.

Adam: “Yâ Resûlallah, kıyamet ne zaman kopacak?” diye sordu.

Resûlullah: “Bu meselede sorulan sorandan daha bilgili değildir. Ama ben sana onun alâmetlerini söyleyeyim: Ne zaman câriye, kendi sâhibini doğurursa işte bu kıyamet alâmetlerindedir. Ne zaman çıplak, yalın ayak takımı, insanlara baş olurlarsa bu da onun alâmetlerindedir. Ne zaman kuzu, oğlak çobanları yüksek bina yapmakta birbirleriyle yarış ederlerse işte bu da onun alâmetlerindedir. Kıyametin ne zaman kopacağı Allah’tan başka kimsenin bilmediği beş gâib şeyde dâhildir” buyurdu.⁴⁴¹

Resûlullah, bize dinimizi Allah’ın kendisine gönderdiği vahiyler ile öğretmiştir. Fakat bilindiği üzere Kur’ân’da yer almayan ama Resûlullah’a yine Allah’ın bildirdiği gayr-i metlûv dediğimiz vahiyler de mevcuttur. Cebrâil’in (a.s), Resûlullah’a vahiy getirmek için değil de onu ziyaret için gelip, o ziyaretinde hem Resûlullah’a hem de tüm mü’minlere dinin aslına dair mevzularda bilgilendirme yaptığını bizzat Resûlullah’ın; “Cebrâil (a.s) bana gelerek: “Yâ Muhammed! Ashâbına emret lebbeyke duâsını yüksek sesle okusunlar. Çünkü telbiye (yâni lebbeyke duâsını yüksek sesle okumak) haccın alâmetlerindedir”⁴⁴² beyânıyla anlıyoruz. Bazen de namaz vakitlerini ve kılınış şeklini öğretmek maksadıyla ziyarete geldiği ve buna ashâbdan bazılarının şahitlik ettiği de görülmektedir.⁴⁴³

Kur’ân-ı Kerîm’de yer almadığı halde Cebrâil’in, Resûlullah’ı ziyareti esnasında öğrettiği bir diğer mesele de Kur’ân’ın yedi harf (lehçe ve şive) üzere okunması gerektiği mevzudur. Cebrâil (a.s), Resûlullah’a ilk olarak Kur’ân’ı tek harf yani tek lehçe üzere okuması gerektiğini bildirmiş, Resûlullah ümmetin buna güç yetiremeyeceğini söyleyince Cebrâil (a.s) ikinci defa gelip iki harf üzere okunması emrini getirmiş, Resûlullah da tekrar ümmetin buna güç yetiremeyeceğini beyân etmiştir. Cebrâil (a.s) üçüncü kez gelip üç harf üzere okunmasını emretmiş nihâyetinde

⁴⁴¹ Buhârî, Tefsîru’l-Kur’ân 242; Müslim, İmân 5; İbn Mâce, Fezâilu’s-Sahâbe 9.

⁴⁴² İbn Mâce, Menâsik 16; Nesâî, Menâsik 54.

⁴⁴³ Müslim, Mesâcid 167; Nesâî, Mevâkit 9,16.

dördüncü ve son kez gelip yedi harf üzere okunabileceğinin emredildiğini bildirmiştir.⁴⁴⁴ Burada âcizâne şöyle bir yorum getirilebilir: Resûlullah ümmetine karşı öyle şefkatli, merhametlidir ve ümmetini öyle güzel tanıyordur ki; Cebrâil (a.s) aracılığıyla Rabb'ine ümmeti için ricâda bulunmuş ve ümmeti için kolaylığı dilemiştir diyebiliriz.

Cebrâil'in Resûlullah'ı ziyaretine, ashâbdan Ebû Zerr'in de bizzat şahit olduğunu ve bu ziyaret akabinde Muhammed ümmetine güzel bir müjde verildiğini de biliyoruz. Bir sefer dönüşünde Uhud'un yanından geçerken cereyan eden, Cibrîl-i Emin'in Allah Resûlü'nün ziyaretinden hâsıl olan şu müjde tüm mü'minlerin tarifi imkânsız bir umuda ve sevince kavuşmasına vesile olmuştur. Cibrîl (a.s): "*Ümmetinden her kim Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayarak ölürse cennete girer*" buyurmuş. Ebû Zerr (r.a) de: "*Yâ Resûlallah! Zina ve hırsızlık gibi bir günah işlerse de mi?*" diye sormuş. Resûlullah da "*evet*" diyerek tasdik etmiştir.⁴⁴⁵

Cibrîl, özellikle ramazan ayında gelişlerini ziyadeleştirir, o güne kadar inmiş olan âyetleri Hz. Peygamber'den dinlerdi. Yılın her ramazan ayında uygulanan bu yöntem, Allah Resûlü'nün vefat ettiği sene iki defa gerçekleşmiştir. İbn Abbâs (r.a) şöyle demiştir: "*Hz. Peygamber hayırda insanların en cömerdiydi. En cömert olduğu zaman da ramazanda Cibrîl'in kendisine çokça kavuştuğu zamandır. Cibrîl Aleyhi's-selâm ramazanın her gecesinde onunla buluşur, gündüz gecedden sıyrılıp çıkıncaya kadar -veya ramazan ayı çıkıncaya kadar- Peygamber Kur'ân'ı kendisine arz ederdi. Cibrîl, Hz. Peygamber'e kavuştuğu zaman da Hz. Peygamber, hayırda esen rüzgârdan daha cömert olurdu.*"⁴⁴⁶

Resûlullah'ı, dünya hayatında iken meleklerin son ziyareti elbetteki Rabb'ine kavuşmasına çok az bir zaman kala olmuştur. Fenâ âleminden Bekâ âlemine geçmesine vesile olmak için Allah'ın emri ve izniyle Resûlullah'ın mübarek ruhunu kabz etmeye Cebrâil (a.s) ile birlikte gelen Melekü'l-mevt Azrâil'in (a.s): "*Yâ Resûlallah! Yüce Allah, senin her emrine itaat etmemi bana emretti. İstersen ruhunu alacağım, istersen sana bırakacağım*" dediği, Resûl-i Ekrem'in Hz. Cebrâil'e baktığı, Cibrîl-i Emin'in de:

⁴⁴⁴ Nesâî, İftitâh 37.

⁴⁴⁵ Buhârî, Cenâiz 1; Müslim, İmân 154; Tirmizî, İmân 18.

⁴⁴⁶ Buhârî, Savm 7, Menâkib 23; Müslim, Fedâil 50; Nesâî, Sıyâm 2.

“Yâ Resûlallah, Mele-i A'lâ sakinleri seni beklemektedir”⁴⁴⁷ dediği rivâyet edilmektedir.

Netice itibariyle Resûllah'ın, sırtına yüklenen ağır yükten kurtulması⁴⁴⁸ için onu çeşitli şekillerde desteklemiş olan Yüce Allah, Habîbi'nin dünya hayatında, vazifesi olan Peygamberlikle ilgili vahiy göndermenin haricinde de meleklerini ziyarete göndererek sevindirmiş, onlarca yükün, risâlet gibi büyük bir mesuliyetin verdiği ağırlıktan nefes almasını sağlamıştır. Meleklerin Resûlullah'ı ziyaret etmesi, hem kendisinin hem de ümmetin faydasına olmuştur.

Resûlullah'ın sevdiği şeyleri sevmek, sevmediklerinden uzak durmak her mü'min'in önemle dikkat etmesi gereken bir durumdur. Zira Yüce Allah, Resûlullah ne emrettiyse yapmamızı neyi yasakladıysa uzak durmamızı emretmektedir.⁴⁴⁹ Gerek ibâdet hayatımız gerekse dünyaya dair işlerimiz Allah ve Resûlü'nün istediği şekilde olursa işte o zaman hakiki imân sâhibi kişiler olacağımız şüphesizdir.

Günümüz dünyasında bazı müslümanların bir kısmının bilerek, bir kısmının da bilmeyerek gündelik hayatta sünnete muhalif davrandıkları gözlemlenmektedir. Resûlullah'ın sünnetinden haberdar olanların, ekseriyetle nefislerine dünya süsünün câzip gelmesinden ve alıştıkları lüks yaşamı terk etmemek için sünneti kulak ardı ettikleri söylenebilir. Özellikle evlerin tezyîni meselesinde günümüz Müslümanlarının, Resûlullah'ın haram kıldığı resimli, sûretli, biblo ve tablo gibi şeylerle evlerini süslediklerine rastlanmaktadır. Oysaki Allah Resûlü, Âişe (r.anhâ) annemizin satın aldığı ve üzerinde bir takım hayvan sûretleri bulunan yastık sebebiyle kapıda bekleyerek eve girmemiştir. Âişe annemiz, neden içeri girmediğini sorunca Resûlullah'ın: “*Şu yastığın hâli nedir?*” demesine, Hz. Âişe de: “*Ben onu sana üzerine oturman ve dayanıp yaslanman için aldım*” demiştir. Bunun üzerine Allah Resûlü: “*Bu sûretlerin sahipleri kıyamet gününde muhakkak azap olunurlar ve bunları yapan kimselere: Sûretlerini yaptığınız bu hayvanları diriltiniz! denilir*” buyurmuştur. Konunun önemine dikkat çekmek için yine Resûlullah: “*Şüphesiz içinde sûretler bulunan eve melekler girmezler*” buyurmuştur.⁴⁵⁰ Durum böyleyken Resûlullah'ın yasak ettiği bir şeyi bilerek veya ısrarla yapmak, onun sünnetinden yüz çevirmek sayılacağı gibi, kişiyi âhirette

⁴⁴⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, II/199.

⁴⁴⁸ İnşirâh 94/2-3.

⁴⁴⁹ Haşr 59/7.

⁴⁵⁰ Buhârî, Libâs 92-95, Buyû' 40, Bed'ul-Halk 7, Nikâh 77.

cezaya müstehak hâle getirebilir.

Resûlullah'ı pek çok sebeple ziyarete gelen Cibrîl (a.s), Hz. Peygamber'in yanına gelmiş ancak evin içine girmemişti. Hz. Peygamber sebebini sorunca: "Biz melekler, içinde insan ve hayvan resmi (köpek) bulunan eve girmeyiz" buyurmuştur.⁴⁵¹ Meleklerin büyüklerinden olan Cebrâil (a.s)'in girmek istemediği evlerden olmak elbetteki mü'min'in istemeyeceği bir şeydir. Ashâb-ı Güzin, Resûlullah'tan bu uyarıyı işitir işitmez derhal uygulamış ve birbirlerini de bu konuda uyarılmışlardır.⁴⁵²

Resûlullah'ın, meleklerin girmediği evlerden bahsederken; içinde resim ve köpek bulunan evleri zikretmesi⁴⁵³ ve Âişe annemizin; "Bizim bir perdemiz vardı ki, içinde kuş resmi vardı. Biri içeri girdiği vakit onu karşısında bulurdu. Resûlullah bana: *"Bunu çevir! Çünkü ben her içeri girdiğimde onu görüyor, dünyayı hatırlıyorum"* buyurdu⁴⁵⁴ demesi, bu yasaklanan şeylerin kişiyi dünyevîleştirmeye de sevk etmesi hasebiyle yasaklanmış olabileceğine dair fikir vermektedir.

Hz. Ebû Bekir, kızı Hz. Âişe'yi şöyle derken işitmiş: "Resûlullah yanıma girdi. Bir rafımı içinde resimler bulunan bir çarşafı örtmüştüm. Bunu görünce parçaladı ve yüzünün rengini attı. "Yâ Âişe! Kıyamet gününde Allah katında insanların en şiddetli azab göreceği olanı Allah'ın yaratmasına benzeyenlerdir" buyurdu. Âişe (r.anhâ) demiş ki: Bunun üzerine çarşafı keserek ondan bir veya iki yastık yaptık.⁴⁵⁵ Bu mesele Âişe annemizin, üzerinde hayvan resmi olan bir yastık satın almasından önce midir sonra mıdır bilmiyoruz. Belki de Âişe annemiz her insan gibi unutulmaz özelliğine sahip olması sebebiyle sûretlerin olduğu eve meleklerin ve Resûlullah'ın girmediğini unutmuş, bu şekilde aslında olayın tekrarı vesilesiyle ne derece mühim olduğu ümmete miras kalmıştır.

Allah Resûlü peygamber olması sebebiyle başta Cibril olmak üzere birden çok melek tarafından ziyaret edilmiştir. Cibril'in bu ziyaretleri daha çok vahiy getirme

⁴⁵¹ Buhârî, Bed'ul-Halk 7, Libâs 94.

⁴⁵² Buhârî, Bed'ul-Halk 7, Libâs 92; Müslim, Libâs ve'z-Zînet 85-86.

⁴⁵³ Buhârî, Bed'ul-Halk 7, Meğâzî 12, Libâs 88; Müslim, Libâs ve'z-Zînet 87.

⁴⁵⁴ Müslim, Libâs ve'z-Zînet 88.

⁴⁵⁵ Buhârî, Libâs 91, Mezâlim ve'l-Gasb 32, Edeb 75; Müslim, Libâs ve'z-Zînet 92.

amacıyla yapılan ziyaretler olmuştur. Bunun yanısıra çocuk yaşta Hz. Peygamber'in kalbini temizlemek, peygamberliği sonrası onu bazı tehlikelere karşı haberdar etmek, Kur'ân'ı arz etmek ve ruhunu kabz etmek amacıyla melekler tarafından birçok ziyaret gerçekleşmiştir. Bu ziyaretler neticesinde Ramazan ayında iyilikleri arttırmamız gerektiği, Allah'ın dinine yardım edenlere Yüce Allah'ın da yardım edeceğini, evlere üzerinde sûret olan eşya benzeri şeyler sokmamamız gerektiği gibi belli başlı sonuçları elde etmekteyiz.

Sonuç olarak; Allah Resûlü'nün ziyaretlerinin neler olduğu, bu ziyaretlerde bulunurken nasıl bir tavır takındığı ve nelere riâyet ettiği, hangi duâları yaptığı, ümmetine nasıl örnek olduğu ve ashâbının onu nasıl örnek aldığı üzerinde durmaya çalıştık. Aynı zamanda sahâbinin, gayr-i müslimlerin, kabilelerin kısacası diğer insanların da Hz. Peygamber'i ziyaretlerde buldukları hususundaki hadîs-i şerifleri inceleyip, günümüze ışık tutacak, Müslümanların bireysel ve sosyal hayatlarını düzene koyacak hisseler çıkarmaya gayret ettik.

Tezimizin üçüncü bölümünü teşkil eden kabir ziyaretleri konusu içerik bakımından farklılık arz ettiğinden ayrı bir bölümde ele almayı uygun gördük.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KABİR ZİYARETİ

3.1. KABİR ZİYARETİNİN ÖNEMİ

Arapça'da *kabir*, ölünün gömüldüğü yer olarak tarif edilmektedir. Bu kavramın çoğulu *kubûr*, kabrin bulunduğu yere ise, *makber* denilmektedir.⁴⁵⁶ Türkçe'de kabir kavramını karşılayan ifade *mezar* kavramıdır.⁴⁵⁷

Dünya hayatının son bulup, âhiret hayatının başladığı ilk aşama, berzâh yani kabir âlemidir. İnsan kabre konulduğunda onu münker ve nekir meleklerinin karşılayacağı, bir takım suâller soracağı hadisler yoluyla aktarılmaktadır.⁴⁵⁸ Âhiret hayatına dair bilgiye akıl ya da duyu organlarımız yoluyla ulaşmamız mümkün değildir. Bu konuda Kur'ân ve sünnetin bize bildirildiği kadarını bilir ve o şekilde imân ederiz.

Âdemoğlu doğduğu günden itibaren her geçen gün ölüme doğru yol almaktadır ve bu hakikat herkes tarafından bilinen bir durumdur. Yüce Allah, insanı kendisine kulluk etsin diye halk etmiş⁴⁵⁹ ve kimin iyi kimin de kötü işler yapacağını ölçmek için dünya hayatını yaratmıştır.⁴⁶⁰ Fakat insanoğlunun ekseriyeti niçin yaratıldığını ya hiç idrâk edememiş ya da zamanla unutmuştur. Unutmak, insanın fitratında var olan bir özelliktir. İnsan hayatı boyunca nice acılar, kederler, kayıplar yaşasa da bunların birçoğunu zamanla unuttur ya da ilk andaki acısını hissetmez. Bu durum aslında Cenâb-ı Allah'ın insana bir nimetidir. Lâkin insan dünya heveslerine dalarak, Allah'ı ve emirlerini unutursa işte bu onun için nice felaketlerin ve pişmanlıkların sebebi olur.

İnsanoğlu, dünyevî meselelerle çok fazla meşgul oldukça, insan yapısı gereği kalbini gaflet perdesi kaplar ve hakikatten yüz çevirip fâni işlere fazlaca kıymet verebilmektedir. Hakikate zamanla sırt çeviren, görmezden gelen insanoğlunu en etkili bir şekilde kendine getiren bir hakikat varsa o da ölümdür. Bu bağlamda insanoğlu, ölüm hakikati ile en azından bir süre kendisini hesaba çekmeli ve hayatlarına çeki düzen vermelidir. Aynı zamanda müslüman olup İslâm'ın gereğini yerine getirenler de ölüm

⁴⁵⁶ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XIII/355.

⁴⁵⁷ Kürşat Demirci, "Kabir", *DİA*, c. XXIV, TDV Yayınları, İstanbul 2001, s.33.

⁴⁵⁸ Buhârî, Cenâiz 87, Müslim, Cennet 17.

⁴⁵⁹ Zâriyât 51/56.

⁴⁶⁰ Mülk 67/2.

hakikati konusunda kendisini hesaba çekmelidir. İşte insanoğlunun gafletten sıyrılıp Allah'ın emir ve nehiyelerine dikkat etmesi, Resûlullah'ın sünnetine uyup, hem dünyasını hem de âhiretini güzelleştirmesi; ölümü sıkça hatırlaması ve ölüm ötesi hayatın ilk durağı olan kabirleri sıkça ziyaret etmesiyle yakından alâkalıdır. Dünya hayatının lezzetlerinin insanoğlunu kuşatmasını istemeyen Allah Resûlü sıkça ölümü hatırlamayı tavsiye etmiş⁴⁶¹ ve “*Kabirleri ziyaret ediniz. Çünkü bu size âhireti hatırlatır*”⁴⁶² buyurarak ölümün en iyi şekilde hatırlanacağı yer olan kabirleri ziyaret etmeyi emretmiştir. Nitekim ölümü hatırlamak, âhireti hatırlamak demektir ve âhireti hatırlayan bir insan da âhirete hazırlık yapacak, dünyasının güzel olması için çalıştığı gibi âhiretinin güzel olması için de daha fazla gayret gösterecektir. Bu sebeple kabir ziyareti dinimizde önemli bir yere sahiptir.

Yeryüzünde kabirler yapılmaya başlandığı günden beri çeşitli gayelerle ziyaret edilmişlerdir. Zira kabirlere “*mezar*” denilmesinin sebebi de çokça ziyaret edilmesinden kaynaklanmaktadır. Başlarda aralarında ayrılanları bir arada tutmak, bir nebze de olsa mezarlarına giderek halâ hayattalmış gibi hissetmek ve onlara faydalı olmak gibi gayelerle yapılan kabirlere ve kabir ziyaretine, İslâm öncesinde de rastlamak mümkündür. Hz. Peygamber'in dedelerinden Kusay b. Kilâb'ın Mekke'de bulunan *Hacun* isimli kabristanda defnedildiği ve ondan sonra da ölenlerin oraya gömüldüğü rivâyetler arasındadır.⁴⁶³ Bu kabristan, İslâm dininin gelmesinden belli bir süre sonra *Cennetü'l-Muallâ* olarak isimlendirilmiştir.⁴⁶⁴

Allah Resûlü de, Medine'ye hicretinden sonra Müslümanlar için bir mezarlık yeri belirlemiştir. Bu mekân önceleri *garkad* denilen çalılıkla kaplı olduğundan *Bakû'l-Garkad* ismi verilmiş fakat daha sonraları *Cennetü'l-Bakî* olarak isim değiştirmiştir. Hz.

⁴⁶¹ Tirmizî, Zühd 2.

⁴⁶² İbn Mâce, Cenâiz 47. Bu hadisin hükmüne bakarak; kabir ziyaretine ruhsat verildiği ve kabir ziyaretinin *mübâh* veya *mendub* olduğu anlaşılmaktadır. Bir görüşe göre bu hüküm hem erkekleri hem de kadınları kapsamaktadır. Başka bir görüşe göre de, kadınların gaflet sâhibi olmaları sebebiyle sadece erkeklere hâs bir hükümdür. Bkz. es-Sindi, *Kifâyet'ül-Hâce fi Şerh-i Sünen-i İbn Mâce*, I/475.

⁴⁶³ İbn Hacer, *Feth'ul-Bâri*, III/617.

⁴⁶⁴ Fayda, “Cennetü'l-Muallâ”, *DİA*, c.VII, TDV Yayınları, İstanbul 1993, s.388.

Peygamber'in aile efrâdının ve Medine'de vefat eden Müslümanların bu kabristana defnedildiği bildirilmektedir.⁴⁶⁵

Kabirleri ziyaret, Allah Resûlü'nün uygulamaları ve önem verdiği konular arasındadır. Nitekim bir hadisinde, Allah Teâla'yı ziyarete vesile edinilen şeylerin en güzeli olarak kabir ziyaretlerini zikretmiştir.⁴⁶⁶ Yani kabir ziyaretlerini Yüce Allah'ın rahmet ve mağfiretine mazhar olmaya vesile kabul eden Hz. Peygamber, yapılacak olan kabir ziyaretlerinin ne kadar ehemmiyetli olduğunu bildirmiştir.

3.1.1. Kabir Ziyareti Yasağının Kalkması

İslâm, Cenâb-ı Allah'ın var ve bir olduğu inancı üzerine bina edilmiş son ve Allah katındaki tek dindir.⁴⁶⁷ Tevhîd inancına aykırı olan her fiil, Allah ve Resûlü tarafından yasaklanmıştır. Resûlullah, İslâm'ın ilk günlerinde kabir ziyaretlerinde tevhîd inancına aykırı bir takım uygulamaların yapıldığını gördüğü ve henüz küfürden yeni çıkmış kişilerin şirke tekrar dönme tehlikelerine karşı kabirleri ziyaret etmeyi mutlak sûrette yasaklamıştır. İnsanlar imânı kalplerine tam yerleştirip, İslâm'ın hakikatlerini, tevhîdi içlerine sindirmeden de bu yasağı kaldırmamıştır.⁴⁶⁸ Fakat İslâm akâidi zamanla sistemleşip, Müslüman olanlar câhiliyeden kalma bâtil inançlarından sıyrıldıkça, âhireti hatırlayıp dünyalarını Allah'ın istediği gibi şekillendirebilsinler, gaflete düşmekten kurtulsunlar diye bu yasak, yine Resûlullah tarafından "*Ben sizi kabirleri ziyaret etmekten dolayı yasaklamıştım. Artık kabirleri ziyaret edebilirsiniz. Çünkü kabirleri ziyarette tezkire (öğüt, ölümü hatırlatma ve ibret) vardır*"⁴⁶⁹ buyruğuyla kaldırılmıştır.

Kabir ziyaretlerine izin verildiğini bildiren rivâyetlerin biri şu şekildedir: "*Kabirleri ziyaret ediniz. Çünkü âhireti hatırlatır.*"⁴⁷⁰ Kabir ziyareti yasağının kalkması; dünya hayatının fâniliğini ve âhireti hatırlama, nihâi âkibetin kabirde yatan

⁴⁶⁵ Fayda, "Cennetü'l-Bakî", *DİA*, c. VII, TDV Yayınları, İstanbul 1993, s.387.

⁴⁶⁶ İbn Mâce, Libâs 5.

⁴⁶⁷ Âl-i İmran, 3/19.

⁴⁶⁸ Bkz. Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercüme ve Şerhi*, IV/429.

⁴⁶⁹ Müslim, Cenâiz 106; Nesâî, Cenâiz 100; Ebû Dâvud, Cenâiz 82, Eşribe 7; İbn Mâce, Cenâiz 47. Bu hadis, erkeklerin kabirleri ziyaret etmelerinin yasaklanması hükmünün neshedildiğini ifade etmektedir. Kadınların kabirleri ziyaret etme mevzusu *ihtilaflu* iken, erkeklerin ziyaretinin *sünnet* olduğu noktasında *icmâ* vardır. Bkz. Nevevî, *Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim*, VII/46-47; el-Abbâd, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvud*, III/241-242.

⁴⁷⁰ İbn Mâce, Cenâiz 47.

mevtâ gibi olacağını düşünüp ibret ve öğüt alma, mevtâyâ duâ niyazında bulunarak hem kendilerine hem de mevtâyâ fayda sağlama gibi müspet durumların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu maslahatlarla kabir ziyaretine, faydalarından dolayı izin verildiğinden bahsedilmiş, Hz. Âişe'nin bildirdiğine göre kabirlerin ziyaretine ruhsat verilmiştir.⁴⁷¹

Şu halde diyebiliriz ki, kabir ziyaretleri genel manâda iki çeşittir. Bunlar; sünnete uygun olan kabir ziyaretleri ve sünnete uygun olmayan kabir ziyaretleridir. Sünnete uygun olan kabir ziyaretleri, hem ziyaretçiye hem de ziyaret edilen ölü Müslümana fayda sağlamaktadır. Bu ziyarette ziyaretçi, ölümü hatırlamak, sünnete uygun yapmış olduğu ziyaretten istifade etmek ve Müslüman kardeşlerine yapmış olduğu duâ vesilesiyle kendisine de bir hasene yazılmasını murad ederek bu ziyaretinden istifade etmiş olmayı amaçlar. Ziyaret edilen ölü mü'min ise ziyaretçinin duâsından istifade etmiş olur. Dolayısıyla ölü ve dirilerin istifade ettiği, içerisinde bid'ate yer olmayan ve ölümün hatra geldiği bir ziyaret, sünnete uygun bir ziyarettir denilebilir. Allah Resûlü'nün ziyaret yasağı koymasına sebep olan ve sünnete uygun olmayan kabir ziyareti ise, içerisinde ölüden yardım umulan, ölüye tevessülün olduğu ve buna benzer durumların olduğu bid'at derecesindeki kabir ziyaretleridir. Bu ziyarette ziyaretçi, ölüden yardım isteyerek bir nev'i Allah'a şirk koşar ve bundan zarar görmekle beraber ölüye de herhangi bir zarar dokunmaz. Dolayısıyla bid'at olan kabir ziyareti, ölüye ne fayda ne zarar verir fakat ziyaretçiye fayda sağlamadığı gibi zarar verir. Bu ve benzer sebeplerle kabirleri ziyaret bir süre yasaklanmıştır. Sünnete uygun bir kabir ziyaretinde ise, hem ziyaretçi hem de mevtâ fayda sağlar. Bundan dolayıdır ki, kabirlerin ziyaretine tekrardan ruhsat verilmiştir denilebilir.

3.1.2. Kadınların Kabir Ziyareti

Kadınların kabirleri ziyaret edip edemeyeceği veya hangi şartlarda kabir ziyaretlerini gerçekleştirebilecekleri noktasında birçok görüş öne sürülmüştür. Bir kısım âlim, kadınları kabir ziyaretinden men ederken, bir kısım da ziyaretlerine cevâz vermiştir. Kadınları kabir ziyaretinden men eden âlimler, aşağıda yer alan rivâyetlere dayanarak görüşlerini delillendirmişlerdir.

---

⁴⁷¹ İbn Mâce, Cenâiz 47.

İbn Abbas'tan gelen rivâyete göre şöyle demiştir: “*Rasûlullah (s.a.v) kabirleri çok ziyaret eden kadınlara, kabirleri meşid edinen ve oralarda kandil yakanlara lânet etti.*”⁴⁷²

Ebû Hûreyre'den gelen rivâyete göre şöyle demiştir: “*Rasûlullah (s.a.v) kabirleri ziyaret eden kadınları lanetlemişti.*”⁴⁷³ Bu rivâyetler göz önünde bulundurularak ileri sürülen görüşlerin bazıları şöyledir:

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki: Allah Resûlü, kabir ziyaretlerini yapan bazı kadınların ziyaretleri esnasında câhiliye âdetlerinin etkisiyle bağıra çağıra ağladıkları, yaka paça yırtıp yüzlerini dövdükleri, süslü elbiselere bürünerek alımlı çalımlı yürüdükleri ve kocalarının haklarına riâyet etmediklerini görmüş ve bu hoş olmayan davranışlarından alıkoymak için, bu davranışlarını sergilemeye devam eden kadınların Allah'ın rahmetinden kovulmaları için bedduâ etmiştir.⁴⁷⁴ Ayrıca bazı âlimler, kadın olsun erkek olsun fark etmeksizin kabir başında bağırıp çağırarak dövünmeyi uygun görmemiş fakat ağlamaya ruhsat vermişlerdir.⁴⁷⁵

Bu hadisler dikkate alınarak, kadınların kabir ziyareti konusunda esas itibariyle üç temel görüş öne sürülmüştür:

⁴⁷²Ebû Dâvud, Cenâiz 82; Tirmizî, Salât 238. Nesâî, Cenâiz 106. Tirmizî hadisin sıhhatine dair *hasen* demiştir.

⁴⁷³İbn Mâce, Cenâiz 49; Tirmizî, Cenâiz 61. Tirmizî, hadisin sıhhati ile ilgili olarak *hasen sahîh* demiştir.

⁴⁷⁴ Mahmûd Muhammed Hattâb es-Subkî, *el-Menhelü'l-Azbi'l-Mevrûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvud*, thk. Emin Mahmûd Muhammed Hattâb, 1. Baskı, Matbaatu'l-İstikâme, Kâhire 1934, IX/102.

⁴⁷⁵Vellevî, *Zehîretü'l- Ukbâ fi Şerhi'l-Müctebâ*, 1. Baskı, Dâru Âl, byy. 2003, XVIII/319. Âyet ve hadislerde hüküm koyucu olanın (şâri') kastı ancak illetle bilinebilir. Bundan dolayı hadislerden çıkarılan hükümlerin sahih olması için, illetin doğru bir şekilde tespit edilmesi şarttır. Bu sebeple Hanefîler illet konusu üzerinde ısrarla durmuş, hükmün illetini bulduklarında, aynı illetin var olduğu bütün durumları, buldukları bu asla kıyas etmişlerdir. (Bkz. Serdar Murat Gürses, “*Hanefî-Selefi Hadis Şerh Geleneği Açısından Keşmîrî'nin el-Arfu'ş-Şezîve Mübârekpûri'nin Tühfetü'l-Ahvezîsimli Eserlerinin Karşılaştırması*”, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Malatya 2018, s.182). Örneğin; Köpeğin yaladığı kabın üç ve yedi defa yıkanmasına dair farklı iki rivâyetin olmasından dolayı Hanefîler, üç defa yıkamayı vacip, yedi defa yıkamayı ise mübah saymışlardır. Mübârekfûri'ye göre, Ebû Hureyre'den nakledilen her iki rivâyetten üç defa yıkamayı yeterli gören fetvasını, yedi defa yıkamayı mendup olarak düşündüğü için veya rivâyet ettiği hadisi unuttuğu için vermiş olabilir. Bundan dolayı burada neshten bahsetmek uygun değildir. Ayrıca kabın yedi defa yıkanmasına dair rivâyet de vardır ve bu rivâyetin senedi üç defa yıkamayı ifade eden senetten daha sahihtir. (Bkz. Gürses, “*Hanefî ve Ehl-i Hadis Prensipleri Açısından Keşmîrî ile Mübârekpûri'nin Tirmizî Şerhleri*”, *Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi*, 2019, sayı:3, s.49-50.

Birinci görüşe göre; “*Rasûlullah (s.a.v) kabirleri ziyaret eden kadınları lanetlemiştir*” hadisinden dolayı kadınların kabirleri ziyaret etmeleri *haramdır* ki bu görüş, bazı Şâfiî, Mâlikî ve Hanefilerin görüşüdür.⁴⁷⁶

İkinci görüşe göre kadınların kabir ziyareti *mekrûhtur*. Şâfiîlerin ekserisi ve Hanefilerin bazıları bu görüşü savunmaktadırlar.⁴⁷⁷

Üçüncü görüşe göre ise, kadınların kabir ziyareti *mübah* yani *câizdir*. Hanefî âlimlerinin çoğunluğu bu görüşü savunmaktadır. Bu görüşü savunanlar lehine delil olarak “*Ben size daha önce kabir ziyaretini yasaklamıştım artık onları ziyaret edebilirsiniz*” hadisi gösterilebilir. Bazı âlimlere ve usûl ilminde tercih edilen sahih görüşe göre hadiste geçen “*size yasaklamıştım*” ibaresindeki zamir, erkeklere ait müzekker bir zamirdir. Dolayısıyla kadınlar bu yasağa dâhil değildir, demişlerdir.⁴⁷⁸ Bu konuda Kurtubî ve Alî el-Kârî (ö.1014/1605) gibi âlimlere göre yasak, kabirleri çok fazla ziyaret eden kadınlar içindir.⁴⁷⁹

Bazı ilim adamlarının görüşüne göre; yukarıda zikredilen iki hadisten dolayı kadınların kabirleri ziyaret etmelerinin yasak oluşu, kabir ziyareti yasağının kalkmasından önceydi. Dolayısıyla kabir ziyareti yasağının kalkması erkekleri kapsadığı gibi kadınları da kapsamaktadır. Bazıları da, kadınların kabir ziyaretini kerih görmelerini, kadınların ölüm gibi durumlarda ve kabri görmeleri hâlinde sızlanma ve çok sabırsız olmaları sebebine bağlamışlardır.⁴⁸⁰

Kadınların kabir ziyaretleri gerçekleştirmelerinde bir mahzur olmadığına dair delil olarak gösterilen rivâyetlerden bazıları şöyledir:

1. Hz. Peygamber’in hanımı Hz. Âişe’ye Bakî mezarlığına gittiğin zaman orada

⁴⁷⁶Nevevî, *Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim*, VII/45; Subkî, *el-Menhelü’l-Azbi’l-Mevrûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, IX/102.

⁴⁷⁷Nevevî, *Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim*, VII/45; Subkî, *el-Menhelü’l-Azbi’l-Mevrûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, IX/102.

⁴⁷⁸Nevevî, *Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim*, VII/45; Subkî, *el-Menhelü’l-Azbi’l-Mevrûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, IX/102.

⁴⁷⁹İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, III/149; Alî el-Kârî, *Mirkâtü’l-Mefâtih Şerhu Mişkâti’l-Mesâbih*, II/619.

⁴⁸⁰Halil Ahmed Sehârenfûrî, *Bezlu’l-Mechûd*, X/527; Alî el-Kârî, *Mirkâtü’l-Mefâtih Şerhu Mişkâti’l-Mesâbih*, II/619; Aynî, *Umdetu’l Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, VIII/69.

şunu söyle demesi: “*Selâm bu diyarın ehli olan mü'minlere ve Müslümanlara olsun. Bizden önce gidenlere ve sonra gideceklere Allah rahmet eylesin. Allah'ın izniyle bizde size kavuşacağız.*”⁴⁸¹

2. Kabri başında ağlamakta olan bir kadına uğrayan Hz. Peygamber'in ona Allah'tan korkmasını ve sabırlı olmasını telkin etmesi.⁴⁸²
3. Hz. Peygamber'in kızı Fâtıma'nın amcası Hz. Hamza'nın kabrini her cuma günü ziyaret edip orada ağlaması.⁴⁸³

Bu rivâyetlere bakıldığı zaman eğer kabirleri ziyaret, kadınlar için yasak olsaydı; Hz. Peygamber hanımı Âişe'nin kabir ziyaretinde sarfetmesi gereken cümleleri söylemesi yerine yasağı hatırlatırdı. Kabri başında ağlayan kadına sabretmesi yerine ziyaretin kendisi için yasak olduğunu hatırlatır veya söylerdi. Aynı zamanda kızı Fâtıma'yı amcasının kabrini her cuma ziyaret etmesinden men ederdi görüşüne varılmaktadır.⁴⁸⁴

Mevzunun başka yerlere kaymaması adına sonuç olarak şunları söylememiz yerinde olacaktır: Kabir ziyaretlerinde hem erkekler hem de kadınlar için ortak olan; oralardan ibret almak, ölüm sonrası âhireti hatırlamak ve mevtâyâ duâ etmek gibi pek çok fayda vardır. Dolayısıyla erkeklerin kabir ziyaretleri sırasında kadınlardan daha çok ibret aldığı, buna daha çok lâayık ve muhtaç olduğunu söylemek doğru bir düşünce olmayacağından izin hem kadınları hem de erkeleri kapsamaktadır. İslâm şeriatine, âdâp ve erkânına uymak, günah ve yasak olan fiilleri yapmamak ve fitne korkusundan emin olmak kaydıyla, kadınların yapmış oldukları ziyaretlerde hiçbir sakınca olmasa gerektir. Kabir ziyaretinde bulunan herhangi bir kadının kalbi yumuşamış, ince ve derin bir tefekküre dalmış, dünyadan soğuyup âhirete ısınmışsa, kadının bu ziyareti maksadına uygun bir ziyarettir demek pek mümkündür.

⁴⁸¹Müslim, Cenâiz 103; Nesâî, Cenâiz 102.

⁴⁸²Buhârî, Cenâiz 31.

⁴⁸³Hâkim, *Müstedrek*, I/533, (hadis no: 1396). Hâkim, bu hadisin senedindeki tüm râviler için sika demiştir. Bkz. Hâkim, *Müstedrek*, I/533.

⁴⁸⁴Sehârenfûrî, *Bezlu'l-Mechûd*, X/527.

3.2. KABİR ZİYARET ÂDÂBI

Her işimizde bir usûl ve kâide olduğu gibi kabir ziyaretinde de dikkat edilmesi ve uyulması gereken bazı kâideler vardır. Kabir ziyaret âdâbı derken akla ilk olarak ziyaretin nasıl yapılacağı sorusu gelmektedir. Yani kabirleri ziyaret etmek isteyen bir kişinin, kabre vardığında nasıl davranacağı, ne söyleyeceği, nelere dikkat edip nelerden sakınacağı gibi hususlar akla gelmektedir. Bu ziyaretlerin Allah rızasına uygun olabilmesi için, meşru kılındığı şekliyle gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Örneğin; oruç tutmak farz bir ibadettir. Bu ibâdeti yapan kişinin bu eyleminden mânen istifade edebilmesi, nasıl tutulması gerekiyorsa öyle tutmasıyla mümkündür. Aksi hâlde ne tuttuğu oruç geçerli olur ne de bundan mânen bir fayda sağlayabilir. Kabir ziyaretlerinde de durum aynıdır. Zira kabir ziyaretlerinin yasak kılınmasının ana sebebinin, hükmü koyana veya bunun uygulayıcısı olan Allah Resûlü'ne muhalefet edilmesi sebebiyle olduğu önceki bölümde zikredilmişti. Dolayısıyla kabir ziyaretlerinden istifade edebilmiş olmak, şeriatin izin verdiği, Hz. Peygamber'in uygulama ve tavsiyeleri çerçevesinde, yaptıkları ve öğrettiklerini yapmakla, yasakladıkları ve kaçındıklarından uzak durmakla mümkündür.

3.2.1. Kabir Ziyaretinde Ne Söyleneceği

Âlimler, ölüye duâ etmenin ölüye fayda sağladığı hususunda icmâ etmişlerdir.⁴⁸⁵ Buna delil olarak da: *“Onlardan sonra gelenler ise şöyle derler: Ey Rabbim! Bizi ve bizden önce imân etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde imân edenlere karşı hiçbir kin tutturma! Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen çok esirgeyici ve çok merhametlisin”* meâlindeki Haşr sûresinin 10. âyet-i kerîmesini getirmişlerdir. Hadislerden de şu iki hadisi delil göstermişlerdir: *“Allah'ım! Bakîu'l-Garkad'da yatanlara mağfiret buyur”*⁴⁸⁶ ve *“Allah'ım! Dirilerimize ve ölülerimize mağfiret eyle.”*⁴⁸⁷ Dolayısıyla kabir ziyaretinde bulunurken duâ etmek veya faydalı davranışlar sergilemek ölüye de fayda sağlayan hususlardandır.

Allah Resûlü, çoğunluğu gündüzleri bazen de geceleri olmak üzere belli aralıklarla kabir ziyaretlerinde bulunmuş ve ashâbını da buna teşvik etmiştir. Hz.

⁴⁸⁵ Nevevî, *el-Ezkâr*, s.192.

⁴⁸⁶ Müslim, Cenâiz 102; Nesâî, Cenâiz 103.

⁴⁸⁷ İbn Mâce, Cenâiz 23; Ebû Dâvud, Cenâiz 60; Tirmizî, Cenâiz 38; Nesâî, Cenâiz 80.

Peygamber, kabir ziyaretlerini kabirdekilere duâ etmek, onların rahmet ve mağfirete ermelerini istemek, âhireti ve ölümü hatırlamak gibi gayelerle gerçekleştirmiştir. Hz. Peygamber bu ziyaretleri sırasında ilk olarak ne demiş veya nasıl davranmış, ne tür duâlar yapmış ve ne tür cümleler sarfetmekten men etmiş gibi konular, kabir ziyaretçisinin ziyaret öncesinde bilmesi ve ziyaret sırasında uygulaması gereken önemli hususlardır.

Bu sebeple kabir ziyaretçisi, kabristana derin bir tefekkür içerisinde, alçak gönüllükle, kabirdeki ölülerin durumlarından ibret alıcı ve rıza-i İlâhi'ye uygun bir şekilde gitmelidir. Oraya vardığında ilk olarak kabirdekilere selâm vermelidir. Nitekim Hz. Peygamber, kabre vardığında yapmış olduğu ilk şey kabirdekilere selâm vermek olmuştur.⁴⁸⁸ Çünkü kabirdekileri, yaşayan insanlar olarak her ne kadar ölü olarak kabul etsek de aslında bedenlen ölüdürler ancak berzah hayatını yaşamaktadırlar. Bu sebeple kabirdekiler, kabir ziyaretçisinden haberdar olur, verilen selâmı alır ve yapılan duâdan istifade ederler. Zira Allah Resûlü'nün kabirleri ziyaret etmesi, oraya varınca selâm vermeyi ve duâ edilmesini istemesi, kabirdekilerin selâmı duydukları ve aldıklarının en önemli göstergesidir.

Allah Resûlü'nün kabir ziyareti esnasında yapmış olduğu duâ örneklerinden bazısı şöyledir:

Resûlullah (s.a.v), sahâbiye kabir ziyaretlerinde bulunacakları zaman ne söyleyeceklerini öğretir ve şöyle derdi:

السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَلْآحِقُونَ، أَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا
وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ

*“Ey bu diyarın mü'min ve Müslüman sakinleri! Selâm sizlerin üzerine olsun. İnşallah bizler de size kavuşacağız. Allah'tan bizim ve sizin için afiyet dilerim.”*⁴⁸⁹

⁴⁸⁸ Bkz. Müslim; Cenâiz 104.

⁴⁸⁹ Müslim, Cenâiz 104; İbn Mâce, Cenâiz 36; Nesâî, Cenâiz 102. Nesâî, aynı râviden bu hadîs-i şerîfî: “Siz bizden önce geldiniz biz de arkanızdan geleceğiz” lafzıyla birlikte nakletmektedir.

Hız. ÂiŖe annemizden gelen bir rivâyette, yukarıda verilen duâ Ŗekliyle duâ edip selâm vermenin Yüce Allah tarafından emredildiği açıkça ifade edilmektedir. Hız. ÂiŖe, Resûlullah'ın kendisiyle kaldığı bir gece, kalkıp sessiz bir Ŗekilde Bakî' mezarlığına doğru gittiğini ve kendisinin de Allah Resûlü'nü takip ettiğini söylemiŖtir. Geri dönünce nereye gittiğini sormuŖ ve Hız. Peygamber, Cebrâil'in gelip: "Rabbin, Bakî' mezarlığına gitmeni ve oradakiler için istiğfar etmeni sana emrediyor" dediğini ve kendisinin: "Nasıl istiğfar edeyim?" sorusuna karŖılık da Ŗu duâyı öğrettiğini haber vermektedir:

السَّلَامُ عَلَى أَهْلِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، وَيَرْحَمُ اللَّهُ الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنَّا وَالْمُسْتَأْجِرِينَ،
وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لِلْآجِفُونَ

*"Ey bu diyarın mü'min ve Müslüman sakinleri! Selâm sizlerin üzerine olsun. Allah bizim geçmişlerimize de, geleceklerimize de rahmet eylesin. İnŖallah bizler de size kavuşacağız."*⁴⁹⁰

Yine Hız. ÂiŖe annemiz rivâyet ederek Ŗöyle demiŖtir: Rasûlullah (s.a.v), benim yanımda kaldığı gecelerde gecenin sonuna doğru Bakî' mezarlığına gider ve Ŗöyle duâ ederdi:

السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ، وَأَتَاكُمْ مَا تُوْعَدُونَ عَدَاً مُؤْجَلُونَ، وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ
لِآجِفُونَ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأَهْلِ بَقِيعِ الْعَرْقَدِ

*"Ey mü'minler topluluğununun yurdu, selâm sizlerin üzerine olsun. Bizler ve sizler yarın buluşacağız veya birbirimize Ŗefaatchi olacağız. İnŖallah biz de size kavuşacağız. Allah'ım! Bakî'ul gargad mezarlığındakileri affet, bađıŖla."*⁴⁹¹

İbn Abbâs (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v) Medine mezarlıklarına uğramıŖ ve yüzünü kabirdekilere doğru çevirerek Ŗöyle buyurmuŖtur:

السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْقُبُورِ، يَغْفِرُ اللَّهُ لَنَا وَلَكُمْ، أَنْتُمْ سَلَفُنَا، وَنَحْنُ بِالْآثَرِ

⁴⁹⁰ Müslim, Cenâiz 103; Nesâi, Cenâiz 104.

⁴⁹¹ Müslim, Cenâiz 102; Nesâi, Cenâiz 104.

*“Ey bu kabirlerde yatanlar! Allah’ın selâmı sizlerin üzerine olsun. Allah bizi de sizi de affetsin siz bizim önden gidenlerimizsiniz biz de sizin izinizden geleceğiz.”*⁴⁹²

*“Sizleri daha önce kabir ziyaretinden men etmişim. Şimdi dileyen onları ziyaret edebilir. Ancak saçma söz söylemeyin”*⁴⁹³ buyruğu da kabirlerde boş, saçma, lüzümsüz ve fayda vermeyecek sözlerden kaçınmamız gerektiğini açık bir şekilde bildirmektedir.

Bütün bu rivâyetlerden, kabristana giden bir kişinin yapması gereken ilk şeyin, kabirdekilere selâm vermek olduğu anlaşılmaktadır. Selâm verdikten sonra da kabre yönelerek oradakilere duâ etmesi gelmektedir. Ziyaretçi bu davranışıyla hem kendisine fayda sağlamış olacak hem de kabirdekilere fayda sağlamış olacaktır. Kabir ziyaretinde bulunanın kendisine olan faydası; ölünün durumundan ibret ve öğüt alarak âhirete hazırlık yapmasıdır. Kabirdekine faydası ise; ona selâm vermesi, duâ niyazında bulunarak onun affını, mağfiretini ve Allah’ın rahmetine kavuşmasını dilemesidir.

3.2.2. Kabir Ziyaretinde Hangi Yöne ve Nasıl Oturulacağı

Dinimiz bizlere sosyal hayat içerisinde nelere ve nasıl dikkat etmemiz gerektiği noktasında çeşitli öğütler vermektedir. Bu öğütlere uyulması hâlinde imânın ve İslâm’ın lezzeti hakiki manâda elde edilmiş olur. Bu da, kabir ziyareti gibi önemli bir meselede Allah Resûlü ve ashâbını örnek almakla mümkündür.

Hazret-i Peygamber, kabirleri ziyareti sırasında belli başlı davranışlar sergilemiştir. Bu davranışlarından biri, kabre varınca nasıl ve hangi yöne oturduğudur. Resûlullah (s.a.v) ile birlikte cenaze defni için kabre giden Berâ bin Âzib, Hz. Peygamber’in mezarlıkta kibleye doğru oturduğunu söylemektedir.⁴⁹⁴ İbn Abbâs’dan rivâyet edilen haberden de, Hz. Peygamber ve ashâbının, kabir ziyaretinde kabirdekilere selâm verirken ve duâ ederken yüzlerini kabre doğru çevirdikleri anlaşılmaktadır.⁴⁹⁵

Kabir ziyaretinde bulunan kişi, İslâmî hassasiyete sahip olmayanlara benzememek, şüphe uyandırmamak adına, kabirdekilere selâm verip, oradakilere duâ

⁴⁹² Tirmizî, Cenâiz 59. Tirmizî hadisin sıhhatiyle ilgili olarak *garîb* demiştir.

⁴⁹³ Nesâî, Cenâiz 100.

⁴⁹⁴ İbn Mâce, Cenâiz 37.

⁴⁹⁵ Tirmizî, Cenâiz 59.

niyazında bulunduktan sonra kendisi için duâ ederken kibleye yönelmesinin daha iyi olacağı zikredilmektedir. Bundan sadece Hazret-i Peygamber'in kabrini ziyaret istisnâ tutulmuştur. Onun kabrini ziyaret esnasında kişi kendi nefsi için duâ ederken de kibleye yönelmeyebilir, denilmektedir.⁴⁹⁶ Ayrıca İbn Abbâs rivâyeti⁴⁹⁷ de, kabir ziyaretinde bulunan kişinin ölüye selâm verirken ve duâ ederken, yüzünü ona çevirmesinin müstehâblığına işâret etmektedir. Zira ölüyü ziyaret, tıpkı hayatteyken ziyaret edilmesi gibidir. Hayatta olan kişiyi ziyaret, karşılıklı olarak yüzyüze yapıldığından, ölü olması hâlinde ziyaret edilmesi durumunda da yüzyüze gelecek şekilde olmalıdır, denilmektedir.⁴⁹⁸ Nitekim yüzyüze gelecek şekilde karşıdakini muhatap almak, karşıdakine verilen değer bir göstergesidir. Sırt çevirmek gibi davranışlar da aksine işârettir.

Netice itibariyle kabir ziyareti sırasında ölüye selâm verirken ve duâ ederken kibleye yönelmek veya ölüye yüzünü çevirmek Hazret-i Peygamber'in uygulamaları arasında bulunduğundan, bunlardan herhangi birinin yapılması halinde sünnete uygun bir davranış sergilenmiş olacaktır denilebilir.

3.2.3. Kabir Ziyaretinde Giyilecek Elbise

Temiz olmak, güzel giyinmek, özellikle de bayram ve düğün gibi özel sayılan günlerde buna riâyet etmek, her Müslümanın vazifesi ve İslâm'ın koyduğu âdâp kurallarındandır. Bunun yanında herhangi bir misafirlige giderken, biriyle özel görüşmeye giderken, hatırı sayılır insanlarla buluşmaya giderken vs. giyim-kuşama özellikle dikkat edilir. Böyle davranmak, karşıdakine değer verildiği hissi uyandırır ve ona gösterilen saygının bir işâretidir.

Ümmeti için en güzel örnek olan Allah Resûlü, giyim-kuşamıyla da en güzel örnek olmuştur. O, bu hususta kibre sebep olacak ve israfa kaçacak şekilde

⁴⁹⁶ Süleyman Toprak, *Kabir Ziyareti (Meşruyyeti, Çeşitleri ve Âdâbı)*, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul 2017, s.58.

⁴⁹⁷ İbn Abbâs (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre, şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v.) Medîne mezarlıklarına uğradı ve yüzünü kabirdekilere doğru çevirerek şöyle buyurdular: “Ey bu kabirlerde yatanlar! Allah'ın selâmı sizlerin üzerine olsun. Allah bizi de sizi de affetsin siz bizim önden gidenlerimizsiniz biz de sizin izinizden geleceğiz.” Bkz. Tirmizî, Cenâiz 59.

⁴⁹⁸ Alî el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, IV/1257; Subkî, *el-Menhelü'l-Azbi'l-Mevrûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, IX/105.

giyinmekten⁴⁹⁹ ve aşırı tevâzu gösterip olması gerekenden düşük elbiseler giyinmekten de men etmiştir. Hz. Peygamber'in; *"Kalbinde zerre miktarı kibir bulunan cennete giremez"* buyurması üzerine orada bulunanlardan biri; *"Kişi elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasını ister"* demiştir. Allah Resûlü de *"Allah güzeldir, güzelliği sever"*⁵⁰⁰ buyurarak güzel giyinme ile kibre sebep olacak giyinme arasındaki farka dikkatlerimizi çekmiştir.

Yine Allah Resûlü, güzel giyinmemiz gerektiğini bildirmekle birlikte, imkân olduğu halde değersiz, âdi, bayağı giyinenleri de uyarmıştır. Üzerinde âdi bir elbiseyle Allah Resûlü'nün yanına uğrayan Avf b. Mâlik'e; *"Senin malın mülkün yok mu"* diye sormuş, "Evet, var" cevabını alınca da, *"Peki hangi maldan var"* diye ikinci soruyu yöneltmiştir. "Allah bana her çeşit maldan bahşetmiştir" şeklinde cevap alması üzerine, *"Öyleyse Allah kişiye bir mal verdiğinde, o eserin izlerini kulunun üzerinde görmeyi istemektedir"*⁵⁰¹ buyurarak giyim-kuşamımızda ne kadar dikkatli olmamız gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca dünyada kibirlenmeye sebebebiyet verecek, herkesin giydiğinden farklı olan, dikkat çeken şöhret elbiselerinden, vücut hatlarını gösterecek elbiselerin giyilmesinden kadın-erkek herkesi ve zarûrî haller dışında erkekleri ipek elbise giymekten de men etmiştir.⁵⁰²

Allah Resûlü'nün giyim-kuşama verdiği özeni, renk seçiminde de görmekteyiz. Bu hususta kendisi de giymekle beraber, biz ümmetine de beyaz elbise giyinmeyi öğütlemiştir. Renk seçimini sadece diriler için değil, ölülerimiz için de önemsemiş ve bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Elbisenizin en hayırlısı beyaz renkli olanıdır. Bu itibarla beyaz elbise giyiniz ve ölülerinizi beyaz renkli kefenle tekfin ediniz."*⁵⁰³ Beyaz elbisenin güzelliğine dikkat çekerek de *"Elbisenin beyaz olanını giyiniz. Çünkü beyaz elbise daha temiz ve daha güzeldir"*⁵⁰⁴ buyurmuştur. Hz. Peygamber giyilecek elbisenin rengi hakkında öğütlerde bulunmakla beraber, hem kendisi farklı renk elbiseler giymiş

⁴⁹⁹ İbn Mâce, Libâs 23.

⁵⁰⁰ Müslim, İmân 147.

⁵⁰¹ Tirmizî, Birr 63.

⁵⁰² İbn Mâce, Libâs 17, 24; Ebû Dâvud, Libâs 4; Tirmizî, Libâs 24.

⁵⁰³ İbn Mâce, Libâs 5; Ebû Dâvud, Tıb 14; Tirmizî, Cenâiz 18; Nesâî, Cenâiz 38.

⁵⁰⁴ İbn Mâce, Libâs 5; Tirmizî, Edeb 46; Nesâî, Cenâiz 38.

hem de farklı renk tercih eden ashâbını da muhayyer bırakmıştır.⁵⁰⁵ Renk seçiminde dikkat etmemiz gereken bir nokta vardır ki; o da erkeğin kadına, kadının erkeğe benzememesi gerektiği hususudur. Zira örften örfe, kültürden kültüre, bölgeden bölgeye bu tür konular farklılık arz edebilmektedir. Allah Resûlü'nün hassasiyeti, nezâket ve inceliği hayatın her noktasında var olduğundan, cuma günü en güzel elbiseyi giymek hatta mümkünse o güne has bir elbisenin olması, Hz. Peygamber'in tavsiye ve uygulamaları arasına girmiştir.⁵⁰⁶ Öyle ki; bu inceliğini kabir ziyaretlerinde dâhi göstermiş ve o kadar hassas davranmıştır ki, sanki ölüyü değil de, diriye ziyaret gidiyormuş gibi tavır takınarak şöyle buyurmuştur: *“Kabirlerinizde ve mescidlerinizde Allah'ı ziyaret etmenize en güzel elbise şüphesiz beyaz olanıdır.”*⁵⁰⁷

Âlimlerimiz yukarıdaki hadisi yorumlarken, kabirlerde beyaz elbise giymenin pek çok hikmetlerinin olduğunu söylemişlerdir. Kabir ziyaretinde beyaz elbise seçimini, genellikle gönül alçaklığına delâlet etmesine, kibir, böbürlenme ve gururu kırmasına yorumlamışlardır.⁵⁰⁸ Bu konudaki bir diğer yorum ise şöyledir: Yani bir kimse, bir zâtın ziyaretine gittiğinde onun ikrâmına girdiği gibi, müslüman kimseler de, Allah'ın rahmet ve mağfiret yeri olan mescidlere gittikleri ve kabirleri ziyaret ettiklerinde Allah'ı ziyaret etmiş gibi olurlar. Bu itibarla en uygun elbise ve kefen beyaz olanıdır, demek istenmiştir.⁵⁰⁹

Sonuç olarak; kişinin iç dünyasının temiz olması yani kalbin kibir, fitne, fesat, hamâset gibi duygulardan uzak kalması kadar, herhangi bir yere giderken dış görünüşün güzelliği de bir o kadar önem arz etmektedir. Nitekim Allah Resûlü, kişinin dış görünüşüne özen göstermesine ehemmiyet vermiştir. Bu hassasiyeti dirilere göstermek kadar ölülere de göstermemizi önemsemiştir. Bu itibarla günlük hayatta giyim kuşamımıza verdiğimiz önemi kabir ziyaretleri esnasında da göstermeli ve Hz. Peygamber'in bu konudaki örnekliği göz önünde bulundurulmalıdır.

⁵⁰⁵ Buhârî, Libâs 35, Menâkib 23; Müslim, Fedâil 92; İbn Mâce, Libâs 20, 22; Ebû Dâvud, Libâs 19; Tirmizî, Libâs 4; Nesâî, Zînet 9.

⁵⁰⁶ İbn Mâce, İkâme 83; Ebû Dâvud, Cuma 13.

⁵⁰⁷ İbn Mâce, Libâs 5.

⁵⁰⁸ Muhammed Emin Hererî, *Mürşid-u zevî'l-Hicâ*, thk. Hâşim Muhammed Alî Hüseyin Mehdî, 1.Baskı, Dâru'l-Minhâc, Cidde 2018, XXI/49.

⁵⁰⁹ Sindi, *Kifâyet'ül-Hâce fi Şerh-i Sünen-i İbn Mâce*, II/370.

3.2.4. Kabir Ziyareti Sırasında Yürüyüşe Dikkat Etmek ve Kabri

Çiğnememek

Kabir ziyareti esnasında böbürlenerek ve çalımlı yürümek, yapılan fiilin maksadına ters bir durumdur. Çünkü oralar, tevâzu sâhibi olmayı gerektiren yerlerdir. Böbürlenerek ziyarette bulunan bir kişi ne kabir ziyaretlerinden ne de başka ziyaretlerden nasibdâr olabilir. Hayatının hiçbir karesinde kibrin izine rastlanmayan Hz. Peygamber, çok sıcak bir günde halkın kendisinin arkasında yürüdüğü halde Bakû'l-Garkad⁵¹⁰ tarafına uğramıştır. Halkın arkasından geldiğini fark edince halkı önüne geçirerek kendisinde herhangi bir kibir emaresi olmasına engel olmuştur.⁵¹¹ Bu davranışıyla kabir ziyareti sırasında da olsa kibre sebep olacak veya yanlış anlaşılmaya sebebiyet verecek bir durumdan kaçınılması gerektiğini bildirerek durumun vehâmetini ortaya koymuştur.

Yine bir gün Müslüman ve müşriklerin kabirlerine uğrayan Allah Resûlü, kabirler arasında deriden yapılmış ayakkabısı ile gezmekte olan kişiyi görmesi üzerine, onun ayakkabılarını çıkarmasını emretmiştir.⁵¹² Hz. Peygamber'in bu emri kabirlerde ayakkabıyla gezmenin sakıncalı olması sebebiyle değildir. Nitekim ölünün kabre konduktan sonra arkadaşlarının kabirden ayrılmalarından dolayı ayakkabılarının sesini işittiğini bildiren rivâyetler bunu teyit etmektedir.⁵¹³ Buradaki tahzir, o günlerde bu tür ayakkabıları zenginlerin ve üstünlük taslamak isteyen kimselerin giymesi sebebiyledir. Bu sebeple kabirlerde ayakkabı ile gezen bu kişiye, gurur ve kibre kapılma ihtimaline karşı ayakkabılarını çıkarmasını emretmiştir. Zira Allah Resûlü kabirlerin edep ve tavâzu yerleri olduklarını bildirmiş, bundan dolayı kabirlere giderken ölümlere hürmeten mütevâzi kıyafetlerle gidilmesini arzu etmiştir.⁵¹⁴

Kabir ziyareti sırasında, özellikle de betonla çevrelenmiş modern kabristanlıklardan ziyâde, toprak ve taştan müteşekkil kalabalık kabirler arasında yürürken bilerek veya bilmeyerek kabirlere basmadan yürümeye veya çiğnememeye

⁵¹⁰ Bakû'l-Garkad: Medine-i Münevvere mezarlığının adıdır.

⁵¹¹ İbn Mâce, Mukaddime 21.

⁵¹² İbn Mâce, Cenâiz 46; Ebû Dâvud, Cenâiz 77; Nesâî, Cenâiz 110.

⁵¹³ Buhârî, Cenâiz 68; Müslim, Cennet 70; Ebû Dâvud, Cenâiz 79; Nesâî, Cenâiz 110.

⁵¹⁴ Alî el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, VII/2809; Azîmâbâdî, *Avnû'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvud*, IX/36.

özen gösterilmelidir. Zira Hz. Peygamber'in bu konudaki tavrı oldukça nettir ve şöyle buyurmaktadır: “*And olsun ki bir ateş parçası veya bir kılıç üzerinde yürümem veyahut ayakkabımı ayağımla dikmem bir müslümanın kabri üzerinde yürümemden bana daha sevimlidir. Kabirlerin ortasında abdestimi bozmuşum veya çarşının ortasında. Bence bunlar arasında (çirkinlik açısından) bir fark yoktur.*”⁵¹⁵

İnsanoğlu edep ve hayâ sâhibi bir varlık olarak yaratıldığından, nerede nasıl davranacağını en iyi bilendir. Bundan dolayı herkesin normal karşıladığı ve herkes tarafından ayıp kabul edilen bazı gerçekler vardır. Bunlardan biri de bevl meselesidir. Herkesin kabul gördüğü üzere abdest bozmak tâbii bir durumdur ve bunun belli başlı yerleri vardır. Bu mekânlar haricinde hâcet gidermek, özellikle de kabir gibi hürmet edilmesi gereken yerlerde bunu yapmak oldukça ayıp sayıldığı gibi ölümlere de hürmetsizlik sayılmaktadır. Nitekim Allah Resûlü de, kabirlerde abdest bozmayı çarşı ortasında bozmaya benzeterek ne kadar ayıp ve çirkin bir fiil olduğunu beyân etmiştir. Bu bakımdan, kabirler arasına veya üzerine küçük ya da büyük abdest bozmamak kabir ziyaret âdâbına daha uygun bir davranıştır. Bu icmâ ile haram sayılır⁵¹⁶ fakat tahrîmen mekrûh sayanlar da vardır.⁵¹⁷ Bu kadar ağır bir sorumluluğu yüklenmemek en isâbetli duruş olacaktır.

Kibrin her türlüünden sakınmamız gerektiğinden, ibret ve öğüt alınması gereken yerler olan ve nihâi âkibet yurdu olan âhîret yolunun ilk durağı konumundaki kabirleri ziyaretimiz sırasında niyetimiz hâlis, duygu ve düşünce olarak kibirden uzak ve dış görünüş olarak da mütevâzi bir şekilde gitmemiz, makadına uygun kabir ziyaretlerinden sayılacaktır.

3.2.5. Kabir Üzerine Oturmamak ve Kabre Dayanmamak

Âdâb-ı muâşeret dediğimiz kurallardan biri de, gidilen yere gelişigüzel oturmamaktır. Zira başta dinimiz, daha sonrasında da örf ve kültürümüz bize bunu

⁵¹⁵ İbn Mâce, Cenâiz 45.

⁵¹⁶ Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz el-Cezîrî, *el-Fıkhu Ale'l-Mezâbibi'l-Erba'a*, Dâru'l-Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 2003, I/487; Alî el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, III/1218.

⁵¹⁷ Ahmed b. Muhammed b. İsmâil et-Tahtavî, *Haşiye Alâ Merâki'l-Felâh Şerhu Nûri'l-İzah*, thk. Muhammed Abdülaziz Hâlidî, Dâru'l-Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 1997, s.623.

öğütlemektedir. Özellikle de günlük hayatta sıkça gerçekleştirdiğimiz aile ziyaretlerinde oturup kalkma âdâbıyla karşılaşmaktayız. Meselâ bir misafirlîğe gidildiği zaman ev sâhibinin göstereceği yere oturmaya riâyet edilir ki; hem ev sâhibi hem de ziyaretçi bu davranışıyla rahat etmiş olsun. Aksi halde ziyaretçinin istediği yere oturması veya başkasını oturduğu yerden kaldırıp onun yerine oturması gibi davranışlar, hem dinin buyruklarına hem de örfümüze ters düşen durumlardır.

Allah Resûlü oturup kalkma konusunda belli başlı prensipler getirerek -ki bunlara âdâb-ı muâşeret denilmektedir- dinin ve hayatın lezzetine varmamızı hedeflemiştir. Nitekim dinin buyruklarını hakkıyla yaşamak veya yaşamaya gayret göstermek, kişinin hayatına anlam ve lezzet katar. Hazret-i Peygamber, bazen sözleriyle bazen fiilleriyle ve bazen de yapılan eyleme sessiz kalarak yapılan işe olur vermiştir. Kimi zaman da sergilenen davranışın tehlike ve zararlarına dikkatlerimizi çekerek ihtarlarda bulunmuştur. Bu ihtarlarından biri de kabir ziyareti sırasında kabre oturulmaması gerektiği hakkındadır. Bu konuda Hz. Peygamber bir sözünde *“Kabirler üzerine oturmayın, onlara doğru namaz da kılmayın”*⁵¹⁸ buyurarak net bir tavır sergilemiştir. Kabirlere oturmaktan men etmesinin yanısıra meselesinin tehlikelerine dikkatlerimizi çekmek için şöyle buyurmaktadırlar: *“And olsun ki sizden birisinin vücûdunu yakıcı bir ateş parçası üzerinde oturması, onun bir kabir üzerinde oturmasından kendisi için daha iyidir.”*⁵¹⁹ Aynı konuda bir diğer rivâyet şöyledir: *“Birinizin kor üstüne oturup da, o korun elbisesini yakıp ta tenine kadar işlemesi, kabir üstüne oturmasından daha hayırlıdır.”*⁵²⁰

Burada kabir ziyaretleri sırasında kabirlere oturmanın yasak olduğu mutlak bir şekilde kavranmaktadır.⁵²¹ Kabirlere oturmak o kadar kerih görülmüştür ki, oralara oturmak yakıcı bir ateş parçası üzerine oturmaktan ve o korun etkisiyle yanan elbiseler içerisinde kalmaktan daha tehlikeli sayılmıştır. Allah Resûlü'nün her müjdesi şeksiz hakk olduğu gibi, her uyarısı da bir o kadar gerçektir. Bu sebeple kabir ziyaretleri

⁵¹⁸ Müslim, Cenâiz 97; Ebû Dâvud, Cenâiz 78; Tirmizî, Cenâiz 57.

⁵¹⁹ Müslim, Cenâiz 96; İbn Mâce, Cenâiz 45; Nesâî, Cenâiz 107.

⁵²⁰ Ebû Dâvud, Cenâiz 77.

⁵²¹ Sehârenfûrî, *Bezlu'l-Mechûd*, X/517; İbnu'l-Mulakkin, *et-Tavdîh li-şerhi'l-Câmii's Sahîh*, IX/523.

sırasında kabirleri çiğnememeye azamî derecede ihtimam gösterilmelidir. Zira ölü, kendisine yapılanı hisseder ve dirilerin ezâ görmesi gibi ezâ görür.⁵²²

Kabirlere oturmak o kadar kerih görülmüştür ki, sakındırmanın şiddetinden dolayı oralara oturmak, dayanmak, yaslanmak ve çiğnemek *haram* sayılmıştır. Bu durum, Şâfiî ve cumhura göre *tenzihen mekrûh* sayılmıştır.⁵²³

Ashâb-ı kirâm bu konuda oldukça hassas davranmıştır. Kabir ziyaretine Allah Resûlü ile birlikte giden ashâb-ı kirâm, Hz. Peygamber'in kabrin yanına oturduğunu görünce onlar da oturmuşlardır. Kabir başında oturma süresince o kadar sessiz ve sakin kalmışlardır ki, sanki başlarında kuş varmış da hareket etmeleri hâlinde uçacak gibiymiş.⁵²⁴ Bu itibarla kabir ziyaretlerinde Allah Resûlü ve ashâbının yaptığı gibi sessiz olmalı, oturmanın icap ettiği bir durumda kabrin üzerine oturmak yerine yanına oturmak gerekmektedir. Bununla birlikte kabir üzerine oturma konusundaki uyarılar hatırdan çıkarılmamalıdır.

3.2.6. Kabre Karşı Namaz Kılmak ve Kabri Mescid Edinmek

Yeryüzünün her yeri mescid niteliği taşımaktadır fakat bazı yerler istisna kılınarak buraları namazgâh edinmek ve buralara karşı namaz kılınmak yasak kılınmıştır. Bunlar: mezarlıklar ve hamamlardır.⁵²⁵ İbn Ömer'in rivâyetine göre, Hz.

⁵²² Alî el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, III/1217.

⁵²³ Vellevî, *Bahru'l-Muhît'us-Seccâc Şerh-i Sahih-i Müslim b. Haccâc*, XVIII/578; Sindi, *Kifâyet'ül-Hâce fi Şerh-i Sünen-i İbn Mâce*, I/474. Ayrıca kabirlerde oturmaktan kastın abdest bozmak olduğunu ifade edenler de bulunmaktadır fakat bu, zayıf bir te'vil kabul edilir. Burada şunu hatırlatmakta fayda vardır ki; kabre alçı yapmak mekrûh, kabir üstüne bina etmek ise; eğer kabir yeri şahsa ait ise mekrûh, kabristanlığa ait ise haram sayılmıştır. (Bkz. Vellevî, *Bahru'l-Muhît'us-Seccâc Şerh-i Sahih-i Müslim b. Haccâc*, XVIII/578; Sindi, *Kifâyet'ül-Hâce fi Şerh-i Sünen-i İbn Mâce*, I/474; Nevevî, *Minhâc Şerh'u Sahih-i Müslim*, VII/27; Alî el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, III/1218; Vellevî, *Bahru'l-Muhît'us-Seccâc Şerh-i Sahih-i Müslim b. Haccâc*, XVIII/570).

⁵²⁴ İbn Mâce, Cenâiz 37; Nesâî, Cenâiz 81. Sahâbe-i Kirâm, Hz. Peygamber'in durum ve zamanlarına çok riâyet ederlerdi. Onun huzurunda bazen gülüşüp şakalaşırlardı, yeri gelince de sakin ve sessiz dururlardı. Sahâbi, Allah Resûlü'nün huzurunda o kadar edepli, sakin ve mütevâzi oturur ve durur du ki, bu hâlleri "başlarında sanki kuş varmış gibi dururlardı" lafzı ile kinâye yapılmıştır. Zira kuş hareketsiz şeylerin üzerine konar ve konduğu yerde kareket olması halinde uçar gider. Bu sebeple ashâbın Efendilerinin huzurundaki durumları kuş misâline benzetilmiştir. Bkz. Sindi, *Kifâyet'ül-Hâce fi Şerh-i Sünen-i İbn Mâce*, I/470.

⁵²⁵ İbn Mâce, Mesâcid 4; Ebû Dâvud, Salât 24; Tirmizî, Salât 236.

Peygamber'in yedi yerde⁵²⁶ namaz kılmayı yasakladığını, bunlardan birinin de mezarlıklar olduğunu bildirmektedir.⁵²⁷ Ayrıca kabirlere yönelerek namaz kılma konusunda “*Kabirler üzerine oturmayın, onlara doğru namaz da kılmayın*”⁵²⁸ şeklindeki buyruk, kabirlere karşı yönelerek namaz kılmanın kesin yasaklığına delâlet etmektedir.

Burada kabirlere doğru namaz kılmak açık bir şekilde yasaklanmıştır. İmam Şâfî kabre karşı namaz kılınması hakkında şöyle der: “Ben bir mahlûkun kabrinin mescid haline gelinceye kadar tazim edilmesini hoş göremem. Çünkü böyle yapmakla onun fitneye düşeceğinden ve ondan sonra gelecek insanların da bu fitneye kapılacağından korkarım.”⁵²⁹

Hz. Peygamber her fırsatta Müslümanın kendine has bir duruşunun olması gerektiğini, hiçbir konuda başka din ve milletlere benzemek gerektiğini bildirmiştir. Bundan dolayı kabirler hakkındaki bu yasaklar, putperestlere benzemek içindir diyebiliriz.⁵³⁰ Elbette bu yasağın, insanları zamanla şirke düşürebilecek boyutlara sahip olması sebebiyle getirildiğini söylemek de mümkün gözükmektedir.

Kabirlere olan aşırı yönelim ve tazim sebebiyle Allah Resûlü, Yahudi ve hristiyanlara lânet etmiş,⁵³¹ bir anlamıyla onların Cenâb-ı Allah'ın rahmetinden mahrum kalmaları için duâ niyazında bulunmuştur. İmam Nevevî'nin bu konudaki ifadesi mevzuyla oldukça net bir şekilde açıklamaktadır. “Ulemâ der ki: “Hz. Peygamber gerek kendisinin, gerekse başka kabirlerin mescid edinilmesini yasaklamıştır. Çünkü kabirdekini veya kabri yüceltmede aşırılık ve abartıya düşülerek, fitneye girilmesinden korkmuştur.” Bu durum daha önceki ümmetlerde olduğu gibi küfre dâhi götürebilirdi.”⁵³² Kadî Beydâvî (ö.685/1286) de şöyle der: “Ne zamanki Yahudi ve hristiyanlar, Peygamberlerinin kabirlerini tazim edip secde ettiler, kabirlerini kible

⁵²⁶ Namaz kılınması yasak olan yedi yer şu şekilde zikredilmiştir: Çöplük, kabristan, mezbaha, hamam, deve yatağı, cadde ve Beytullah'ın üstü. Bkz. İbn Mâce, Mesâcid 4.

⁵²⁷ İbn Mâce, Mesâcid 4.

⁵²⁸ Müslim, Cenâiz 97; Ebû Dâvud, Cenâiz 78; Tirmizî, Cenâiz 57.

⁵²⁹ Nevevî, *Minhâc Şerhu Sahih-i Müslim*, VII/38; Makdisî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, XIII/544.

⁵³⁰ Toprak, *Kabir Ziyareti (Meşruyyeti, Çeşitleri ve Âdâbı)*, s.64.

⁵³¹ Buhârî, Cenâiz 61; Müslim, Mesâcid 19; Nesâî, Cenâiz 108.

⁵³² Canan, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, VIII/129.

edinip oralara yönelerek namaza durdular ve oraları put edindilerse işte o zaman Allah Resûlü ümmetinin de bu fitneye düşmesinden korkarak bu fiillerden ümmetini men etmiştir.”⁵³³

Görüldüğü üzere kabirlere yönelerek namaz kılmak, oraları kutsal görüp tazimde bulunmak, oraları kıblegâh edinmek gibi tehlikeli davranışlar kişiyi fitne ve küfre sevk edebilmektedir. Fitne ve küfrün neticesi olarak da, kulluğun asıl gayesi olan Allah’ın rahmetinden mahrum kalmak gibi bir cezayla cezalandırılmamak adına bu ve benzeri davranışlardan beri durmak gerekir.

Kabir ziyaretleri sırasında dikkat edilmesi gereken doğru ve yanlış uygulamalara açıklık getirmeye çalıştık. Zikrettiklerimiz dışında kabirleri süslemek, örtmek, belli bir gün ziyaret edileceğini nezretmek gibi davranışlar da kabir ziyareti ile ilgili uzak durulması gereken davranışlardan bir kaçıdır diyebiliriz.

3.3. HZ. PEYGAMBER’İN KABİR ZİYARETLERİ

3.3.1. Hz. Peygamber’in (s.a.v) Annesinin Kabrini Ziyaret Etmesi

Allah Resûlü’nün annesinin kabri, Mekke-Medine yolu üzerinde Medine’ye daha yakın ve yaklaşık olarak 190 kilometre uzaklıkta, aynı zamanda Ebvâ’ya birkaç kilometre mesafededir. Hz. Peygamber’in annesinin kabrinin burada bulunması sebebiyle bu yere “*Ümmü’n-Nebî*” ismi verilmiştir.⁵³⁴

Kabirleri ziyaret konusuna giriş yaparken, kabirlerden ibret almak, âhireti düşünmek ve ölümü hatırlamak gibi güzel hasletlerden dolayı Hz. Peygamber’in bu ziyaretleri gerçekleştirdiğini ve ashâbına da yapmaları için tavsiyede bulunduğunu zikretmiştik. Kişinin vefa göstergesi olarak hayatta olan anne-baba, eş, dost ve akrabalarını ziyaretlerde bulunması onlara verilen değer göstergesidir. Aynı şekilde öldükten sonra da kabirlerini ziyaret etmek ve onlara duâ etmek vefanın ve değer vermenin bir gereğidir.

⁵³³ Vellevî, *Bahru’l-Muhît’us-Seccâc Şerh-i Sahih-i Müslim b. Haccâc*, XII/130.

⁵³⁴ Fayda, “Ebvâ”, *DİA*, c. X, TDV Yayınları, İstanbul 1994, s.378.

Hız. Peygamber henüz ilgi, şefkat ve merhamete en çok ihtiyaç duyduğu çocukluk döneminde annesini kaybetmenin hüznünü her zaman hissetmiş ve annesine olan özlemini bir nebze de olsa kabrini ziyaret ederek hafifletmek istemiştir. Hız. Peygamber'in annesinin kabrini hicret öncesi dönemde ziyaret ettiğine dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Fakat hicret sonrasında birkaç kez ziyaretlerde bulunduğu rivâyetler arasındadır. Bu ziyaretlerini fırsat buldukça tazelemiş, her ziyaretinde gözyaşı dökmüş ve beraberinde gelenleri de ağlatmıştır. Bir gün Ebvâ'ya uğrayarak annesinin mezarını ziyaret eden Allah Resûlü, bu ziyareti esnasında annesinin mezar taşlarını düzeltmiş ve mezarının başında ağlamıştır. Hız. Peygamber'e niçin ağladığı sorulunca “*Annemin şefkat ve merhameti gözümün önüne geldi de onun için ağladım*” cevabını vermiştir.⁵³⁵ Yine bir başka rivâyet, Hız. Peygamber'in Mekke'nin fethinden sonra annesinin kabrinin başında oturarak sanki hayattaki bir insanla konuşur gibi konuşup ağladığını haber vermektedir.⁵³⁶

Hayatımızda en önemli yere sahip olan annelerimiz, hayatları boyunca üzerimize titreyerek kol kanat germişlerdir. Fıtrat gereği her çocuk, anne babasının hayatının her anında yanı başında olmasını arzular. Fakat bir gerçek vardır ki vâdesi dolan, emaneti sâhibi olan Allah Teâlâ'ya teslim ederek dünya hayatından irtihâl ederek sevdiklerini ve sevenlerini terk eder. Bu durum ister istemez geride kalanları mahzun etmektedir. Allah Resûlü de, bir beşer olması ve henüz çocukken annesini kaybetmiş olması sebebiyle çok üzölmüş, teselli bulmak için de peygamberliğin Medine döneminde fırsat buldukça annesinin kabrini ziyaret etmiştir. Bir gün ziyaret için annesinin kabrine uğrayan Hız. Peygamber, daha önceki ziyaretlerinde olduğu gibi hem ağlamış hem de etrafındakileri ağlatmıştır. Sonra şöyle buyurmuştur: “*Onun için af dilemek üzere yüce Rabbimden izin istedim de bana izin vermedi. Bunun üzerine kabrini ziyaret etmem için izin istedim. Bu sefer bana izin verdi. Dolayısıyla kabirleri siz de ziyaret ediniz. Çünkü bu ziyaret ölümü hatırlatır.*”⁵³⁷

Hadiste buyrulduğu üzere, Hız. Peygamber annesinin affı için izin istemiş fakat buna izin verilmemiştir. Ancak kabrini ziyarete izin verilmiştir. Bu rivâyet dolayısıyla

⁵³⁵ Beyhakî, *Delâil*, I/190.

⁵³⁶ Beyhakî, *Delâil*, I/189.

⁵³⁷ Müslim, Cenâiz 105; İbn Mâce, Cenâiz 48; Ebû Dâvud, Cenâiz 80; Nesâî, Cenâiz 103.

câhiliye döneminde ölen kişilerin kabrini ziyaret konusunda pek çok yorum yapılmıştır.⁵³⁸

Allah Resûlü'nün anne babasının imân üzere oldukları yani ehl-i necât oldukları ve imân etmelerinin ölümlerinden sonra gerçekleştiği bilgisi tartışmalı bir konudur. Bu konuda zayıf ve mevzu rivâyetler vardır. İbn Cevzî, *Mevzûât*'ında bir rivâyette şöyle demektedir: Hz. Âişe'ye isnad edilen bir rivâyete göre, Hz. Peygamber veda hacı esnasında Hacun dağında Hz. Âişe'nin yanına uğradığında oldukça hüzünlü ve ağlar bir vaziyetteyken, sonra gâyet neşeli ve güler yüzlü bir şekilde tekrar eşi Hz. Âişe'ye gelmiştir. Hz. Peygamber, bunun sebebini soran eşine: “*Annem Âmine'nin kabrine gittim ve Allah'tan ona hayat vermesini diledim. Allah da ona hayat verdi, annem bana imân etti ve Allah tekrar onu geri aldı.*” şeklinde cevap vermiştir.⁵³⁹ Süheylî (ö.581/1185) de, *Ravzü'l-Ünûf* adlı eserinde aynı senedle “Hz. Peygamber, anne babasının diriltmesini Rabbinden istedi, Allah da onları diriltti ve Allah Resûlü'ne imân ettiler ve tekrar ruhlarını kabzetti”⁵⁴⁰ şeklinde rivâyette bulunmaktadır.

Yüce Allah için zor ve imkânsız olan hiçbir şey yoktur. Zira Allah (c.c) bir şeyin olmasını istediği zaman ol der ve istediği şey hemen olur. Dolayısıyla Yüce Allah'ın ölen bir kişiyi diriltip tekrar ruhunu kabz etmesi olayının inanan kişinin akıl ve mantığına ters düşen bir tarafı yoktur. Kurtubî de olayı bu yönüyle değerlendirerek, Hz.

⁵³⁸ Kadî İyâz: Hz. Peygamber'in annesinin kabri başında ağlaması, âhireti hatırlamasından, annesinin kendisinin peygamberlik günlerine yetişmemesi ve ona imân etme lütfuna erişememesi sebebiyledir. Dolayısıyla bu ağlama annesinin azap görmesi sebebiyle değildir, demiştir. (Bkz. Nevevî, *Minhâc Şerhu Sahih-i Müslim*, VII/46; Kadî İyâz, *İkmâlu'l Mü'lim*, III/452; Vellevî, *Zehîretü'l- Ukbâ fî Şerhi'l-Müctebâ*, XX/33.) İstiğfara izin verilmemesinin sebebi şu olabilir: İstiğfar bir günah sebebiyle olur fakat peygamberlik haberi kendisine ulaşmayan kişiler günahları sebebiyle ayıplanmazlar. O halde günahlarının bağışlanması için istiğfarda bulunmaya gerek kalmaz. (Bkz. Sindi, *Fethü'l Vedûd fî Şerh-i Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Zeki el-Hûlî, Mektebet-u Edvâi'l-Menâr, Medine 2010, III/455; Subkî, *el-Menhelü'l-Azbi'l-Mevrûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, IX/93). İbn Melek (ö.821/1418); Hz. Peygamber'in annesi için istiğfar talebinin kabul edilmeyişini, annesinin kâfir olarak öldüğüne, dolayısıyla Yüce Allah onları asla affetmeyeceği ve bundan dolayı kâfire istiğfar dilemek câiz değildir, der. (Bkz. Vellevî, *Zehîretü'l- rubâ 'ale'l-Müctebâ*, XX/33; Sehârenfûrî, *Bezu'l-Mechûd*, X/524). Şevkânî de aynı fikirde olup, İslâm dininden evvel fetret sürecinde ölenlere istiğfarın câiz olmadığını söylemektedir. (Bkz. Vellevî, *Zehîretü'l- Ukbâ fî Şerhi'l-Müctebâ*, XX/33).

⁵³⁹ Abdurrahmân İbn Ali İbnü'l-Cevzî, *el-Mevdû'ât*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân, 1. Baskı, Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1966, I/284.

⁵⁴⁰ Ebû'l Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es-Süheylî, *er-Ravzü'l Ünûf fî Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li İbn-i Hişâm*, thk. Ömer Abdüsselâm es-Selâmî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2000, II/121.

Peygamber'in anne babasının diriltilip sonra tekrar öldürmesini, Hz. İsa'nın İsrailoğullarının katilininin kim olduğunu söylemek için ölen adamı Allah'ın izniyle diriltmesine bağlamış, aklen ve şer'an imkânsız olmadığını söylemiştir.⁵⁴¹

Hadisin sonunda yer alan “*kabirleri ziyaret edin çünkü âhireti hatırlatır*” kısmı da kabir ziyaretlerine izin ve teşviğin olduğunu belirtmektedir. Zira kabir ziyaretleri ölümü hatırlatıcı, dünyadan el çektirici ve ukbâya rağbeti arttırıcıdır. Bir de ziyaretine gidilen kabirler, Allah'ın hayat sâhibi olmaya vesile kıldığı anne ve babaya ait ise, Hz. Peygamber'in yaptığı gibi ziyaretlerine gidip hayır duâda bulunmak, kabirlerinin etrafında biriken taş, çöp, kurumuş otlar gibi şeyleri temizleyerek vefâ göstermek, elbetteki bir Müslüman'a yakışan tavırlardan biridir.

3.3.2. Hz. Peygamber (s.a.v)'in Müslim ve Gayr-i Müslimlerin Kabrini Ziyareti

Hz. Peygamber, hayatı boyunca gerek Müslümanları gerek Müslüman olmayanları pek çok vesile ile ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ziyaretler hastalık, taziye ve kabirleri ziyaret gibi birçok sebebe dayanmaktadır. Müslüman hastaları, onlara hayır duâlarda bulunmak gayesiyle, gayr-i Müslim hastaları da ziyareti bir vesile veya fırsat bilip onları İslâm'a davet etme amacıyla ziyaret etmiştir. Din, dil, ırk ayrımı yapmaksızın gerçekleştirdiği bu ziyaretlerinin yanısıra Müslim ve gayr-i Müslimleri, ölümleri sonrasında da kabirlerini ziyaret etmiş, insana verilmesi gereken değer in sadece hayatta olanlarla sınırlı olmadığını, ölen kişilere de değer verilmesi gerektiğini yapmış olduğu kabir ziyaretleri ile göstermiştir.

Allah Resûlü, gerçekleştirdiği müslim ve gayr-i müslim kabir ziyaretlerini genel itibariyle gündüzleri gerçekleştirmiş olsa da, bazen de geceleri yapmıştır. Bu ziyaretlerinde ölü Müslümanlara duâ niyazınında bulunarak kabirdekilere olan şefkat ve merhametini göstermiştir. Nitekim Hz. Âişe annemiz, Hz. Peygamber'in gecenin bir yarısında Bakî mezarlığına gittiğini ve orada medfun olan Müslümanlara duâ ettiğini bildirmektedir.⁵⁴²

Hz. Peygamber, müslim ve gayr-i müslim kabirlerinin yakın olması yahut aynı

⁵⁴¹ Makdisî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, XVIII/286.

⁵⁴² Müslim, Cenâiz 103; Nesâî, Cenâiz 102.

yerde bulunması durumunda önce Müslümanların kabrine giderek onların hayır ehli olduklarını bildirmiş ve onlara duâ etmiştir. Daha sonrasında da Müslüman olmayanların kabrini ziyaret ederek âkibetlerinin pek vahim olduğunu beraberindekilere bildirmiştir. Aynı zamanda bu ziyaretleri esnasında kabristanda yapılması uygun olmayan davranışlar konusunda da kabir ziyaretçilerini uyarmıştır. Bu konuda Beşir b. Hasasiyye (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v) ile birlikte yürüyordum. Müslümanların kabirlerine uğradı ve şöyle buyurdu: “*İşte bunlar, birçok kötülükleri geride bırakıp hayırlara ulaşan kimselerdir.*” Sonra müşriklerin kabirlerine uğradı ve: “*Bunlar da, çok büyük hayırları geride bırakıp azab içine gömülmüş kimselerdir*” buyurdu. Rasûlullah (s.a.v) yönünü diğer tarafa çevirince kabirler arasında ayakkabısı ile dolaşan birini gördü ve: “*Ey ayakkabıları ile dolaşan kimse, ayakkabılarını çıkar*” buyurdu.⁵⁴³

Dolayısıyla Müslüman kabri ziyaret hem ölüye hem de ziyaretçiye fayda sağlamaktadır. Zira orada yapılan duâ sebebiyle, duâ sâhibine de kabirdekilere de ecir verilir. Fakat gayr-i müslim birinin kabrini ziyaret, ölümü hatırlatıcı olması sebebiyle sadece ziyaret edene fayda sağlar, ölüye hiçbir fayda sağlamaz. Nitekim Müslüman olmayan bir ölüye duâ edilmesi uygun olmadığı gibi, yapılması durumunda da ölüye herhangi ibr faydası olmaz.

Hız. Peygamber, insana sırf insan olması hasebiyle değer verirdi. Onun nazarında asla bir insanın rengi, dili, ırkı veya diğer beşeri farklılıkları, insana değer verme noktasında bir etkiye sahip değildi. Nitekim Allah Resûlü, mescidi süpüren bir zenci adam veya zenci bir kadının vefat ettiği haberini aldığıında “*Bana haber vermeli değil miydiniz? O adamın yahud o kadının- kabrini bana gösteriniz*” buyurmuş ve müteakiben o adamın veya kadının kabrine varıp üzerine namaz kılmıştır.⁵⁴⁴ Namaz kılmış olduğuna göre o kişi Müslümandır. Hız. Peygamber de mescide hizmette bulunmuş olan o kişinin kabrini ziyaret edip, namaz kılarak ona verdiği değeri bizzat göstermiştir.

Hız. Peygamber’in ziyaret ettiği kabirlerden birisi de münafıkların başı, Hız. Peygamber’e ve müslümanlara çokça zararı dokunmuş olan, ifk hâdisesinde de başı

⁵⁴³ Nesâî; Cenâiz 118; Ebû Dâvud; Cenâiz 84; İbn Mâce; Cenâiz 46.

⁵⁴⁴ Buhârî, Salât 68; Ebû Dâvud, Cenâiz 63.

çekmiş olan Abdullah ibn Ubeyy ibn Selül'ün kabridir. Rivâyete göre Hz. Peygamber, Abdullah ibn Ubeyy ibn Selül kabre konulduktan sonra onun kabrinin başına gelmiş ve onun dışarıya çıkarılmasını emretmiştir. Onu kabirden dışarı çıkardıklarında, Rasûlullah (s.a.v) onun cesedini kendi iki dizi üzerine koymuş, cildi üzerine üflemiş ve ona kendi gömleğini giydirmiştir. Allah Resûlü'nün kendi gömleğini ona giydirmiş olması, Abdullah ibn Ubeyy ibn Selül'ün Bedir günü esir düşen Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbâs'a bir gömlek giydirmiş olması sebebiyledir.⁵⁴⁵ Allah Resûlü sırf Bedir savaşında esirken amcasına elbise giydirdi diye bu iyiliği hiçbir zaman unutmamış, sadece kendisine yapılan iyilikleri değil, akrabalarına yapılan güzel muameleleri de karşılıksız bırakmayarak dirilere göstermiş olduğu vefa göstergesini ölü olan birine de göstermiştir.

Kabir ziyaretleri sadece Müslüman kabirlerini ziyaret etmeyle sınırlı bir durum değildir. Nitekim Allah Resûlü, kabirleri sergilenen yanlış tutumlardan dolayı ziyaretten men etmiştir. Daha sonraları yapılan yanlışlardan dönüldüğünü görünce de kabir ziyaretlerine teşvikte bulunmuştur. Bu teşvik sadece mü'min kabirlerini ziyarete has olmamıştır. Zira kendisi de Müslüman olmayan birçok kabri ziyaret etmiş ve bazı nasihatlerde yahut kabirdekilerin hallerinden haber vermiştir. Bu ziyaretlerin birinde ailesinin, kabri başında ağlamakta olan bir Yahudi karısının kabrine uğramış ve: *"Bunlar ölüleri üzerine ağlıyorlar. Hâlbuki ölü kabrinde azap olunuyor"* buyurarak yapılan yanlış dikkatlerimizi çekmiştir.⁵⁴⁶

Kısacası Hz. Peygamber'in hayatındaki insan tasavvuru, tamamıyla Yüce Allah'ın insana verdiği değere bağlıdır. Bundan dolayıdır ki insanlara verdiği değer ve kıymet onun yapmış olduğu ziyaretlerde açık bir şekilde görülmektedir. Onun nazarında değersiz olan hiçbir insan yoktur. Şu halde insanları dil, din, ırk, mezhep, renk vs. ayırımı yapmaksızın hepsine insan olmaları hasebiyle değer vermeli, başlarına herhangi

⁵⁴⁵ Buhârî, Cenâiz 76; Müslim, Kitâbu't-Tevbe 2; Nesâî, Cenâiz 40.

⁵⁴⁶ Buhârî, Cenâiz 32; Müslim, Cenâiz 27; Tirmizî, Cenâiz 25; Nesâî, Cenâiz 15. Bu hadisin Müslim, Tirmizî ve Nesâî rivâyetlerinde Abdullah b. Ömer'in *"Şüphesiz ki ölen kimse, dirinin ağlaması yüzünden azâb görür"* sözü Hz. Âişe'ye hatırlatılınca şunu söylemiştir: *"Allah, Ebû Abdurrahmân'a mağfiret buyursun. Şüphesiz ki o, yalan söylememiştir fakat yanılmış veya unutmuştur. Gerçek şu ki; Allah Rasûlü, Yahudilerin mezarı başında ağladığı bir Yahudi kadının mezarı yanından geçti ve: "Bunlar ona ağlıyorlar. Hâlbuki o kabirde azap görüyor"* buyurmuştur" şeklinde rivâyet edilmektedir. Dolayısıyla kabir başında ağlamaktan dolayı kabirdekinin azap görmesi imân üzere ölen kişiyi değil, imânsız ölen kişiyi yani kâfiri bağlayan bir durumdur. (Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, III/154).

bir musibet geldiğinde teselli etmek için ziyaretlerine gidilmelidir. İnsana verilen bu değeri, ölümleri sonrasında da, kabirlerini ziyaret etmekle göstermek mümkündür. Nitekim Allah Resûlü'nün hayatı bu tür değer vermelerle doludur.

3.3.3. Şehidlerinin Kabrini Ziyaret

Sözlükte “*bir olaya şahit olmak, bildiğini söyleyip tanıklık etmek, bir yerde hazır bulunmak*” gibi anlamlara gelen şehâdet (şühûd) masdarından türeyen şehid (çoğulu şühedâ) dinî bir terim olarak; Allah yolunda öldürülen müslümanı ifade eder.⁵⁴⁷ Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok yerde geçen şehid kavramı, bazı yerlerde tanık anlamında Allah’ın ismi olarak,⁵⁴⁸ bazı yerlerde Allah’ın rızasına uygun olarak yaşayan kâmil insan mânâsında,⁵⁴⁹ bazen de Allah’ın dini için canını hiç düşünmeden verenler için kullanılmıştır.⁵⁵⁰ Hadislerde de daha çok canını Allah yolunda feda edenleri ifade etmek için şehid kavramının kullanıldığı görülmektedir. Şehid kavramının sadece Allah yolunda savaşırken ölenler için kullanılması, bu kavramın anlam sınırını daraltmaktır. Zira Hz. Peygamber’in beyânına göre suda boğulan, dermansız hastalıklardan vefat eden, malını muhafaza ederken öldürülen, hâmile iken ölen, ateşte yanarak ölen, karın hastalığından ölen *şehid* olarak nitelenmektedir.⁵⁵¹

Hadis kitaplarında cihâd bölümünün fazlü’ş-şehid başlıkları altında ele alınan şehidliğe dair hadislerde, şehidlerin faziletleri, kimlerin şehid sayılacağı, şehidlerin cennetteki konumları, şehid olanların hislerinin neler olduğu gibi pek çok mevzû karşımıza çıkmaktadır. Allah rızasına uygun bir ömür yaşayıp, daha sonra da yine tek hedefleri Allah rızası olarak canlarından ferâgat edenlere cennet nimetlerinin en güzellerinin verileceği, derecelerinin Peygamberler ve Sıddıklardan hemen sonra olduğu, kul hakları dışında tüm günahlarının affedildiği, kabir azabı çekmeyecekleri gibi pek çok bilgi Hz. Peygamber’in buyrukları arasındadır.

Hz. Peygamber; “*Cennete giren hiçbir kimse, yeryüzündeki her şey kendisinin olsa dâhi dünyaya tekrar dönmeyi arzu etmez. Sadece şehid, gördüğü ileri derecedeki*

⁵⁴⁷ Fahrettin Atar, “Şehid”, *DİA*, c. XXXVIII, TDV Yayınları, İstanbul 2010, s.428.

⁵⁴⁸ Fussilat 41/53; İsrâ 17/96.

⁵⁴⁹ Bakara 2/143.

⁵⁵⁰ Nisâ 4/69; Hadîd 57/19.

⁵⁵¹ Buhârî, Mezâlim 34; Müslim, İmân, 226, İmâre 165; İbn Mâce, Cihâd 17.

itibar ve ikrâm sebebiyle tekrar dünyaya dönmeyi ve on defa şehid olmayı ister"⁵⁵² buyurarak şehidlik makâmının yüceliğini açıkça ifade etmiştir.

İslâm samimiyet dinidir. Allah kullarından samimi olmalarını, her amellerini ihlâsla Allah rızası için yapmalarını istemektedir. Bu sebeple gerek âyetlerde gerekse Resûlullah'ın hadislerinde insanları samimiyetle ibadet etmeye, Allah'tan başkasının rızasını düşünmeden katıksız bir şekilde amel işlemeye sevk etmek için şehidlik makamının fazileti üzerinde çokça durulmuştur denilebilir. Bu minvâlde "*Şehidliği gönülden arzu eden kimse, şehid olmasa bile sevâbına nâil olur*"⁵⁵³ insanların şehidliğe olan aşk ve iştiyakını perçinleme noktasında çok teşvik edici bir ifadedir.

İnsana sırf insan olmasından ötürü değer verdiğiinden, kâfir insanların kabirlerini dâhi ziyaret eden Hz. Peygamber'in, Allah katında kıymeti çok olan şehidlerin kabrini ziyaret etmemiş olması elbette düşünülemez. Zira Allah Resûlü, pek çok arkadaşını şehid vermiş ve onların şehâdetine tanıklık etmiştir. Dolayısıyla bu duruma kayıtsız kalmış olması mümkün değildir. Allah Resûlü, Uhud Savaşı'nın hemen akabinde şehid düşüp yerde yatmakta olan Mus'ab b. Umeyr'in başında durup: "*Mü'minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah'a verdikleri söze sâdik kalırlar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehid olmuştur). Bir kısmı da (şehid olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir*"⁵⁵⁴ âyetini okumuştur. Hemen sonra: "*Allah Resûlü kıyamet gününde Allah katında sizin şehidler olduğunuza mutlaka şahitlik edecektir*" demiştir. Daha sonra da: "*Ey insanlar! Onları ziyaret edin, onlara gelin ve onlara selâm verin. Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, onlar kıyamete kadar kendilerine selâm veren her kişinin selâmını alırlar*"⁵⁵⁵ buyurmuştur. Hazret-i Peygamber bu buyruğuyla şehidlerin kabrini ziyaret etmeye teşvikte bulunmuş, ayrıca bu ziyaret esnasında ne yapmamız gerektiğine dair yol göstererek yapılacak en güzel şeyin selâm vermek olduğunu ifade etmiştir.

Yine bir gün Allah Resûlü, Uhud şehidlerinin kabirlerini ziyaret ederek: "*Allah'ım! Bu kulun ve Resûl'ün, bunların şehid olduklarına ve kıyamet gününe kadar*

⁵⁵² Buhârî, Cihâd 21, Müslim, İmâre 109.

⁵⁵³ Müslim, İmâre 156.

⁵⁵⁴ Ahzab 33/23.

⁵⁵⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, 3/121.

kendilerini ziyaret eden ve selâmlayanların selâmlarına mukabelede bulunacaklarına şehâdet eder”⁵⁵⁶ buyurmuştur. Bu ziyareti vesilesiyle bir meseleyi yani şehidlerin ölü değil de diri olduklarını, hâliyle verilen selâma karşılık verdikleri gerçeğini öğretmiş bulunmaktadır. Bu durumun bir misâlini şu rivâyette görmekteyiz:

Sahâbeden Attaf b. Hâlid’in halası, binek hayvanının yularını tutan iki çocukla birlikte Uhud şehidliğini ziyareti sırasında Uhud şehidlerini selâmlamış ve selâmına karşılık verilerek “*Vallahi biz, birbirimizi tanıdığımız gibi sizi de tanıyoruz*” demeleri üzerine tüyleri ürpermiş ve beraberindeki çocuğa “*Ey çocuk! Katırımı yaklaştır*” deyip bineğine binerek şehidlikten ayrılmıştır.⁵⁵⁷

Allah Resûlü, küçüğünden büyüğüne, yaşlısından gencine ashâbının her bir ferdine değer vermiş ve bunu söz ve fiilleri ile göstermiştir. Vefatları sonrasında da ashâbına olan bu muhabbetini göstermek, onlara selâm vermek ve duâ etmek üzere kabirlerini ziyaret etmiş ve onlara iltifat ederek *arkadaşlarım* ifadesini kullanmıştır. Fakat şehid olanları makâmları gereği bir derece daha üstün tutarak *kardeşlerim* ifadesini kullanmıştır. Bu durumu Talha b. Ubeydullah şöyle rivâyet etmektedir: Biz bir gün Resûlullah (s.a.v) ile birlikte çıktık. Şehidlerin kabrini ziyaret etmek istiyorduk. Nihâyet Vâkım taşlığının üzerine çıkıp da oradan indiğimizde vadinin dönemecinde bulunan kabirlere geldik. Biz: “Ey Allah’ın Resûlü! Bunlar bizim kardeşlerimizin kabirleri midir?” dedik. “*Hayır, bunlar arkadaşlarımızın kabridir*” buyurdu. Biraz sonra şehidlerin kabirlerine geldiğimizde ise: “*İşte şunlar da kardeşlerimizin kabirleridir*” buyurdu⁵⁵⁸ demiştir. Görüldüğü üzere Resûlullah, şehidlere “*kardeşlerimiz*” ifadesini kullanarak şehâdet makâmına erenlerin derecesini vurgulamış, ashâbdan bazısının bazısına üstün olduğunu ve cihâdın üstünlüğüne vurgu yapmıştır. Aynı zamanda bu hadiste, şehid kabirlerini ziyarete ve onlara duâ etmeye teşvik vardır.

Müslüman oluşuyla İslâm’ın insanlar arasında daha hızlı yayılmasına vesile olan, cesaret ve azmi sayesinde düşmanın kalbine korku saldığı belirtilen Hz. Peygamber’in amcası Hz. Hamza da Uhud şehidleri arasındadır. Onun ölümü ve ölüm

⁵⁵⁶ Hâkim, *Müstedrek*, II/271, (hadis no:2377), III/31, (hadis no:4320). Hâkim, “Hadis, Şeyhayn’in şartlarını taşıması şartıyla *sahîhtir*” demiştir. (Bkz. Hâkim, *Müstedrek*, II/271).

⁵⁵⁷ Hâkim, *Müstedrek*, III/31, (hadis no:4320).

⁵⁵⁸ Ebû Dâvud, Menâsik 98.

şekli Resûlullah'ı derinden üzmüş ve yokluğunu çokça hissettiğini sıkça ifade etmiştir. Bu sebeple Uhud şehidlerini ziyaretinde özellikle amcasının kabri başına giden Hz. Peygamber'in bu davranışından etkilenen kızı Fâtıma da, Hz. Hamza'nın kabrini ziyaret etmiş ve her Cuma günü gerçekleştirdiği bu ziyaretleri esnasında kabrinin başında duâlar edip ağlamıştır.⁵⁵⁹

İslâm'da, makâmı Peygamberler ve Sıddıklarla beraber anılan şühedânın kabirlerini ziyaret etmek, Peygamber (s.av)'in ümmetine bizzat kendisi uygulayarak öğrettiği bir sünnetidir. Günlük işlerde dâhi Hz. Peygamber'in yaptığı gibi yapmaya çalışmak, kişiyi sünnet amelini işleme sevâbına ulaştırırken, Allah katında makâmı yüce olan Hz. Peygamber'in ziyaret ederken kardeşlerimiz ifadesini kullanacak kadar muhabbet duyduğu şehâdet makâmına ermişlerin kabirlerini ziyaret etmek ve bunu da hem Allah rızası için hem de Resûlullah'ın bir sünneti diye yapmak pek faziletli bir ameldir. Ayrıca ziyaret esnasında kabir ziyareti adâbına riâyet edilmesi bu faziletin artmasına vesile olacaktır.

3.4. HZ. PEYGAMBER'İN KABRİNİ ZİYARET

Müslümanlar, gerek saâdet asrında gerekse sonraki dönemlerde Allah'ın rızasına ermek ve Allah Resûlü'nün şefaatine nâil olmak için Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmişlerdir ve hâlen de ziyaret edilmektedir.

Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret etmeye teşvik hakkında birçok rivâyet bulunmakla beraber, ziyaret edenlere de pek çok mükâfat verileceği bildirilmektedir. Kuşkusuz vahyin indiği kutsal yerleri görmek, Allah Resûlü ile birlikte mücadele eden ashâbının kabirlerini ziyaret etmek, Hz. Peygamber'in kabrinin bulunduğu ve yaşadığı yerleri görmek her Müslümanın özlem duyduğu bir husustur. İşte bu aşk ve iştiyakla kendisini ziyaret edenler için Hz. Peygamber; *“Kim gönlünde beni ziyaretten başka hiçbir düşünce bulunmaksızın ziyarete gelirse kıyamet günü ona şefaati olmak benim üzerime bir hak olur.”*⁵⁶⁰ ve *“Ölümünden sonra beni ziyaret eden kişi sanki beni*

⁵⁵⁹ Hâkim, *Müstedrek*, III/533, (hadisno:1396); Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IV/131, (hadis no:7208). Bu hadisi rivâyet eden Hâkim, bu rivâyetteki bütün râvilerin sika yani güvenilir olduğunu söylemiştir. (Bkz. Hâkim, *Müstedrek*, III/533). Beyhakî de, hadisin senesinde *inkita'* olduğunu belirterek *zayıflığına* işâret etmiştir. (Bkz. Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IV/131).

⁵⁶⁰ Beyhakî, *Şu'abu'l-Îmân*, VI/50, (hadis no: 3860).

hayattayken ziyaret etmiş gibidir”⁵⁶¹ buyurmuştur. Vefatından sonra kabrini ziyaret edenlere şefaatinin vacip olacağı⁵⁶² ve Hac ibadeti esnasında, vefat etmiş olan Allah Resûlü’nün kabrini ziyaret edenlerin sanki hayattayken kendisini ziyaret etmiş gibi sayılacağı⁵⁶³ şeklindeki diğer rivâyetler konuyla ilgili rivâyetlerden birkaçıdır.

Şu kadar var ki, her ziyarette olduğu gibi Allah Resûlü’nün kabr-i şeriflerini ziyaret esnasında da uyulması gereken bazı kurallar vardır ve bunların göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Kabirler oyun, eğlence ve bayram havasının yaşanacağı yerler değildir. Özellikle günümüzde belli başlı yörelerde âdet hâline gelmiş bazı yanlış uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamalardan biri de, kabir, yatır ve türbe gibi yerlerde kesilen kurban sırasında adakta bulunan kişinin eş, dost ve akrabalarının toplanıp sanki bir bayram havası varmış gibi bir ortam oluşturdukları görülmektedir. Bu durum cenaze evine bayram havasında gitmeye benzediğinden oldukça maksadını aşan bir harekettir.

Tamamen İslâm öncesi câhiliye âdetleri olan mezarlıkları şenlendirmek ve oraları bayram haline getirmek, dinin koyduğu kurallara muhalif davranışlardır. Oysaki kabir, yatır ve türbe gibi yerlerde vakarlı olmak, sekîneti muhafaza etmek ve buralardan ibret almak kasdıyla ziyaretleri yapmak Resûlullah’ın sünnetiyle örtüşen hallerdir. Şunu unutmamak gerekir ki, her kim iyi bir çığır açarsa, bununla amel edenlerin ecri kadar bu çığırı açan alır. Her kim de kötü bir çığır açarsa, bununla amel edenlerin günahı kadar günah yüklenir. Hz. Peygamber, hadîs-i şeriflerinde bu konulara dikkat çekmiş ve bu tür yanlışlara düşmemek için: *“Evlerinizi kabirlere çevirmeyiniz. Kabrimi de bayram yeri haline getirmeyiniz. Bana sadece salavât getiriniz. Çünkü nerede olursanız olun, sizin salavâtınız bana ulaşır*”⁵⁶⁴ buyurmuştur.

Bu hadisten ve kabirlerin ziyaret edilme sebeplerine dair zikredilen diğer hadislerden, kabirlerin eğlence havası edasıyla bayram yeri haline getirilmemesi

⁵⁶¹ Dârakutnî, *Sünen*, III/333, (hadis no: 2694); Beyhakî, *Şu‘abu’l-Îmân*, VI/46, (hadis no: 3855).

⁵⁶² Dârakutnî, *Sünen*, III/334, (hadis no: 2695); Beyhakî, *Şu‘abu’l-Îmân*, VI/51, (hadis no: 3862).

⁵⁶³ Beyhakî, *Sünenü’l-Kübrâ*, V/403, (hadis no:10274); Dârakutnî, *Sünen*, III/333, (hadis no: 2693).

⁵⁶⁴ Ebû Dâvud, *Menâsik* 98.

gerektiği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in kabri tüm kabirlerin en faziletlisi ve en üstünü olmasına rağmen bayram yerine çevrilmesi Hz. Peygamber tarafından bizzat yasaklandığına göre, diğer kabirler için bu yasak daha da geçerli demektir. Çünkü bu tür davranışlar, kabir ziyaretlerinin meşru kılınmasına sebep olan hususlarla bağdaşmamakta ve bu ziyaretleri gayesinden uzaklaştırmaktadır. Nitekim ibret alınması ve derin bir tefekkür içerisinde olunması gereken yerlerde şen şakrak olmak ve güllüp eğlenmek gibi davranışlar maksadını aşan şeyler olmaktan başka şeyler değildir.

Hz. Peygamber hayatta iken ne şekilde saygı gösterilmiş ve hürmet edilmişse vefatından sonra da o şekilde davranmak gerekir. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in kabri ziyaret edilirken verilen selâm için Yüce Allah'ın, Peygamberlerin ruhunu tekrar îade ettiği ve verilen selâma mukabelede buldukları şuurunu taşıyarak, bağırarak ve yüksek sesle selâm verilmemelidir. Aynı şekilde yüksek sesle duâ niyazında bulunmaktan imtina etmeli, saygı ve edebe muhâlif davranışlarda bulunulmamalıdır. Ayrıca kabri ta'zimde bulunup el sürmek, öpmek, tavaf etmek ve kabre karşı eğilip kabri kutsamak Allah Resûlü'nün şiddetle karşı çıktığı davranışlar arasındadır. Zira bu hususta Peygamberlerinin kabirlerini mescid haline getiren toplumlara,⁵⁶⁵ bunu yapan Yahudi ve Hristiyanlara⁵⁶⁶ lânet edildiğini bildirmiştir. Vefatından sonra bu tür davranışların sergileneceğini bilen Allah Resûlü, gerek Peygamberlerin gerekse aralarında sâlih kimselerin kabirlerinin mescid edinme korkusunu yaşamış ve ümmetini kabirleri mescid haline dönüştürmekten men etmiştir.⁵⁶⁷ Hz. Âişe annemiz de durumun vehâmetine dikkat çekerek "Hz. Peygamber'in kabrinin mescid edinme endişesi olmasaydı, Peygamber'in kabri açık bırakılırdı. Lâkin Peygamber kendi kabrinin bir mescid edinilmesinden korktu"⁵⁶⁸ buyurmuştur.

Allah Resûlü'nün kabrini ziyarete teşvik mâhiyetinde pek çok rivâyet bulunmaktadır. Kabrinin ziyaret edilmesi neticesinde verilecek ecirden mahrum kalmamak adına imkân dâhilinde ziyarete bulunmak gerekir. Şunu unutmamak gerekir ki, Hz. Peygamber'in kabirleri ziyaret konusunda bilhassa kendi kabrini ziyaret

⁵⁶⁵ Nesâî, Mesâcid 106.

⁵⁶⁶ Buhârî, Cenâiz 60; Müslim, Mesâcid 21; Nesâî, Cenâiz 106.

⁵⁶⁷ Müslim, Mesâcid 23.

⁵⁶⁸ Buhârî, Cenâiz 97; Müslim, Mesâcid 19.

noktasında uygulanabilecek yanlış davranışlar olduğunu haber vermektedir. Bundan dolayı Hazret-i Peygamber, kabrinin ziyaret edilmesi hâlinde bi'dat derecesine varan yanlış uygulamalar sebebiyle ciddi uyarılarda bulunmuştur. Bu sebeple her kabir ziyaretinde olduğu gibi Allah Resûlü'nün kabrini ziyaret esnasında da Hz. Peygamber tarafından yapılan uyarılar ve verilen tavsiyeler göz ardı edilmeden bu ziyaretler gerçekleştirilmelidir.

Sonuç itibariyle kabirleri ziyaret olgusu köklü bir geçmişe dayanmaktadır. Bu olgu bazı dönemlerde amacından saparak şirk noktasına kadar varmıştır. Kabir ziyareti sırasında uygulanan yanlış davranışları gören Hazret-i Peygamber, bu yanlış uygulamalar terk edilinceye kadar kabirleri ziyaretten kadın-erkek herkesi men etmiştir. Fakat belli bir süre sonra bu yasağı kaldırmış ve ölümü hatırlatıcı özelliğinden dolayı kabirleri ziyarete teşvikte bulunmuştur. Bilhassa kendisi de annesinin, ashâbından şehid olan-olmayan ve hatta gayr-i Müslimlerin kabirlerini ziyaret ederek kabir ziyaretlerinin önemine vurgu yapmıştır. Bu ziyaretleri sırasında Müslüman olarak ölmüş olanların kabrine varınca onlara önce selâm vermiş ve ardından duâ etmiştir. Kabir ziyaretleri sırasında ne giydiğinden ne söylediğine, hangi yöne doğru durduğundan nasıl yürünmesi gerektiğine kadar hassas çizgiler belirleyerek ölümlere ne derece önem verdiğini belli etmiştir. Ayrıca bu ziyaretleri esnasında ziyaret edelerine riâyet etmeye ve yanlış uygulamalardan kaçınmak gerektiğine de bilhassa vurgu yapmıştır. Ashâbını da, vefatından sonra kendi kabrini ziyaretleri sırasında nasıl bir yol izlemeleri gerektiği konusunda öğütler vererek en güzel örnek olmuştur.

SONUÇ

İnsanlık tarihinden bu yana varlığını sürdüren bir olgu olan ziyaret, Hz. Peygamber ile birlikte belli başlı usul ve erkâna bağlanarak olgunluğa kavuşmuştur. Toplumun huzura ve refaha kavuşması, güvenilir bir toplumsal yapının oluşması, bireyler arası ilişkilerin daha iyiye doğru gitmesi, ziyaretleşmenin usulüne uygun olarak yapılmasıyla doğru orantılıdır. Hz. Peygamber, İslâm'ı tebliğ ederek yaşadığı toplumun îmarını sağlarken çeşitli sebeplerle insanları ziyaret etmesi, söz konusu tebliğ çalışmalarına büyük ölçüde yarar sağlamıştır. O, yeri geldiğinde hastaları ziyaret ederek, moral verici konuşmalarda bulunup hastayı rahatsız edici tavırlardan kaçınarak, bir hasta insan yanında nasıl davranılması gerektiğini uygulayarak öğretmiş, yeri geldiğinde ölüm gerçeği ile hemhâl olmuş kişilere taziyede bulunarak, insanların ölümü nasıl karşılamaları gerektiğini, ölümün bir son değil âhiretin başlangıcı olduğunu bildirmiştir.

Hz. Peygamber'in insanları ziyaretleri, yalnızca üzüntülü günlerde değil, bayram gibi sevinçli günlerde ve onların herhangi bir günlerinde sırf insan olmaları hasebiyle de gerçekleşmiştir. İnsanî ilişkilere çok değer veren Hz. Peygamber, müslim-gayr-i müslim ayrımı yapmadan komşu ve akrabalarını sıkça ziyaret etmiş, bu ziyaretleri esnasında İslâm edebine dair pek çok hususu uygulamalı olarak göstermiştir.

Ziyaretleşme, Hz. Peygamber'in o kadar önem verdiği bir husustur ki; sadece kendisi ziyaretlerde bulunmamış, ashâbının ve tüm ümmetinin de ziyaretleşmeye aynı derecede önem vermesini arzu ettiği için, faziletinin ve sevâbının ne derece büyük olduğuna dair ifadelerle insanları ziyaretleşmeye teşvik etmiştir.

İslâm toplumunun merkezi konumunda olan, sadece ibâdet yapılan mekânları değil aynı zamanda Müslümanların çeşitli meselelerini görüştükleri, kardeşlik bağlarını güçlendirdikleri ve nice güzelliklere vesile olan mescidleri ziyaret hususu da, Hz. Peygamber'in hayatında önemli bir yere sahiptir. Mescidleri ziyaret esnasında edebe riâyet edişi, ziyaret ettiği mescidlerin faziletine dair söylediği sözleri, insanların mescid ziyaretine çok önem vermelerine, mescidlerin yapım ve korunmasına ciddi katkılar sağlamıştır.

Câhiliye toplumunun kadına karşı tavrı ve kadını değersiz görmesinin aksine Hz. Peygamber'in hanım sahâbeleri ziyaret edişi, İslâm'ın kadına verdiği değerin en açık örneklerinden biridir. Onları zaman zaman ziyaret edip hâl hatır sorması, ihtiyaçlarının olup olmadığı ile ilgilenmesi, o günün dünyasında devrim niteliğinde bir hareketti. Hanım sahâbeleri ziyareti, insanların nazarında kadının kıymetini arttırması açısından çok önemli bir konudur.

Ziyaret konusundaki hadîs-i şerifler ele alındığında sadece Hz. Peygamber'in başkalarını ziyareti değil, gerek sahâbeden, gerekse gayr-i müslim halktan insanların da Hz. Peygamber'i ziyaret ettiğinin örneklerine ulaşıyoruz. Bu da demek oluyor ki ziyaret, hayatın içinde daima insanlar arasında karşılıklı olarak var olmuş ve olmaya devam edecek bir olgudur. Bu ziyaretleşmeler insanlık âleminin sosyal düzeninin tekâmülünde önemli bir pâyeye sahiptir.

Hayatın her alanına temas eden Hz. Peygamber, hayatın son bulduğu ve âhiretin başlangıcı olan kabir âlemine de büyük bir önem vermiş, bu sebeple de kabir ziyaretlerinde bulunmuştur. Bir insana hayatta iken nasıl değer verip edebe muhalif davranışlardan kaçındıysa, kişinin ölüm sonrasına yani kabrine de aynı değeri göstermiştir. Kabir ziyaretleri yapılırken İslam'ın özüne ve ölen kişinin ruhuna karşı yapılması muhtemel saygısızlıkları önlemek için bizzat uygulayarak ve zaman zaman da sözleri ile insanları bilgilendirmiştir.

Hız. Peygamber'in ziyaretleşmeye önem vermesi, ziyaret âdâb ve erkânına dair tavsiyelerde bulunması neticesinde, İslâm toplumunun insanî ilişkilerde en güzele doğru ilerlemesinin yolu açılmıştır.

KAYNAKÇA

- ABBÂD**, Abdûlmuhsin, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvud*, Durûsu's-Savtiyye.: byy., ty., I-X.
- ABUZAR**, Celil, “Şanlıurfa’da Değişen Toplumsal Yapıda Taziye Geleneği”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2010, cilt:10, sayı:2, s.272.
- AHMED İBN HANBEL**, Muhammed eş-Şeybânî (ö.241/855), *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvûd, 1. Baskı, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2001, I-XXVII.
- AKGÜL**, Muhittin, “Hz. Peygamber’in Evlilikleri Üzerine Bir İnceleme”, *Ekev Akademi Dergisi*, 1999, cilt:1, sayı:4, s.107-112.
- ALGÜL**, Hüseyin, “Kuba”, *DİA*, c. XXIX, TDV Yayınları, Ankara 2004, s.279.
- _____, “Ensâr”, *DİA*, c. XI, TDV Yayınları, İstanbul 1995, s.251.
- APAK**, Âdem, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi-I*, 12. Baskı, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2014.
- ARIK**, Durmuş ve **EROĞLU**, A. Hikmet (Ed.), *Halk İnanışları*, 1. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara 2017.
- ASLAN**, Bedri, İslâm Hukukunda Ölenlerin Ardından Yapılan Bazı Uygulamaların Bidatle İlişkisi (Diyarbakır ve Mardin Örneği), *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, cilt:8, sayı:16, s.124.
- ATASAĞUN**, Galip, “Ziyaret Fenomeni”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, sayı:21, s.34.
- ATAR**, Fahrettin, “Şehid”, *DİA*, c. XXXVIII, TDV Yayınları, İstanbul 2010, s.428.
- AYDEMİR**, Abdullah, “Tedavide Duânın Yeri”, *İslâm Medeniyeti Mecmuâsı*, 1973, cilt:3 sayı:32, s.9-12.

AYNÎ, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmûd İbn Ahmed (ö.855/1451), *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut ty., I-XXV.

AZÎMÂBÂDÎ, Ebû Abdîrahmân Muhammed Eşref (ö.1329/1911), *Avnû'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, 2. Baskı, Dâru'l- Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 1995, I-XIV.

BAYRAKTUTAR, Muammer, "Hz. Peygamber'in Ahlâkını Sevgi ve Merhamet Merkezli Bir Okuma", *Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları*, 2017, sayı:18, s.218.

BEĞAVÎ, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Huseyn b. Mesud b. Muhammed el-Ferrâ (ö.516/1122), *Meâlimu't-Tenzîl*, thk. M. Abdullah en-Nemir vd., Karınca/Polen Yayınları, İstanbul 2018, I-VIII.

BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn İbn Ali (ö.458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, I-X.

_____, *Şuabü'l-îmân*, thk. Abdülali Abdülhamîd, Mektebetü'r Rüşd, Riyâd 2003, I-XIV.

_____, *Delâilu'n-Nübüvve ve Ma'rifeti Ahvâli Sâhibi's-Şerî'a*, Dâru'l- Kütüb'l-İlmiyye, Beyrut 1985, I-VII.

BİLGE, Mustafa Lütfi, "Necrân", *DİA*, c. XXXII, TDV Yayınları, İstanbul 2006, s.507.

BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed İbn İsmail (ö.256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zübeyr b. Nâsir, 1. Baskı, Dâru Tavki'n-Necât, byy. 2001. I-IX.

CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınevi, İstanbul t.y., I-XVIII.

CANLI, Mustafa, "Hz. Peygamber'in Şefkat ve Merhamet Merkezli Ahlâkı", *Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları*, 2017, sayı:18, s.88.

CEZİRÎ, Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz (ö.1360/1941), *el-Fıkhu Ale'l-Mezâbibi'l-Erba'a*, Dâru'l-Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 2003, I-V.

CİLÂCI, Osman, “Duâ”, *DİA*, c. IX, TDV Yayınları, İstanbul 1994, s.529.

ÇAĞRICI, Mustafa, “Taziye”, *DİA*, c. XL, TDV Yayınları, İstanbul 2011, s.202-203.

_____, “Komşu”, *DİA*, c. XXVI, TDV Yayınları, Ankara 2002, s.157.

ÇELEBİ, İlyas, “Gayb”, *DİA*, c. XIII, TDV Yayınları, İstanbul 1996, s.404.

DÂREKUTNÎ, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer (ö.385/995), *Sünen*, thk. Şuayp Arnavut vd., 1. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004, I-V.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah İbn Abdurrahman (ö.255/869), *Müsnedü'd-Dârimî*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, Müsnedü'd-Dârimî, Dâru'l-Muğnî, Suudi Arabistan 2000, I-IV.

DEMİRCİ, Kürşat, “Kabir”, *DİA*, c. XXIV, TDV Yayınları, İstanbul 2001, s.33.

DERVİŞ, Havle Abdulkadir, *Kur'an'ın ve Sünnetin Işığında Kadınlar Arası Ziyaretleşme*, 2. Baskı, çev. Hayati Yılmaz ve Erdinç Ahatlı, Guraba Yayınları, İstanbul 2010.

DIYÂNET İŞLERİ YÜKSEK KURULU, *Fetvalar*, 4. Baskı, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Ankara 2018.

EBÛ DÂVUD, Süleyman İbnu'l-Eş'as es-Sicistânî (ö.275/889), *Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut ty., I-IV.

ELMACI, Lütfullah, “*Ziyaret Fenomeni ve Din (Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi Örneği)*”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2017.

- ERDEM**, Sargon, “Bayram”, *DİA*, c. V, TDV Yayınları, İstanbul 1992, s. 257.
- ERDOĞAN**, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2016.
- ERYARSOY**, M. Beşir, *Sahîh-i Müslim Şerhi el- Minhâc*, Karınca/Polen Yayınları, İstanbul 2016, I-XI.
- FAYDA**, Mustafa, “Abdülkays”, *DİA*, c. I, TDV Yayınları, İstanbul 1988, s.248-249.
- _____, “Cennetü’l-Bakî”, *DİA*, c. VII, TDV Yayınları, İstanbul 1993, s.387.
- _____, “Cennetü’l-Muallâ”, *DİA*, c.VII, TDV Yayınları, İstanbul 1993, s.388.
- _____, “Ebvâ”, *DİA*, c. X, TDV Yayınları, İstanbul 1994, s.378.
- FERÂHÎDÎ**, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed (ö.175/791), *Kitâbü’l-‘Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrahim es-Sâmerrâî, Dâru ve Mektebetü Hilâl, bby. ty., I-VIII.
- FIĞLALI**, Ethem Ruhi, “Ebû Tâlip”, *DİA*, c. X, TDV Yayınları, İstanbul 1994, s.237.
- GAZÂLÎ**, Muhammed b. Muhammed (ö.555/1111), *İhyâu Ulûmî’-d-Din*, trc. Sıtkı Gülle, Huzur Yayın-Dağıtım, İstanbul 2008, I-IV.
- GÜNALTAY**, M. Şemseddin, “Ölüleri Kutsallaştırma: Türbeler ve Ziyaret Yerleri”, (sadeleştiren: Ahmet Gökbel), *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, sayı:1, s.188-189.
- GÜNAY**, Ünver, vd., *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 1996.
- GÜNAYDIN**, Aykut, *Zonguldak Yöresi Türbe, Yatır ve Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanış ve Uygulamalar*, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak 2019.

GÜRSES, Serdar Murat, “*Haneî-Seleî Hadis Şerh Geleneği Açısından Keşmîrî'nin el-Arfu's-Şezîve Mübârekpûri'nin Tühfetü'l-Ahvezîİsimli Eserlerinin Karşılaştırması*”, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Malatya 2018.

_____, “Hanefî ve Ehl-i Hadis Prensipleri Açısından Keşmîrî ile Mübârekpûri'nin Tirmizî Şerhleri”, *Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi*, 2019, sayı:3, s.49-50.

HÂKİM, Ebû Abdullah Muhammed İbn Abdullah en-Nîsâbûrî (ö.405/1014), *Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, I-IV.

HATİPOĞLU, Haydar, *Sünen-i İbn Mâce Tercüme ve Şerhi*, Kahraman Yayınları, İstanbul 2012, I-X.

HATTÂBÎ, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed el-Büstî (ö.388/998), *Meâlimu's-Sünen*, 1. Baskı, Matbaatü'l-İlmîyye, Halep 1932, I-IV.

HERERÎ, Muhammed Emin (ö.1441/2019), *Mürşid-u zevi'l-Hicâ*, thk. Hâşim Muhammed Alî Hüseyin Mehdî, 1. Baskı, Dâru'l-Minhâc, Cidde 2018, I-XXVI.

<https://www.sonpeygamber.info/en-faziletli-uc-mescid> (06.08.2021).

<https://www.islamweb.net/ar/fatwa/30152/> (06.08.2021).

HEYSEMÎ, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali İbn Ebi Bekr İbn Süleyman (ö.807/1405), *Mecme'u'z-Zevâid ve Menbe'u'l-Fevâid*, thk. Hisâmuddîn el-Kudsî, Mektebet'ul-Kudsî, Kâhire 1994, I-X.

İBN ABDİLBER, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillan en-Nemerî el-Endelûsî, (ö.463/1071), *Câmi'u Beyân'il-İlmi ve Fazlihî*, thk: Ebi'l Eşbâl ez-Züheyri, 1. Baskı, Dâru İbni'l-Cevzî, Arabistan 1994, I-II.

İBN BATTÂL, Ebû'l Hasan Ali İbn Halef (ö.449/1057), *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk: Ebû Temîm Yasir İbn İbrahîm, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 2003, I-X.

İBN HACER, Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Askalâni (ö.852/1448), *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1959, I-XIII.

İBN HİBBÂN, Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân el-Büstî (ö.354/965), *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnâvûd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1998, I-XVIII.

İBN KAYYİM, Muhammed İbn Ebi Bekr el-Cevziyye (ö.751/1350), *Zâdu'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1994, I-V.

_____, "Kâf – Nâs Sûreleri", *Badâi'u't-Tefsîr*, drl. Yusrî es-Seyyid Muhammed, Karınca/Polen Yayınları, İstanbul 2011, I-IV.

İBN KESİR, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer (ö.774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk: Ali Şîrî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1988, I-XIV.

_____, *Tefsîr'ül Kur'ân'il-Azim*, çev. Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul 2018, I-X.

İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed İbn Yezid el-Kazvînî (ö. 273/887), *Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l Arabiyye, byy. ty., I-II.

İBN SA'D, Ebû Abdullah Muhammed el-Hâşimî (ö.230/845), *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, I-VIII.

İBNU'L-CEVZÎ, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân İbn Ali (ö.597/1201), *el-Mevdû'ât*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân, 1. Baskı, Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1966, I-III.

İBNU'L-ESİR, Mecduddîn Ebû's-Sâ'adat Muhammed el-Cezerî (ö.606/1210), *Câmiu'l Usûl*, trc: Kemâl Sandıkçı ve Muhsin Koçak, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2008, I-XIX.

İBNU'L-MULAKKİN, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el- Ensârî el-Mısırî (ö.804/1401), *et-Tavdîh li-şerhi'l-Câmi's-Sahîh*, 1. Baskı, Dârü'n Nevâdir, Dımaşk 2008, I-XXXVI.

İLBAY, M. Necip, *Asr-ı Saadet'te Cenazenin Techiz, Tekfin, Tedfin İşlemleri İle Kabir Ziyareti ve Taziye Uygulamaları*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Van 2019.

İSFAHÂNÎ, Ebu'l Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb (ö.502/1108), *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvudî, Dârü'l- Kalem, Dımeşk 1992.

İSLAH, İbrahim, *Türklerde Bayram*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2012.

KADI İYÂZ, b. Musa el-Yahsubî (ö.544/1149), *İkmâlu'l Mü'lim bi-Fevâid-i-Müslim*, thk. Yahya İsmâil, Dârü'l-Vefâ, Mısır 1998, I-VIII.

KANDEMİR, M. Yaşar, “Ziyaret”, *Türkiye Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, c. XLIV, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s.496.

KARAMAN, Hayreddin, **ÇAĞRICI**, Mustafa, **DÖNMEZ**, İ. Kâfi, **GÜMÜŞ**, Sadrettin, *Kurân Yolu Türkçe Meâl ve Terfsiri*, 4. Baskı, DİB Yayınları, Ankara 2012, I-V.

KÂRÎ, Ebü'l-Hasen Nüreddîn Molla el-Herevî (ö.1014/1605), *Mirkâtu'l Mefâtih Şerhu Mişkâti'l Mesâbih*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2002, I-IX.

KAVAK, Fadime, “Klasik Arap Edebiyatında Taziye”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, cilt:24, sayı:1, s.108.

KESKİN, Y. Mustafa, “Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Keçeci Baba Örneği)”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2004, cilt:6, sayı:18, s.99.

KOÇ, Mustafa, “Ruh Sağlığı ile Dini Başa Çıkma Metodu Olarak Duâ ve İbadet Fenomeni Arasındaki İlişki Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım”, *Ekev Akademi Dergisi*, 2005, cilt:9, sayı:24, s.30.

KOMİSYON, *Şerhu- Sünen-i İbn-i Mâce*, Kudeym-i Kütüb-i Hâne, Karaçi t.y..

KÖKTAŞ, Yavuz, *Anahatlarıyla Ahkâm Hadisleri*, 1. Baskı, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2013.

KURT, Rahmi, *Sivas Merkez ve Merkeze Bağlı Köylerdeki Ziyaret ve Adak Yerleri*, Es Ofset Matbaacılık, Sivas 2017.

KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh (ö.671/1273), *el-Câmi’ li Ahkâmi’l- Kur’ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Etfîş, Dâru’l-Kutubi’l-Mısriyye, Kâhire 1964, I-XX.

KÜÇÜK vd., Abdurrahmân, *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2009.

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, “Sâkif”, *DİA*, c. XXXVI, TDV Yayınları, İstanbul 2009, s.10.

MAKDİSÎ, Ebû’l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Hüseyin b. Hasen er-Remlî (ö.844/1441), *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Halid er-Ribât, 1. Baskı, Dâru’l Felâh, Mısır 2016, I-XX.

MÂLİK, Ebû Abdullah Mâlik b. Enes (ö.179/795), *el-Muvattâ*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki, Dâru İhyâi’t-Turâsi- Arabiyye, Beyrut 1985, I-II.

MUBÂREKFÛRÎ, Ebû’l-Ulâ Muhammed Abdurrahman (ö.1353/1935), *Tuhfetü’l-Ahvezi bi Şerh-i Câmi’i’t-Tirmizî*, Dâru’l Kütübî’l İlmiyye, Beyrut ty., I-X.

- MÜSLİM**, Ebu'l-Hüseyin Müslim İbn Haccâc el-Kuşeyrî (ö.261/875), *el-Câmiu's Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâki, Dâru İhyâi't-Turâsi-Arabiyye, Beyrut 1991, I-V.
- NESÂÎ**, Ahmed İbn Şuayb (ö.303/915), *el-Müctebâ mine's-Sünen*, thk. Abdülfettah Ebû Ğudde, Mektebetü'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye, Halep 1986, I-IX.
- NESEFÎ**, Ebû'l-Berakât Ahmed b. Mahmûd (ö.710/1310), *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâr-u İbn Kesîr, Beyrut 2018, I-III.
- NEVEVÎ**, Ebû Zekeriyya Muhyiddin (ö.676/1277), *Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim*, 2. Baskı, Dâru İhyâi Tûrasî'l Arabi, Beyrut 1972, I-XVIII.
- _____, *el-Ezkâr*, thk. Muhammed Üsâme Tabbâi, Dâru'l-Feyhâ, Riyâd 2009.
- OCAK**, Ahmet Yaşar, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- ODABAŞI**, Mehmet Duman, Soner Durmuş, Abdullah, *Muhtasar Fethu'l-Bâri: Sahîh-i Buhârî Şerhi*, Karınca/ Polen Yayınları, İstanbul 2016, I-XV.
- OKUMUŞ**, Ejder, "Alevilerde Kurban Bayramı Kurbanı (Türkmen Hacıköyü Örneği)", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, cilt:7, sayı:1, s.8.
- OSMÂNÎ**, Takî, *Tekmilet'u Fethu'l-Mülhim bi Şerh-i Sahîh-i Müslim*, 1.Baskı, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 2006, I-VI.
- OSMÂNÎ**, Şebbir, *Fethu'l-Mülhim*, 1. Baskı, Dâru'l-Kalem, Dımeşk 2006, I-VI.
- OYMAK**, İskender, "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, sayı:1, s.288.
- ÖNKAL**, Ahmet, "Belî", *DİA*, c. V, TDV Yayınları, İstanbul 1992, s.414.

ÖRS, Hayrullah, *Musa ve Yahudilik*, Yükselen Matbaası, İstanbul 1966.

ÖZBOLAT, Abdullah, “Ziyaret Fenomeninden İsim Kültürüne: Fatih Ahmet Baba Türbesi Örneği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2013, sayı: 67, s.81.

ÖZTÜRK, Emine, *Taziye Gelenekleri ve Ziyaret Fenomeni (Kars Örneği)*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2016.

POLAT, Kemal, “Kırgızistan’da Dini Günler ve Bayramlar”, *Dini Araştırmalar*, 2002, cilt:5, sayı:14, s.170-171.

SARIKÇIOĞLU, Ekrem, *Din Fenomenolojisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta 2002.

SAYDAM, Abdullah, “Muhâcir”, *DİA*, c. III, TDV Yayınları, Ankara 2019, s.286.

SEHÂRENFÛRÎ, Halil b. Ahmed (ö.1346/1927), *Bezlû’l-Mechûd fi Hallî Sünen-i Ebî Dâvûd*, 1. Baskı, Buhûs ve’d Dirâsat’il İslâmiyye, Hindistan 2006, I-XIV.

SEMERKANDÎ, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö.333/944), *Te’vîlatü’l-Kur’ân*, çev. Mehmet Erdoğan ve Bekir Topaloğlu, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2019, I-XVII.

SİNDÎ, Ebü’l-Hasan Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî (ö.1138/1726), *Kifâyet’ül-Hâce fi Şerh-i Sünen-i İbn Mâce*, 2. Baskı, Dârü’l Cîl, Beyrut ty., I-II.

_____, *Fethü’l Vedûd fi Şerh-i Sünen-i Ebî Dâvûd*, Muhammed Zeki el-Hûlî, Mektebet-u Edvâi’l-Menâr, Medine 2010, I-IV.

SÖNMEZ, Tugba Gönel “Geleneksel Bayramların Halk Hayatındaki Rolü”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 2016, sayı:7, s.143.

SÖYLEMEZ, M. Mahfuz, *Erken Dönem İslâm Tarihinde Kurban ve Kurban Bayramı*, Uluslararası Kurban Sempozyumu, İstanbul 8-9 Aralık 2007, s.82.

SUBKÎ, Mahmûd Muhammed Hattâb (ö.1352/1933), *el-Menhelü'l-Azbi'l-Mevrûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Emin Mahmûd Muhammed Hattâb, 1. Baskı, Matbaatu'l-İstikâme, Kâhire 1934, I-X.

SÜHEYLÎ, Ebû'l Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî (ö.581/1185), *er-Ravzü'l Ünûf fi Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li İbn-i Hişâm*, thk. Ömer Abdüsselâm es-Selâmî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2000, I-VII.

ŞAHİN, Musa, *Fethu'l-Mün'im Şerh-u Sahîh-i Müslim*, 1. Baskı, Dâru'ş-Şurûk, byy. 2002, I-X.

ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö.1250/1834), *Nîlu'l-Evtâr*, thk. İsmâduddîn es-Sabâbitî, Dârû'l-Hadîs, Mısır 1993, I-VIII.

TABERÂNÎ, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (ö.360/971), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd, 2. Baskı, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire ty., I-XXV.

TABERÎ, Muhammed İbn Cerir (ö.310/923), *Târîhu't-Taberî – Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, Dâru't-Turâs, Beyrut 1968, I-XI.

_____, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2000, I-XXIV.

_____, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2000, I-XXIV.

TAHÂVÎ, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed El-Ezdî (ö.321/933), *Ahkâmu'l-Kur'ân: Hadislerle Ahkâm Tefsîri*, trc. Mustafa Genç, Bekâ Yayıncılık, İstanbul 2012, I-III.

TAHTAVÎ, Ahmed b. Muhammed b. İsmâil (ö.1231/1816), *Haşiye Alâ Merâki'l-Felâh Şerhu Nûri'l-İzah*, thk. Muhammed Abdülaziz Hâlidî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

TİRMİZÎ, Muhammed İbn İsa (ö.279/892), *el-Câmi‘u‘l-Kebîr*, thk. Beşâr Avvâd Ma‘rûf, Dâru‘l-Ğarbi‘l-İslâmî, Beyrut 1998, I-VI.

TOPRAK, Süleyman, *Kabir Ziyareti (Meşruuiyyeti, Çeşitleri ve Âdâbı)*, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul 2017.

TÜRKER, Nuray, **AKÇA**, Emrullah ve **UÇAR**, Mehmet, “Dini Mekânları Ziyaret Eden Turistlerin Seyahat Motivasyonları: Kastamonu İlinde Bir Uygulama”, *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2019, cilt:2, sayı:1, s.116.

ÜNAL, Sadettin, “Kâbe”, *DİA*, c. XXIV, TDV Yayınları, İstanbul 2001, s.16.

VECDÎ, Muhammed Ferid (ö.1373/1954), *Dâiret‘ü Me‘ârifi‘l Karn: er-Râbi‘ Aşar el-İşriyn*, Dâru‘l-Ma‘rife, Beyrut 1971, I-X.

VELLEVÎ, Muhammed b. Ali b. Âdem el-İsyûbî, *Zehîretü‘l- Ukbâ fî Şerhi‘l-Müctebâ*, 1. Baskı, Dâru Âl, byy. 2003, I-XLII.

_____, *Bahru‘l-Muhît‘us-Seccâc Şerh-i Sahih-i Müslim b. Haccâc*, 1. Baskı, Dâru İbnu‘l Cevzi, byy. 2005, I-XLV.

WATT, William Montgomery (ö.2006), *Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed*, çev. Ünal Çağlar, Yöneliş Yayınları, İstanbul 2001.

YAVUZ, Yusuf Şevki, “Vahiy”, *DİA*, c.XLII, TDV Yayınları, İstanbul 2012, s. 442.

YEĞİN, H. İbrahim, *Ziyaret Fenomeni Bağlamında Hayrettin Tokadi Türbesi*, Bolu Halk Kültürü ve Köroğlu Sempozyumu Bildirileri, Akçağ Yayınları, Ankara 2015, s.25.

YENİEL, Necati ve **KAYAPINAR**, Hüseyin, *Sünen-i Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi*, Şamil Yayınevi, İstanbul 1991, I-XII.

YILDIZ, Harun, *Geçmişten Günümüze Alevi-Bektaşî Kültürü*, 1. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009.

YILMAZ, İlknur, *Yahudilikte Duâ*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2013.

ZEBÎDÎ, Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Hüseynî Ebü'l-Feyz (ö.1205/1791), *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Komisyon, Dârü'l-Hidâye, byy. ty, I-XL.

ZEMAŞERÎ, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed Cârullah (ö.538/1144), *Esâsü'l-Belâga*, thk. Muhammed Basil 'Uyûnu's-Sûd, 1. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-Îlmiyye, Beyrut 1998, I-II.

_____, *El-Keşşaf an Hakâiki Ğavâmidi't- Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl*, çev. Muhammed Coşkun vd., Türkiye Yazma Eserler Kurumu Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2016, I-V.